

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

11 EYLÜL 2001 SONRASI PAKİSTAN'IN TERÖRİZMLE
MÜCADELESİNİN AFGANİSTAN'IN MİLLİ GÜVENLİĞİNE
ETKİSİ

GULBEDDİN RAHİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. FIRAT YALDIZ

EKİM 2021

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Gulbeddin RAHİMİ

İmza

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

11 EYLÜL 2001 SONRASI PAKİSTAN'IN TERÖRİZMLE MÜCADELESİNİN AFGANİSTAN'IN MİLLİ GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

GULBEDDİN RAHİMİ

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. FIRAT YALDIZ

Pakistan ve Afganistan iki sınır ülke olmalarının ötesinde pek çok ortak özelliklere sahiptir. Bu ülkelerin geçmişten kalan sorunları (Durand Hattı ve Peştunistan Meselesi) vardır. Bu sorunlara ek olarak özellikle 1979 SSCB'nin Afganistan işgalinden sonra Pakistan-Afganistan arasında dini aşırıcılık yanlısı gruplar, terör örgütleri ve terörizm olgusu gibi konular bu ülkeleri, bölgeyi ve uluslararası güvenliği tehdit edecek olan meseleler olarak ortaya çıkmıştır. Terörizm olgusu, 1990'lardan günümüze kadar Afganistan ve Pakistan'ın en büyük sorunlarından biri olarak ve her iki ülke de kendi topraklarında terörizm kanserine karşı hayatta kalma mücadelesi vermektedir. 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) karşı yapılan terörist saldırıları ABD'nin uluslararası bir koalisyon ile 'Terörizme Karşı Savaş' adlı operasyonu ile Afganistan'da müdahalede bulundu. Pakistan da bu savaşta ABD'nin yanında yer alarak Afganistan konumunda terörizme karşı mücadelede aktif rol oynadı. Uluslararası koalisyon güçleri ve Pakistan mücadelenin ilk yıllarında terörist gruplarını etkisiz hale getirmeyi başardı, terörist grupları büyük kayıplara maruz kaldılar ve birçoğu Afganistan-Pakistan sınırındaki eyaletlere kaçtılar ve kendilerine sığınak buldular. Fakat sonraki yıllarda bu gruplar daha aktif hale gelerek Afganistan ve Pakistan devletlerine karşı daha şiddetli ve etkileyici eylemlere başvurdular. Bu dönemden sonra her iki ülkede bir terörizm dalgası ve siyasi aktörlerle karşı karşıya kalmıştır ve politika yapıcılar terörizmle mücadele stratejilerini etkin bir şekilde uygulamak ve barışı sağlamak için çözümler bulmaya çalışmıştır.

Bu kapsamda araştırmanın amacı 11 Eylül 2001 Sonrası Pakistan'ın Terörizmle Mücadelesinin Afganistan Milli Güvenliğine Etkisinin incelenmesidir. Bu araştırma şu sorulara cevap aramaktadır. Pakistan'ın terörizmle mücadelesi Afganistan güvenliğini nasıl ve hangi yönde etkiledi? Pakistan Afganistan'da ne arıyor? Pakistan'ın Afganistan'da aradığı faydalar nelerdir? Pakistan'ın ulusal çıkarları, Afganistan'daki terörist grupları ve Taliban'ı destekleyerek ve güçlendirerek güvence altına alınacak mı?

ANAHTAR KELİMELER: Pakistan, Afganistan, Terörizm ve Güvenlik

2021, --- Sayfa

ABSTRACT

MSC. THESIS

**THE EFFECT OF PAKISTAN'S FIGHT AGAINST TERRORISM AFTER 11
SEPTEMBER 2001 ON NATIONAL SECURITY OF AFGHANISTAN**

GULBEDDİN RAHIMI

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF THE SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS

SUPERVISOR: ASSOC. DR. FIRAT YALDIZ

Pakistan and Afghanistan have many common features beyond being two border countries. These countries have problems from the past (Durand Line and Pashtunistan Issue). In addition to these problems, especially after the 1979 USSR invasion of Afghanistan, issues such as religious extremist groups, terrorist organizations and the phenomenon of terrorism between Pakistan and Afghanistan emerged as issues that would threaten these countries, the region and international security. The phenomenon of terrorism has been one of the biggest problems of Afghanistan and Pakistan since the 1990s, and both countries are struggling to survive against the cancer of terrorism in their own lands. The terrorist attacks against the United States of America (USA) on September 11, 2001, the United States intervened in Afghanistan with an international coalition called the "War on Terrorism" operation. Pakistan also sided with the USA in this war and played an active role in the fight against terrorism in Afghanistan. The international coalition forces and Pakistan managed to neutralize the terrorist groups in the first years of the struggle, the terrorist groups suffered great losses and many fled to the provinces on the Afghanistan-Pakistan border and found shelter. However, in the following years, these groups became more active and resorted to more violent and impressive actions against the states of Afghanistan and Pakistan. After this period, both countries faced a wave of terrorism and political actors, and policy makers tried to find solutions to effectively implement counter-terrorism strategies and to ensure peace.

In this context, the aim of the research is to examine the Effect of Pakistan's Struggle Against Terrorism After September 11, 2001 on Afghanistan's National Security. This research seeks answers to the following questions: How and in what way did Pakistan's fight against terrorism affect Afghanistan's security? What is Pakistan doing in Afghanistan? What benefits does Pakistan seek in Afghanistan? Will Pakistan's national interests be secured by supporting and strengthening terrorist groups and the Taliban in Afghanistan?

KEY WORDS: Pakistan, Afghanistan, Terrorism, and Security

2021, ----Pages

TEŐEKKÖR

Tezimin tamamlanma süresince her türlü emek, sabrını eksik etmeyen ve dikkatini göstererek yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Fırat YALDIZ'a saygı ve Őükranlarımı sunuyorum ve teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca sürekli yanımda olduklarını hissettiren, her türlü maddi ve manevi desteklerini eksik etmeyen aziz aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GULBEDDİN RAHİMİ

Kastamonu 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1. Terörizm Kavramı	8
2.2. Terörizmle Mücadele.....	18
2.3. Milli Güvenlik Kavramı	24
2.4. Realizm, Neo Realizm ve Terörizmle Mücadele	27
3. PAKİSTAN’IN TERÖRİZMLE MÜCADELESİ	35
3.1. Kuruluşundan Günümüze Kadar Pakistan	35
3.2. Bağımsızlıktan 11 Eylül 2001’e Kadar Pakistan’ın Terörizmle Mücadelesi	38
3.3. Lal Mescit Olayından Günümüze Kadar Pakistan’ın Terörizmle Mücadelesi	43
3.4. Pakistan’ın Etnik Drumu	51
Pencapça	52
Peştunlar.....	52
Sindhi	52
Saraiki	53
Küçük Etnik Gruplar.....	53
3.5. Pakistan’da Faaliyet Göstermekte olan Terör Gruplar	53
3.5.1. Pakistan İçinde Faaliyet Yürüten Terörist Örgütler	54
3.5.2. Ulusötesi Kuruluşlar	60
3.6. Pakistan’ın Terörizmle Mücadelesi ve Afganistan.....	61
4. AFGANİSTAN’IN MİLLİ GÜVENLİĞİ	67
4.1. Afganistan’ın Bağımsızlık Kazanması ve SSCB İşgali	67
4.2. Mücahidin Dönemi	78
4.3. Taliban Dönemi	82
4.4. ABD’nin Afganistan Müdahalesi	87

ABD-Taliban Barış Anlaşması	90
4.5. Afganistan Etnik Durumu	94
Peştunlar.....	94
Tacikler	95
Türkler	95
Hazaralar.....	96
Diğer Etnik Gruplar	96
4.6. Afganistan’da Faaliyet Göstermekte Olan Terör Örgütleri.....	97
4.7. Pakistan’ın Terörizmle Mücadelesinin Afganistan’ın Milli Güvenliğine Etkisi	103
4.8. 2000’lerden Beri Pakistan ve Afganistan’da Artan Militan Saldırıları.....	108
2009’dan 2021’e kadar Afganistan’daki toplam sivil kayıplar	111
Terörizmden en çok Etkilenen 10 ülke	114
4.9. Pakistan- Afganistan Arasındaki Tarihi Sorunlar	116
4.9.1. Durand Sınır Hattı ve Tarihsel Kökleri.....	116
Afganistan’ın Durand Hattı’na Bakış Açısı	118
Pakistan’ın Durand Hattı’na Bakış Açısı	118
4.9.2. Peştunistan Meselesi	119
5. PAKİSTAN - AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ.....	122
5.1. 11 Eylül 2001 Öncesi İkili İlişkiler	122
5.1.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler.....	122
5.1.1.1. Gerginlikle Başlayan İlişkiler (1947-1963).....	123
5.1.1.2. Kral Zahir Şah ’ın Son On Yıl Demokrasi Dönemi.....	125
5.1.1.3. Davut han ’ın Cumhuriyet Dönemi ve Saur Devrimi	126
5.1.1.4. SSCB İşgali ve Taliban Dönemi İlişkiler (1979 - 2001)	128
5.1.2. Ekonomik İlişkiler.....	131
5.1.2.1. Pakistan ve Afganistan Arasındaki Ekonomik Bağlar.....	132
5.1.2.1.1. Afgan Transit Ticaret Anlaşması (ATTA).....	133
5.1.2.1.2. Afganistan-Pakistan Transit Ticaret Anlaşması (APTTA).....	136
5.2. 11 Eylül 2001 Sonrası İlişkiler	138
5.2.1. Hamid Karzai Dönemi Siyasi ve Diplomatik İlişkiler	139
5.2.2. Ulusal Birlik Hükümeti Dönemi Siyasi ve Diplomatik İlişkiler.....	142
6. SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	149

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3. 1: 1 Ocak-30 Haziran 2021 tarihleri arasında kaza türüne göre Afgan sivil kayıpları	113
Şekil 3. 2: 1 Ocak 30 Haziran 2021'de çatışma tarafları tarafından ortaya çıkan sivil kayıplar	114

TABLÖLAR DİZİNİ**Sayfa**

Tablo 3. 1: 6 Mart 2000'den 18 Ağustos 2021 tarihine kadar Pakistan'da artan militan saldırılar	109
Tablo 3. 2: 2002'den 2013'e kadar Pakistan'da meydana gelen intihar saldırıları	110
Tablo 3. 3: 2009-2020 Yıllararası Afgan sivil kayıp ve yaralıları	111
Tablo 3. 4: Terör örgütleri tarafından öldürülen Afgan sivil kayıp istatistikleri 2009-2020	112
Tablo 3. 5: 2009-2020 Yıllararası Afgan kadın kayıpları	112
Tablo 3. 6: 2009-2020 Yıllararası Afgan çocuk kayıpları	113
Tablo 3. 7: Terörizmden en çok etkilenen 10 ülke	115

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
TTP	: Tehrik Taliban Pakistan
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (Union of Soviet Socialist Republics)
M.S.	: Milattan Sonra
VB	: Ve Benzeri
BM	: Birleşmiş Milletler
COPRI	: Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsü (Copenhagen Peace Research Institute)
CIA	: Central Intelligence Agency
AB	: Avrupa Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması (North Atlantic Treaty Organization)
AIML	: Tüm Hindistan Müslüman Birliği (All Indian Müslüm League)
CTC	: Terörle Mücadele Komitesi (Counter Terrorism Committee)
ISI	: Servisler arası İstihbarat (Inter-Services Intelligence)
OIC	: İslam Konferansı Örgütü (Organization of the Islamic Conference)
CDA	: Sermaye Geliştirme İdaresi (Capital Development Administration)
SSP	: Sipah-e-Sihaba Pakistan
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
GWOT	: Terörizme Karşı Küresel Savaş (Global War on Terrorism)
Rs	: Pakistan Para Birimi
UAV	: İnsansız Hava Aracı (Unmanned Aerial Vehicle)
SSG	: Özel Hizmet Grubu (Special Service Group)
PIPS	: Pakistan Politika Araştırmaları Enstitüsü (Pakistan Institute for Policy Studies)
FATA	: Federal Yönetilen Kabile Bölgeleri (Federally Administered Tribal Areas)
HRCP	: Pakistan İnsan Hakları Komisyonu (Human Rights Commission of Pakistan)
KP	: Hayber Pakhtunkhwa
CVE	: Şiddete Dayalı Aşırılıkla Mücadele (Countering Violent Extremism)
TNSM	: Tehrik-e-Nifaz-e-Şeriat-e-Muhammedi
ISPR	: Hizmetler Arası Halkla İlişkiler (Inter-Services Public Relations)
NWFP	: Kuzeybatı Sınır Eyaleti (The Northwest Frontier Province)
MaK	: Maktab-al-Khudamat
KHAD	: Afgan Gizli Servisi
JUI	: Jamiat Ulema-e-İslam
USS	: ABD Savaş Gemisi
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (South East Asia Treaty Organization)
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization)
ADHP	: Afgan Demokratik Halk Partisi
ATTA	: Afgan Transit Ticaret Anlaşması
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
ATDC	: Afgan Ticaret ve Geliştirme Hücresi

APTTA	: Afganistan Pakistan Transit Ticaret Anlaşması
ANDS	: Afgan Milli Güvenlik Müdürlüğü
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (International Security Assistance Force)
JM	: Ceyş-e-Muhammed
HUM	: Hareket-ul-Mücahittin
LeT	: Leşker-e-Tayyiba
JI	: Cemaat-e-İslam

1. GİRİŞ

Çağdaş sosyo-politik ve dini-politik fenomenler, çağımızın en son teknolojik araçlarla donatılmış devrimcilerini ve isyancılarını doğuran birçok nedenden biridir. Tehdit ve şiddet içeren eylemler, bugün dünyanın başına giderek daha fazla bela kaynağı haline gelen terörizmin yararsız bir biçimidir; Terörizm, hem kahramanlar hem de düşmanlar tarafından toplumun maruz kaldığı acılara karşı eylemlerini haklı çıkarmak için kullanılan karmaşık bir terimdir (Khan J. , 2018, s. 1-2).

Terörizm kavramı her ne kadar soğuk savaşın bitimiyle, devletlerarası bir sorun ve tehdit olarak ortaya çıkmış olsa da aslında insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır (Kanat, Kodaman ve İren, 2016, s. 570). Terörizmin başlangıcı olarak 1789'deki Fransız ihtilali ve sonrasında ortaya çıkan hadiseler gösterilmektedir. Bu tür terörizm, hâkim olan devleti ve otoriteyi ele geçiren grupların kendi varlıklarını sürdürebilmek amacı ile onlara karşı çıkan devrimci gruplara hâkim olabilmek için, alt sınıf ve devre dışı kalanlara uyguladıkları şiddet olaylarını temsil etmektedir. 19. yüzyılın siyasi gelişmeler sonucunda baktığımızda terörizm kavramı sadece devletler tarafından vatandaşlarına karşı yapılan bir şiddet hareketi değil, belki siyasi gruplar ve bireyler tarafından devlete karşı yapılmış olan şiddeti de söylemekte sakınca yoktur (Öktem, 2004, s. 133). Bu kavram sadece 19. yüzyılın ortalarına kadar devlet terörü anlamına geliyordu. 20. yüzyılda terörizm adını anarşi, faşizm, diktatörlük, milliyetçilik, dini söylemlere dayalı terör vb. emperyalizmin tüm biçimleriyle ilişkilendirdi.

Günümüzde terörizm, özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılardan sonra daha çok gündeme gelen ve tartışılan sorunlar arasında yer alıp uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Görünen o ki 21. yüzyılda da insan topluluğu için uğraşılması gereken en büyük ve tehlikeli sorunlar arasında yer alan terörizm, ön sıralarda gelmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan terörizm, halen güvenliği tehdit edici ve insan topluluğu içinde huzur bozucu bir faktör olarak gündeme gelmektedir (Sandoz, 2004, s. 333).

Terörizmle mücadele, uzun yıllardır uluslararası toplumda önemli bir tartışma konusu olmuştur. ABD'yi derinden sarsan ve kimsenin teröre karşı güvende olmadığını açıkça ortaya koyan 11 Eylül 2001'deki dehşet verici ve çarpıcı olayların ardından terörizm tartışmaları büyük bir önem ve gelişme kazanmıştır. Bu olaya ve

Afganistan'ın işgalinin ardından teröre karşı uzun bir mücadeleye ihtiyaç duyulduğu hissi ile uluslararası toplumun bu konudaki rolü bir kez daha ele alındı. Ekim 2001'de ABD Terörizme Karşı Savaşı başlatılmasından önce, Pakistan ve Suudi Arabistan, Taliban lideri olan Molla Ömer'i bir savaştan kaçınmak için Usame bin Ladin'i ABD'ye teslim etmeye ikna etmeye çalıştı. Ancak Taliban lideri El Kaiyde'nin süçsüz olduğunu savunarak, kanıt olmadan bin Laden'i teslim veya sınır dışı etmenin söz konusu olmayacağını belirtmiştir (Miyahil, 2011, s. 22-23).

Bu nedenle ABD Afganistan'a müdahale etmeye, El Kaide terör üslerini yok etmeye ve Taliban rejimini devirmeye karar verdi. ABD liderliğindeki NATO ittifakı Pakistan'ın Afganistan'a yakınlığı, ülke hakkındaki bilgisi ve Pakistan'ın Taliban grubunun destekçisi olma nedeniyle İslamabad'ı devreye sokmaya çalıştı. Taliban'ın geri dönüşünü engellemek ve El Kaide ile savaşmak için ABD Pakistan'dan şunları yapmasını istedi (Johnson, 2007, s. 91-92).

1. Pakistan-Afganistan sınırını kapatmak ve El Kaide grup üyelerinin Pakistan ve çevresindeki tüm faaliyetlerini ve geçişlerini kesmek
2. Afganistan'daki Taliban yöneticilerinin Pakistan'daki varlıklarını dondurmak
3. Pakistan'ın Taliban'a yakıt tedarikini durdurmak
4. Pakistan Servisler Arası İstihbaratı'nın (ISI) Taliban'la ilgili istihbaratı ABD'nin Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ile paylaşması

Pakistan, Afganistan ile tarihi dini, kültürel, dilsel ve coğrafi bağları paylaşıyor. Afganistan aynı zamanda Pakistan ile en uzun 2430 Km sınır paylaşan kara ülkesi ve Orta Asya devletlerine açılan bir kapıdır. Pakistan'ın Afganistan politikası, Afganistan'daki jeostratejik, güvenlik ve ekonomik çıkarlarını sürdürürken, bölgesel komşu güçleri karmaşık bir şekilde dengeler ve güvenlik endişelerinden derinden etkilenir; Afganistan'ın Hindistan'a veya diğer ülkelere eğilimi, Pakistan-Afganistan ikili ilişkisinin doğasının ana belirleyicisi olmaya devam edecektir.

Pakistan-Afganistan ikili ilişkilerindeki başlıca tahriş edici unsurlar, tarihi dostane Hindistan-Afganistan bağlarıdır ve Pakistan ile Afganistan arasında 1893'te İngilizler tarafından kurulan bir sınır olan Durand hattı ve Peştunistan meselesidir. Ek olarak, birbirini takip eden Afgan hükümetleri, Peştunistan sorununu içeride siyasi mesafe kazanmak için kullandı. Bir başka dikenli ve kalıcı tahriş edici unsur ise, sınır ötesi terörizmle ilgilidir. Pakistan, Afganistan ve Hindistan'ı Belucistan'da

Belucistan Kurtuluş Ordusu (BLA) şeklinde muhalefeti körüklemekle suçlarken Kabil, İslamabad'ı Afgan güvenlik güçlerine saldıran devlet dışı aktörleri desteklemekle suçlamaktadır. Böylece, Pakistan ve Afganistan arasındaki Peştun etnik bölünme ve Pakistan'ın Hindistan ile rekabeti Pakistan'ın Afganistan politikasını şekillendiriyor (Cheema, 2015, s. 8-9).

İstikrarsızlık, güvensizlik ve siyasi şiddet, 1980'lerden beri Afganistan ve Pakistan'ın belirgin bir özelliği olmuştur. Ne yazık ki bu ülkelerin Terörizme Karşı Küresel Savaş'ta (GWOT) oynadığı rolün bir sonucu olarak bu fenomenin tırmanışını gördük. Pakistan'ın ve uluslararası koalisyonun terörizme karşı aktif katılımı ve 'daha fazlasını' yapmaya çalıştıktan sonra bile bu savaşın sona ereceğini tahmin etmek oldukça zordur. Aslında, GWOT'in sonucunda Afganistan ve özel olarak Pakistan'daki terör tehdidi kat kat arttı ve sonuç olarak bunun Pakistan için çok ciddi sonuçları oldu.

Nitekim Pakistan'ın teröre karşı bu savaşta egemenliği ve bekası pahasına büyük bir bedel ödediğini söylemek yanlış olmaz. Ancak küresel olarak izole edildi ve terörizme karşı yeterince mücadele yapmayan bir ülke olarak görüldü. Hindistan ve Pakistan, Afganistan'daki kargaşaya kayıtsız kalamaz. Dolayısıyla Pakistan gibi Hindistan da Afganistan'ın barışı, güvenliği ve istikrarı konusunda yüksek pay sahibidir. Bununla birlikte, iki ülke kendi dar görüşlü çıkarlarını ilerletmek için Afgan meselelerini manipüle etmeye devam ederse, Afganistan'ın bir istikrar ölçüsü elde etmesi (imkânsız değilse bile) son derece zor olacaktır (Hanauer ve Chalk, 2012, s. 7-12).

2001'de Taliban rejiminin düşmesinden bu yana Hindistan ve Pakistan, birbirinden oldukça farklı jeopolitik, güvenlik ve ekonomik çıkarlarını ilerleterek Afganistan'daki gelişmeleri etkilemeye hevesliydi. Her iki rakip devlet de, birbirlerinin herhangi bir avantaj elde etmelerini engelleyerek, birincil ulusal güvenlik hedeflerine ulaşmak için farklı yaklaşımlar seçtiler. Pakistan destekli Taliban rejiminin çöküşünün ardından, Afganistan'da büyük bir stratejik kayma meydana geldi.

11 Eylül 2001'den sonra Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Pakistan'a ilk başta sıcaklık gösterdikten sonra, Hindistan ile daha sağlam stratejik ortaklıklar kurmaya başladı. Hindistan bu fırsatı değerlendirdi, Pakistan'a karşı terörist grupları

destekledi. Pakistan'ın Orta Asya'ya erişimini sınırlamak için Afgan topraklarını sıçrama tahtası olarak kullanarak ve böylece Pakistan'ın bölgedeki etkisini marjinalize etmeyi planladı. Hint-Afgan bağı, Pakistan içindeki Peştun siyasi ve aşiret liderleriyle doğrudan temaslar kurarak Durand Hattı meselesini de yeniden canlandırdı (Hanauer ve Chalk, 2012, s. 14-15).

Hindistan, Afganistan'daki ve Afganistan'la ilgili çıkarlarını geliştirmek için bir dizi strateji izliyordu. Yeni Delhi, Kabil'de siyasi ve ekonomik nüfuz arayışına ek olarak, Afganistan'ı bölgesel ekonomik yapılara entegre etmek için çabalıyordu, Afgan güvenlik güçlerine sınırlı ölçekte eğitim vermesi ve kapsamlı kalkınma yardım sağlayarak ve planlarını projelendirerek takip ettiği 'yumuşak bir güç' ile Afganların kalplerini ve zihinlerini kazanmayı umuyordu (Tellis, Mukharji ve diğerleri, 2010, s. 27-28).

Pakistan'ın Afganistan'daki hedefleri esas olarak Hindistan merkezlidir ve esas olarak Yeni Delhi'nin Afganistan'daki etkisini zayıflatırken kendi nüfuzunu teşvik etmeye odaklanır. İslamabad, bu nedenle, zayıf bir Kabil hükümetinde Taliban etkisini en üst düzeye çıkarmayı, bir Hint işgaline karşı 'stratejik derinliği' korumayı ve Pakistan destekli aşırı gruplar tarafından eğitim ve operasyonları kolaylaştırmayı hedefliyordu. Ancak Pakistan'ın tek endişesi bunlar değil (Tellis, Mukharji ve diğerleri, 2010, s. 17-18). Pakistan şüphesiz Afgan stratejisinin çoğunu Hindistan merkezli bir prizma üzerinden görse de, İslamabad'ın Afganistan'la ilgili başka çıkarları veya hedefleri olmadığını söylemek yanlış olur. Daha önemlileri arasında şunlar vardır:

- Afganistan'daki gelişmelerin her iki ülkeyi de kapsayan bir 'Peştunistan'ın ortaya çıkmasına veya Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgelerinde (FATA), Belucistan'ın bazı kısımlarında veya Hayber Pakhtunkhwa'da (KP) huzursuzluk ve istikrarsızlığa yol açmamasını sağlamak.
- KP'da Peştun milliyetçiliğinin yayılmasını azaltmak için Pakistan ve Afganistan arasındaki tartışmalı sınır çizgisi olan ve hiçbir Afgan hükümetinin kabul etmediği Durand Hattı'nın uluslararası bir sınır olarak kabullenmesini ileri sürmektir.

- Afganistan'ı Orta Asya Cumhuriyetleri ile ticaret, ulaşım ve ticari bağları geliştirmek için bir kanal olarak kullanmak (Rashid, 2010, s. 186-187, Hanauer ve Chalk, 2012, s. 2).

Afganistan'da terörizm, bölgeye onlarca yıldır dayatılan büyük jeopolitik oyunla birleşmektedir. Şu anda, terörizme karşı bir savaşın içine girmiş durumda olan bu toplum, bölgeyi stratejik derinlik açısından yalnızca arka bahçe olarak gören devlet destekli terörizm teçhizatlarıyla karşı karşıyadır. Çok sayıda başka kaynağın yanı sıra 150,000 iyi eğitilmiş ve iyi donanımlı asker sağlayan uluslararası koalisyon güçlerinden yardım alınırken, en tehlikeli tehdit olan terörizme karşı sınırlı sayıda savaşıyan yerel güvenlik güçleride eşlik etmiştir. Son derece zor koşullar altında devam eden terörizme karşı bu savaşta Afganistan'ın yalnız bırakılmayacağı bir gerçektir. Bu nedenle bölgesel ve küresel ülkelerin bu tehdide ciddi bir şekilde karşı çıkıp, tamamen ortadan kaldırması için adımlar atılması gerekmektedir. Uluslararası ve bölgesel ortakların terörizme karşı bu mücadeleyi desteklemek için tam iş birliğini genişletmek üzere bir araya gelmesi gerekmektedir.

Afgan siyasi sisteminin yetersizliği ve yabancı güçlerin Afgan içişlerine karışmasıyla birleşen Afgan liderliğinin verimsizliği, Pakistan ile ilişkilerini kötü etkiledi. Bazı analistlere göre durum o kadar kötüleşti ki, 11 Eylül 2001 sonrası uzun vadeli ulusal çıkarları çok zarar gördü. Teröre karşı savaşın kendisi iki ülke arasında büyük bir endişe konusu haline geldi.

Afganistan'da teröristler için alan yaratan bir Taliban kalesi, potansiyel olarak tehlikeli olan tek senaryo değil. Afganistan'daki kargaşa muhtemelen kanlı bir iç savaş bile bir mülteci krizi üretebilir, bölgesel rakipleri kendine çekebilir ve komşu ülkelerini ve bölgeyi istikrarsızlaştırabilir. Afganistan'da artan militanlık, hâlihazırda tehlikeli bir isyanla, siyasi ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya olan bölgeye de sıçrayabilir.

ABD'nin Afganistan'dan çekileceği söylentileri ile ülke, başta Taliban isyanı ve saldırıları olmak üzere siyasi çatışmalarla karşı karşıya kaldı. Taliban ve müttefik militan gruplarının Afganistan İslam Cumhuriyeti ve müttefiklerine karşı son büyük saldırısı 1 Mayıs 2021'de ABD birliklerinin Afganistan'dan çekilmesiyle başladı ve ülkenin Taliban tarafından ele geçirilmesine yol açtı. ABD hükümeti ile Taliban arasında imzalanan ve 2021'de ABD ve NATO birliklerinin çoğunun Afganistan'dan

çekilmesine yol açan Doha barış anlaşmasının ardından Taliban büyük çaplı saldırılar başlattı. 10 Ağustos'a kadar Taliban Afganistan'ın %65'ini kontrol altına aldı. 6-17 Ağustos'ta Taliban güçleri Kabil, Herat ve Mezar-i-Şarif da dâhil olmak üzere ülkenin 33 ilini ele geçirdi. Taliban'ın ilerlemesine karşı Afgan güvenlik güçleri hiçbir karşılaşma ve direniş göstermedi. Sanki hepsi bir plan veya oyunun bir paçası gibi Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümeti Taliban'a devretti ve Cumhurbaşkanı dâhil diğer birçok Afgan siyasi lideri ülkeyi terk etti. Yukarıda belirtildiği üzere Taliban'ın Afganistan'ı ele geçirmesi ABD, İngiltere, Almanya ve Rusya da dâhil olmak üzere birçok bölgesel ve küresel devletleri şaşırttı. Bu çalışmanın yazıldığı süreçte meydana gelen bu olayların Afganistan'a ilişkin sürecin sıcak olması büyük kuvvetlerin tepkilerinin netleşmemesi gibi nedenlerle bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Böylece araştırmanın amacı:

- Terörizmin tarihini, Pakistan ve Afganistan toplumları üzerindeki etkilerini ayrıntılı olarak tartışmak.
- Terörizmle mücadele için uygulanan farklı stratejileri öğrenmek.
- SSCB işgaline karşı yapılan Afgan Cihadının tarihsel arka planına genel bir bakış.
- Pakistan'ın 11 Eylül 2001'den sonra ABD liderliğindeki Terörizme Karşı Savaşta ön cephede yer alan bir devlet olarak oynadığı rolü, yerel çıkarımları, bölgesel tezahürleri ve uluslararası dayanakları incelemek.
- Pakistan'ın Afganistan'daki terörizmle küresel mücadelede Afganistan güvenliğini nasıl ve hangi yönde etkilediğini araştırmaktadır.
- Pakistan-Afganistan ilişkilerini 2001 öncesi ve sonrası hangi yönde gittiğini analiz etmektedir.

Araştırmanın kapsayan konuları ise, 11 Eylül 2001 sonrası Pakistan'ın terörizmle mücadelesinin Afganistan milli güvenliğine etkisine odaklanan bu çalışma, Pakistan'ın bu küresel savaşta nasıl mücadele verdiğini, terörizmle mücadelede ne kadar avantajlı ve etkili olduğunu ayrıca Afganistan güvenliğine nasıl bir etki bıraktığını tartışmaktadır. Terörizme karşı savaşın başlamasından sonra meydana gelen arka olayları anlamlandırabilmek için bu ülkelerin terörizmle savaşma veya terörizmle yüzleşme dinamiklerini tartışmaktadır. 2001 yılında El Kaide'nin Dünya

Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlediği saldırıların kışkırttığı bu terörizme karşı savaşın, Pakistan ve Afganistan üzerinde ve genel olarak güney Asya bölgesine bir takım etkileri oldu. Bu nedenle, bu çalışma, bu ülkelerin içsel yıkımını ve yapısal reformların konumunu tartışırken, ülkelerin terörizme karşı tutumu, olumlu ve olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın varsayımı ise, 11 Eylül 2001 sonrası Pakistan'ın terörizme karşı küresel mücadelede önemli bir devlet olarak ön cephe de yer almasının dinamiklerini, teröristlere sığınak sağlayan bir devlet olarak Afganistan'ın güvenliğini ve terörizmin bu savaşta doğrudan çıkarları olan ülkeler üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi üzerinde durulacaktır. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgeler analiz edilmiştir. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi belge inceleme yoluyla elde edilmiştir. Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Nitel araştırma yöntemi gereği bu çalışma şu koşulları dikkate almaktadır. İlk olarak araştırmaya temel oluşturacak kuramsal çerçeve açık bir şekilde oluşturulmuştur. İkinci olarak bu çalışma sistematik, yapılabilir ve esnek bir araştırma stratejisi şeklinde oluşturulmuştur (Yıldırım, 1999, s. 9-10).

Bu bağlamda ilk olarak araştırma konusuyla ilgili kaynak taraması ve veri analizi yapılmıştır. Bu süreçte çalışmada kullanılan veriler kütüphane veri tabanı, yayın evleri, dergiler ve internet kaynaklarından toplanmış ve analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan birincil ve ikincil İngilizce ve Farsça kaynaklar yazar tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve kullanılmıştır. Çalışmada konuya yakın ve ilgili akademik makalelerden, kitaplardan, internet kaynaklarından, raporlar, doktora ve yüksek lisans tezlerinden yararlanmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Terörizm Kavramı

Terörizm genel olarak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin içerisinde sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanındaki eksikliklerin istismar altında olması nedeniyle, devrimci hareketlerin belirli amacı için harekete geçmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Terörizm hareketleri günümüzde dönemseller olarak ortaya çıkmaktadır. Bazen önemini yitirmekte olup ve daha sonra tekrar hız kazanabilmektedir. Terörizm uluslararası sistemde etkili bir araç haline gelmiş ve devletler politikalarını etkileyebilmiştir. Buna rağmen toplumlardaki aksaklıklar ve dengesizlikler, memnuniyetsiz kişilerin ortaya çıkmasına yol açtığı ve devletlerin de hedeflerine ulaşmak için terörizm ve terörist örgütleri bir araç ve baskı unsuru olarak kullandığı sürece, terörizm varlığını devam ettirecektir.

Terörizm kavramı zihinlerde her şeyden önce dehşet, korku, şiddet ve tehdit gibi olgulara çağrışım yapmaktadır (Yalçınar, 2006, s. 100). Latince’de ‘terrere’ olan terör sözcüğü etrafa korku salmak, korkutup kaçırmak, öldürmek, dehşete düşürmek, caydırmak ve tahrip etmek suretiyle insanları mal, can ve namus gibi maddi ve manevi değerlerinin tehlike altında olduğunu bildirerek, güvenliği ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir (Yiğit, 2008, s. 16-17). Türkçe’de ise daha çok dehşet salma, yıldırma, korkutma ve tedhiş anlamında kullanılmaktadır (Çağlar, 2009, s. 8 ve Gökçe, 2017, s. 256).

Elbette ki uluslararası terörizm 20. yüzyıla mahsus bir olgu olarak değerlendirilemez. Terörizm kavramının ne zaman başladığı konusunda bir fikir birliği yoksa da insanlık tarihi içindeki ilk terör eylemi Filistin’de Yahudi Zealots’un Romalılara karşı M.S. 6-135 tarihleri arasında politik, ekonomik ve kültürel eylemleri yeryüzündeki ilk terörizm olayları olarak tanınmaktadır (Gökçe, 2017, s. 258). Orta çağda siyasi ve dinsel amaçlar için terör eylemleri çok etkili bir şekilde kullanılmıştır. Amaçlarına ulaşmak için maddi ve manevi vaatlerde bulunarak taraflarına terör eylemleri yaptırma, özellikle doğu ülkelerinde gelenekselleşerek yıllar boyunca devam etmiştir. Günümüzde hala devam etmekte olan intihar eylemleri ya da bazı devletlerin terörist örgütleri desteklemesi ile yapılan katliamlar tarihte görülen terörist ve terörizm hareketlerini hatırlatmaktadır. Eski çağlarda ve

günümüzde de, bazı terörist gruplar eylemlerinin ardından cennete gideceklerine ve hatta cennetin kendilerine vaat edildiğine inanmaktadırlar (Cirhinlioğlu, 2010, s. 38-39).

David Rapoport, modern terörizmi, her birini kendine has özelliklere sahip olan dört farklı döneme ayırmaktadır. Rapoport, 1879'lardan başlayan Anarşist dalgayı birinci dönem olarak ele alır, 1920'lerden itibaren başlayan dönemi ise sömürge-karşıtı dalga, 1960'lardan sonrasını yeni sol–devrimci dalga ve 1980'lerden başlayıp günümüze kadar gelen dönemi ise en büyük tehdit olan dini içerikli dalga şeklinde sıralanmıştır (Kruglanski ve Fishman, 2009, s. 2).

İlk dönem, 1879 yılında aktif hale gelen Narodnaya Volya'nın (Halkın İradesi) faaliyetleri ile başlamıştır. Bu dönemdeki terör örgütleri, kargaşa yaratmak ve anarşist toplumu inşa etmek amacıyla siyasi liderlere karşı suikastlar düzenlemiştir. Ardından yaşanan Birinci Dünya Savaşı da benzer bir suikastla başlamıştır ve takip eden dönemde işgal altında olan toplumlar, bağımsız devletlerini oluşturabilmek amacıyla güvenlik kuvvetlerine yönelik terörist eylemler de bulunmaya başlamışlardı. Bu durum, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Akdeniz ve Asya bölgelerine kadar yayılmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşının ardından 1960'lara kadar, sömürgeci devletlerin keyfi bir şekilde ve gelişigüzel olarak eski sömürge topraklarını paylaşması, bu toplumlar arasında etnik ve kabilesel memnuniyetsizlikleri çoğaltmıştı. Bu durum da, farklı yerel ve bölgesel gruplar arasında rekabeti ve işgalci devlete yönelik nefreti daha da gözle görülür hale getirmiştir. Böylece, 1960'lara kadar istismar ve koloni-karşıtı terörizm eylemleri süreklilik kazanmıştır. Bu eylemlerin temelinde ise, milliyetçi ve etnik ayrılıkçı görüşler yer almıştı (Efegil, 2019, s. 13-14).

Üçüncü dalga ise 1960'lardan 1980'lere kadar süreklilik kazanan sol-devrimci terörizm dir. Bu tür terörizm, Batı Avrupa, Latin Amerika ve ABD'deki radikal öğrenci örgütlerinde daha fazla taraftar kazanmıştır. Vietnam savaşı, bu grupları daha fazla teşvik etmiş ve canlandırmıştır. Sol-devrimci terörizm, devrimi başlatmak için rehin alma ve barikat kurma gibi hususlarda uzmanlık kazanmıştı. Üçüncü Dünya ülkelerinin baskı altında tutulan insanları, sol-devrimci terörizmin eylemlerini ve söylemlerini destekliyordu. Ancak bu gruplar, amaçlarını hayata geçirme konusunda

başarısız oldular. Çünkü gerçekçi hedefler ortaya koyma konusunda yetersiz kaldılar (Shughart II, 2006, s. 13-25).

1979'dan sonra ve özel olarak 1990'larda, dinin ve dini görüşlerin daha görünür hale gelmesiyle birlikte, dini-söyleme dayalı terörist örgütler daha etkili hale gelmeye başladı. Küresel tehdit oluşturan bu tür terörizm, başvurduğu şiddeti meşrulaştırmak için dini söylemleri kullanmaktadır. Dini söyleme dayalı terörizmin başlangıç noktası olarak, 1967 Arap-İsrail Savaşı, 1979 İran İslam Devrimi ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali sonucunda ortaya çıkan cihat gösterilmektedir. Bu olaylar, özellikle İslamcı grupların siyasal hayatta daha aktif ve faal hale gelmesine sebep olmuştur. Daha sonra bu grupların bir kısmı, silahlı cihad anlayışını benimseyerek, terörizm eylemlerine başvurdu. Bu tür örgütler, çoğunlukla ulusal ve ulusötesi boyut kazanmıştır. Aynı dönemde, Libya, Irak, Sudan, Suriye ve Afganistan gibi ülkelerde, devlet-destekli terörizm eylemleri görülmeye başlanmıştır (Efegil, 2019, s. 15-16 ve Shughart II, 2006, s. 30-32).

Terörizm kavramı her ne kadar soğuk savaşın bitimiyle, devletlerarası bir sorun ve tehdit olarak ortaya çıkmış olsa da aslında insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır (Kanat, Kodaman ve İren, 2016, s. 570). Terörizmin başlangıcı olarak 1789'deki Fransız ihtilali ve sonrasında ortaya çıkan olaylar gösterilmektedir. Bu tür terörizm, hâkim olan devleti ve otoriteyi ele geçiren grupların kendi varlıklarını sürdürürebilmek amacı ile onlara karşı çıkan devrimci gruplara karşı uyguladıkları şiddet olaylarını temsil etmektedir. 19. yüzyılın siyasi gelişmelerinin sonucuna baktığımızda terörizm kavramı sadece devletler tarafından vatandaşlarına karşı yapılan bir şiddet hareketi değil, belki siyasi gruplar ve bireyler tarafından devlete karşı yapılmış olan şiddeti de söylemekte sakınca yoktur (Öktem, 2004, s. 133).

Fransız devrimi döneminde, devrimci hareket, yeni bir düzen getirmek amacı ile iktidara sahip olan rejimi devirmek için kendi yurttaşlarını öldürmüşlerdir (Cırhinlioğlu, 2010, s. 37). Bu tür cinayetlerin gerçekleştiği 13 Mart 1793 - 27 Temmuz 1794 tarihleri arasındaki dönem terör rejimi, 'terör dönemi' (reign of terror-rejime de la terreur) olarak adlandırılmıştır (Kanat, 2018, s. 42 ve Bartolucci, 2010, s. 123).

Terörizm daha çok bir mücadele ve savaş aracı olarak 19. yüzyılın sonlarında daha etkin bir halde kullanılmaya başlamıştır. Özellikle Rus Narodnik¹ Hareketi 1877-1881 ile 1904-1908'de ve Taşnak ve Hınçak Ermeni Devrimci Hareketleri 1887-1890'larda ortaya çıkmıştır (Özşavlı, 2012, s. 154-159). Bu dönemin farklı tarihlerinde İrlanda, Sırbistan, Mekadon, Ermeni, Arnavut ve Bulgar radikal milliyetçi unsurları ile İtalyan, Fransız, İspanyol ve ABD anarşistleri günümüzde siyasal şiddet ve terör kapsamında değerlendirilen ve ulus devletlerin inşa sürecinde ortaya çıkan eylemleri bir mücadele ve savaş aracı olarak kullandılar (Çağlar, 2009, s. 6).

İkinci Dünya Savaşı sonrası terörizmin unsurları arasına 'dış destek' eklenmiştir. Terörizm devrimci nitelikten ayrılarak bir silah olarak kullanılmaya başlanmış ve ayrıca bir dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Doğu ve Batı Blokları arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde klasik savaş ve diplomasinin yerini terörizm almıştır. Taraflar arasında varolma savaşı söz konusudur. Bu var olma savaşının taktikleri arasında sivil silahlı milis güçlerine bombalama ve provokasyon verilmesi ve kullanılması şeklinde tezahür edecektir. Bu ise terörizmin kendisidir (Muratoğlu, 2007, s. 14-15).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen kutuplaşma, Batı ve Doğu bloku arasındaki Soğuk Savaş, strateji ve mücadele biçimini etkin bir hale getirdi. İki blok arasındaki can kıyıcı rekabetin kapsamında gelişen olaylar terörizm kavramının uluslararası istikrar açısından büyük önem kazanmasına yol açtı. Soğuk Savaş döneminde iki bloğun devletleri terörizmi bir araç olarak birbirlerine karşı kullanmışlardır. Terörizm kavramını ülkeler kendi güvenlik anlayışlarının ve siyasal hedeflerinin içeriğine göre de kullanmaktadır. Bazı ülkeler kendi egemenliklerine karşı mücadele eden grupları terörist olarak adlandırırken, aynı gruplar onları destekleyen diğer devletler tarafından özgürlük savaşçısı, gerilla gibi kavramlarla açıklanmaktadır (Gökçe, 2017, s. 256). Dolayısıyla bu durum Soğuk Savaş

---

¹ Narodnikler Rus devrimci hareketinde 19. yüzyılın altmışlı ve yetmişli yıllarında görülen bir küçük burjuva eğilimin taraftarlarıdır. Narodnikler otokrasinin yıkılmasını ve toprağın köylüye verilmesi gerektiğini savundular. Kısacası Narodnik Çarlık Rusya'daki devrimci küçük burjuva topluluğudur.

döneminde terörizmin çoğu zaman devletlerin kontrol ve yönetimi altında olduğunu göstermektedir. Doğu blokunun (SSCB) birlik ve beraberliğinin bozulması veya çöküşü neticesinde uluslararası sistem ve uluslararası terörizmde bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Böylelikle Soğuk Savaşın sona ermesiyle terörizmin büyük değişimini, SSCB'nin dağılması ile terörizm kavramının uluslararası bir boyut kazanmış olduğunu görmekteyiz (Kanat, Kodaman ve İren, 2016, s. 576). Bu süreçte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı amaçlarla (kimi bağımsızlık, kimi sosyalist bir devrim, ulusalcı, ayrılıkçı vb.) büyük ve küçük değişik ideolojik yaklaşımlar çerçevesinde pek çok terör örgütünün kurulduğunu görmekteyiz. Kızıl Ordu Fraksiyonu/RAF, Filistin Kurtuluş Örgütü, İrlanda Cumhuriyet Ordusu/İRA, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Japon Kızıl Ordusu, PKK ve ASALA bu dönemde kurulmuş olan örgütlerdir (Çağlar, 2009, s. 6-7 ve Crenshaw, 1981, s. 385-386).

1990'lı yıllarda ve sonrasında terörizm faaliyetlerinin yöntem ve hedef değişimi dikkat çekmektedir. 20. yüzyılın sonlarına kadar terörist örgütler genellikle devlet adamlarını hedef alıyordu. Rusya'nın hükümdarı olan Çar İkinci Aleksandr'ın öldürülmesi (History.com Editörleri, 2010) Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahı İkinci Abdulhamit suikasti, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sadrazamı olan Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi (Gül, 2012). 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın da kıvılcımı olan Ferdinand'ın öldürülmesi Louis Barthou, (Fransız Dışişleri Bakanı) Aleksandr'ın (Yugoslavya Kralı) öldürülmesi ve Hindistan Başbakanı Gandhi'den, John F. Kennedy'ye (ABD Cumhurbaşkanı) kadar daha çok devlet adamlarının öldürülmesi, 20. yüzyılda terörizmin karakteristiğini yansıtıyordu. Terörizm olgusunun ve eylemlerinin küresel bir boyut kazanması, uluslararası hukukun bu kavrama ilgi göstermesini sağlamıştır. Gerçekleştirilen cinayetlere, suikastlara tepki olarak Milletler Cemiyeti 1936'de Cenevre Sözleşmesi'ni kabul etmiştir (Öktem, 2004, s. 134).

11 Eylül 2001 sonrasında ortaya çıkan terörist olayların ve eylemlerin sayısı ve tahribat gücünde büyük değişimler meydana gelmiştir. Uluslararası terörizm eylemlerinde kişilerin yerini sembol hedeflerin aldığı söylemek mümkündür (Yalçın, 2006, s. 101-102). Terörizm kavramı ne kadar eski tarihlere bağlı olsa da ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırıları insanlığın sosyal, ekonomik,

politik ve kültürel yaşamlarında belirgin bir şekilde etkili olmuş ve günümüzün en önemli küresel ve bölgesel sorunu haline gelmiştir. Başka bir deyişle terörizm kavramı dünya çapında bütün ülkelerin ortak sorunu olarak kabul edilmesinin önemli nedeni ise dünyanın süper gücü olan ve en yüksek teknoloji ve güçlü silahlara sahip olan ABD'nin, Dünya Ticaret Merkezi, Pentagon vb. çok önemli ve korunaklı yerlerinin çok yıkıcı terörist saldırılara maruz kalmış olmasıdır. 11 Eylül 2001 saldırıları ve sonraki yıllarda Madrid, Londra ve İstanbul'da da gerçekleşen terörist olaylar, terörizmin uluslararası bir tehdit olarak algılanmasında büyük bir etki yaratmıştır (Çağlar, 2009, s. 7-8).

ABD'de yapılmış olan 11 Eylül 2001 saldırılarının hedefi, New York ve Washington eyaletlerinde yer alan, ABD'nin ekonomik ve askeri kuvvetlerinin temsil eden Dünya Ticaret Merkezi (İkiz Kulesi) ve Pentagon olmuştur. Teröristlerin bu saldırıları gerçekleştirebilmesi terörizm kavramını uluslararası düzeyde bir niteliğe kavuşturmuştur (Hanera ve diğerleri, 2020, s. 1). 21. yüzyılda terörizm ve terörist eylemlerinin çoğalması, genişlemesi ve kitle imha silahların kullanılması yeni terörizmin özelliklerindedir. Büyük çaptaki terörizm eylemlerinin etkisi ve onun niteliğinde gerçekleştirilen gelişmeler, toplumsal tehdit ve korku kapasitesini yükseltmiştir. Saldırılardaki ölüm oranını artıracak yüksek teknoloji ve kullanılan silahların keyfiyeti, ilaveten yasadışı suç örgütleriyle bağlantısı, yeni terörizmi küresel politika alanında çözülmesi gereken sorunların tepesine taşımıştır (Ündücü, 2011, s. 13).

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan saldırı ile birlikte terörizmin görüntülerinde yeni bir dönem başlamıştır. Terörizm ve terörist gruplar, çağın sunduğu imkânları kullanarak sadece belirli bir toplum üzerinde değil küresel anlamda etki yaratacak eylemler yapmaya başlamışlardır. Düzenli orduların karşı karşıya geldiği klasik savaş ve çatışmalardan, orduların kullanılmadığı, devletler ya da onların destekledikleri veya üyesi oldukları yapılar arasında devlet-altı grupların ya da terör örgütlerinin kullanıldığı düşük yoğunluklu çatışmalara doğru gelişme yaşanmıştır.

Terörizm kavramının yeni özelliğini belirleyen alternatif bir adlandırma ise post modern terörizmdir. Walter Laqueur 1996 yılında yayınladığı makalesinde, terörizmin yeni tipi, devlet destekli olması, kitle imha silahlarının kullanılma oranının artması ve dini ideolojilerin önemi üzerinde durmuştur (Laqueur, 1996).

Terörizmin, gerçekleştirdikleri eylemlerin zarar verici gücünün büyüklüğü, strateji ve taktiklerinin sınırsız oluşu gibi özellikleri, post modern terörizmin karşısında insanlığın savunmasız kaldığını belirtmiştir (Ündücü, 2011, s. 13). Terörizm veya terörist gruplar kendi amaçlarına ulaşabilmek için halkta bıkkınlık, yılgınlık, korku, endişe duygusu yaratıp, kâos ortamı oluşturarak hedeflerindeki iktidarı kendilerinin istediği yönde hareket etmesini sağlamayı isterler. Nihai amaçları arasında siyasi gücü ele geçirmek ve mevcut yönetimi devirmek yer alır (Gökçe, 2017, s. 257). Günümüzde terörizmin küresel bir niteliğe sahip olması onun ilişkilerini uluslararası sistemde oldukça geliştirmiş olmasıdır. Artık teröristler sadece içinde buldukları ülkeye bağlı kalmayıp, dünya çapında faaliyet yapmaya gayret gösteren farklı terör örgütleriyle bağlantılar kurarak karşılıklı destek sağlamaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD'nin önderliğini yaptığı ve dünya siyasetini yönlendirdiği yeni düzende ekonomik, siyasi ve kültürel küreselleşme beraberinde terörizmde de küreselleşmeyi getirmiştir. Teknoloji, iletişim, ulaşım ve bilişim alanındaki gelişmeler küreselleşme olgusunu hızla yaygınlaştırırken, bu süreçten ve imkânlardan terörizm de faydalanmıştır. Terörist gruplar küreselleşmenin sağladığı siyasal düşüncedeki değişim, ekonomik, kültürel ve teknik imkânlardan faydalanarak kendileri de adeta küreselleşmiştir. Bilişim dünyasındaki gelişme, internet, küresel ölçekli uydular ve mobil iletişim sistemlerindeki gelişme, bilgiye erişimi hızlandırdığı kadar dünyanın herhangi bir yerinden en uzak noktada olan insanlara ulaşma ve iletişim sağlama imkânı tanımaktadır. Bu sayede terörist grupların üyeleri birbiri ile daha kolay ve izlenmeksizin haberleşebilirken, eylemler, bildiriler, fetvalar canlı olarak internet üzerinden yayınlanabilmektedir.

Terörizmin uluslararası boyut kazanmasıyla birlikte tanım sorunun temelinde, devletlerin kendi çıkar ve amaçlarına göre politikalar güttüğü ve uluslararası örgütlerden çıkan terörizmle mücadele kararlarını kendi lehlerine çevirebilmek için girişimlerde buldukları dikkat çekmektedir. Bunlara ek olarak küresel sistemdeki dengesiz güç dağılımlarının, adaletsizliklerin, eğitim, sağlık ve güvenlik konularındaki eşitsizliklerin, sosyokültürel, siyasal, dinsel ve ideolojik alanlardaki farklılıkların teröre zemin yarattığı ifade edilmektedir. Örneğin, 1960'larda İspanya'da kurulan ve Bask bölgesinin bağımsızlığı için hükümete karşı eylemler yapan ETA'nın, Kuzey İrlanda'nın bağımsızlığı için mücadele eden IRA'nın terörist

eylemlerde bulunması, İsrail-Filistin çatışması çerçevesinde Filistin'in özgürlüğü için Filistin Kurtuluş Örgütünün (PLO) şiddet içerikli eylemlerde bulunması dünya kamuoyunda kavrama ilişkin çeşitli fikirlerin ve siyasal çatışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yani söz konusu örgütler göz önüne alındığında kimilerine göre 'terörizm' olarak adlandırılan girişimler, kimilerine göre özgürlük mücadelesi olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede örgüt üyeliği açısından bakıldığında, terör örgütüne üye olanların kendilerini asla 'terörist' olarak adlandırmadığı dikkat çekmektedir. Kendilerinin 'özgürlük ve kurtuluş, askeri örgütsel yapılar, gerçek meşru müdafaa hareketleri ve haklı intikam' gibi kavramlarla tahayyül edilmelerine olanak sağlamaktadırlar (Doğan, 2020, s. 11-12).

Küresel bir nitelik kazanmış olmasına rağmen, dünyada terörizm teriminin anlamı ve tanımı hakkında bir görüş birliği yoktur (Taslaman ve Kapitan, 2012, s. 61). Terörizmin muteber ve geçerli bir tanımının olması zarurettir. Terörizme karşı uygulanan mücadelenin bir yönü hukuki, diğer yönü ise politik ve diplomatiktir. Hukuki açıdan baktığımızda, terörizm kavramıyla uzlaşma ve uyuşmanın olmaması, terörizme karşı yürütülen mücadelenin hukuki yönünü zayıflatmaktadır. Terörizmin muteber ve kapsamlı bir tanımı ortaya koyulmadıkça şiddet ve tehdit faaliyetlerinin failleri, kendi haklarını savunduklarını iddia edeceklerdi. 1936-1981 yılları arasında, uluslararası camiada terörizmin 109 tanımının yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak bilimsel alanda bu tanımlar üzerinde tam bir görüş birliği yoktur (Öktem, 2004, s. 137-138 ve Schuurman, 2020, s. 1013). Terörizm, terörist, terör ve terör örgütleri konularındaki tanımlar çoğunlukla bir tarafın verdiği anlamı iletmektedir. Başka bir deyişle, bir tarafa göre vatan haini ve terörist olan kimseler karşı tarafa göre ise milli kurtuluş veya özgürlük savaşçısı; bazen de bir halk kahramanı veya din savaşçısı (mücahit) olarak tanımlanmaktadır.

Terörizmden genel ve daha kapsamlı bir tanım yapabilmeleri için terörizm konusunda yoğunlaşan uzmanlar, akademisyenler ve hukukçular, terörizm kavramını anlamak, ona karşı tedbirli olabilmek ve mücadele stratejilerinin daha yararlı olabilmesini sağlamak için terörizme dair birçok tanım ortaya koymuşlardır. Genel olarak tanımlayan kişilerin, terörizm üzerine yaptıkları tanımı o dönemin siyasi şartlarına uygun olarak, kendi ideolojik tercihlerine, bilimsel amaçlarına ve eğilimlerine göre yaptıkları gözlenmektedir. Buna karşın bu tanımlar bölgesel ve

küresel sistemde kaynak ve çerçeve oluşturması bakımından ve terörizmin ne olduğunu ortaya çıkarabilmesi için önemlidir.

Terörizm eylemi, şiddet içeren bir aktör olarak, insan hayatı için tehlikeli olan, her devletin ceza kanunlarının ihlali olan veya yargı yetkisi dâhilinde işlenmesi halinde suç teşkil eden herhangi bir eylem anlamına gelir. Sivil nüfusu sindirmek veya zorlamak, gözdağı veya baskı yollarıyla bir hükümetin politikasını etkilemek veya suikast, adam kaçırmaya yoluyla bir hükümetin davranışını etkilemek gibi eylemlerdir (Shanahan, 2010, s. 174).

ABD Savunma Bakanlığının terörizm tanımı ise şöyledir: Politik, dini veya ideolojik hedeflerine ulaşabilmek amacıyla, insanlara karşı terörü kullanarak veya tehdit ederek toplumu ve hükümetleri korkutmaktadır (Başbuğ, 2011, s. 70).

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreterliği tarafından yapılmış olan terörizmin daha geniş bir tanımı ise şöyledir: Terörizm şiddet yolu ile uzlaşmanın hedeflendiği, savaşçı olmayan, normal veya sivil insan topluluğuna ölümlü veya ciddi anlamda zarar vermeyi amaçlayan, bir toplumu veya uluslararası kuruluşun eylemini bitirme ve sindirme haline getirerek, böylece bir hükümeti engelleme veya girişiminden vazgeçirmeyi amaçlayan eylemler bütünüdür (Küçükaltan, 2012, s. 13-14).

Terörizm, bir hükümeti, sivil nüfusu veya herhangi bir kesimini siyasi veya sosyal hedeflerin ilerletilmesi için sindirmek veya zorlamak için kişilere veya mülke karşı hukuka aykırı güç veya şiddet kullanılmasıdır. Korkuyu aşılacak için, hükümetleri veya toplumları genellikle politik, dini veya ideolojik olan hedeflerin peşinde koşmaya zorlamak veya yıldırım amacıyla hesaplanmış şiddet kullanımı veya şiddet tehdididir (Shanahan, 2010, s. 174).

Terörist örgütlerinin amaçları, faaliyette buldukları ülkelere ve bunları yönlendiren diğer sistemlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu örgütlerin amacı, iktidara sahip olan rejimi veya sistemi tehdit, şiddet ve korkutma yolu ile yıkarak veya yok ederek yerine kendi ideolojilerini aktif hale getirebilmek ve yönlendirebilmek için yeni bir yöntem tesis etmektedirler. Terörizm zulüm ve haksızlık olarak gördükleri yöntem ve yöneticileri ortadan kaldırmayı, yerine kendi savundukları ideolojiyi daha iyi ve adaletli yaşam tarzını amaç edindiklerini ileri sürmektedirler (Crenshaw, 1981, s. 385).

Terörizm, karmaşık bir olgu olduğu için tüm boyutları kapsayan bir tanım yapmak zordur. Terörizme ilişkin çok farklı tanımların ortaya çıkmasıyla birlikte ortak görüşte bulunan akademisyen ve bilim adamları bu olguyu şöyle tanımlamaktadır: Terörizm herhangi (özellikle politik) bir amaç elde edebilmek için, toplum düzenini karıştırarak sivillerin, güvenlik görevlilerinin ve hatta devlet adamlarının propagandaya yönelik halka karşı korku, şiddet ve ses getirici eylemlerle öldürülmesidir. Aslında teröristlerin böyle kural tanımaz, vahşiyane ve can kıyıcı eylemleri onlara büyük kazanç ve önem sağlamaktadır (Horgan, 2017, s. 199).

Terörist örgütünün stratejisini, zaman ve mekânı belli olmayan veya hep değişen bir içeriğe sahip olması bu kavramın, anarşizm, siyasi cinayet/suikast ve gerilla savaşı gibi kavramlarla karıştırılabilir. İktidara sahip olan rejimin eylemlerini, faaliyetlerini terörizm olarak nitelendirmekle itibarlarını düşürmeye çalışmakta olan siyasi gruplar, destek verdikleri dış siyasi örgütlerin (başka bir devlet için çalışan veya faaliyet gösteren yasadışı örgütler) muhalif oldukları rejime karşı yaptıkları eylemlerini terörizm kapsamında ele almak yerine bu siyasi örgütlerle küresel meşruiyete sahip olmayı hedeflemektedirler. Böylelikle hukukun üstünlük derecesini reddeden bu durum, birilerine göre vatan haini veya terörist olan kimselerin, başkasına göre halk kahramanı veya özgürlük savaşçısı olduğu, ifadesi terörizmle ilgili olan çalışmalara ve tetkiklere oldukça tekrarlanmaktadır (Öktem, 2004, s. 136-137).

Diğer bir deyişle terörizmin en önemli ve başta gelen amacı, siyasi iktidarı ele geçirmek isteyen güçlerin zayıflatmak ve hatta yok etmek için, sindirdikleri kitleleri de sahipsiz kaldıkları inancı doğrultusunda kendi yöntemleri altında kalmalarını isteyerek şiddet eylemlerinden yararlanmaktadır. Terörizmin benimsediği diğer bir amaç ise, toplum arasında karışıklık ve düzensizlik yaratarak, toplumun direnme gücünü parçalayarak, yerleşik sosyal ve siyasal zaafı açığa çıkararak halk desteğini zayıflatmaktadır. Bu hedefe ulaşabilmek için terörist örgütler, toplumda mevcut olan dengesizliklerden, haksızlıklardan, eşitsizliklerden ve resmi makamların olumsuz uygulamalarından yararlanmaktadır. Halk adına intikam almak amacıyla bu olumsuzlukların kurumlarına saldırmaktadırlar (Crenshaw, 1981, s. 386-387).

Buraya kadar yapılan tanımlarda dikkatimizi çekmesi gereken önemli bir husus vardır. O da terör ve terörizm kavramları arasındaki farktır. Terör olayları önemli hususlarda gayri iradi olarak gerçekleşebilir. Bu çerçevede, tek başına yapılan her

türlü şiddet hareketi terör olarak tanınmaktadır. Bu araştırmanın konusu olan kavram ise terörizm kavramıdır. Terörizm kavramı, terörün usulünün politik bir amaçla düzenli, sistematik ve kesintisiz olarak devamlı bir şekilde kullanılmasını benimseyen bir strateji olarak terör kavramından ayrılmaktadır. Genel olarak terörizm deyince, bir ideoloji etrafında örgütlenen birden fazla kişinin, şiddet eylemleri temelinde iktidara sahip olan hükümeti ve rejimi hedef alan faaliyetleridir.

2.2. Terörizmle Mücadele

Önceki dönemlerde yalnızca güvenlik sorunu olarak bilinen terörizm, yüksek teknolojinin kullanımıyla etkisinin daha da artması ve yayılması ile günlük hayatımızın ana sorunu ve tehditlerinden biri haline gelmiştir. Bu yüzden geliştirilen kapsamlı mücadele stratejileri daha çok güvenlik kuvvetleri ve istihbarat birimlerinin kullanımına bağlı kalmıştır. Ancak tek başına askeri güç veya silah kullanarak terörizmin üstesinden gelinemeyeceği gerçeği, mücadele stratejilerinin genişlemesine yol açmıştır. Böylelikle bu mücadele sadece güvenlik boyutuyla değil aynı zamanda bütün boyutlarıyla ele alınmasını sağlayacaktır. Terörizm, günümüzde ulaştığı boyutlarıyla geçmişe göre günlük yaşantıyı, birey veya toplumun hayatını daha fazla tehdit etmektedir. Bu tehdide karşı daha kapsamlı, etkileyici ve bilimsel yöntemlerle mücadele stratejileri geliştirmek ve hayata geçirmek gerekmektedir. ABD'nin 11 Eylül 2001 tarihli saldırılara kadar bu denli ağır ve vahim bir terörist saldırıya maruz kalmaması, bu güçlü saldırıya büyük tepkiler göstermesine neden olmuştur. Mücadele kapsamında vatanseverlik kanununu ortaya koymasıyla demokrasi ve özgürlük yapısından önemli tavizler vermiş, ortaya çıkan aşırı kaygı ve üzüntü devlet yönetiminin olağanüstü yetkilerle donatılmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da işkence, gerginlik ve savaş açma da dâhil olmak üzere askeri ve güç kuvvetlerin aşırı derece kullanımı olağan bir hale gelmiştir. Terörizmle mücadelede işlevsel faaliyetlerin yanında halkın ikna edilmesi veya halkın kazanılması bu mücadelede büyük önem arz etmektedir (Bilgiç, s. 99-100).

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin ilk olarak Afganistan'a arkasından da Irak'a müdahalesinde en üst düzeyde operasyonel gereksinimler ön planda tutulmuştur. Bu durum yalnızca o ülkelerde değil aynı zamanda tüm dünya da tepkiye neden olmuştur. Bu davranış, terörizmle mücadelede iş birliği konusundaki

inandırıcılığını yüksek oranda yitiren ABD'nin müttefiklerinde itimat ve itibar kaybına sebep olurken, hedef ülke ve örgütlerdeki nefret ve düşmanlığı daha da artırarak yeni terörist saldırıları tetikleyici bir ortam yaratmak biçimiyle uzun vadede terörizmin daha güç kazanmasına ve beslenmesine yol açmıştır. Bu durum hem ABD'nin dünya üzerindeki itibarına büyük ölçüde zarar vermiş, hem de terörizm tehlikesini ve güvenlik endişelerini yükseltmiştir.

Terörizmle mücadele kavramının temelinde, terörizm eylemlerini doğuran neden ve koşulların bilinmesi yatmaktadır. Terörizmi oluşturan neden ve koşulları öğrenmek, terörizmin boyutunun bilinmesi ve mücadele politikalarının sınırlandırılmasına yardım sağlayacaktır. Terörizm kavramı, tek nedene dayanan basit bir şiddet, tehdit ve korku hareketi değildir. Terörizmi yaratan sosyal, siyasal, tarihsel, kültürel, ekonomik ve psikolojik nedenlerin varlığından söz etmek mümkündür (Baharçiçek, 2010, s. 32). Terörizmle mücadelede, bu kavramın doğasına uygun olarak tek yönlü değil, çok yönlü bir uygulama içermelidir. Olayla baş etmenin temel unsuru, önce bu modeli her yönü ile daha iyi tanımak ve sonra bu olgu ile mücadele etmenin, zayıflatmanın veya ortadan kaldırmanın yollarını düşünmeye çalışmak daha avantajlı olabilir. Terörizm hareketlerini ayakta tutan önemli ilkeler ise, ideolojisi, eylemi, örgütlenmeleri ve bu istikamette geliştirdikleri stratejilerinin olduğu düşünülürse; tüm bu unsurlarla birlikte, kapsamlı bir mücadele konsepti geliştirmesi ve polisiye eylemlerin dışında diğer politikalarla desteklenmesinin önemi ve gereği açıktır (Tavas, 2000, s. 25). Sadece siyasal, sosyal veya ekonomik çözümlerle de terörizmle mücadelede başarı sağlamak mümkün değildir.

Terörizmle mücadelede güvenlik kavramını belirleyenlerin, terörizmin ideolojisini, amaçlarını, yöntemlerini ve araçlarını doğru bir şekilde tespit etmeden başarılı olabilmeleri mümkün değildir. Psikolojik arka plan, terörizmin önemli bir parçasıdır. Bu yüzden terörizmle mücadele önlemleri psikolojik sorunları zayıflatmak, daha doğrusu yok etmek üzerine kurulmalıdır. Silahlı propaganda hareketleri ile toplumda korku ve şiddet yaratmak ve böylelikle sosyal psikolojiden yararlanarak hedeflerine yaklaşmak isteyen terörist örgütlerin, bu nedenden dolayı stratejilerinin daha iyi öğrenilmesi ve çözümlenmesi gerekmektedir. Terörizmin gerçek amacı gerçekleştirdikleri eylemler değildir. Asıl amacı ve kazancı bu eylemler sayesinde, toplumda yaratıkları psikolojik sorunlardan kaynaklı tepkileri, kendi çıkarları

doğrultusunda kullanılmaktadır. Bu yüzden terörizmle mücadelede bu stratejinin temel unsurlarını hedef almakta yarar vardır. Yani terörizmle mücadele bütün fonksiyonları ile değerlendirilmeli, siyasal şiddetin bir ürünü olan terörizm sadece şiddet boyutu ile ele alınmamalıdır. Şiddetin içerdiği siyasal özellikler de çok iyi bir şekilde çözümlenmelidir (Crenshaw, 1981, s. 387).

Terörizmle mücadelenin asıl konusu olan insan topluluklarının kalp ve beyinlerini elde etmek amacı ile faaliyetler toplamıdır. Bu durumun önceliği olan strateji ise, insanların terörist gruplara karşı inanç ve güvenlerini azaltmak ve terörist olmalarının engellenmesi, bireyleri terörist gruplara katılmaya teşvik eden nedenlerin ortadan kaldırılmasıdır. Terörist gruplara karşı yöneltilen operasyonların ve başka mücadelelerin inandırıcı bir şekilde topluma sunulmasıdır. Aslında terörizm iyi bir sonuç elde etmek için savaş şeklinde ortaya çıkmaktadır (Rauf, 2019, s. 29).

Terörist örgütlerin ve onunla mücadelede bulunan kimselerin esas amacı halk ve toplum üzerinde etki kurmaktır. Terörizmin etkinlik göstergeleri ise halk ve toplum üzerinde şiddet, korku ve ümitsizlik yaratarak devletle toplum arasındaki ilişkilerin koparılmasını, sosyal birliği bozmak amacı ile toplum içerisinde belirsizlik ve kafa karışıklığı yaratarak, hangi şartlar altında olursa olsun kendileri hazırladıkları düzenin kurulmasını sağlamaktır. Otorite ise asli görevi olan, insanları rahat ve mutlu etmek eylemini gerçekleştirebilmek için imkânları ölçüsünde çalıştığının ve bunun için uyguladıkları yöntemlerin halk ve toplum tarafından da onaylanmasını beklemektedir. Çünkü halkın otoriteye karşı kazandığı inanç ile terörizmin uyguladığı propaganda etkinlikleri anlamsız kalacaktır. Bu nedenle devletin terörizmle olan mücadelesinde toplumu daima haberdar etmesi ve kendisini de meşru kılan adalet, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve özgürlüklerden taviz vermemelidir.

Terörizmle mücadele, etkin olarak örgütlerin operasyonel özelliklerini zayıflatmak, yok etmek ve savaşçı guruplarını etkisiz hale getirmek üzerine kuruludur. Genel olarak terörizmle mücadele konusundaki görevin güvenlik kuvvetlerine verilmesi bu mücadelenin en hassas noktalarından birini oluşturmaktadır. Pozisyon itibarıyla sosyal birliği ve güvenliği sağlamakla görevli olan güvenlik kuvvetleri, aynı zamanda devlet otoritesinin toplumda görülen kısmını oluşturmaktadır. Bu da doğal olarak terörist grupları güvenlik kuvvetleriyle karşı karşıya getirmektedir. Bu pozisyonu daha iyi bir şekilde analiz eden teröristler, propaganda etkinliklerini

kullanmaktadırlar. Toplum ve devlet kurumlarına karşı yaptıkları eylemler ve kendilerine karşı güvenlik kuvvetlerinin aşırı oranda tepki göstermelerini sağlamayı hedeflemektedirler. Çünkü terörizm ve teröristler, kendi yeteneklerinden değil daha çok karşı tarafın yaptıkları hatalardan güç devşirmektedir.

Terörizmin amaçlarından bir diğeri ise devletle olan savaşı tüm gücü ile uzun süreli bir çatışma haline getirerek halkı, güvenlik kuvvetlerini, sivil yöneticileri korkutmak, ümitsizliğe sürüklemek ve siyasi otoritenin direncini yok etmektir. Terörizmle silahlı mücadelenin uzaması, zamanla bu hedefe hizmet ederek bu örgütlerin dolaylı bir şekilde başarısına dönüşebilir (Çağlar, 2009, s. 174-175).

Bu yüzden terörist örgütlerin saldırıları karşısında, toplumda da dikkatli ve güçlü olması gerekenler güvenlik kuvvetleridir. Terörizmle mücadelede aşırı tepkisel davranmak, tepkisizlik kadar tehlikelidir. Bu nedenle mücadele stratejisinde, teknik ve taktik arasında elverişli dengeyi sağlamak gerekmektedir. Terörist gruplara, toplumda ortaya çıkan hayal kırıklıklarını, siyasi istikrarsızlıkları ve sosyal sorunları asla sömürme fırsatı verilmemelidir (Tavas, 2000, s. 25).

Terörizm ile mücadelenin temeli, bu örgütlerin stratejilerinin çok iyi anlaşılmasından geçmektedir. Ancak bu şekilde terörizmin istediği etkiyi yaratabilmesinin önüne geçilebilir. Terörizm ve teröristlerin eylemleri doğaları gereği yeri, şiddeti, zamanı, kimler tarafından ve nasıl gerçekleştirildiği konusunda, gizliliğe dayanmaktadır. Bu yüzden ki çoğu zaman istihbarat faaliyetleri bu örgütlerin eylemlerini engellemekte yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle güvenlik kuvvetleri, gerçekleştirdikleri müdahalelerden daha çok, ortaya çıkan eylemlerden sonra teröristleri yakalamaya yönelik çaba gösterirler. Bu yüzden asıl amaç terörist eylemlerinin etki alanını kısıtlamak ve hatta yok etmektir. Terörizmi ve terörist örgütleri ayakta tutan ve varlıklarını sağlayan bazı dayanaklar vardır. Bunlardan en önemlisi ise finans kaynaklarıdır. Gerçekten bu örgütlerin belli bir finansal varlıkları olmadan uluslararası saldırıları veya propaganda faaliyetlerini gerçekleştirmeleri neredeyse imkânsızdır (Thachuk, 2006, s. 57). Buna göre bu örgütler finansmanlarını eylem planlamadan önce savaş mühimmatı satın almaya, eleman kazanmaktan örgütün ana ihtiyaçlarını karşılamaya kadar çok geniş bir yelpazede kullanmaktadırlar. Bu yüzden güvenlik kuvvetleri bu örgütlerin finansal sistemlerini de hedef alan operasyonlar gerçekleştirmelidir.

Terörizmle mücadelenin ikinci seçeneği ise insanların hedeflerine ulaşmanın tek yolunun şiddetten geçtiği yönündeki fikirleri ile mücadele etmektir. Terörizm ile mücadelede, silahlı bir mücadelenin yanında örgütün eleman ve taban kazanma süreci ile de mücadeleyi gerektirir. Çalışmalar terörizm ve terörist hareketlerin temelinde en çok sosyal, siyasal, psikolojik ve ekonomik faktörlerin var olduğunu göstermektedir. Bu faktörler ilk olarak bireylerin toplumdan soyutlanmalarında, daha sonra ise güçlü bir motivasyonla terörist örgütlere yönlendirmek ve bu gruplara katılmalarında etkili olmaktadır (Sever, Çinoğlu ve Başbüyük, 2010, s. 1).

Bu sebeple siyasi iktidarların uygulaması gereken stratejilerden biri de terörizmin bu asli nedenleri ile mücadele etmektir. İşsizlik, eşitsizlik ve eğitim seviyesinin düşüklüğü gibi faktörler terörün ana nedenleri olmaları yanında halkı kendine sevk ederek taban oluşturmalarında önemli bir işlev görmektedir. Terörist eylemlerin önceliği, yani terörizmin doğasından kaynaklanan özellikleri (bu grupların eylemlerinin ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıkacağına belirsizliği) nedeniyle, terörizm ve terörist eylemlerinin gerçekleşmesinden önce tedbir alınması neredeyse imkânsızdır. Bu sebeple terörizmle mücadelenin değeri daha da açığa çıkmaktadır. Bu yüzden toplumu bilinçlendirmenin yanında, terörizm propagandasının ifadelerini ve görsel olarak eylemlerini iktidara sahip olan güçlere erişmesini sağlayan medya ile ilgili basın özgürlüğüne zarar vermeden düzenlemeler yapmak otoritenin bu mücadelede özen göstermesi gereken hususlardandır.

Medya, herkesin rahat bir biçimde bilgiye erişebilmesini ve ifade özgürlüğünü sağlayan etkin bir araç olmasının yanında, terörist olayların da etkin bir şekilde gerçekleştirildiğini beyan eden, kar amacı güden ticari kuruluşlardır. Bu sebeple medya tarafından terörist eylemlerin haberleştirilmesinde meşru otoriteler lüzumlu durumlarda devreye girerek kontrol sistemlerini harekete geçirmelidir (Bartolucci, 2010, s. 123-124 ve Rauf, 2019, s. 31-32).

Medyanın kontrolü terörizmle mücadelede en etkili silahlardan biridir. Ancak bu tür yöntemler, tarihte Hitler, Stalin ve Mao gibi diktatörler tarafından kullanılmıştır. Açık ve demokratik toplumlarda medyaya yönelik baskıcı yöntemlerle terörizmle mücadele etmek mümkün değildir. Bunun yerine medya ile etik kodlar üzerinden müzakere ortamının geliştirilmesi yararlı olacaktır (Avşar, 2017, s. 122).

Devlet kurumlarının genel olarak medyadan beklentileri şöyle sıralanabilir:

- Medyanın devlet politikalarını desteklemesi
- Terör olaylarının meydana geldiği andan itibaren, medyanın gündemde hızla ilerleyerek olayın yoğunluğundan uzaklaşması
- Teröristlerin büyüleyici birer lider ya da kahraman olarak değil, suçlu olarak temsil edilmesi
- Kamuoyunun panik havasından uzaklaştırılarak sakinleştirilmesi
- Devlet organlarına ait olumlu algının yükseltilmesi, mücadele faaliyetlerinin eleştirilmemesi ve sonuçta devletin kurumsal imajının zayıflatılmaması
- Benzer diğer eylemlere neden olabilecek özendirici bir yayıncılıktan kaçınılması

İnsanların, terörist örgütlere yönelme konusunda iki fikir mevcuttur. İlki, terörizmi benimseyen kişiler kendi hayatındaki özel sorunlar nedeniyle, terörist olmaya veya teröristlere katılmaktadır. Bu fikre göre sorunlu kişiler, toplumsal sorunlar olsun olmasın teröristlere katılacaktır. 19. ve 20. yüzyıllarda daha aktif ve çok sayıda taraftar bulan bu fikir, daha sonralarda pek desteklenmemiştir. İkincisi, birinci görüşten farklı olarak bu görüşte insanlar yaşadıkları hayatta karşı karşıya kaldıkları sorunlar (ekonomik, siyasal ve sosyokültürel) nedeniyle teröristlere yönelmektedir. Bu görüşe göre insanlar kendi haklarına sahip olmakta çaresiz kaldıklarından, etraflarındaki çeşitli sorunlar ve kişisel düşmanlıklarından dolayı terörizme katılmaktadır (Bilgiç, s. 98-99).

İnsanların terörist gruplarına katılmasına etki eden, birçok siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik faktör olsa da insanların terörist gruplara katılmasının asıl nedeni terörizmin kendi hedeflerine ulaşmadaki tek yol olduğuna inançlarıdır. Bu düşünce ile mücadele etmenin yolu ise devletin bütün insanlar arasında eşitlik duygusunu tesis etmesi ve mağduriyet hissinin topluma hakim olmasını engellemesidir. Bu şekilde insanların her türlü isteğini devlet kurumlarına rahatça söyleyebilmesi, her tür talebini her zaman ve her yerde rahatça dillendirebilmesi gerekmektedir. Ancak böyle demokratik etkinlikler halkın şiddete olan inancını yok etmek ve kendi haklarına sahip çıkmanın tek yolunun demokratik bir ortamda sağlanabileceğini gösterecektir. Bu sebeple terörizmle mücadele etmenin önceliği terörizm ile fiziki olarak veya şiddet kullanarak mücadele etmek değildir. Terörizmi

yok etmek için öncelik, toplumsal ihtiyaçlar olmalıdır. Halkın düşüncesi, medyanın doğru bir şekilde kullanımı, eğitim ve kültürün bir araç olarak ortaya sokulması, ekonomik ve sosyal araçların terörizmi yok etmek için kullanılması gerekmektedir.

2.3. Milli Güvenlik Kavramı

Türkçede güvenlik kelimesi inanmak veya itimat etmek anlamına gelen güven (küven) kökünden gelmektedir. 8 ila 11. yüzyıllar arasında Orta Asya Türkçesinde ün, nam, iktidar anlamlarında kullanılan ‘küve’ ya da ‘küv’ kelimeleri, sözcüğün etimolojik kökenini oluşturur. Mağrur olmak ve böbürlenmek anlamına da gelen küven kökenli sözcük 19. yüzyıla dek olumsuz anlamda kullanılmıştır. Güvenlik kelimesi ise sıfatlardan soyut ad fonksiyonunu belirten ve ad türeten ‘lik’ ekinin eklenmesiyle elde edilir. Bu haliyle günümüz Türkçesinde kullanılan güvenlik kelimesi dil devrimi yapısında ortaya çıkmış bir kelimedir. Güvenlik kelimesinin küresel alanda kullanılan Latince karşılığı ‘Securus’ sözcüğüdür. İngilizcede ‘security’ kelimesinden gelen bu sözcük üzüntüden, kaygıdan ve tehlikeden uzak olma güvencesi yani emniyet hali gibi anlamlara gelmektedir (Birdişi, 2011, s. 150-151).

Güvenlik kavramı bireyin korkmadan, tehlike ve tehdit kaygısı olmadan hayatını sürdürebilmesini ifade eder. Bu bağlamda kişinin olağan tehditlerden, yıldırımlardan ve endişelerden korunması ve sığınması anlamına gelir. Buna ek olarak insanların uygun koşullar altında yaşamını sürdürebilmesi, refah ve huzurunun sağlanması da bu tanımın sınırları içerisine dâhil edilebilir. Güvenlik kavramı her insanın doğal ihtiyaçlarındandır (Kanat, Kodaman ve İren, 2016, s. 573). Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte güvenliğe mahsus tehditlerin değişmesi ve çeşitlenmesi uluslararası güvenliği de değişime uğratmıştır. Çünkü güvenlik kavramı tehdit ve korkutma ile tanımlanan bir kavramdır.

Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana güvenliği ‘yeniden tanımlamaya’ yönelik çok sayıda girişim göz önüne alındığında, güvenliğin ihmal edilmiş bir kavram olarak tanımlanıp tanımlanmaması gerektiği sorgulanabilir. Bunu yapmak için iki neden zorlayıcıdır. Birincisi, güvenlik, son yıllarda sivil özgürlükleri askıya almayı,

savaşmayı ve kaynakları kitlesel olarak yeniden tahsis etmeyi haklı çıkarmak için kullanılan önemli bir kavramdır. İkincisi, güvenlikle ilgili son çalışmalar ise, kavramsal analiz olarak nitelendirilememektedir. Güvenlik, adalet, özgürlük, eşitlik, yükümlülük, temsil ve güç kavramlarına gösterilen ciddi ilgiyi görmemiştir. Soğuk Savaş sırasında, güvenlik çalışmaları çoğunlukla askeri devlet yönetimi ile ilgilenen bilim adamlarından oluşuyordu. Askeri güç bir konuyla ilgiliyse, bir güvenlik sorunu olarak kabul ediliyordu ve eğer askeri güç konuyla ilgili değilse, bu konu düşük siyaset kategorisine havale ediliyordu. Güvenlik, bir etiket olmuştur, ancak çoğu güvenlik araştırmacısı tarafından kullanılacak bir kavram değildir (Baldwin, 1997, s. 8-9).

Uluslararası sistemin yapısında devletler, maddi ve manevi kapasiteleri bakımından aynı düzeyde değildir. Bu nedenle, hükümetlerin çıkarları farklıdır ve bu da aralarında çatışmaya neden olabilir. Milli güvenliğini güvenceye almak veya genişletmek için sürekli çaba göstermek, uluslararası ilişkiler alanındaki ülkelerin en önemli önceliklerinden biridir. En üst düzeyde milli güvenliği sağlamak, hükümetlerin en büyük endişelerinden biri, geçmiş ve mevcut dış politikalarının temel taşlarından biri olarak görülmektedir. Arnol Wolfers'e göre güvenliğin kazanılmış hali 'değerlere yönelik tehditlerin yokluğu' olarak nitelendirilmiştir; bu, güvenlik teriminin çoğu kullanımının altında yatan temel sezgisel kavramı yakalar gibi görünmektedir (Wolfers, 1952, s. 485).

Milli Güvenlik kavramı ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD Başkanı Herry S. Truman döneminde hazırlanan Milli Güvenlik Anlaşmasıyla (National Security Act) 18 Ekim 1947 tarihinde bu yolda atılan adımların ilk örneği olmuştur. Bu tarihten itibaren Milli Güvenlik kavramının yanında Milli Güvenlik politikaları konuşulmaya ve belirlenmeye başlamıştır (Aybay, 1978, s. 61). Milli Güvenlik politikası, bir ülkenin devlete ve vatandaşlarına güvenliği nasıl sağladığını açıklamak için bir çerçevedir ve genellikle entegre bir belge olarak sunulur. Milli Güvenlik politikası entegre bir belgeye atıfta bulunacaktır. Bu belge aynı zamanda bir plan, strateji, kavram veya doktrin olarak da adlandırılabilir. Milli Güvenlik politikası, ulusun temel çıkarlarını, mevcut ve gelecekteki tehditleri ve fırsatları ele almak için kılavuzları belirleyen bir role sahiptir. Normal olarak, Milli Güvenlik politikası askeri doktrin, ulusal güvenlik stratejisi vb. gibi, özel kurumlar veya konularla ilgili

olarak milli güvenliğe yönelik diğer alt güvenlik politikalarından hiyerarşik olarak üstündür (DCAF, 2015, s. 1).

Milli güvenlikte önde gelen diğer iki önemli kavram ise ‘milli çıkarlar’ ve ‘tehditler’dir. Milli güvenlikten önce kullanılmaya başlamış olan milli çıkar kavramı 1930’lu yılların ekonomik kriz sürecinde güçlü ve kuvvetli ulus altı örgütlenmelerin ve baskı oluşturan güçlerin maddi menfaatlerini gözlemeye yönelik uygulamalara referans yapıldığı gerekçesiyle ABD’de çok sert bir şekilde eleştirilmiştir. Çünkü 1929 tarihine kadar ABD ekonomisinin en azından yarısı (%50) 200 holdingin yönetimi altındadır ve 1930’lu yıllarda ortaya çıkan ekonomik bunalım ABD’nin ekonomik, siyasal ve sosyal düzenini bozmuştur (Birdişi, 2011, s. 152).

Milli güvenliğe yönelik tehditler ise karışık bir şekilde ele alınmıştır; aslında nelerin tehdit olarak algılanacağı konusunda değerli ve korunması gereken değerlerin merkezinde yer alan özneye göre değişmiştir. Milli güvenlik bağlamında üzerinde konuşulan en önemli konulardan biri, devletin tatbikatlarında ilk akla gelen, ülkede sağladığı düzenin ve halkın iç ve dış güvenliğinin tehditlerden korunmasıdır. Dış güvenliğin korunması ise, diğer yabancı yani bölgesel ve küresel devletlerden, örgütlerden savaşta veya barışta gelecek olan tehditlere ve saldırılara karşı korunması ve tedbirli olması gerekmektedir. İç güvenliğin korunması ise, devletin idari ve hukuki kişiliğinin silahlı ayaklanmaya, kalkışmaya, çok tehlikeli ve şiddetli hareketlere karşı korunması gerekmektedir (Akgüner, 1985, s. 14). Mesela kurumsal yapıyı ve hükümetin günlük işleyiş düzenini bozmaya yönelik her türlü girişim devlet merkezli yaklaşımlar için bir tehdit olarak görülmekteyken, böyle bir durumda bireysel ve demokratik özgürlükler pahasına tedbir almaktan çekinilmemiştir.

Milli güvenlik bireysel ve toplumsal düzenin bütünü ile içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlerden ve müdahalelerden ayrı tutulmamalıdır. Milli güvenliğe zarar verici hareketler ve davranışlar devletin varlığına, normal ve devamlı işleyişine yönelik büyük ölçüde ve uzun vadeli kitle eylemleri olabilir (Aybay, 1978, s. 66). İnsan merkezli yaklaşımlarda ise devlet, bireylerin menfaatlerine önem vermekle beraber bireylere hizmet yapılmasını isteyen bir araç olarak düşünüldüğünde, devletin değerini ve onurunu azaltmak yerine demokratik ve liberal değerleri öne çıkarmaktadır.

Milli Güvenlik kavramı, başlangıçta her ne kadar ABD milli çıkarlarını savunsa da Soğuk Savaş yıllarında, bir ideoloji haline gelerek sadece ABD'nin müttefiklerini Sovyet tehdidinden koruyacak ve bütün Batı bloğunu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu sistemin çöküşü ile milli güvenliğe olan ideolojik yaklaşım ihmal edilmiş, başta BM olmak üzere birçok kurum ve kuruluş tarafından Milli Güvenlik kavramı yeniden tanımlanmıştır. Bu kez Milli Güvenlik yaklaşımı daha çok ekonomik ve liberal değerlere öncelik tanıyarak, bu haliyle insan merkezli güvenlik görünümündedir. BM tarafından yapılan güvenlik tanımlaması ise, ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevresel güvenlik, toplumsal güvenlik, bireysel güvenlik ve politik güvenlik şeklinde incelenmiştir. Kopenhag Barış Araştırma Enstitüsü (COPRI) ise güvenliği beş bölüm altında, politik güvenlik, askeri güvenlik, çevresel güvenlik, ekonomik güvenlik ve sosyal güvenlik biçiminde ele almıştır (Birdiqli, 2011, s. 152-153).

Milli Güvenliğin yöntem ve görüşü, içeriği ve kapsamı nedeniyle uluslararası ilişkiler disiplini içinde ele alınmıştır. Küreselleşmeye bağlı olarak devletlerarasında karşılıklı olarak etkileşimin çoğalması ve hızlanması, güvenlik alanlarını daha daraltmış ve güvenliği kırılgan bir duruma getirmiştir. Ayrıca uluslararası ekonomik sistemin menfaatleri istikametinde tanımlanan yeni güvenlik yaklaşımı içerik ve kapsam bakımından yaygınlaşarak derinleşmiştir. Bu nedenle milli güvenlik konusu uluslararası ilişkilerde alt bir başlık olmaktan çıkarak daha geniş bir konu olarak gündeme gelmiştir.

2.4. Realizm, Neo Realizm ve Terörizmle Mücadele

Uluslararası sistemi ve uluslararası ilişkileri, klasik realizm insan doğası ve davranışından; neo realizm uluslararası ilişkilerin yapısından ve neo klasik realizm devlet içi faktörlerden yola çıkarak izah etmeye çalışmaktadır. Uluslararası sistemi sınırlayan temel faktör, klasik realizm, neo realizm (yapısal realizm) ve neo klasik realizme göre, sırasıyla insan doğasının yapısı, devletlerin sisteminin yapısı ve devletin yapısıdır (Balcı ve Kardaş, 2014). 1648 Westphalia Anlaşmasından bu tarafa devletler, uluslararası sistemin ana aktörleri olarak kabul edilmektedir. Hükümetler arası ilişkileri düzenli şekilde yönetebilen bir üst kuvvetin olmadığı sistem içinde,

devletler siyasi meşruiyetin uluslararası standartlarını oluşturmaktadır. Böylelikle güvenlik kavramı devletlerin sorumluluk alanlarına girmektedir (Baylis, 2008, s. 71).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında idealist yaklaşıma yönelik eleştirileri ile düşünsel temellerini atan realist teori, uluslararası sistem ve uluslararası ilişkiler alanlarında büyük bir etki yaratmıştır. Realizm teorisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk olarak Morgenthau tarafından temelleri atılmış olsa da, bu teorinin kökeni çok eskiye Thucydides'e kadar dayanır. Realizm yaklaşımın İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında önemini arttıran nedenlerinden biri, siyasi, askeri, coğrafi ve ekonomik güç olarak büyük devletlerin küçük veya zayıf olan devletleri kolaylıkla işgal edebilmesidir (Özdoğan, 2019, s. 6).

Uluslararası politika alanında klasik realist yaklaşımın 1940-1970'li yıllar arası ağırlık noktasını oluşturmasıyla güç kavramı, ulusal güç ve insan ögesi, merkezi bir öneme sahip olmuştur. Realist yaklaşımda gerek küresel çatışmaların sonucunda veya başka devletlerin davranışlarını etkileme konusunda devletlerin sahip oldukları güç ve kapasiteleri büyük önem arz etmektedir. Realizm yaklaşımı devleti, uluslararası sistemin temel ve önemli aktörü olarak görmektedir, uluslararası ilişkiler ve küresel siyaseti/politikayı hükümetler arası bir mücadele olarak görmektedir. Devleti tek ve totaliter bir aktör varsayan realist yaklaşım için genel olarak güç kavramı uluslararası ilişkiler alanında en temel kavramdır. Devletlerarası istikrarın sağlanması, gerginlik ve anlaşmazlıkların çözülmesi de gücün kullanımıyla ilişkilendirmektedir (Arı, 2018, s. 17).

Realist yaklaşım, liberal ve idealist yaklaşımlardan farklı olarak insan doğasını günâhkar, saldırgan, çıkarıcı ve gücü ön plana alan olumsuz bir öge olarak görmektedir. Bu yaklaşım aynı şekilde devletler için de geçerli olabilir. Çünkü bireyler kendi ilişkilerinde gücü ön plana olması ve gücü ile çıkara dayalı bir ilişkiyi benimsemesi gibi devletlerde uluslararası ilişkilerde veya dış politikada çıkar ve güç peşindedirler.

Devamlı olarak güç kapasitesini yükseltmeye çaba harcayan devletler, küçük veya daha güçsüz devletleri kendi egemenliği altına almaya çalışırlar. Dolayısıyla böyle bir durum sistem içinde savaş ve çatışma oranını yükseltmektedir. Realist yaklaşıma göre, uluslararası ilişkilerin önemli bir unsurunu da ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır. Askeri ve politik konulara daha çok önem veren realistlere göre

hükümetler kendi ulusal çıkarlarını yükseltmek veya maksimum kılmak için çaba göstermektedirler. Realistlere göre devletin bekası ve onun varlığını devam ettirebilmesi için ulusal güvenlik konusu yüksek politika, mali, ticari ve sağlıkla ilgili konular ise düşük politika olarak nitelenmektedir (Arı, 2018, s. 18-19). Yukarıda da belirtildiği üzere, realistlere göre devletlerin amaç ve hedeflerine ulaşabilmek için kullanacakları tek ilke güçtür. Bu yüzden realistler için uluslararası ilişkilerin temelini güç kavramı oluşturmaktadır.

Realist yaklaşımın, özellikle Soğuk Savaş döneminde yükselişinin ana nedenlerinden biri güç dengesi anlayışıdır. Neo realizme göre bu denge daha istikrarlı ve dengeli bir dünya yaratmaktadır. Ayrıca bu denge belirsizliği azaltır. İstikrarın dağılma ve bozulması ise sadece anarşi ve düzensizlik demektir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle uluslararası ortamda belirsizlik ve düzensizlik bu yapının önemli özelliklerinden biri olmuştur. Küresel güvenliği sekteye uğratan temel unsurlardan olan şiddet ve tehdit artık çok farklı boyut kazanmıştır. 1990'lar öncesi tehdidin en güçlü kanadı ordulardan, büyük ordulara sahip olan devletlerden kaynaklanmakta iken, savaşın sona ermesiyle birlikte yerini nükleer, terörizm, kitle imha silahları, dinin radikalleşmesi, etnik çatışmalar, küresel boyutlu suçlar, kitlesel göç hareketleri ve çevre sorunları gibi konular da bu tehdidin kapsamına girmiştir. Realizmin güç dengesi ve ulus-devlet temeli yaklaşımı 1648 Westphalia Anlaşmasından 1991'de Soğuk Savaşın bitimine kadar canlı şekilde hissedilmektedir. SSCB'nin dağılması, dünya çapında yeni çatışma ve düzensizlik alanları doğurmuştur (Çıkrıkçı, 2014, s. 530).

Realist yaklaşımın terörizm eylemleri karşısında ikilemleri mevcuttur. Realizm, 'ne kadar güçlüysen o kadar güven içindedir' düşüncesine dayandığından, terörizmin asimetrik yapısının devletlerin ne kadar güçlü olup olmadığına bakmadan kendi eylem ve operasyonlarını başarıya ulaştırmalarını sağlamaktadır. Terörizmin asimetrik özelliği devletler için büyük tehdit ve tehlike olmaya başlamıştır. Terörist gruplar eylemlerini ne zaman, nerede, nasıl ve hangi boyutlarda gerçekleştireceklerini bilmediğiniz halde ona karşı tedbir almak çok zor ve büyük görevdir (Sancak, 2013, s. 130).

Arnold Walfers uluslararası ilişkiler alanında güvenlik kavramını ilk olarak ele alan yazarlardan biridir. Walfers, güvenliğin önceden var olan veya kazanılmış olan

değerlerinin korunması ve onlara karşı bir tehdit gerçekleştirilmemesi durumunu dile getirmiştir. Devletlerin temel kaygısı, bekasına karşı bir tehdidin gerçekleşmemesi ve bütünüyle devletin güvenlik içinde olmasıdır. Ayrıca tehditlere karşı önlem almak için askeri gücün devletlerin iç ve dış güvenlik politikalarında çok önemli bir öge olduğunu savunan realistler, askeri kapasitenin daha üst seviyeye yükseltilmesi gereği üzerinde dururlar (Çomak ve Sancaktar, 2013, s. 176-177). Neo realistler ekonomik - politik güvenlik konusu üzerinde de durmuşlardır. Klasik realistlerden farklı olarak ve bu görüşe bir yenilik ekleyerek, güvenlikte askeri - stratejik niteliğin yanına ekonomik - politik niteliği de eklemiştir (Özdoğan, 2019, s. 9).

Neo realizm teorisinin varsayımı devletlerarası güvenliği sağlayabilecek bir merkezi gücün/otoritenin uluslararası sistem içinde olmaması bu sistemin yapısının anarşik olduğunu göstermektedir. Realistlere göre bu bünye içindeki her bir devlet kendi güvenliklerini kendileri sağlamak (self help) zorunda olduğunu farz ederek, başka hükümetlerin de aynı şekilde davranacağını ve her devletin kendi menfaatleri doğrultusunda hareket edeceğini ileri sürmektedir. Realist yaklaşıma göre uluslararası sistem içindeki istikrarsızlık/dengesizlik devletlerin istikrar ve güvenliğini tehdit etmekte olup, devletler bu tehditlere karşı önlem alabilmeleri veya destek sağlayabilmeleri için kendi aralarında ittifak anlaşmaları imzalayabilirler (Arı, 2018, s. 19-20).

Realistlere göre, eğer bir devlet milli ve hayati menfaatlerini korumakta başarısızlık veya zaaf gösterirse, içinde bulunduğu uluslararası sistem tarafından acımasızca mâhkum edilir. Çünkü realist yaklaşıma göre uluslararası yapının tek ve hâkim aktörü olan devlet, dış politikada devlet değerini ve hayati çıkarlarını dikkate almak durumundadır. Neo realizm yaklaşımına göre ise, uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı devletlerin tutumunu tayin eden önemli bir unsur olduğundan, ortak çıkarlar söz konusu olsa bile net kazanç olmadıkça anarşi durumu devletlerin iş birliği oluşturmasını önlemektedir.

Neo realizmin temel ilkeleri, Kenneth Waltz'ın 1979 yılında yayınlandığı 'Uluslararası Politika Teorisi' (Theory of International Politics) adlı çalışmasında ortaya konmuştur. Kenneth Waltz klasik realizmin uluslararası politikanın temel aktörleri olan devletler üzerinde yoğunlaşmasını eleştirmiştir. Neo realizm ve özellikle Waltz'a göre herhangi bir uluslararası ilişkiler teorisi sadece devletlere

değil aynı zamanda sistem üzerine de yoğunlaşmalıdır. Uluslararası politikada ortaya çıkan çatışmaların kaynağına ilişkin neo realizm yaklaşımı realizmden ayrılmaktadır. Realizme göre çatışmaların temelinde insan doğasının bencil ve rekabetçi yapısı yatmaktadır. Neo realizme göre ise uluslararası sistemde ortaya çıkan çatışmaların ana kaynağı uluslararası sistemin anarşik olmasıdır. Buzan'a göre Neo realizmin uluslararası politikada üst bir otoritenin olmadığı ve sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğu varsayımı güvenlik kavramını ele alış biçimine yansımıştır. Buna göre güvenliğin temel nesnelere devletlerdir. Bu yüzden milli güvenlik oldukça önemlidir. Uluslararası sistemin bünyesi anarşik olduğu için devletler içinde veya arasında hâkim olan göreceli bir güvenlikten bahsedilebilir. Mutlak bir güvenlikten bahsetmek nerdeyse imkânsızdır (Şenbaş, 2017, s. 1-3).

Neo realistlere göre anarşizm, uluslararası sistemde merkezi bir otorite veya merkezi bir yönetimin olmadığı anlamına gelir. Anarşiden anlaşılması gereken anlam ise, bütünüyle bir kargaşa hali ya da düzensizlik ve işbirliğinin olmaması ya da hukukun çiğnenmesi değildir. Aslında neo realistlerin anarşiden kastı sistemde zorlayıcı üstün bir uluslararası otorite ve yönetimin yokluğudur (Özdoğan, 2019, s. 10). Böylece anarşik bir sistemin güvenlik bağlamında üç önemli sonucu vardır. Birincisi anarşik yapı nedeniyle merkezi bir yönetim olmadığı için güçlü ve kuvvetli devletlerin saldırgan bir politika izlemesinin önü açıktır. İkincisi ise her devlet kendi güvenliğini kendisi sağlamak zorundadır. Sonuncu olarak her devlet böyle düşüneceği için silahlanacak ve bu durum güvenlik ikilemi yaratacaktır.

Savaş ve çatışmaların ortaya çıkması, çeşitli nedenler istikametinde istek ve irade dışındadır. Bu sebeple Kenneth Waltz 'Man The State and War Theoretical Analysis' başlıklı eserinde savaşların ortaya çıkma sebeplerini ve devletlerin de ona mutabakat göstererek bir araya gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Waltz'a göre yine devletlerin güvenlik ve güvensizlikleri uluslararası ortamın strüktürel sorununun bir sonucu olarak tahakkuk etmektedir (Baylis, 2008, s. 72). Hobbes, 'War of All Against All' adlı eserinde hükümetlerin savaşını doğal ve doğanın hakiki bir kanunu olarak açıklamıştır (Kavka, 1983, s. 292).

ABD başta olmak üzere pek çok devlet Soğuk Savaşın bitimiyle tehdidin ne olduğu, hangi yönden geleceğini, güvenlik ve istikrarlarını nasıl etkileyeceklerine dair net bir davranış sunmamıştır. Bu nedenle pek çok devlet, kontrolsüzce her türlü hafif ve ağır

silahlardan oluşan bir güvenlik alt yapısı oluşturmaya çabalamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak, başta ABD olmak üzere, genel olarak batı devletleri 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terörist saldırıların ardından bir trâvma yaşamışlardır. Böylelikle 11 Eylül eylemlerinin sonucunda ülkeler güvenlik ve tehdit ilkesini yeniden incelemişlerdir. ABD ve Avrupa ülkeleri, yeni tehdit olgusunu radikal dinci teröristler olarak algılamışlardır.

ABD, güvenlik kavramını tekrar gözden geçirmesinin de bir sonucu olarak ortaya çıkan Bush doktrinini, ABD dış politikasında önemli bir hale gelmiştir. Bush doktrinine göre savaş ve çatışmalar, önleme stratejilerine dair sınırlanmaktadır. 'Ya bizimlesiniz ya bize karşısınız' söylemi bu bakış açısını yansıtan önemli bir söylemdir (Karabulut ve Değer, 2015, s. 75).

Bush bu açıklaması ile bütün dünya devletlerini net bir karar almaya zorlarken, terörizm tehdidinin her an var olduğunu da hatırlatmıştır. Böylelikle realist görüşün önemi ve değeri artarken, aksine idealist görüşler etkinliğini kaybetmiştir. Realist ve neo realist dönemlerde savaşların mevcudiyetini göz önüne alarak, gelecekteki savaşların da kaçınılmaz olduğunu savunurlar. Aslında bu durum devletlerin güç arayışında olduğunu göstermektedir. Realist ve neo realist kuramcılar dünyayı değerlendikleri gibi tefsir ve tabir etmektedirler. Devletler için istikrar ve güvenlik her devir önemli ve değerli bir görev iken bunu tehdit edecek ilkeler her zaman vardır. Bu istikamette ülkelerin birbirleri ile olan ilişkisi yalnızca kazanç ve çıkara dair tahakkuk ederken, böylelikle daimî bir barışın sağlanmasının zor olduğu görülmektedir.

Devlet içi ve devletlerarası çatışmaları küresel duruma getiren özellikler ise çatışma ve istikrarsızlığın sürekli devam ettiği bölgelerin dışarıya terörizm faaliyetleri olarak gösterilmesidir. Ülke içi çatışmalardaki taraflar, uluslararası hukuka bağlı olmadıkları için radikalleşebilirler ve dünya çapında faaliyet gösteren diğer radikal grupları da kendi bünyelerine katarak uluslararası bir oyunun parçaları olurlar. Waltz ve Mearsheimer gibi neorealistlerin de böyle çatışmaları öngördükleri görülmektedir (Baylis, 2008, s. 73-75).

Soğuk savaşın sona ermesi ve küreselleşme kavramının etkisiyle ülkeler arası sınırların anlamsızlaştığına dair söylemler söz konusu edilmiştir. Fakat bu söylemlerin anti tezi terörizmin küresel şekil almış olmasıdır. Yapılan her terörist

eylemde devletlerin ilk tepkilerinden biri sınır güvenliğinin tekrar değerlendirilmesi ve belirlenmesi şeklinde olmaktadır. Terörizme karşı güvenlik kuvvetleri ve askeri güç birinci planda yer almakla beraber, medya aracılığıyla büyük bir propaganda gerçekleştirilmesi, terörizmin ötekileştirilmesi ve böylelikle düşmana karşı verilen çok güçlü ve önemli bir yanıt olarak işlenir. Terörizm olgusu, realist yaklaşımın da belirttiği üzere belli sınırlar içerisinde egemen güce sahip olan devlet zihniyetini yeniden canlandırabilmektedir. Örnek olarak 11 Eylül 2001 yılında ABD’de gerçekleştirilen terörist saldırılarından sonra, ABD güç temelli bir politika izlemiştir. Bu politika/strateji istikametinde ilk olarak Afganistan’a ve daha sonra da Irak’a savaş açmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD’nin de teşvik ve zorlamasıyla tüm devletler kendilerini terörizme karşı kanıtlamaya çaba göstermektedir (Özdoğan, 2019, s. 12).

11 Eylül terör saldırılarından sonra terörizm olgusunun küreselleşmesi gerek bireysel, gerekse toplumsal saldırılara karşı küresel anlamda tüm aktörlerin gerekli tavrı alması gereğini geç de olsa dünyaya hissettirmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra yaygınlaşan bu davranış ABD’nin dünya sahnesindeki konumundan ve devlet dışı aktörlerin (NATO, AB vs.) işe koyulmasından dolayı terörizmle mücadelede girişimleri hızlandırmıştır. Başta ABD olmak üzere terörizme maruz kalan ülkelerin ilk başta terörist örgüt ve eylemlerle mücadele algısı güç kullanma etrafında şekillendirilmiştir. İlerleyen dönemlerde ise güç kullanarak yani silahlı kuvvetlerle mücadele etmenin yanlış ya da yetersiz olduğuna karar veren devletler ise terörist saldırılara neden olan ilkeleri içeren yeni bir metodu benimsemişlerdir (Munguç, 2019, s. 4).

Terörizmle mücadelenin asıl hedefi terörist örgütlerin siyasi ve politik yeterliliğini, tehdit ve şiddet hareketlerini etkisiz duruma getirmek olmalıdır. Müzakere metodu, devletlerde tek başına yeterli olmayıp sadece terörizmle mücadele metotlarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Aslında terör örgütünü daha iyi bilmek ve tanımak, örgütün bünyesini öğrenmek için terörist örgütleri ile ilişkisi olan gruplar veya topluluklar ile iletişim kurmak bir gereklilik haline gelmiştir. Terörle mücadele ve terörizmle mücadele konusunda bu olgular arasında çok az fark vardır. Bu bağlamda terörle mücadele emniyet ve güvenlik kuvvetlerini ilgilendiren bir konu olduğu, terörizmle mücadelenin ise örgüte katılan ve üye olan topluluğun beyin ve

kalplerini kazanmak için geçerli ve etkili bir yöntem gerektirdiği savunulmuştur. Öncelikle insanların terör örgütlerine katılmalarını engellemek, terörü meşrulaştıran nedenlerin ortadan kaldırılması ve onlara terörün ne anlama geldiğini ve terörün gerçek yüzünü bildirmek ve tanıtmak gereklidir (Karaağaç, 2019, s. 235).

Müzakere yönteminin tavrı teröristlere ödün verme ve onlara boyun eğme gibi algılara neden olacağı için aslında halk tarafından genel bir kabul durumudur. Ancak güç veya silahlı mücadelede maddi, manevi ve can kayıpları kapsamında müzakere metodu ve aynı ortamda endişesiz hayatını sürdürebilme koşullarının sağlanması duruma göre daha yararlı olabilir (Munguç, 2019, s. 4).

Terörizmin tek bir nedeni olmayacağı gibi çözümünün de sadece bir nedene bağlı olmadığı, terörizmi ortadan kaldırmak için farklı yollara ve çözümlere başvurmak gerektiği bilinmelidir. Terörizmle mücadelede en önemli adımlardan biri, aktif terörist örgütün dünya çapında da terörist örgütü olduğunu veya tüm devletlere büyük bir tehdit olduğunu ispat etmek ve küresel desteği elde ederek bu örgütlerin dış desteğini kesmektir. Eğer bu yöntem gerçekleşmezse o zaman ülke içinde halk desteğini kazanmak için çaba gösterilmelidir (Karaağaç, 2019, s. 236). Bu istikamette yurttaşları, kurumları ve kuruluşları terörizme karşı teşvik etmek veya hassas hale getirmek gerekir. Bunun için terörizme yönelik zayıflatma ve yok etme gibi psikolojik üstünlüğü elde tutma amaçlı etkinlikler izlenmelidir.

Terörist örgütlerin/grupların liderlerine karşı yapılan cinayet/suikast de terörizmle mücadele istikametinde devletlerin tercih ettiği yöntemlerden biridir. Böyle bir eylem sonucunda devletin diğer asimetrik güçlere karşı prestiji artmakta ve toplumun morali ve maneviyatı yükselmektedir. Terörizmle mücadelede yapılması gereken diğer bir girişim ise terörizmi etkili ve aktif hale getiren şebekeleri zayıflatmak veya yok etmektir. Hangi alanda faaliyet gösteriyorlarsa o alanlarda devlet birimleri onlara karşı bir panzehir olarak mükellefiyet almalıdır. Aslında düşmanı kendi silahıyla vurmak eski zamanlardan beri devam eden bir mücadele türüdür (Karaağaç, 2019, s. 236-237).

3. PAKİSTAN'IN TERÖRİZMLE MÜCADELESİ

3.1. Kuruluşundan Günümüze Kadar Pakistan

1947'de İngilizlerin Hindistan olarak adlandırdıkları bölgede kurulan Pakistan, Güney Asya Müslümanları tarafından gelenek ve modernitenin güçlerini birleşeceği ve sakinlerine ekonomik refah ve barış içinde bir arada bulunacak bir devlet olarak idealleştirilmişti. Tüm Hindistan Müslüman Birliği (AIML) lideri Cinnah, Pakistan fikrini siyasal alanda ortaya atan ve Pakistan'ın kurucusu olarak kabul edilen bir kişidir. Cinnah 'İki Millet Teorisi'ni 1940 yılında ortaya atmış ve Hint alt kıtasında yaşamakta olan Müslümanlar ile Hinduların iki ayrı millet sayılmalarını gerekli görmüş ve iki ayrı devlete bölünmesini savunmuştu. Cinnah, Pakistan'ın kurulmasını kanuni olarak istediği meşhur konuşmasını bugünkü Pakistan'ın Lahor şehrinde yapmıştı. Burası daha sonra 'Minar-ı Pakistan' adında bir anıtlarla sembolleştirilmiş, Pakistan'ın önemli simgesel merkezlerinden biri haline getirilmiştir (Cohen, 2004, s. 28-30).

Resmi adı Pakistan İslam Cumhuriyeti olan Pakistan devleti, 14 Ağustos 1947 tarihinde Hindistan'dan bağımsızlığını kazanmıştır. Bu dönemde Pakistan devleti, Hindistan'da yaşayan bütün Müslümanları bir araya getirebilecek bir devlet olarak hayal edilmiş ve İngilizlerin hâkimiyeti altında bulunan Hint sömürgesindeki müslümanların çoğunlukta olduğu eyaletlerin birleştirilmesiyle kurulmuştur. Pakistan'ın adı (Pakistan kelimesi) Hint alt kıtasındaki Müslüman toplulukları ve eyaletlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. P=Punjab, A=Afganistan (bugünkü Pakistan topraklarında yaşamakta olan Peştun halkı), K=Keşmir, S=Sind ve Tan=Belucistan'ın son üç harfinden gelmektedir. AIML bayrağı altında Cinnah liderliğindeki anayasal mücadeleyle elde edilen Pakistan terimi ilk defa 1930 yılında Pakistan'ın ünlü şairi ve filozofu olan Muhammed İktbal tarafından ortaya atılmıştır. Bu yüzden Muhammed İktbal Pakistan halkı tarafından Pakistan'ın fikir babası olarak tanınmaktadır. Bundan sonra Pakistan kelimesi 1933'te Cambridge Üniversitesi'ndeki bazı Müslüman öğrenciler tarafından kullanılan terimdi. Punjab, Keşmir, Sind ve Belucistan, alt kıtanın bu bölgesindeki en eski kültürlerin bazılarının ev sahipliği yapan İndus Vadisi'nin kalbi olarak nitelenmekteydi. İndus bölgesel kimlikleri arasında yaşayan çeşitli etnik toplulukların siyasi bir dağılımı olarak

anılmakla birlikte, aynı zamanda kırsal, aşiret ve ideolojik çeşitliliklerine bakılmaksızın eşit fırsatlara ve devredilmez vatandaşlığa sahip olacağı bir ütopya olarak görülüyordu (Wynbrandt, 2009, s. 149-150).

Pakistan, İndus Vadisi sakinlerinin çoğu için ortak payda olan İslam'ın etkisiyle Müslüman bir devlet olarak kurulmuş olmasına rağmen Cinnah ve arkadaşları, tüm Pakistanlılar için eşit haklar ve fırsatlar konusunda hemfikirdi. Pakistan ve diğer birçok ülke çoğulcu bir toplum olmasına rağmen, İslam ve Urduca başlıca ulusal özelliklerinden ikisidir. Bununla birlikte, tarihinden nüfusuna ve topografyasından iklimine kadar ülke oldukça renklidir. Ancak bugün bile Müslümanların mutlak çoğunluğu olmasına rağmen, Pakistanlıların yaklaşık %10'u diğer dini geleneklere mensup olsa da ülkenin daha fazla İslamlaştırılması hiçbir zaman kamusal söylemden ve dini-siyasi partilerin gündeminden çok uzakta olmamıştır.

Yeni bir devlet olarak tanımlansa da aslında Pakistan, İndus Vadisi medeniyetinin mirasçısıdır ve dünyanın en eski kültürlerinden biri olarak görülmektedir. Bu medeniyet çeşitli siyasi, dini ve bölgesel kimlikleriyle Pakistan'ın tarihine yansır. Bu anlamda Pakistan, eski Dravid, Aryan, Hindu, Fars, Yunan ve Budist geçmişlerinden 13. Yüzyıldan itibaren İslam mirasına kadar kültürel ve tarihi geleneklerin sürekliliğinin ardılı olmasından ötürü Arap, Orta Asya ve Hint kültürlerinden etkilenmiştir (Nazif Kar ve Nowrouzi, 2004, s. 18-19).

Pakistan'ın bağımsızlık süreci iki ayrı düzlem üzerinden inşa edilmiştir. Birincisi, doğrudan İngiliz hâkimiyetinde olan topraklar veya eyaletler (British Raj), ikincisi, ise yerel prenslerin idaresi altında olan ve dolaylı bir şekilde Raj'a bağlı olan prensliklerdir. Bağımsızlık öncesinde Raj idaresinde olan eyaletlerde halk oylaması gerçekleştirilmiş ve halka Pakistan'a mı yoksa Hindistan'a mı katılmak istediklerini sorulmuştur. Müslümanların çoğunlukta beş eyalette de Pakistan'a katılma isteği büyük orandayken ve bu eyaletlerin bir araya gelmesiyle Pakistan devleti teşekkül etmiştir. Oysa yerel prenslerin idaresinde mevcudiyet gösteren bölgelerde ve eyaletlerde tercihler, halk isteği ve nüfus çoğunluğundan ziyade bölgelerde hâkim olan veya yönetimde bulunan prenslere bırakılmıştır. Fakat prensler idaresinde bulunan eyaletleri nüfus çoğunluğuna göre tercih belirlemiş ve böylece Müslüman bir prens idaresinde olan Haydarabad eyaleti, bu eyaletin nüfus çoğunluğunu Hindular oluşturduğu için Hindistan topraklarına geçmiştir. Bunun tek istisnası ise

Müslüman çoğunluğa sahip olan ama Hintli bir prens idaresinde bulunan Keşmir eyaleti olmuştur. Pakistan, Keşmir prensinin Keşmir'i Hindistan topraklarına katma kararına, Haydarabad eyaleti gibi örnekleri ileri sürerek reddetmekle beraber bu bölgenin Pakistan'a katılması gerektiğini savunarak kendi topraklarına katmaya çaba göstermiştir. Bugün Pakistan ile Hindistan arasında kangren halini alan ve günümüze kadar bu iki devlet arası birçok kargaşaya ve üç büyük savaşa neden olan Keşmir sorunu bu şekilde ortaya çıkmıştır (Çevik, 2013, s. 15).

Pakistan devleti dört eyalet ve merkezi iktidara bağlı olan üç özerk bölgeden oluşan federatif bir yönetim şekline sahiptir. Bu eyaletler Punjab, Sind, KP ve Beluçistandır (Nizami ve diğerleri 2018, s. 20). Üç özerk bölge ise Azad Keşmir, Gilgit-Baltistan bölgesi ve Afganistan sınırında yer alan Kabileler bölgesidir. Eyaletlerin kendi meclisi, hükümeti ve başbakanı vardır. Seçimlerde federal meclis ve eyalet meclisi için ayrı ayrı oy kullanılmaktadır (Hussain, 2010, s. 3).

1948 yılındaki Pakistan ve Hindistan savaşı sonrasında meydana gelen ve günümüze kadar pek değişmeyen ateşkes hattına göre Keşmir bölgesinin üçte iki kısmı Hindistan kontrolünde, üçte bir kısmı ise Pakistan kontrolünde bulunmaktadır. Keşmir'in, Pakistan yönetimi altında bulunan kısmı Pakistan devleti tarafından Azad Keşmir (Özgür Keşmir) olarak tanınmaktadır. Hindistan topraklarına ilhak olan Keşmir bölgesinin çoğunluk nüfusu Pakistan topraklarına katılmak ve/veya bağımsızlık istemektedirler. Bu nedenle bölgede referandum isteyen pek çok siyasi ve silahlı hareketler vardır. Hindistan devleti referanduma karşı çıkmaktadır.

Hint alt kıtasında Müslümanların çoğunlukta buldukları bölgeler ise kıtanın kuzey batısı ve kuzey doğusundadır. Pakistan Devleti'nin kuruluş hedefi ise bu kıtadaki bütün Müslümanları bir araya getirebilme amacıyla coğrafi olarak birbirlerinden 1,500 km uzaklıkta olan bu iki ayrı bölgenin bir devlet çatısı altına girmesine yol açmıştır. Bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren Batı Pakistan ve Doğu Pakistan olarak iki ayrı coğrafya ve idari birimden oluşan Pakistan 1971 tarihinde meydana gelen iç savaş neticesinde bölünmüş ve o dönemki Doğu Pakistan, Pakistan devletinden ayrılarak veya bağımsızlığını kazanarak bugünkü Bangladeş devletini oluşturmuştur (Çevik, 2013, s. 15-16).

Pakistan'ın 200 milyon üzerindeki nüfusu, Orta Doğu, Orta Asya ve Hint alt kıtası arasındaki bulunan coğrafi konumundan dolayı dünyanın önemli stratejik

noktalarından biridir. Ülkenin jeostratejik konumu ve Hindistan gibi büyük ve güçlü bir devletle yaşadığı gerginlikler ülkenin yönetiminin ordunun eline geçmesine yol açmıştır. Pakistan dünyanın yedinci en büyük ve kalabalık ordusuna sahiptir ve bunun yanında dünyada nükleer silahlara sahip olan ülkelerden biridir. Pakistan'ın ordusu iç politikada izlediği ağırlıklı pozisyonu ve kesintisiz olarak devamlılık kazanan siyasi krizlerin ve istikrarsızlığın sonucunda askeri darbeler ve generallerin iktidara gelmesi ülkede bir gelenek haline gelmiştir. Ülke tarihi boyunca kaç kez demokratik yönetime geçiş yapmış olsa ve seçimlerle iktidara gelmiş olsa da, uzun ömürlü bir iktidara sahip olamamış ve askeri bir darbeye ortadan kaldırılmıştır(Çevik, 2013, s. 14-15).

Bağımsızlığından bu tarafa 73 yıldan fazla bir zaman geçen bu ülke, 30 yılı aşkın bir askeri yönetime maruz kalmıştır. Devletin kuruluşundan sonraki ilk 11 yılı sivil bürokratların yönetiminde geçilmiştir. Seçimler sonucunda yönetime geçen hükümetler ise 20 yıl boyunca yönetimde kalmışlar. 1999 yılında General Pervez Müşerref askeri bir darbeye Navaz Şerif hükümetini devirerek yönetimi devralmıştır. Parvez Müşerref döneminde ortaya çıkan ve yükselen gerginlikler, protestolar ve siyasi istikrarsızlıklar neticesinde ülke 2008 yılında tekrar demokrasiye yüzünü dönmüştür. Pakistan'ın tarihi boyunca ülkenin siyasi sistemi çok kez değişime uğramış ve askeri rejimle, başkanlık ve parlamenter sistem arasında sık sık değişiklikler yaşanmıştır (Cohen, 2004, s. 7-8 ve Malik, 2008, s. 135-139).

3.2. Bağımsızlıktan 11 Eylül 2001'e Kadar Pakistan'ın Terörizmle Mücadelesi

1947'den itibaren Pakistan İslami bir devlet olarak Hindistan'ın bedeninden ayrıldı ve amacı da İslami bir devlet oluşturmaktı. Bağımsızlık sonrası dönemde Pakistan'daki mevcut İslami yönetim Pakistan'ın kurucularının isteklerine uygun değildi. Pakistan hükümeti her zaman Pakistan'ın ulusal çıkarları konusunda tutkulu olmuştur ve aynı zamanda Pakistan İslamcılık ruhunun sınırlarının dışına ihraç edilmesini talep etmiştir.

Pakistan'ın ilk askeri lideri olan General Muhammed Eyüp Han 1958-1969 yıllar arasında uyarınca ordu, SSCB'ye karşı bir siper olarak hizmet edecek modern, Batı

yanlısı bir İslam devleti kurmaya söz verdi. Dini partiler Eyüp Han'ın liberalleşme gündemini onaylamamasına rağmen, komünizmin İslam için ana tehdit olduğu algısını paylaştılar. Ordu ve mollalar komünizm, sosyalizm, etnik ve kültürel milliyetçilik ve laikliği savunan Pakistanlıları ortak düşmanları olarak gördüler. Bir diğer general, 1970 yılında ülkenin ilk ulusal seçimleri ardından Doğu Pakistan'ın ayrılmasıyla savaştan Ağa Muhammed Yahya Han, Eyüp Han'ın yerini aldı. Dini bir hak ile seçilen üçüncü bir hükümeti devirmeden önce bile dini partilerle birleşen Pakistan'ın üçüncü askeri hükümdarı Ziaülhak arasında çıkar ortaklığı söz konusuydu. Protesto hareketleri darbe için koşulları yarattı. Ordu ve mollaların ortak bir yerli düşmanı vardı, laik ana akım siyasi partilerdi. Ziaülhak'ın kişisel eğilimleri de dini stratejik ortakları ile eşleşti. İslami ihtiyati tedbirlerin ve içtihatların katı yorumları getirildi (Khan, 2007, s. 145).

1947'den sonra, Pakistan hükümetinde daha aktif ve katılımcı olarak sadece bir kere General Ziaülhak yönetiminde görünüşte ve göreceli olarak İslami bir hükümet kurulmuştur ve çok uzun sürmeden General Ziaülhak Pakistan ordusu tarafından devrilmiştir. Pakistan devleti Ziaülhak döneminde terörizm ve İslami aşırıcılığın yayılmasından korkarak ve bu grupları Pakistan sınırları içinde tutmaktan endişe duyarak sınır dışına ihraç edilmesi gerektiği fikrindeydi. Pakistanlı köktendinciler eğer rahatça Pakistan'ın topraklarında kalmaya devam ederlerse, güçlerinin, enerji ve kapasitelerinin İslamabad'a doğru kayması, ülke içinde veya merkezi yönetimde bir tehdit üretmeleri olasıydı. Bu nedenle yönetimin başındakiler bu dini aşırıcılıkların ve İslami militarizasyonun sınır dışına ihraç edilmesini tercih etmişlerdir. Bu işi yapabilmeleri için iki seçenekleri vardı. Birincisi, Hindistan'a karşı kullanabilmeleri için Cammu ve Keşmir bölgeleri, ikincisi SSCB'ye karşı daha etkin rol oynayabilecekleri Afganistan topraklarıydı (Nadim, 2017, s. 6-7).

Tehdit algılarının gelişimi ve ordunun hâkimiyetinin, en başından beri Pakistan devletinin vatandaşları için refah, düzen ve adalet sağlayan fiziksel ve tüzel bir varlıktan daha fazlası olduğu düşünülüyordu. Pakistan ordusu, Pakistan'ın karar verme sürecine, özellikle güvenlik ve dış politika ile ilgili olmak üzere neredeyse tüm politikalarına kademeli bir şekilde hâkim oldu. Savunma ve karar vermede en etkili unsurun askeri kuvvetler olmasının başlıca nedeni, ülkenin güç politikasındaki önemiydi. Ülkenin İslami kimliği ve sınırların koruma sorumluluğunu onlar

üstlenmişti. Bir İslami Pakistan'ın varlığına dayanamayan bir Hindu gücü olarak görülen Hindistan'dan gelen tehdit algısı, bu ideolojik devlete güvenlik sağlayabilen güç yalnızca askeri kuruluş olduğu iddiasına kesin bir ideolojik gerekçe sağladı (Cohen, 2002, s. 109).

Ayrıca Pakistan devleti, din ve dini güçleri her zaman stratejik bir silah ve hem yabancı hem yerli bir politika aracı olarak görmüştür. 1947'den beri durum buydu ve sadece General Ziaülhak'ın 1980'lerde askeri rejimiyle başlayan nispeten İslami oluşumu, gerçekten bir ittifak haline geldi. Dini güçler, o döneme kadar sadece politika aracı olmaktan ötürü politika yapmanın ortakları olarak ülkenin önemli kararlarında pay sahibi oldular. Pakistan'ın ilk liderleri içsel farklılıkların üstesinden gelmeye çalıştı ve dini sembolizm, otoritenin merkezileştirilmesi temelinde ulusal kimlik oluşturmaya çalıştılar. İlk yıllarında Pakistan'ı yöneten feodal politikacılar, memurlar ve askeri subaylardan oluşan oligarşi, dini aşırılık yanlılarını Pakistan'ın bütünlüğüne tehdit olarak gördükleri etnik milliyetçiliğin potansiyel yükselişine bir engel olarak görmekteydi (Temena, 2020).

Hindistan, Pakistan'ın varlığına son vermek için bu ülkeye karşı etnik temelli siyasi hareketleri destekledi. Aşırı uçlar, Hindu karşıtı önyargılarıyla birlikte, Pakistan'daki Hint nüfuzunun önlenmesinde yararlı görülüyordu. Ülkenin esasen laik elitleri, insanları İslami ideoloji temelinde toplarken ülkeyi yönetmeye devam edeceklerini varsaymışlardı. Ancak Camaat-el-İslami gibi dini partilerde örgütlenen Müslüman teologlar ve aktivistler, Pakistan'ın İslami kimliğine karşı her 'taviz'ı, laik elitlere karşı bir zafer olarak gördüler. Her ne kadar küçük olsa da ve Pakistan fikrine karşı bağımsızlık öncesi muhalefetiyle damgalanmış olsalar da dini liderler Pakistan'ın vizyonunu İslami ilkeler üzerinde kurulmuş bir devlet olarak ifade etmeye başladılar. Bu İslamcılar zamanla, özellikle Ziaülhak'tan sonra o kadar iddialı hale geldi ki Maulana Maududi, Pakistan'ın kurucusu olarak bilinen Cinnah ve Pakistan'ın fikir babası olarak tanılan Muhammed İkbal ile birlikte Pakistan'ın ideologu olarak sunuldu (Khan, 2007, s. 143-144).

Hindistan, Pakistan'ı 'terörizmin merkezi üssü' olarak nitelendirerek uluslararası topluma ve BM'ye terörizmle mücadele yükümlülüklerini yerine getirmemekle Güvenlik Konseyi'nde de suçlamalarda bulunmuştur. Konsey Terörle Mücadele Komitesinin (CTC) terörle mücadele kararlarını ihlal eden ülkeleri belirlemesini

istedi. Pakistan ülke çapında dini ve toplumsal tutkuları ateşleyen durumdan sorumlu tutuldu. Pakistan sınır ötesi terörizmi durdurmak için vermiş olduğu güvencelere uymamakla suçlandı (Singh, 1987). Bu nedenle, teröristler ibadet yerlerine, okullara, parlamento kurumlarına ve toplu taşıma araçlarına saldırılar başlatmayı ve demokratik seçim süreçlerinde yer alan seçmenleri ve adayları, ayrıca kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere izole ve savunmasız azınlık topluluklarını hedeflemeyi seçtiler.

SSCB'nin 1979'da Afganistan işgali, bölgenin jeopolitik durumunu aniden değiştirdi. Pakistan, Afganistan'daki SSCB müdahalesine karşı çıkmayı seçti. Bunun nedeni de SSCB'nin Afganistan'dan sonra Pakistan'a doğru ilerleme ihtimaliydi. Bu süreçte SSCB'nin müdahalesine nasıl karşı çıkılır gibi bazı sorular gündeme geldi. Bu sorulara karşı Pakistan'ın iki tercihi vardı. Birincisi, sadece siyasi düzeyde SSCB'ye karşı çıkmak, ikinci ise daha aktif olarak SSCB'ye karşı Afgan cihatçı grupları siyasi, ekonomik ve askeri olarak desteklemektir. Pakistan'ın karar vericileri ikinci seçeneği seçti. Afganistan'daki Afgan direniş güçlerine destek sağlayarak ve konuyu çeşitli uluslararası forumlarda ele alarak SSCB müdahalesine direnme kararı alındı. Pakistan ABD'nin Afganistan'daki gizli politikasına cephe hattı olmayı kabul etti. Pakistan, uluslararası diplomatik forumlarda konuyu gündeme getirmede de ön plandaydı. Konu, Genel Kurulu'nun özel bir oturumunun SSCB eylemini kınayan ve derhal çekilmesini talep eden bir kararı kabul ettiği BM'ye götürüldü. Pakistan da sorunu İslam Konferansı Örgütü'nde (OIC) gündeme getirdi (Khan, 2007, s. 150).

Bu çeşitli direniş grupları arasından birinin tercih edilmesi veya desteğin direniş gruplarına daha eşit dağıtılmasının gerekip gerekmediği, öncelikli olarak bir grubun sahadaki gücüyle belirlenecekti. Pakistan, kendi çıkarlarına, hem iç hem de dış etkenlere göre sahip çıkmaya karar verdi. Ancak ABD ve Suudi Arabistan ana başlıklar oldu (Nadim, 2017, s. 6-7). Afganistan'da SSCB müdahalesine direnmek için ortaya çıkan partiler arasında hem dini hem de laik kesimler vardı. Yedi büyük İslami ve en az iki laik parti vardı. Pakistan, 1983 yılında İslam partilerini ittifak haline getirmekte etkili oldu. Ayrıca uluslararası yardım akışlarını kontrol ettiği için onları güçlendirmeye de yardımcı oldu (Taj, 2001, s. 155).

Bu, ABD'nin Afganistan'daki durumla ilgili algılarına ve orada SSCB ile yüzleşmeye yönelik planlarına uyuyordu ya da en azından çatışmıyordu. ABD,

Soğuk Savaş sırasında hem Komünistlerle hem de Milliyetçilerle çatışmasında dini aşırılık yanlılarını destekleme geçmişine sahiptir. Pakistan'ın Afganistan'daki İslamcı Peştun partilerine verdiği destek, Peştunların Pakistan'ın askeri ve sivil seçkinlerindeki konumunu sağlamlaştırdı. Pakistan ayrıca, Afganistan'da, Pakistan-Afganistan sınırında yer alan kabilelerin milliyetçi arzularını içermeye yardımcı olarak Pakistan'ın iç huzursuzluğa karşı savunmasızlığını azaltacak bir hükümetin ortaya çıkmasını destekledi. Ayrıca, iç düşünceler Pakistan'ı SSCB müdahalesi sırasında aldığı fon ve desteğin çoğunu İslamcı gruplara yönlendirmeye motive etti (Taj, 2001, s. 156).

Afganistan'da SSCB'ye karşı savaşmak için ABD, çeşitli İslam ülkelerinden, çoğunlukla Pakistan ve Afganistan'dan gelen Müslüman savaşçıları radikalleştirmek için eksiksiz mekanizma geliştirdi. Pakistan devleti ise ABD ve Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer batılı ve körfez ülkelerinden mücahitler için gelen yardımlar ile Medreseler (İslam Okulları) oluşturma ve büyütme konusunda çalıştı. Medrese öğrencilerini cihat adı altında yetiştirmek ve gerekli eğitimleri verdikten sonra onları muharip askerlere dönüştürmek için çabaladı. Uluslararası yardım akışı ile sağlam bir lojistik, füzeler dâhil silah ve mühimmat tedariki hiç sorun olmadı. Daha sonra Molla Ömer de dâhil olmak üzere Afgan Taliban liderliğini yaratan bu çeşitli dini okullar Medresesi idi (Khan J. , 2018, s. 5).

Pakistan ayrıca Afganistan'ın Durand Hattını yeniden çizme hedeflerine yerel destek vermeye çalıştı. Böylece Pakistan milliyetçi gündemden ziyade bir İslamcı ve İslam savunan Peştun hâkim bir grup olan Gulbuddin Hekmatyar'a desteğini artırmaya başladı. SSCB kuvvetleri 1988'de imzalanan Cenevre Anlaşmaları hükümlerine göre 1989'da Afganistan'dan ayrıldı (Dibb, 2010, s. 498-499). Ancak Cumhurbaşkanı Necibullah dört yıl daha iktidara kaldı. Pakistan, ABD'nin onayı ile Necibullah'ın hükümeti ile Mücahitler arasında herhangi bir uzlaşmayı reddeden politikalar izlemeye devam etti (Kaura, 2021, s. 2-3). Bu Pakistan'ın SSCB sonrası Afganistan ile olan ilişkilerinden taviz vermek anlamına gelecekti. 1992 yılında, Cumhurbaşkanı Necibullah'ın hükümeti düştüğünde Pakistan, Peşaver Anlaşması'nın sonucu olarak iki aylık bir başlangıç dönemi için Sibghatullah Mojaddedi'nin başkanlığını yaptığı geçici bir mücahitler hükümeti kurdu. Mojaddedi, mücahit liderler arasında nispeten daha zayıf, ancak ılımlıydı. Peşaver Anlaşmasına göre, Mojaddedi'nin iki aylık

geçici hükümetinden sonra Burhanuddin Rabbani dört ay boyunca göreve kaldı. Gulbuddin Hekmatyar, bu ikinci geçici yapıda başkan olacaktı, ancak yeni görevini devralamadı. Rabbani, Peşaver Anlaşmasını ihlal ederek, dört ayın sona ermesinden sonra iktidarı teslim etmeyi reddetti. Pakistan, Peşaver Anlaşmasının uygulanması için çağrı yapmaya devam etti. Ve böylece Afganistan iç çatışmalara maruz kaldı (Khan, 2007, s. 152-153).

General Zia Hükümeti, cihat adına SSCB'ye karşı savaşmak için bir strateji geliştiren küresel bir ağın parçası oldu, ancak aynı General Zia rejimi ve küresel ağ, SSCB savaşı bittikten sonra Mücahidlerin rehâbilitasyon programını stratejiye dâhil etmedi. Bu durum, General Zia'nın rejiminin ve küresel ağının kısa görüşlülüğüydü. SSCB ordusunu Afganistan'dan çıkarmak ve Mücahidleri kendi toplumlarına geri entegre etmek için herhangi bir plan yapamadı. Savaşçıları yeniden bütünleştirme ve rehabilite etme konusundaki başarısızlığı, dünyanın birçok ülkesinde terörizme katkıda bulunan önemli bir faktör oldu ve buna yalnızca dış teröristler tarafından değil, aynı zamanda ilgili ülkelerin kendi ülkelerinde yetişen teröristler de katkıda bulundu (Khan J. , 2018, s. 5-6).

3.3. Lal Mescit Olayından Günümüze Kadar Pakistan'ın Terörizmle Mücadelesi

Pakistan'ın başkenti İslamabad'ın kalbine bulunmakta olan Lal Mescit (Kırmızı Cami) 1960 yılında Sermaye Geliştirme İdaresi (CDA) tarafından inşa edilmiş ve Maliye Bakanlığı tarafından finanse edilmiştir. 1966 tarihinde Şeyh Abdullah, dönemin Cumhurbaşkanı Eyüp Han tarafından ilk imamı olarak atandı. Yıllar sonra 1981'de dönemin dinle ilişkisi yakın olan Cumhurbaşkanı General Ziaülhak tarafından mescidin yeniden yapılandırılması gerçekleştirildi (Saini, 2009, s. 544). Ülkenin en radikal söylemlerine sahip olan bu mescit radikal grupları barındırmaktadır. İbadet yeri olmasının yanı sıra yüzlerce öğrenci dini eğitim alıyordu. Taliban ve dini aşırıcılık hareketlerine olan sevgi ve çok yakın dostluğunu açıkça ifade eden grubun faaliyetleri, ülkenin güvenlik kuvvetleri ve istihbarat birimlerince kesintisiz olarak izleniyordu.

Lal Mescit ve diğer eğitim şubeleri, yetimler için ikametgâh ve fakir çocuklar da dâhil olmak üzere hayırsever çalışmaları ve onlara eğitim (özellikle dini eğitim)

verilmesi nedeniyle genel olarak General Zia tarafından takdir gördü. Ancak mücahitlerin SSCB'nin işgaline karşı mücadelesinin zirveye çıktığı 1980'lerde işler farklı bir hal almaya başladı. Lal Mescit yavaş yavaş Afganistan'a savaşçı göndermek için büyük bir kanal görevi görmeye başladı. Daha önce Şeyh Abdullah, 1977'de Başbakan Zulfikar Ali Bhutto'ya karşı protestoyu desteklemek için kitleleri harekete geçirmede önemli bir rol oynamış ve Başkan Ziaülhak'ın minnettarlığını kazanmıştı. Bu şükran ve minnettarlık Şeyh Abdullah'ın Pakistan siyasetinde önemini kanıtladı. 1980'lerde ise, Şeyh Abdullah Afganistan'daki savaşa karşı imamlık minberinden cihad ile ilgili vaazlar verdi ve bu vaazları askeri ve sivil bürokrasi arasında büyük popülerlik kazandı. General Ziaülhak, Şeyh Abdullah'ı İslamabad'da Camia Feridye'nin inşa edildiği lüks bir alanda arazi ile ödüllendirdi. 1988'de hükümet Camia Hafsa'yı (Kızların Medresesi) kurmak için Lal Mescit'e arazi tahsis etti. 1994 yılında Mescidin alanı daha da genişletildi. Mart 2001'de, caminin yakınlarındaki şubesinin saldırıya uğradığı iddia edildi; bu olay, çok sayıda başka saldırılar ve olaylar ortaya çıkardı. Zamanla, İslam'ın katı bir şubesi olan Deobandi mezhebine üye olan Şeyh Abdullah, mezhepçi siyasete yoğun bir şekilde karışmaya başladı. Sipah-e-Sihaba Pakistan (SSP) gibi Şii karşıtı militan örgütleri destekledi ve 1998'de Şeyh Abdullah'ın Lal Mescit içinde suikasta uğramasının nedeninin de bu olduğu iddia edildi (Siddique, 2018, s. 11-12). Şeyh Abdullah suikastı, iki oğlunun (Şeyh Abdulaziz ve Abdurraşit) Lal Mescit yönetimini devralmasına yol açtı.

Babasının ölümünden sonra Şeyh Abdulaziz, Lal Mescidi'nin imamlığını üstlendi. 2005 yılında Afganistan sınırındaki aşiret bölgelerinde savaşan Pakistan ordusu subaylarına fetva veya dini ferman çıkarttığı için görevden alındığı zamana kadar bu pozisyonunu korudu; fetva, savaş sırasında öldürülen askerlerin 'şehit' olmadığını ve bu nedenle cenazelerinde dini merasimlerinden men edileceklerini söyleyerek ordunun eylemlerini kınadı. O zamandan sonra mescidin etrafı işgal edilmeye başlandı. Mescidin İmamı Şeyh Abdulaziz'in rolünü devralmak için yedek bir din adamı atandı, ancak şeyh Abdulaziz'in yüzlerce takipçisi, Şeyh Abdulaziz'den başka bir imamla ibadet ve dua etmeyi reddetti ve Şeyh Abdulaziz'in popülâritesi giderek arttı (Siddique, 2018, s. 14).

ABD'deki 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Pakistan'ın ABD liderliğindeki GWOT verdiği desteğe Lal Mescidi'nin önderliği şiddetle karşı çıktı. Böylece dönemin Pakistan Cumhurbaşkanı General Pervez Müşerref yönetimi ile Lal Mescit arasında gerginlikler ortaya çıktı. Temmuz 2005'te Pakistan makamları, Londra bombalamalarıyla ilgili bir soruşturma ile ilgili Mescide baskın düzenlemeye çalıştı, ancak Polis sopa kullanan kız öğrenciler tarafından engellendi. Daha sonra yetkililer polisin davranışı için özür diledi (Saini, 2009, s. 554). 2006 ve 2007'nin ilk yarısında, mescidin öğrencileri ve militanlar tarafından desteklenen Lal Mescid liderliği, hükümetin İslamabad'daki otoritesine meydan okumaya devam etti. Ayrıca, Afganistan'daki Taliban örneğini takiben Çinli kadınların çalıştığı bir masaj salonunu kapattılar ve DVD filmlerin yakılması gibi olayları kışkırttılar. Kadın öğrenciler ayrıca, bir çocuk kütüphanesini de işgal ettiler (Rasheed, 2016, s. 84).

Mescidin kuşatılması, Pakistan'daki militan ve köktenci topluluklarda hükümet karşıtı duyguların güçlenmesine neden olurken, diğer terörist grupların tepkisi bastırıldı. Yasaklanan militan grup Tahrik Nifaz-ı Şeriat-i Muhammadi, (TNSM) Peşaver'in Kuzeyinde radyo istasyonlarını kullanarak takipçilerine hükümete karşı cihat düzenlemelerini emretti. Halkın protestoları arasında Karakurram karayolunun engellenmesi vardı. Eşzamanlı olarak, Lahor'da Mescidi Eşrefiye tarafından hükümetin Mescide karşı yapan eylemini protesto etmek için bir gösteri yapıldı. Genel olarak, Pakistan'da Lal Mescid'deki aşırılık yanlılarına karşı erken bir aşamada sağlam bir adım atılması gerektiği yönünde yaygın bir görüş vardı (Saini, 2009, s. 558).

Mescidin İmamı olan Şeyh Abdulaziz, Cuma hutbelerinde Pakistan yönetimine karşı çok sert eleştiriler yapıyordu. Şeyh, Cuma hutbelerinde halkın ekonomik sıkıntılarını, ülkedeki yolsuzlukları, iktidardakilerin ABD veya Batı tarafı laik politikalarını sert bir dille eleştiriyordu. Şeyh 2007 yılında bir Cuma hutbesinde Pakistan Devlet Başkanı olan General Pervez Müşerrefi ağır ithamlarla, daha ötesi kafirlikle suçladı. Ülke içinde büyük dedikodu veya tepkiye neden olan bu hutbeden sonra Pakistan güvenlik güçleri Mescidin etrafını kuşattı (Hasan, 2007).

2 Temmuz 2007'de Pakistan hükümeti, İslamabad'daki Lal Mescid yakınlarında konuşlanan güvenlik kuvvetlerini, her biri 500 personelden oluşan iki kanatla güçlendirdi, böylece 1,500 hazır kuvvet ve 500 polis komando Lal Mescid

yakınlarında konuşlanmış oldu. Bu güvenlik personeli Lal Mescidi kompleksini çevrelemek ve Lal Mescidi ile bitişik medreseleri veya diğer dini şubeleri, Hafsa Medresesi ve Medreseyi Feridiye'nin faaliyetlerini izlemekle görevlendirildi (Siddique, 2018, s. 7).

3 Temmuz 2007'de Pakistan güvenlik kuvvetleri ile Lal Mescidin kız öğrencileri arasında bir silahlı çatışma yaşandı. Çatışma da dokuz kişiyi hayatını kaybetti ve yaklaşık 150 kişiyi yaralandı. Güvenlik güçleri bölgeyi hemen kapattı. Ertesi gün 4 Temmuz'da, mescidin yönetimine uyarı ve talebelere (öğrencilere) sınırsız sokağa çıkma yasağı getirildi (Raza ve Azeem, 2007). Hükümet, Mescitten silahsız çıkanlara 5,000 Rs (5,000 Pakistan Parası) ve ücretsiz eğitim sundu. Kadınlara da evlerine güvenli geçiş teklif edildi. Mescit yönetimi, her son teslim tarihinden önce birkaç öğrencinin teslim olmasına izin verme ve güvenlik güçlerini yeniden müzakere etmeye zorlama stratejisi kullandıklarından, süreç düzenli olarak uzatıldı. Hükümet son operasyondan önce azami sivilin kompleksi boşaltmasını istediği için sürenin uzatılması da devam etti. 5 Temmuz'da güvenlik güçleri ile Mescid kompleksinde bulunan silahlı kişiler arasında çatışmalar çıktı (Saini, 2009, s. 554).

İki din adamından Abdul Raşid Gazi, güvenlik güçlerinin saldırılarında öldü. Mescidin baş yöneticisi olan Şeyh Abdulaziz, bir burka kılığına girerek kaçıma çalışırken yakalandı (Rasheed, 2016, s. 85). Abdulaziz'in yakalanmasından sonra yaklaşık 1,000 öğrenci yetkililere teslim oldu. Pakistan İçişleri Bakanı Mescid'de 300-400 öğrencinin kaldığını, 50-60'ının militan olduğunu açıkladı (BBC, 2007). Kuşatma ve müzakereler 6 Temmuz'a kadar devam etti. Hükümet kuşatılmış Mescidin öğrencilerinin güvenli bir şekilde tahliyesi için daha fazla zaman vermeye karar verdi. Aynı gün Belucistan'ın selden etkilenen bölgeleri için Rawalpindi'den kalkan Başkan Müşerrefin uçağına ateş açıldı. Ertesi akşam Başkan Müşerref bir ultimâtom yayınladı. Pakistan ordusu daha sonra operasyonun kontrolünü ele geçirdi ve Mescidin etrafında konuşlanan paramiliter birliklerin yerini aldı. Pakistanlı komandolar, geceleri kadın ve çocukların kaçmasına yardımcı olmak için Mescidin duvarlarında delikler açtı (BBC, 2007).

Görüşmeler, 10 Temmuz sabahı militanların af talebi üzerine başarısızlıkla sonuçlandığı bildirildi ve askerlerin onları temizlemesi için orduya emir verildi. Hükümeti bu kadar çetin bir eylemde bulunmaya iten şeyin, Çin Halk Cumhuriyeti

vatandaşı üç işçinin 8 Temmuz'da Peşaver'de öldürülmesi olduğu dile getirilmektedir (Hussain, 2007). Askeri istihbarat, cinayetleri gerçekleştiren militanların Lal Mescit'teki gruba bağlı olduğunu bildirdi. Bu doğrudan müzakerelerin çöküşüyle birleştiğinde, 10 Temmuz'da nihai saldırıya yol açtı. 8 ve 9 Temmuz'da İnsansız Hava Araçları, saldırı planını formüle etmek için Lal Mescidi ve Medrese-i Hafsa'nın üzerinden uçtu. Pakistan, militanlara saldırmak için en iyi birliklerini konuşlandırdı; bunlara 111 piyade tugayı, seçkin komando gücü, Özel Hizmet Grubu (SSG), Pakistan Özel Kuvvetleri ve Punjab Polisinin terörizmle mücadeledeki ekibi dâhildi. Askerler, Mescide üç yönden saldırarak başladı ancak ağır direnişle karşılaştı. SSG birlikleri Mescidin zemin katını korurken Mescidin talebeleri Mescidin minarelerinden sürekli ateş ettiler. Militanlar Mescidi yakmak için benzin bombaları attılar. Bazı militanların kurşun geçirmez yelekleri, gaz maskeleri ve diğer son derece sofistike silahları vardı. 11 Temmuz'da yetkililer, Lal Mescidi kompleksinin militanlardan temizlendiğini ve bubi tuzakları ve patlayıcılar için bölgenin tarandığını bildirdi. Roket güdümlü el bombaları, kara mayınları, intihar bombası kemerleri, makineli tüfekler, gece görüş ekipmanları ve 50,000'den fazla mermi içeren komplekste çok sayıda silah ele geçirildi. Üç gün boyu devam eden bu kanlı operasyonda bazı kaynaklara göre iki yüz kişi ve bazılarında göre 300'e yakın insan öldü (Davji, 2008, s. 19). Polis, kompleksten 1,096 kişinin çıktığını ve operasyon sırasında 91 sivil, 10 SSG askeri ve bir Özel Kuvvetler görevlisi de dâhil olmak üzere 102 kişinin öldüğünü bildirdi. Mescide verilen hasar oldukça genişti. Ancak, Medrese-i Hafsa'dan daha az hasar gördü (Saini, 2009, s. 555-556).

Lal Mescid olayları, Pakistan'da terör ve terörizmin şiddetinin artmasına neden oldu. Bir İslam devletinin Mescide karşı düzenlediği saldırı düzenlemesi, gerginliği artırdı. Ayrıca Lal Mescidi operasyonunun ardından özellikle ordu personelini hedef alan bir dizi intihar saldırısının gösterdiği gibi orduya karşı bir tepki vardı. Lal Mescide yönelik saldırının Pakistan ordusu içinde bölünmelere neden olduğu ve bunun uyum ve profesyonellik üzerinde uzun vadeli zararlı etkileri olabileceği dile getirildi. Bu nedenle, bir terör olayından sonra bir dizi sarsıcı tepkiler yerine, teröristleri caydırmak için uzun vadeli önlemler alınması zorunludur (Saini, 2009, s. 557-561).

Pakistan özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında terörist eylemlere maruz kalmıştır. Pakistan, terörizmi ortadan kaldırmak ve bölgede barışı sağlamak/sağlayabilmek için

GWOT'e dâhil olmasıyla ilk yıllarda terörizm ve terörist grupları yok edebilmek ve onlara karşı mücadele için büyük çaba sarf etmiştir. Ancak bu çaba daha sonra bu grupların bölgede ve özel olarak Pakistan-Afganistan sınırları içinde çeşitlenmesi, çoğalması ve faaliyetlerini artmasına neden olmuştur. Pakistan ve Afganistan'da terörizmin ortaya çıkması için mezhepçilik, dini aşırılık, fanatizm, etnik köken, ekonomik kriz ve benzeri gibi çeşitli faktörler vardır. Bu faktörler her iki ülke toplumunun ve halkının dokusunu sarsmıştır.

Pakistan'ın kalkınma ve istikrar konusunda birçok zorluğu vardır. 11 Eylül sonrası Pakistan devleti ABD'nin yanında terörizme karşı cephe aldı. Pakistan terörizme karşı savaşa ilk on yıl aktif destek verdi ve terörizmle mücadele için elinden gelen her çabayı gösterdi. Ancak, Afganistan savaşında çeşitli gruplar Pakistan'ın içinde ve dışında şiddet eylemleri gerçekleştirdi ve uyguladılar. Pakistan'ın içindeki ve dışındaki terörist faaliyetlere yol açan ana sebeplerden biri mezhepsel şiddettir. Pakistan devleti uzun zamandır terörist örgütlerin şiddetli saldırılarına tanık oldu. 16 Aralık 2014 tarihinde çocuklara yönelik yapılan terörist saldırılar Pakistan için unutulmaz bir eylemdir. Benzer şekilde Pakistan'daki bombalama ve intihar saldırıları Pakistan halkına çok acı izler bıraktı. Gerçekten de Pakistan halkı telafisi mümkün olmayan bir kayıp yaşamıştır. Pakistan Politika Araştırmaları Enstitüsü'nün (PIPS) araştırmasına göre, sadece 2009 yılında Pakistan'da meydana gelen terörist olaylarda, 3,021 kişi öldü ve 7,334 kişi yaralandı. İntihar saldırılarında ise 1,300 kişi öldü ve 3,600 kişi yaralandı (Walsh, 2010).

Pakistan'daki gruplar tarafından Pakistan devletinin GWOT'e katılımı konusunda eleştiriler olmasına rağmen, Pakistan terörizmi ortadan kaldırmak için aktif mücadeleye devam etti. Pakistan askeri kuvvetleri teröristleri ortadan kaldırmak için çeşitli operasyonlar gerçekleştirdi. Pakistan Rah-ı Necat operasyonu ve Darb-ı Azab operasyonu gibi teröristlere karşı çeşitli operasyonlar başlattı. Bu operasyonlar sonucunda kendi sınırları içinde terörizme büyük hasar verdi ve bu operasyonlar bir yere kadar başarılıydı. Ancak bölgede terörizmle mücadele konusunda etkili olmadı, aksine zaman geçtikçe bölgede teröristler daha da güçlendi. Bu operasyonlar sırasında, teröristler saldırılarına devam etti. Kolluk kuvvetlerini, askerler ve sivileri çeşitli şekillerde hedef aldılar. 11 Eylül 2001 olayı Pakistan'ın sosyal ve ekonomik ilerlemesi üzerinde yıkıcı etkiler bıraktı. Pakistan insan hakları

komisyonunun (HRCP) raporuna göre, Pakistan'da ağır insan hakları ihlali yapıldı (Arif, 2014, s. 14-15, Yaseen ve Awan, 2017, s. 579).

Ulusal güvenlik ve bölgesel jeo-stratejik zorunluluklar, Pakistan'ın 2001'de ABD liderliğindeki terörizme karşı savaşına katılma konusundaki politika seçimini ağırlıklı olarak ele almıştır. Pakistan uluslararası toplumun teröristlere karşı el ele verme çağrılarında uzak durarak bu iki zorluğun büyümesini istemiyordu. GWOT'e katılmak büyük ölçüde, en azından ilk aşamalarda, ABD'nin Afganistan'daki savaşını desteklemek ve kolaylaştırmak anlamına geliyordu, ancak Pakistan'ın gerçek savaşın kendi topraklarında olduğunu fark etmesi çok zaman almadı (İslam, Zubair ve Başir, 2018, s. 71). Farklı yerel, Afgan ve diğer yabancı militan gruplar ABD'nin liderliğindeki uluslararası güçlerin Afganistan'daki bombardımanından kaçarken Pakistan'ın aşiret bölgelerine sızdı. Pakistan'ın kâosa giden yolu bu şekilde başladı; uluslararası toplum Pakistan'ın Afganistan perspektifinde katkısını yargılamaya devam etti ve bunlarla başa çıkmak için kendi iç ve bölgesel güvenlik sorunlarını ve yetersiz kaynaklarını tamamen görmezden geldi. Her ne kadar Pakistan'ın iç güvenlik durumu 2001-2002'den sonra kötüleşmeye başlasa da güvensizlik, şiddet ve militanlık, özellikle İslamcı militanlar ve Beluç milliyetçi isyancılarının devlet kurumlarına ve kuzeybatıdaki insanlara yönelik saldırılarını 2005-2006 yıllarında yoğunlaştırdıkları hükümet için zorlayıcı hale geldi. İslamcılar daha sonra terörist faaliyetlerini Pakistan'ın diğer bölgelerinde yaydılar.

Başlangıçta Güney ve Kuzey Veziristan ve Bajaur kabile bölgeleri ile sınırlı olan Taliban'ın militan faaliyetleri, yavaş yavaş FATA'nın yedi kabile ajansına ve HayberPakhtunkhwa'nın (KP) yerleşik Bannu, Kohat, Karak, Dere-i- İsmail Han, Dir, Lakki Marwat, Swat ve Tank bölgelerinde yayıldılar. 2008 yılı yaklaştıkça, Taliban saldırıları KP'nin başkenti Peşaver'e olduğu kadar Çarsadda, Şabqadar ve Mardan'a da yayıldı. KP'nin yerleşik bölgelerindeki Taliban gruplarının büyümesi Pakistan için önemli bir endişe kaynağıydı. Her grup operasyonlarda büyük ölçüde bağımsızdı, bu da güvenlik güçlerinin onları tanımlamasını ve hedeflemesini zorlaştırdı. Nisan 2009'da hükümetin askeri bir operasyon başlattığında Swat'taki militanlar neredeyse yok olmuş veya bölgeden kaçmaya zorlanmıştı (Hussain, 2019, s. 6).

Taliban özellikle Aralık 2007’de kabile bölgelerinden 40’tan fazla Taliban grubunun ve KP’nin, Tahrik-i Taliban-ı Pakistan’ı (TTP) oluşturmak için Baitullah Mehsud önderliğinde bir araya gelerek Pakistan Talibanı yapılanmasının kurulmasından sonra hız kazandı (Kaltenthaler ve Miller, 2015, s. 938). TTP, Pakistan güvenlik güçlerine karşı mücadelede kendilerine katılmayan Taliban ve diğer grupları da hedef almıştı.

2017’nin başlarında Şiddete Dayalı Aşırılıkla Mücadele (CVE) uzman grubu ile yapılan istişareye dayanan PIPS raporu, Pakistan’da terörizmle mücadelede önemli bir ön koşul olarak kabul edilen aşırılığın ortadan kaldırılmasının, birden fazla cepheyi kapsayan bütüncül bir CVE stratejisi geliştirme çabaları gerektirdiğini ortaya koydu. Bu strateji sadece sert yaklaşımlara veya şiddet içeren aşırılık yanlılarına karşı savaşmakla kalmaması gerektiğini, aynı zamanda aşırılık yanlılarının dini-ideolojik doğmalarına entelektüel, ideolojik tepkiler geliştirilmesi (pişman olan ve şiddeti bırakmaya hazır olan militanlara) ve kapsamlı bir rehâbitasyonu program düzenlemesi gerektiğini belirtmekteydi (Hussain, 2019, s. 7-8). Daha önce belirtildiği üzere, güç kullanımı, militanlık ve terörizme karşı devletin en büyük yanıtı olmuştur. Bu, esas olarak 2006-2007’den sonra artan terörist şiddetin ortasından güvenlik zorunluluğuyla yankı buldu. 2000’li yılların başlarında FATA’nın bazı bölgelerinde militanlara karşı bazı küçük eylemler gerçekleştirildi, ancak 2007’den sonra KP ve kabile bölgelerinde büyük askeri operasyonlar başlatıldı. Ancak Belucistan’daki küçük çaplı arama ve operasyonlar çoğunlukla istihbarat tabanlıydı ya da bazı bölgelerde terörist saldırıların ardından başlatılmıştı (Saeed, Syed ve Martin, 2014, s. 212-213).

Rah-ı Rast Hareketinin önderliğinde, 2009 yılında Swat’ta dört ay süren bir operasyon devreye girdi. Militanları Swat ve diğer alanlardan uzaklaştırmayı ve TTP-Swat bölümünün ikinci kademe liderliğini yakalamayı başardı (Lodhi, 2011, s. 99). Operasyon sırasında Pakistan devleti tarafından yasaklanan TNSM’nin lideri Sufi Muhammed ve Tahrik-i Taliban’ın Swat sözcüsü Müslüman Han’ı da tutukladı. Rah-e-Nijat Operasyonu (Kurtuluş Yolu) Eylül 2009’da Güney Veziristan’ın TTP kalesinde başlatıldı. Operasyon 28,000’den fazla askerden oluşuyordu. Bölgede 1,500 yabancı militan da dâhil olmak üzere 10,000 militanı bulunduğu inanılıyordu. Pakistan ordusu, 2010’a kadar militanların bulunduğu alanların %90’dan fazlasını temizlediğini iddia etti (Ahsan ve Shehryar Khan, 2019, s. 32-33).

2011 yılında Pakistan güvenlik güçleri, FATA ve KP'nin çeşitli bölgelerindeki militanlara yönelik askeri operasyonların bir parçası olarak 144 kadar operasyonel saldırı başlattı. En büyük hareketlilik, 113 saldırının başladığı FATA'nın Mohamand, Orakzai ve Kurram aşiret bölgelerinde yaşandı (Wynbrandt, 2009, s. 267268).

2011'deki tüm bu operasyonlarda 1,016 militan ve 30 sivil öldü. Pakistan Silahlı Kuvvetleri, Haziran 2014 yılında Darb-ı Azab operasyonu adıyla Kuzey Veziristan'da uzun süredir beklenen askeri operasyonu başlattı. Pakistan ordusunun medya kanadı olan Hizmetler Arası Halkla İlişkiler birimine (ISPR) göre Aralık 2014 tarihine kadar bu saldırıda en az 2,100 terörist öldürülmüştü. Kuzey Veziristan'daki askeri saldırıların bazı önemli sonuçları, Pakistan devletinin coğrafi alanları geri kazanmasıydı. Kuzey Veziristan'ın, militanlara sığınak ve barınak olması reddedildi. Operasyon teröristlerin büyük bir kısmını Pakistan sınırlarının dışına itmişti (Hussain, 2019, s. 9-14).

Pakistan'daki İslami radikalizm tehdidi, Batı'da algılanan kadar yüksek olmasa da, Pakistan'daki gelişmeler bölgesel ve küresel güvenliği tehdit eden bir noktaya doğru gitmektedir. Pakistan'ın komşularıyla ve uluslararası toplumla barış içinde var olan ılımlı bir Müslüman devlet olabilmek için, siyasi yapısını yeniden biçimlendirmesi son derece önemlidir.

İstikrarlı ve başarılı bir Pakistan, etkili bir anayasa tarafından yönetilen demokratik bir rejim olacaktır. Özgür ve düzenli olarak seçilen, anayasadan sorumlu olan bir sivil hükümet, Pakistan'daki radikal İslamcı güçlerin marjinalleşmesini engelleyecektir.

3.4. Pakistan'ın Etnik Drumu

Pakistan, 230 milyondan fazla nüfusu ile dünyanın en kalabalık beşinci ülkesidir. 881.913 km² yüzölçümü ile ülke dünyanın 36. büyük ülkesidir. Pakistan'ı oluşturan bölge, birkaç eski kültüre ev sahipliği yapan medeniyetin beşiği olarak kabul edilir. Pakistan, Mauryan, Ahameniş, Moğol, Babür ve Delhi Sultanlığı dâhil olmak üzere birçok hanedan ve imparatorluk tarafından yönetildi. Pakistan'da 60'tan fazla dil konuşmaktadır. Urduca resmi ulusal dildir ve Pakistanlıların %80'i tarafından anlaşılabilir ulusal birliğin sembolüdür. Pakistan'da altı büyük etnik grup (Pencap,

Peştun (Pathan), Sindhi, Saraiki, Muhajir, Balochi) ve diğerk etnik azınlıkları bulunmaktadır.

Pencapça

Pencap halkı, Pakistan'ın Pencap bölgesinde ve Kuzey Hindistan'da Pakistan nüfusunun %44,7'sini oluşturan etnik gruptur. Grup, Hint-Aryan etnik grubuna aittir. Pencap kimliğı geleneksel olarak kültürel, dilsel ve coğrafidir ve tarihi din ve kökenden bağımsızdır. İndus Vadisi'ndeki Pencaplar, MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda erken medeniyete yol açtı. Aynı dönemde, grup küçük krallıklar ve kabileler tarafından yönetildi, ancak daha sonra yerel krallar tarafından yönetildi. Pencap halkı çeşitli dinlere karşı hoşgörülüdür. İslam ve Hinduizm, Pencaplılar arasında en yoğun olarak tercih edilen dinlerdir. Bölgede Sihizm ve Hristiyanlık'a inananlarda bulunmaktadır. Şiir, maneviyat, silah, müzik, mutfak, dil, tarih ve değerlerden oluşan Pencap kültürü, dünyanın en eski kültürlerinden biridir (Brown ve Ogilvie, 2009, s. 522-523).

Peştunlar

Peştunlar, Afganistan ve Pakistan'da savaşçı olarak nitelendirilen baskın bir etnik gruptur. Bu etnik grup Pakistan nüfusunun %15,4'ünü oluşturmaktadır. Peştunların kökeniyle ilgili tartışmalar olmakla beraber, yaygın olarak kabul edilen görüşe göre, Peştunlar Peştuca'yı ilk dilleri olarak konuşan Doğu İranlı insanlardan gelmektedir. Geleneksel olarak, bir Peştun Müslüman olmalı ve Peştunvali kurallarına bağlı kalmalıdır, Peştun etnik kökeni yalnızca Peştun babaların soyundan devam etmektedir. Peştunvali gelenekleri, Peştun kültürünü tanımlar ve kendi kendini yöneten bir kabile sistemini içerir. Peştunlardan yardım isteyen konuklara büyük saygı duyulur ve saygıyla muamele edilir (World Atlas, 2019 ve Khan, 2018, s. 115).

Sindhi

Sindhi, Pakistan'ın Sindh Eyaletinin yerlileridir. Bu etnik grup, Pakistan nüfusunun %14,1'ini oluşturmaktadır. Sindh Eyaleti, konumu nedeniyle İslam'ın etkilendiğı yerlerden biriydi. Başlangıçta bölgede ikamet eden Hindular üzerinde Müslümanların büyük etkisi oldu. 1947'de Pakistan'ın bağımsızlığından sonra, Sindhilerin çoğı Hindistan'a göç etti. Pakistan'daki Sindhiler çoğunlukla

Müslümanlar, Hindular ve Sihlerdir. Sindhi'nin kültürü, özellikle geleneksel İslam'dan büyük ölçüde etkilenmiştir (Britannica, 2010).

Saraiki

Saraiki, Pakistan'daki Pencap halkının bir alt grubudur ve Pencap tarafından konuşulan Saraiki lehçesini konuşur. Saraiki'nin çoğunluğu Pencap grupları arasında sayılmasına rağmen, bu etnik grup Pakistan nüfusunun %8,4'ünü oluşturmaktadır. Saraiki halkı birkaç dine mensuptur, ancak çoğunluk Hıristiyan azınlığı olan Müslümanlardır. Saraikilerin kültürü, yakın ilişkileri nedeniyle Pencaplardan büyük ölçüde etkilenmiştir (World Atlas, 2019).

Küçük Etnik Gruplar

Pakistan'ın küçük etnik grupları, çoğunlukla nüfusun %7,6'sını oluşturan Arap kökenli Muhacir ve Pakistan'ın güneybatı kesiminde bulunan ve Pakistanlıların %3,6'sını oluşturan Belucistan'dır.

Sıra	Etnik Grup	Pakistan Nüfusunun Payı
1	Pencapça	44.7%
2	Peştun	15.4%
3	Sindhi	14.1%
4	Sariaki	8.4%
5	Muhacir	7.6%
6	Baloçi	3.6%
*	Diğer Gruplar	6.3%

Kaynak: <https://www.worldatlas.com/articles/ethnic-groups-in-pakistan.html>

3.5. Pakistan'da Faaliyet Göstermekte olan Terör Gruplar

Din, Pakistan'da iki grup aktör tarafından terörizmi kışkırtmak için kullanılıyor. Bu iki grup bir şekilde birbirleriyle ilişkilidir ancak amaçları, operasyon alanları ve şiddet hedefleri açısından belirli farklılıklar göstermektedir. Birincisi, İslam'ın Sünni ve Şii mezheplerine ait olan ve çoğunlukla karşı mezhepten insanlara yönelik terör faaliyetlerinde bulunan mezhep grupları vardır. 1980'den 2000'e kadar Pakistan'daki şiddet olayları çoğunlukla mezhepsel çatışmalardır (Khan, 2005, s. 16).

İkinci aktör grubu, Pakistan hükümeti tarafından 2001 yılına kadar Afganistan ve Keşmir’de kullanılacak stratejik araçlar olarak görülen cihatçı gruplardır, bazıları şimdi hükümete karşı dönmüş ve ülke içindeki terörist faaliyetlere karışmıştır. Eylül 2001’den sonra, Pakistan hükümeti’nin teröre karşı uluslararası tepkiye verdiği destek, daha önce uyguladığı politikalarının çoğunu tersine çevirmesine yol açtı. Cihatçılara uygun olarak, bazı cihatçılar da Pakistan içinde terörist şiddete başvurdular ve başlangıçta saldırılarını yabancı güçlere yönelik yoğunlaştırdı. Böylece Pakistan içinde faaliyet yürüten terörist örgütleri bir liste şeklinde alttaki gibi sıralayabiliriz (EASO, 2019, s. 14-15).

3.5.1. Pakistan İçinde Faaliyet Yürüten Terörist Örgütler

Pakistan devleti bazı aşırı grupları stratejik nedenlerle destekledi ve zaman zaman iç siyasi seferberlik için İslami aşırılık yanlısı hareketleri kullandı. Ek olarak, sosyo-ekonomik eşitsizlikler, rakip mezhep gündemleri ve siyasi mârjinalleşme Pakistan’daki radikalleşmeye katkıda bulunuyor. FATA’de radikalleşme büyük ölçüde, orada faaliyet gösteren, Taliban ve El Kaide dâhil, militan İslamcı örgütlerin etkisine bağlanabilir. 2001’de ABD’nin Afganistan’ı işgali sırasında Pakistan, buradaki NATO güçlerine lojistik destek sağladı. Daha önce Pakistan devleti tarafından desteklenen bazı militan dini gruplar bu karara karşı çıktılar ve ardından Pakistan içindeki yabancı hedeflere saldırmaya başladılar. Sonuç olarak Pakistan, çoğunlukla ülkenin aşiret bölgelerinde bulunan bu gruplara karşı askeri operasyonlar başlattı. Bu teröristler daha sonra Pakistan devletine ve kamuoyuna intikam almak için saldırılar düzenlemeye başladılar (CEP, 2016).

1. Tehrik-e Taliban Pakistan (TTP)
2. Leşker-e-Ömar (LeO)
3. Sıpah-e-Shabah Pakistan (SSP)
4. Tehrik-e-Caferia Pakistan (TJP)
5. Tehrik-e-Nifaz-e-Şariat-e-Muhammadi (TNSM)
6. Leşker-e Cangevi (LeJ)
7. Sıpah-e-Muhammed Pakistan (SMP)
8. Cemaat-ul-Fuqraa (JUF)

9. Nadeem Komando
10. Silahlı Direniş İçin Popüler Cephe
11. Müslüman Birleşik Ordusu
12. Harkat-ul-Mujahideen al-Alami (HuMA)

Kaynak: <https://www.satp.org/terrorist-groups/pakistan>

1. Tehrik-e Taliban Pakistan (TTP)

Pakistan Talibanı olarak bilinen Tehrik-e-Taliban Pakistan (TTP), tüm yerli militan birlikleri arasında en örgütlü olanlardan biridir. TTP'nin oluşumuna yol açan nedenler, 11 Eylül'den sonra Afganistan'daki NATO operasyonları günlerine kadar uzanmaktadır. Afganistan'daki ABD müdahalesinden sonra, radikallerin bir bölümü Pakistan içinde Taliban'ı desteklemek için bir hareket başlattı. Temmuz 2007'de Lal Mescid (Kızıl Cami) olayı olana kadar sadece sempâtizan olarak kaldılar. Aralık 2007'de Beytullah Mehsud liderliğinde TTP'nin varlığı resmen ilan edildi. 13 grup, Güney Veziristan Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgeleri Ajansı'nda (FATA) açıklanmayan bir yerde Beytullah Mehsud liderliğinde TTP'yi oluşturmak için birleşti. Şura toplantısının tek amacı, Afganistan'daki NATO güçlerine karşı TTP liderliğindeki küçük militan grupları birleştirmek ve Pakistan güçlerine karşı savunma amaçlı bir cihat başlatmaktır. Örgütün ideoloji ve hedefi ise Şeriat'ın uygulanması, Afganistan'daki NATO güçlerine karşı birleşme ve Pakistan Ordusuna karşı 'savunma amaçlı cihat' uygulamak olarak özetlenebilmektedir. KP'nın Swat Bölgesi ve Kuzey Veziristan FATA Ajansı'ndaki askeri operasyonların durdurulmasını amaçlamaktadır (Khan, 2018, s. 24 ve EASO, 2019, s. 21).

2. Leşker-e-Omar (LeO)

Harkat-ul-Cihad-i-Islami (HUJI), Leşker-e-Cangvi (LeJ) ve Ceyş-e-Muhammed (JeM) kadrosu, Leşker-e-Omar adlı bu örgütü kurdu. Ocak 2002'de Cumhurbaşkanı Pervez Müşerref'in ülkede terörün ortadan kaldırılması için yaptığı konuşma sonucunda önde gelen İslam liderlerinin tutuklanmasına yol açtı. LeO, ilk olarak 28 Ekim 2001'de Pencap, Bahawalpur'da bir kiliseye düzenlenen saldırının sorumluluğunu üstlendiğinde tanındı. Bu örgütün sahip olduğu inanç,

Afganistan'daki Taliban milislerinininkine benziyor. LeO'nun ideolojik temeli, İslamcı köktencilik ile totaliter düşüncenin bir karışımıdır (Sharma ve Behera, 2014, s. 231-232).

3. Sipah-e-Shabah Pakistan (SSP)

Eskiden Anjuman-e-Sipah-e-Sahaba olarak bilinen Sünni mezhep örgütünün, özellikle Pakistan'daki Şii azınlığa karşı terör faaliyetlerine katıldığı iddia ediliyordu. Örgüt aynı zamanda seçimlere itiraz eden bir siyasi parti olarak da faaliyet gösteriyordu. Pakistan'ın çeşitli bölgelerinde başarılı bir Şii karşıtı kampanya yürüten Sargodha, Bahawalpur, Cang, Multan ve Muzaffargarh şehirlerinde güçlü bir şekilde kurulmuştur. Ülke çapındaki en güçlü aşırılık yanlısı grup olarak bilinmektedir (EASO, 2019, s. 26).

4. Tehrik-e-Caferia Pakistan (TJP)

Tehrik Nifaz Fiqah-e-Caferia'dan (TNFJ) sonra Şii toplumunun haklarını korumak ve Ayetullah ideolojisini kurmak için 1992'de kurulan ülkede önde gelen bir Şii örgütüdür. 1979'da İran Şahı'nı deviren İslam Devrimi'ne liderlik eden İran lideri Ayetullah Humeyni'nin fikridir. Sünni din adamlarının Tehrik Nifaz-e-Fiqah-e-Caferia'nın adını saldırgan ve muhalif olarak gördüğüne inanılıyor. Bu tepkinin ardından Şii liderliğin 1994 yılında TNFJ olan adını Tehrik-e-Caferia Pakistan (TJP) olarak değiştirdiği bildiriliyor (Khan, 2018, s. 25).

5. Tehrik-e-Nifaz-e-Şariat-e-Muhammadi

Tehrik-e-Nifaz-e-Şariat-e-Muhammadi 1992 yılında kurulmuş ve 2002 yılında Başkan Müşerref tarafından yasaklandı. KP'nın aşiret bölgelerinde faaliyet gösteren ve bu bölgelerde kendi radyo istasyonuna sahip olan İslam Şariat yasasını uygulamak ve amacını desteklemek ve takipçileriyle iletişim kurmaktı. Hükümet, TNSM lideri tarafından kanalda böyle bir konferans verildikten sonra, kendilerine karşı yayın yapan beş yasadışı radyo istasyonunu kapattı. Grubun ideoloji ve amaçları ise:

- TNSM, birincil hedefi Pakistan'da şariat dayatmak olan militan bir Vahabi örgütüdür.
- İdeolojik olarak, Pakistan'ı Taliban tarzı bir devlete dönüştürmeye adanmıştır. Pakistan'da tutuklu bulunan lideri Mevlana Sufi Muhammed, Ağustos 1998'de Peşaver'de yaptığı bir konuşmada, Pakistan'da şariatın

dayatılmasına karşı çıkanların wajib-ul-katl (ölümü hak eden) olduğunu ilan etti.

- Örgüt demokrasiyi reddederken, bunu ‘İslam dışı’ olarak nitelendirdi. Mevlana Sufi Muhammed bir röportajda, ‘İslami yargı sisteminin bir bütün olarak uygulanmasını istiyoruz dedi’ (Sharma ve Behera, 2014, s. 219-222).

6. Leşker-e Cangevi (LeJ)

Leşker-e-Cangevi (LeJ), Sünni aşırılık yanlısı bir örgüt olan Sipah-e-Sahaba Pakistan’dan (SSP) ayrılan ve ana örgütü suçlayan radikal mezhepçi aşırılık yanlı bir grup tarafından 1996 yılında kuruldu. Öldürülen kurucularından Mevlana Haq Nawaz Cangevi’nin ideallerinden sapmaktadır. LeJ adını Maulana Cangevi’den almaktadır. Akram Lahori ve Riaz Basra önderliğinde kuruldu. LeJ ayrıca, El Kaide ile birçok kez çalıştıklarından şüphelenildiği için cumhurbaşkanı Müşerref tarafından yasaklanan örgütlerden biriydi. Örgüt Pakistan’ı şiddet yoluyla Sünni bir devlete dönüştürmeyi amaçlıyordu (SATP, 2017).

7. Sipah-e-Mohammed Pakistan (SMP)

Kelimenin tam anlamıyla ‘Muhammed’in Ordusu’ anlamına gelen Sipah-e-Mohammed Pakistan (SMP), öncelikle Pakistan Pencap’ta mezhepsel terörist faaliyetlerde bulunan bir Şii grubunu ifade eder. SMP, 14 Ağustos 2001’de Başkan Pervez Müşerref tarafından yasaklanan iki mezhep terör örgütünden biridir. SMP’nin oluşum tarihi kesin değildir. Ancak genel olarak Mevlana Mureed Abbas Yezdani’nin, baskın Şii örgütü Tehrik-e-Caferia Pakistan’ın (TJP) genç kadrosunun Sipah’ın Sünni militanlığına fiziksel olarak karşı koymasına izin vermeyeceğine ikna olduktan sonra 1993’te Sipah-e-Sahaba Pakistan (SSP) ve Leşker-e-Cangevi (LeJ) birliklerinin oluşturduğuna inanılıyor (Sharma ve Behera, 2014, s. 242-245).

8. Camaat ul-Fuqra (JF)

Camaat ul-Fuqra (JF) veya ‘yoksullar topluluğu’, Pakistan ve Kuzey Amerika’da faaliyet gösteren bir terör örgütü, 1980’de New York’ta Pakistanlı bir din adamı Şeyh Mübarek Ali Gilani tarafından kuruldu. Mübarek Gilani’nin örgütün

kurmaktaki amacı şiddet yoluyla İslam'ı arındırmaktı. Amaç, batının din üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaktı ve İslam'ın öğretilerine uymayan herkes düşman olarak kabul edildi. Fükra, ideolojik bağlarında, Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler de dâhil olmak üzere Kuran'da belirtilen İslam'ın ilkelerine uymayan herkesi İslam'ın düşmanı olarak görür. Gilani'nin ABD'eki Kuran Açık Üniversitesi tarafından yayınlanan ve 1991 yılındaki bir soruşturmada ele geçirilen eserlerinden biri, kadrolarına en önemli görevlerinin 'Müslümanlara zulmedenlere' karşı cihat etmek olduğu talimatını verdi. Grubun üyeleri, 'düşmanlarına' karşı büyük bir nefret besleyen İslamcı aşırılık yanlıları olarak tanımlanıyor (Khan, 2018, s. 26).

9. Nadeem Commando (NC)

Nispeten küçük bir terörist grup olan Nadeem Commando (NC), büyük ölçüde Mohacirlerden (1947'de Hindistan'daki bölgelerden Pakistan'a göç eden Müslümanlar) oluşur. Mohacir Quami Hareketi'nin (MQM) ideolojisini savunur ve Mohacirlerin haklarını hararetle savunur. Üyeleri çoğunlukla Karaçi ve Haydarabad'da faaliyet gösteren Muhacirlerden oluşmaktadır. 1990 yılında kurulduğu bildiriliyor. MQM'nin siyasi grevleri sırasında hedef öldürme ve diğer şiddet içeren faaliyetlerde bulundular (SATP, 2017).

10. Silahlı Direniş için Halk Cephesi (PFAR)

1960'larda kurulan bir terör örgütü olan Silahlı Direniş için Halk Cephesi (PFAR), tüm Beluc bölgelerinin Pakistan'dan ayrılmasını savunuyor. Faaliyet alanları Pakistan ve Afganistan'ın Beluc bölgeleridir. Üyelik gücüne dair kesin bağımsız tahminler olmamasına rağmen, birlik 1980'lerde Afganistan'da üslenen 3000 Beluc kadrosu ve Sindh'de eşit sayıda olduğunu iddia etti. 1970'lerin başlarında, PFAR'ın tabanını genişletmek için Mengal ve Marri kabilelerinden kadrolar almaya başladığı bildirildi. Birimin aktivistlerinin çoğu Afgan bölgesinde eğitildi. Bu bölge aynı zamanda onların silah ve mallarının da kaynağıdır.

1974'te PFAR, Pakistan'ın çeşitli şehirlerinde, o zamanki Pakistan başbakanı Zülfikar Butto'nun katılacağı Karaçi'deki bir siyasi miting sırasında bomba patlaması da dâhil olmak üzere bir dizi bombalı saldırı gerçekleştirdi. Aynı yıl

Pakistan güvenlik güçleri tarafından PFAR'a karşı yoğun bir terörle mücadele operasyonu düzenlendi. İran, Pakistan kuvvetlerine yardım etmek için bu terörle mücadele operasyonlarına silahlı gemiler ve pilotlar şeklinde dış yardım teklif etti.

Sonuç olarak, birlik önemli ölçüde zayıfladı ve Pakistan'da gerilla saldırıları gerçekleştirme yeteneğini kaybetti. Şu anki durumları belirsizdir. Batılı raporlar, Afganistan'da Taliban'ın yükselişiyle birlikte, Belucilerin içinde yeniden bir araya gelip PFAR gündemini sürdürmeye yönelik yeni bir ilgi olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca bazı üyelerin Taliban yetkililerinin aktif göz yummasıyla uyuşturucu kaçakçılığına karıştığı da iddia edilmektedir (Khan, 2018, s. 26-27 ve EASO, 2019, s. 29-30).

11. Müslüman Birleşik Ordusu (MUA)

16 Ekim 2002'de Müslüman Birleşik Ordu (MUA) adlı bir örgüt ortaya çıktı ve Karaçi'de bir dizi paket bombalı saldırı düzenledi ve bunlardan sekizi polis memuru olmak üzere dokuz kişi yaralandı. Pakistan güvenlik teşkilatlarından Haziran 2003 tarihli bazı raporlara göre, MUA'nın Harkat-ul-al Aalmi ve Leşker-e-Cangevi gibi diğer birçok terörist grupla ittifak içinde olduğu belirtiliyor. Amaçları, İslam karşıtı güçlere, polise ve diğer gayrimüslimlere karşı savaş başlatmaktır (SATP, 2017).

12. Harkat-ul- Mujahideen Al-alami (HUMA)

Harkat-ul- Mujahideen Al-alami (HUMA; Al-alami, Uluslararası anlamına gelir), 2002 yılında ortaya çıkan bir Deobandi terörist grubudur. HUMA dâhil olmuştur. 11 Eylül'den bu yana ülke içinde Hristiyanlara ve Batılılara yönelik bazı saldırılarda. Savunma Bakanlığı Müsteşarı Douglas J. Feith başkanlığındaki ABD heyeti tarafından rapor edilen roketatarlar ve fünyeler de dâhil olmak üzere gelişmiş silahlara sahiplerdi. Bu grubun, eski Cumhurbaşkanı Pervez Müşerref ve eski İçişleri Bakanı Moinuddin Haider'e yönelik başarısız suikast girişimlerine karıştığı şüphesi vardı (Sharma ve Behera, 2014, s. 180-183).

3.5.2. Ulusötesi Kuruluşlar

ABD'nin de terör örgütleri olarak kabul ettiği gruplar, hem Hindistan'ın hem de Pakistan'ın üzerinde hak iddia ettiği tartışmalı Keşmir eyaletinde ve komşu ülke Afganistan'da dış politika hedeflerini desteklemek için Pakistan tarafından on yıllardır destekleniyor. Keşmir ve Afganistan'daki militan grupları destekleme pratiği, bölgedeki yoğun siyasi şiddete ve Pakistan'daki terör ağlarının çoğalmasına katkıda bulundu (Shuja, 2007, s. 26). Aşağıdaki sıralanmış olan terör gruplar doğrudan veya dolaylı bir şekilde Pakistan sınırları içinde faaliyet göstermekte olan gruplarla bağlantılıdır. Pan-İslamcı bir ideolojiye sahip olan bu grupların amacı Afganistan konumunda ise, Pakistan'ın dış politika hedeflerini desteklemek ve daha iyi hizmet vermektir. Hindistan konumunda ise, Cammu ve Keşmir'in Hindistan'dan şiddet yoluyla ayrılmasını ve sonunda Pakistan ile birleşmesini sağlamaya çalışmaktadır (SATP, 2001).

1. Hizb-ül-Mücahidin (HM)
2. Hareket-ul-Ansar (HuA, şu anda Hareket-ül Mücahidler olarak bilinir)
3. Laşker-e-Tayyiba (LeT)
4. Ceyş-i Muhammed Mücahidler E-Tanzeem (JeM)
5. Hareket-ul-Mujahideen (önceden Hareket-ul-Ansar olarak bilinen HuM)
6. El Bedir
7. Cemiyet-ül-Mücahidin (JuM)
8. Laşker-e-Cabbar (LeJ)
9. Hareket-ul-Cehad-el-Islami (HUJI)
10. Muttahida Cihad Konseyi (MJC)
11. El Barq
12. Tehrik-ül-Mücahidin
13. El Cihad
14. Cammu ve Keşmir Ulusal Kurtuluş Ordusu
15. Halk Ligi
16. Müslüman Canbaz Kuvvetleri
17. Keşmir Jehad Kuvvetleri
18. El Jehad Gücü (Müslüman Canbaz Gücü ve Keşmir Cehat Gücü'nü birleştirir)

19. El Ömer Mücahit
20. Mahaz-e-Azadi
21. İslam Cemaat-i Tulba
22. Cammu ve Keşmir Öğrencileri Kurtuluş Cephesi
23. İhvan-ül Mücahidin
24. İslami Öğrenciler Birliği
25. Tehrik-e-Hurriyat-e-Keşmir
26. Tehrik-e-Nifaz-e-Fiqar Cafaria
27. El Mustafa Kurtuluş Savaşçıları
28. Tehrik-e-Cehad-e-İslami
29. Müslüman Mücahitler
30. El Mücahit Kuvvetleri
31. Tehrik-e-Cehad
32. İslami İnkilabi Mahaz

Kaynak:<https://www.interior.gov.pk/index.php/about-moi/policies-moi/14-sample-data-articles/192-national-crises-management-cell>

3.6. Pakistan'ın Terörizmle Mücadelesi ve Afganistan

Pakistan'ın jeo-stratejik önemi nedeniyle, terörizmle mücadele konusunda ABD'nin yanında yer alması ABD'nin Terörizme Karşı Savaşı'nda önemli bir katkı sağladı. Ancak bunu yaparken Pakistan, topraklarında terörizm ve militan aşırılığı şeklinde ağır bir bedel ödedi. Terörizmle mücadele Pakistan'ın da terörizmin hedefi haline gelmesine itiyordu. Etnik köken, mezhepçilik, talibanizasyon, siyasi kargaşa ve ekonomik istikrarsızlık Pakistan'a yönelik iç güvenlik tehditlerinin temel değişkenleridir. Bunlardan en ciddi olanı, militanlık, terörizm, mezhepçilik, etnik çekişme ve toplumun radikalleşmesi gibi diğer önemli meselelere yol açan aşırıcılıktır. Bu aşırıcılığın en büyük nedeni, devam eden ABD'nin Terörizme Karşı Savaşı ve özellikle Pakistan'ın de çaresiz olarak bu koalisyonda katılmasıydı (İrshad, 2012, s. 229-230).

Pakistan, tüm bu yıllar boyunca terörizmle mücadelede kilit bir ABD müttefiki olmasına rağmen, büyüyen Talibanizasyon tehlikesiyle uğraşmaya devam ediyordu. İslam militanlığının tehdidi Pakistan'da bir orman yangını gibi yayılıyordu. Daha

önce aşırıcilık yanlıları ve faaliyetleri aşiret ve bitişik bölgelerle sınırlıydı, ancak son zamanlarda ülkenin her yerinde militan saldırıları düzenleniyordu, hiçbir yer veya kişi güvende değildi. Aşırıcilıklar tarafından yürütölen terörizm Pakistan ve bölge güvenliğini tehlikeye atıyordu (Malik, Zhilong, ve Rafay, 2019, s. 626-627).

Pakistan'ın Afganistan'da Hindistan'a karşı stratejik varlık olarak desteklenen teröristlerin üzerinde ciddi etkileri vardır. Hindistan, Afganistan'da Mücahitler ve Taliban dönemindeki stratejik varlık olarak Pakistan'ın kısa vadeli stratejik derinlik politikasından büyük endişe duyuyordu. İran, Orta Asya Cumhuriyetleri, Çin, Rusya gibi diğör ölkeler de Afganistan'daki Pakistan müdahalesinden, çeşitli önlemlerden etkilenen diğör bölgesel güçlerdir. ABD bile Afganistan'daki Pakistan'ın şüpheli rolünden etkileniyordu. Pakistan ve Afganistan, küresel terörizmin merkez üssü olarak ortaya çıkmıştır ve bu nedenle kökleri Afganistan ve Pakistan'da olan küresel terörizmden etkilenmeyen neredeyse hiçbir bölge veya öлке yoktur (Maurya, 2017, s. 555).

Hindistan örneğinde olduğu gibi İran, Pakistan'ın Afganistan'ı yönetme çabalarından etkilenen bölge ölkeleri listesinde bir sonraki sırada yer almaktadır. Pakistan tarafından yaratılan ve beslenen Afgan Taliban ve diğör dini aşırıcilık gruplar, çok etnik gruptan oluşun Afgan toplumundaki etnik gruplara ve özellikle Şiiilere karşı olan Peştun Sünni cihatçılardır. İran kendisini Şii Müslömanların çıkarlarının kurtarıcısı olarak görüyordu ve İran'ın bu kendi kendine üstlendiği rolü, Pakistan'ın desteklediği ve sürdürdüğu Peştun Sünni Taliban'a karşı bastırıldı. Afganistan'ın batı komşusu olan İran, Afganistan'ın merkezi ve kuzey bölgesinde yaşamakta olan Tacikler, Özbekler, Hazara Şiiileri vb. gruplar tarafından, Afganistan'da herhangi bir kargaşa olması durumunda hemen mültecilerin yoğun akınına maruz kalıyordu. Afganistan'ın kuzey sınırındaki Orta Asya Cumhuriyetleri, Orta Asya'nın Afganistan ile etnik ilişkilerini paylaşması nedeniyle Afganistan'daki herhangi bir kargaşadan da etkilenmektedirler. Etnik nedenlerden dolayı, Orta Asya Cumhuriyetleri Taliban rejimine karşı Kuzey İttifakına destek vermekteydi. Afganistan'da herhangi bir kargaşa, Orta Asya Cumhuriyetleri'ni de etkileyebilmekteydi. Sadece Afganistan'ı istikrarsızlaştırmakla kalmıyor, yansımaları Orta Asya Cumhuriyetlerinde de hissediliyordu. Cihatçılar Orta Asya Cumhuriyetlerinde de radikalleşmeye neden

oldu ve tüm Orta Asya hükümetleri artan İslam aşırılığı nedeniyle tehdit altındadırlar (Maurya, 2017, s. 556).

Afganistan'daki SSCB tehdidi, Pakistan'ın tek başına karşı karşıya kalmasının imkânsız olduğunu kanıtladı. 1979'da SSCB'nin Afganistan işgalinden sonra, CIA ve ISI gizli bir operasyon başlattı. Gerilla savaşının en büyük başarılarından biri olarak bilinen savaşta, ISI ve CIA, Soğuk Savaş döneminin bu son vekâlet savaşında Afgan Mücahitlerini birleştirmek, eğitmek ve finanse etmek için birlikte çalıştı. Bu ortak operasyonda, ABD yönetimi büyük İslam ülkeleriyle yakın bağlara sahipti, özellikle Suudi Arabistan ve Pakistan, Müttefiklerin Komünizme karşı bulunduğu bir cephe devleti haline getirildi (Çetin, 2013, s. 533). Afgan Savaşı yıkım ve göç dalgalarıyla sonuçlandı ve çok sayıda Afgan ülkesindeki savaştan Pakistan'a kaçtı. Ayrıca ABD'ye Büyük oyunun (Grate Game²) son turunu SSCB ile oynamak için ideal bir fırsat sağladı. Pakistan'ın böylesine muazzam sayıda mülteciyi barındırması için ekonomik yükü, İslamabad'ın Washington'dan Afgan mülteci kriziyle başa çıkmak için mali yardım isteğinde bulunmasına neden oldu. 1980'lerde İslamabad ABD'nin en büyük yardımlarından birine sahip olmuştu.

Realistlerin varsayımları benzer olmasına rağmen, farklı bir yelpazeye bölünmüştür, ancak her biri uluslararası sistem hakkında kendi bakış açısına sahiptir. İlk olarak teorisyenlerinden bahsedilen klasik veya geleneksel realistlerin hepsinin kendi varsayımları vardır: uluslararası sistem anarşiktir ve bu, insanlığın doğal bir kargaşa halinde olduğu doğal durumdan kaynaklanmaktadır (Burchill, Linklater ve Donnelly, 2015). Bu nedenle uluslararası sistemin yapısını şu şekilde değerlendirilebilir: uluslararası sistem anarşiktir, devletler birbirini rakip olarak görür, her devlet hegemonya arar, devletler ilişkilerinde rasyonel davranır, diğer devletlerden korkarlar ve birbirleri hakkında karanlık ve karamsardırlar.

Waltz gibi yapısal realistler, hükümetleri rakiplerinden daha fazla güç aramaya zorlayan şeyin uluslararası sistemin yapısı olduğuna inanırlar. Hükümetin ilk görüşü

---

² 19. yüzyılın büyük bir bölümünde ve 20. yüzyılın başlarında Britanya İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu arasında, Afganistan, Orta ve Güney Asya'daki komşu topraklarda var olan siyasi ve diplomatik bir çatışmaydı. İngiltere, Rusya'nın inşa ettiği devasa imparatorluğa katkıda bulunmak için Rusya'nın Hindistan'ı işgal etmesinden korkuyordu. Sonuç olarak, iki büyük Avrupa imparatorluğu arasında derin bir güvensizlik atmosferi ve savaş olasılığında söz edilmekteydi. Daha sonra Soğuk Savaş döneminde, özellikle SSCB'nin Afganistan işgalinde ABD ile SSCB arasında devam eden çatışmaları Büyük Oyun olarak adlandırılmıştır.

sistemin güvenliğini ve statüsünü korumaktır, hükümetlerin de zenginlik, avantaj, kâr, refah ve bir arada yaşamayı amaçladığı yönündeki bir başka iddiayı vurgular (Kardaş ve Balcı, 2014, s. 133-134).

Afgan Savaşı, bölge halkının ruhu üzerinde içsel, derin izler bıraktı, çünkü bu Müslüman toplum için askeri bir çatışmadan daha fazlasıydı, Kızıl Ordu'ya karşı bir cihat ya da dini mücadeleydi. ABD, SSCB işgalini ve müteakip askeri manevralarını küresel hegemonya iddiasında bulunmak için stratejik bir fırsat olarak görürken, Pakistan ve Afganistan'daki dini siyasi partileri uluslararası Müslüman toplumundan gönüllü savaşçıları harekete geçirdi ve bu Mücahit gruplar Pakistan- Afganistan sınırı ve Federal Yönetilen Kabile Alanlarından oluşmaktaydı.

1980'lerde Ziaülhak'ın askeri diktatörlüğü sırasında ISI, Pakistan'ın dış işlerinde sorumluluk aldı. ISI ve diğer kurumlar, ülke içindeki aşırılık yanlılarını güçlendiren bu askeri çabanın diğer yönlerini kontrol etmeyi ihmal ettiler. Medreselerin verdiği eğitim, bu fenomenin ortaya çıkmasına birincil derecede yer aldı. Pakistan medreseleri, bu süre zarfında ülke çapında kayıt olmadan ve yetkililer tarafından çok az inceleme yapılan gönüllüler aracılığıyla şiddeti besledi. Uzun vadede, eğitim Ziaülhak rejimi ve gelecekteki hükümetler için önemsiz kaldı, böylece mevcut yetersiz devlet okulları ağı büyüyen nüfusu desteklemek için yetersiz kaldı. Yoksul insanları bu medreselere yönelmeye zorladı. Bu medreselerin müfredatı ve kayıtları yıllar geçtikçe artarken, cihat fikri yeni nesil gençleri, özellikle genç erkekleri etkiledi (Khan, 2005, s. 7-9).

1980'lerde Ziaülhak'ın İslamlaştırma politikaları, Cihatçı unsurları açıkça savundu ve mezhep çatışmasını teşvik etti ve bunun kalıntıları, günümüze kadar devam etti. Ziaülhak'ın askeri diktatörlüğü ve siyasi liderliği tamamen ortadan kaldırıldı, ancak ABD, diktatörlüğün yerine Pakistan'da demokratik süreç geçişini tamamen destekledi. SSCB'nin geri çekilmesinden sonra, Mücahitler arasında artan hayal kırıklıkları, Taliban hareketinin doğumu ve Afgan savaş ağalarının Pakistan'a karşı sadık kalmamaları Pakistan'ı tehlikeli bir konuma getirdi. Mücahitlerin çoğu daha sonra Kuzey Batı Sınır Eyaleti'nde (NWFP) ve Belucistan'ın batı illerinde Pakistan'a yerleştiler ve onların İslami bir yönetim sistemine geri dönüş için mücadele etmelerini organize ettiler ve orada yaygın olan muhafazakar kültürlerden destek aldılar (Javaid, 2010, s. 103-104)

Terörizm, ekonomik yoksulluk, sosyal eşitsizlik, fırsat eksikliği ve hukukun üstünlüğünün yokluğundan yeşermiştir. Washington, İslam dünyasından radikal kişilikleri topladı ve genişleyen bir Komünist bloğun tehdidine karşı koydukları sürece gelişmelerine izin verdi. Soğuk Savaş bittiğinde, ABD dünyanın tek süper gücü olarak ortaya çıktı ve SSCB tehdidi ortadan kayboldu. Afganistan'daki ağır darbenin neden olduğu iç zayıflıkların getirdiği SSCB'nin çöküşünden sonra, tüm coğrafyası değişti. Orta Asya'da bölgesel senaryoyu yeniden tanımlayan yeni devletler doğdu. Radikal İslamcı örgütler, militan örgütlerle bir ağ kurarak, bölgesel ve küresel güçlerin hegemonyasını tehdit ederek bu yeni bağımsız devletlerde yer aldı (Erman, 2013, s. 324-325).

On yıl boyunca Afgan cihadına sponsor olarak Taliban hükümetini meşrulaştıran Pakistan, NWFP, KP ve Beluçistan'da kendi sınırları içerisinde hızlı Talibanizasyonun gerçekleşmesine engel olamadı. Pakistan'ın Malakand, Swat, Veziristan, Buner, Miran Şah ve diğer FATA ajansları bu tür tehditlerin sıcak noktası oldu. Güvenlik ve ekonomi arasındaki hassas denge çöktü ve daha fazla siyasi istikrarsızlığa yol açan sosyal ve ekonomik adaletsizlikler arttı. Sosyal refah düzeylerindeki muazzam boşluklar, kendi içinde mezhep çatışmasının alevlerini körükleyen dini aşırılığı artırdı. Bu süre zarfında Pakistan'ın imajı küresel olarak düştü ve 11 Eylül 2001'den sonra uluslararası medya Müslüman toplumunun Batı dünyasına karşı konuşulmayan bir aşırılık savaşı yürüttüğünü ve Müslüman ülkelerdeki militan örgütleri eğitip silahlandığını ileri sürdü. Zamanında CIA tarafından 'Özgürlük Savaşçıları' olarak tanımlanan ve SSCB'ni yok etmek için silahlanan militanlar daha sonra 'terörist' olarak adlandırıldı ve bir zamanlar kilit müttefiki olan Usame Bin Ladin ABD'nin en büyük düşmanı oldu (Javaid, 2010, s. 104-105).

1979'da başlayan SSCB-Afgan savaşı, bölgede terörizm için bir üreme alanı sağladı. Mevcut Pakistan toplumunun karakterini değiştiren köklü bir değişime tanık oldu. SSCB'nin geri çekilmesi, Pakistan'ı sözde 'Talibanlaştırma' ile boğan bir Pakistan toplumunu ortaya çıkardı. SSCB döneminde Pakistan'da yükselen medreseler ve militan eğitim kampları ağı siyasi hükümetlere karşı yükselmeye başladığında, ilgili hükümetler kendi topraklarında büyüyen bir hareketin tehdidini hissettiler. Son yıllarda bu medreselere veya okullara cihat fabrikaları deniliyordu ve milyonlarca

kişi tarafından aşırılık yanlılarını yok ettiklerine inanılıyordu. Teröristler için askeri eğitim veren medreselere (dini okullar) giren insanların büyük bir kısmı dezavantajlı bir sınıftan gelmekteydi; ebeveynler çocuklarını oraya göndermeyi uygun buluyorlardı. Bu genç militanların büyük çoğunluğu yanlış yönlendirilmiş, Çeçen, Filistin, Keşmir, Irak ve Afganistan'da devam eden mücadelelerde acı çeken Müslüman kardeşlerinin tanıklık ettiği bir adaletsizlik dünyasında yaşayan, gönülsüzce davalarının doğruluğuna ikna olmuş durumdadırlar (Nizami ve diğeri 2018, s. 20).

4. AFGANİSTAN'IN MİLLİ GÜVENLİĞİ

4.1. Afganistan'ın Bağımsızlık Kazanması ve SSCB İşgali

19 Ağustos 1919'da Amanullah Han İngilizlerden Afganistan bağımsızlığını kazandı. Bağımsızlık kazandıktan sonra Afganistan, komşu, bölge ve dünya ülkeleri ile dostane ve diplomatik ilişkiler kurmaya çalıştı. Amanullah Han ülkesini tecrit etmek istemiyordu. Fakat başlangıçta, İngilizler nedeniyle Afganistan'a bazı sorunlar yaratıldı. Ancak genel olarak bazı ülkelerle diplomatik ilişkiler kurabildi. İlk olarak 1 Mart 1921'de Türkiye Cumhuriyeti ile tarih ve geleneklerinin benzerlik ve yakınlığı nedeniyle ilişkiler kurdu. Bu anlaşma ahlaki birlik adı altında uygulanmıştır. Afganistan İslam dünyasındaki Türk liderliğini kabul etti ve Türkler Afganistan'a askeri yardımda, askeri ve sağlık eğitimine katkıda bulundu ve Afgan öğrencileri Türkiye Cumhuriyeti'ne eğitime gönderildi. Daha sonra Afgan hükümetinin temsilcileri Asya ve Avrupa ülkelerine seyahat ederek diplomatik ilişkilerin kurulması ve büyükelçiliklerin açılması çağrısında bulundu. Afganistan'ın diplomatik çabalarının bir sonucu olarak, büyükelçiler, konsololar ve iş temsilcileri kısa sürede Asya ve Avrupa ülkelerine yerleşerek ülkenin uluslararası yaşamını genişletti (Feryad Afgan, 2008, s. 198).

Afganistan'ın genç ve bağımsız hükümeti, bağımsızlık sonrası anayasacılık hedefi doğrultusunda ülkeyi örgütledi, uygarlaştırdı. Bu kapsamda çeşitli önlemler alındı, ulusal meclis (Loya Jirga) toplandı, hükümet konseyi kuruldu, anayasa oluşturuldu ve yaşamın her alanına yönelik düzenlemeler yapıldı. Merkezde ve illerde okullar, gazeteler kuruldu. Kendilerini bağımsız kabul eden, tam özgürlüğün nimetlerinden, ülkenin ilerleme ve gelişmesinde yarar sağlayan ülkenin ileri gelenleri hükümete eşlik etti ve hükümetin reformlarını destekledi. Ancak acele, keskinlik ve plansızlık, savaş alanında yenilmiş olan düşmanın, bir kez daha bir araya gelmesini sağladı. Amanullah Han, vatandaşlarının kanının dökülmesini önlemek için istifa etti ve kraliyet kalesi Habibullah Kalekani tarafından kuşatıldı. Böylece İngilizler, Afganistan kurtuluş savaşındaki yenilgilerinin intikamını almış oldu, Afganistan savaşın eşiğinde tutuldu, tüm uygarlık ve ilerleme programları yerle bir edildi (Wahab ve Youngerman, 2010, s. 109-111 ve Runion, 2017, s. 91-92).

Amanullah Han'ın kaçmasından sonra İngilizlerin planına uyarak iktidara gelen Habibullah Kalekani, dokuz ay boyunca Afganistan'ı yönetti. Kalekani'nin ülke yönetme kapasitesi olmadığı için, okullar kapandı, şehirlerde normal yaşam durdu, kabileler arasında çatışmalar başladı, bu yüzden herkes onun yönetimini reddetti. Sonunda Habibullah Kalekani, büyük bir çatışmadan sonra Nadir Han'ın kuvvetleri tarafından yenildi ve kaçtı (Rafi, 1999, s. 49-50).

Nadir Han 16 Ekim 1929'da Afganistan'ın kralı oldu. İktidarı pekiştirmek için bir dizi eyleme başvurdu. Habibullah Kalekani ve arkadaşları öldürüldü. Nadir Şah yönetimi devraldığında, devlet hazinesi sıfırın altındaydı. Güvensizlik nedeniyle ticaret durgunluk içerisindeydi ve tüm ekonomik faaliyetler çok kötü durumdaydı. Nadir Şah bu sorunu iyi yöneterek iç ve dış ticarete başarılı oldu. Nadir Şah hükümetinin ana görevlerinden biri dış ilişkileri düzenlemektir ve bu adımı ciddiye aldı. Tüm komşu ve diğer ülkelerle iyi ilişkiler kurdu. Ancak Britanya'ya özel bir yer verildi. 16 Ekim 1933'te öldürülen Nadir Şah'tan sonra daha 19 yaşında olan oğlu Muhammed Zahir Şah kral seçildi (Musbahzada, 2009, s. 100-101).

Zahir Şah döneminde, monarşinin gerçek otoritesini amcaları Muhammed Haşim Han ve Şah Mahmud Han devraldı, ana güç başbakan Haşim Han'ın elindeydi. Haşim Han döneminde Avrupalılar iç çekişmelere karıştılar ve Afganistan, SSCB ile İngiltere arasında kalmaya devam etti. İngilizler ve Ruslar açısından endişe oluşturmayan Haşim Han, ülke içinde ailevi gücünün temellerini güçlendirmeye devam etti, etnik ve dini ayrımcılığa başvurarak insanları yoksulluk ve açlık içinde tuttu. Haşim Han'ın yönetimi Afganistan tarihinin en karanlık dönemlerinden biriydi. Halkın büyük memnuniyetsizliği ve ayaklanmaları ile istifa etmek zorunda kaldı (Musbahzada, 2009, s. 105-106).

Şah Mahmud 1946'da iktidara geldikten sonra demokrasi ve sosyal adaletten bahsetti. Batıya eğilimi nedeniyle, Amerikan Şirketi Morrison Knudsen California ile Afganistan'daki Amerikan etkisinin yolunu açan ilk antlaşmayı imzaladı. Şah Mahmud reformcu ve yeni fikirlere sahip olan biriydi, basın-yayın özgürlüğü yasalarını kabul etti. Kanun kabul edilmezse, iktidar rejimine aykırı olarak bir kaç gazete yayınlandı. Şah Mahmud döneminde bölge çapında önemli gelişmeler oldu bunlardan biri de Hindistan alt kıtasının, Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ülkeye bölünmesiydi. Önceki başlık altında belirtildiği üzere İngiliz hükümeti,

Gandumak ve Durand antlaşmalarını dayatarak Afganistan topraklarının bir kısmını Hint alt kıtasının topraklarına dayatmıştır. Amanullah Han buraları geri almaya çalıştı ama İngiltere'ye karşı başarısız oldu. Nadir Şah ve Haşim Han bu konuda sessiz kaldılar (Feryad Afgan, 2008, s. 277-278).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden ve Hindistan alt kıtasının bölünmesinden sonra İngiltere, Peştunistan'ın kaderini referandumla belirlemeye karar verdi. İki ülkeden (Hindistan veya Pakistan) hangisine yaşamak istedikleri seçenek olarak insanlara sunuldu. Doğal olarak, bölge halkı Müslüman olduğu için Pakistan'a katılmayı kabul ettiler. Ancak bu referandumda özerklik veya Afganistan'a katılmak gibi bir seçenekten söz edilmiyordu (Siviroğlu ve Türkoğlu, 2017, s. 237).

Afgan hükümeti bu konuda çaresiz kalınca ve İngiliz hükümetinden de olumsuz yanıt gelince Pakistan devleti ile görüşüldü ve Muhammed Ali Cinnah değişiklik yapma sözü verdi. Ancak Pakistan'ın sonraki liderleri bunu reddetti ve sorun çözülemedi. Son olarak Şah Mahmmud Han, sosyal ve ekonomik sorunların çözülmemesi, Peştunistan sorunu, Batı'nın Afganistan'a silah satmayı reddetmesi, kraliyet ailesi komutanlarının iç rekabeti, halkın özellikle siyasi mahkûmlar konusundaki memnuniyetsizliği ve rejimin batı politikasına karşı başarısızlığı gibi çeşitli nedenlerden dolayı 1953'te iktidardan çekildi. SSCB yanlısı bir figür olarak kabul edilen Serdar Muhammed Davut Han yerine göreve geldi.

Davut Han, ülkenin ilerlemesi ve refahıyla ilgileniyordu, bu alanda çok önemli çalışmalar yaptı. Ordunun gücünü ve kalitesini iyileştirmekle ilgilendi. Ülke ve toprak bütünlüğünü savunmak, Pakistan'la olan Peştunistan sorununa karşı çıkabilmek için güçlü bir orduya ihtiyacı olduğunu biliyordu. Bu yüzden eski savunma sistemini yeni silah standartları ve teknikleriyle modernleştirmeye çalıştı. Davut Han 1953'de iktidara geldiğinde, uluslararası ilişkilerdeki tarafsızlık iddiasına rağmen, hedeflerini gerçekleştirmek için yurtdışından askeri ve ekonomik yardıma ihtiyacı olduğunu gördü, taleplerini karşılayan her ülkeye veya bloğa yönelmesi kaçınılmazdı (Musbahzada, 2009, s. 110).

Birkaç kez ABD'den istekte bulundu. Ancak ABD Pakistan'a askeri yardım sözü verdi, bu yüzden Afgan hükümetinin taleplerini reddetti. Böylece Davut Han, SSCB'ye yüzünü çevirmek zorunda kaldı. 1953-1963 yıllarında Davut Han'ın başbakanlığı döneminde SSCB, Afganistan'daki etkisini genişletmek için Davut Han

hükümetiyle askeri, siyasi ve ekonomik işbirliğini artırdı. 1954'te SSCB, Afgan hükümetine 3,5 milyon dolar kredi verdi. 16 Aralık 1955'te SSCB'nin Başbakanı Bulganin ve Cumhurbaşkanı Khrushchev, Peştunistan konusunda Afganistan'a desteklerini ifade etmek üzere Kabil'i ziyaret etti. Ayrıca 1956'da Davut Han'a 25 milyon değerinde silah sattılar. Böylece Afganistan siyasi, askeri ve ekonomik olarak Ruslara bağımlı hala geldi. SSCB, Afganistan'da planlarını uygulayabilmek için, Davut Han'ı Afganistan-Pakistan ilişkilerinde Peştunistan meselesi üzerinde gerginliğe itiyordu ve bu dönemde iki ülkenin sınırları birkaç kez değişti. Davut Han, Zahir Şah ve diğer komutanlar ile ilişkilerinde gerginlik ortaya çıkması, halkın hoşnutsuzluğu nedeniyle 7 Mart 1963'te istifa etmek zorunda kaldı (Wahab ve Youngerman, 2010, s. 124127).

Davut Han'ın istifası ardından Zahir Şah, kraliyet ailesinden olmayan Dr. Yusuf'u, baskı döneminin sona erdiğini ve özgürlük seven ve demokratik bir kral olarak hareket edeceğini göstermek için başbakanlığa atadı. Zahir Şah, Dr. Yusuf hükümetinden sonra anayasanın yenilenmesi yönünde bir emir yayınladı ve 7 Ocak 1964'te yeni bir anayasa taslağı için bir komisyon oluşturdu. Dr. Yusuf, Pakistan'la olan anlaşmazlığı çözmek için ciddi adımlar attı. Davut Han'ın istifası sonrasında bu sorunun İran hükümetinin arabuluculuğu ile kolaylaştırıldığı söylenebilir ve iki komşu ülkenin ilişkileri bir kez daha normal halini aldı. Afganistan'daki hükümet, siyaset değişikliği yurtiçinde ve yurtdışında tepkilere neden oldu (Runion, 2017, s. 99-100).

Batı dünyası ve Rıza Şah Pahlavi gibi bölgedeki destekçileri yeni gelişmeyi memnuniyetle karşıladılar. Ancak SSCB başlangıçta değişimden memnun değildi. Fakat SSCB liderleri, yeni başbakana yaklaşmaya ve Afganistan'daki gelişmelerde rol oynamaya çalışarak Dr. Yusuf'a tebrik mesajı gönderdi. Afganistan'ın yeni gelişimi Doğu ve Batı olmak üzere iki blok arasındaki rekabete zemin hazırladı ve her biri ülkedeki etkisini artırmak için Afgan hükümeti ile ekonomik, politik ve kültürel iş birliğini genişletti. SSCB, ülkeyi ekonomik ve askeri olarak kendilerine bağımlı hala getirmeye çalışıyordu. Batılı taraftarlar Dr. Yusuf'un Moskova ile yakın iş birliğinden memnun değillerdi, bir dizi gösteri ve ayaklanma Dr. Yusuf'un istifasına yol açtı. Afgan hükümdarları kendi zaaf veya yanlış politika anlayışından hiçbir zaman ve dönemde batı ve doğu blokları arasındaki ilişkilerinde güven tesis

ederek dengeyi koruyamadı, iyimserlik, yumuşak ve her iki bloğu da tatmin edici bir politika izleyemediler.

Batı yanlısı bir liberal olan Muhammed Haşim Maiwandwal, 1965'te sosyalizm, ilerleme ve reform vaadi ile hükümeti devralarak ülkedeki huzursuzluğun şiddetini azaltabildi. Maiwandwal, ABD büyükelçisi ile ilk fırsatta bir araya geldi ve ziyaret sırasında büyükelçi Afgan hükümeti ile iş birliği yapmaya söz verdi. 23 Mart 1967'de ABD'nin daveti üzerine Maiwandwal Amerika ve diğer Batı ülkelerine seyahat etti. Zahir Şah'ın aksine, Maiwandwal Batı ile oldukça yakınlaştı. Bunu yaptığı için hükümeti çok uzun sürmedi ve Şah tarafından görevden alındı.

Maiwandwal'dan sonra, 1967'de Nur Ahmed Etemadi başbakan seçildi. Zahir Şah, Doğu ve Batı arasındaki ilişkilerinde güven tesis ederek dengeyi koruyamadı, aksine güvensizlik ve huzursuzluk arttı. Bu dönemde SSCB'nin Batı ile rekabeti her zamankinden daha başarılı oldu ve Batı etkisini, sona erdirmeye çalıştı. Halk ve Perçem (Bayrak) grupları gibi yerel aktörler aracılığıyla, Afgan hükümetini kendilerine yaklaştırmak ve huzursuzluk yaratarak onların lehine hareket etmek için baskı oluşturuyordu. Bir yanda rejim, İslami hareketlere duyarlılığı ile İslam alimlerini şiddetle bastırmaya çalıştı. Hükümetin bu hareketi halkın öfkesine yol açtı ve protestolar yoğunlaştı. Öte yandan, yolsuzluk, rüşvet, yoksulluk ve ekonomik sorunlar Etemadi'nin istifasına yol açtı (Siviroğlu ve Türkoğlu, 2017, s. 242).

Her ikisi de Batı yanlısı olan Dr. Abdul Zahir ve Musa Şafiq'in başbakanlık dönemi SSCB'ye uygun değildi. Abdul Zahir'in görev süresi boyunca, Afganistan'daki siyasi gelişmelerle birlikte bölgede Pakistan ile Hindistan arasında şiddetli bir savaş yaşandı. SSCB yanlısı güçler ve bazı devlet makamlarının da zamanı değerlendirerek, Doğu Pakistan'da (Şimdiki Bangladeş), Pakistan'ı parçalamasına katkıda bulunarak Hint ordusuna yardımda bulundu. Sonunda bu savaşların bir sonucu olarak, Bangladeş 1971'de Pakistan'dan ayrıldı (Musbahzada, 2009, s. 133-134). Bu dönemde, Batı sözleşmeleri ve ekonomik yardımları arttı, İran ile Helmand Nehri su hakları anlaşmazlığı konusunda anlaşma yapıldı. Bu durumla SSCB çıkarlarını tehlikede gördüler. Böylece Moskova yanlısı solcu güçler Afganistan'daki durumu ağırlaştırmaya çalıştı. Bu nedenle Davut Han'ın monarşiyi devirme girişimini desteklediler. Sonunda, 17 Mayıs 1973 gecesini SSCB tanklarıyla harekete geçtiler ve kısa sürede herhangi bir direnç göstermeden darbe çizicileri tarafından

yakalandılar ve monarşinin yıkıldığı açıklandı (Wahab ve Youngerman, 2010, s. 132).

Darbenin yabancı faktörlerle ilgili ana nedeni, SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmek, böylece stratejik ve ekonomik hedeflere ulaşmak için adım adım gerçekleştirdiği eylemdir. 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığıyla aynı zamanda Afganistan'da ekonomik ve siyasi faaliyetlerine başlayan SSCB, Zahir Şah'ın hükümdarlığı sırasında, özellikle de Davut Han'ın başbakanlığı döneminde, 1953'ten itibaren giderek Afganistan'ın ekonomik, politik, sosyal yaşamında ve Afgan ordusunda daha fazla etki kazandı.

Davut Han, darbeden sonraki ilk konuşmasında Peştunistan meselesine desteğini vurguladı ve SSCB ile dostluktan bahsetti. Darbe sonrası Davut Han Batılı taraftarları ve SSCB muhaliflerini, özellikle Müslümanları bastırdı. Davut Han'ın İslami güçlere muhalefeti ve SSCB yanlısı komünistlerin hükümet pozisyonlarına atanması, diğer ülkelerdeki komünist destekçilerini memnun etti. 1974'te SSCB, Afganistan-Pakistan ilişkilerini zedeleyerek ve Davut Han'a baskı yapmak için kuzey sınır kasabalarında ve Beluçistan'da, Pakistan hükümetine karşı ayaklanmaları kışkırttı. Pakistan isyancıları Afganistan sınırına kadar bastırmak zorunda kaldı. Bu dönemde, Afganistan ve SSCB arasında gerginlikler ortaya çıktı (Rasanayagam, 2002, s. 61-63).

SSCB'nin bu aşırı politikası ve düzeni Davut Han'ı rahatsız etmekteydi. Öte yandan dış baskılara ek olarak, iç ekonomik, politik ve sosyal baskılar da rejimi tehdit etti. Bu nedenlerden dolayı Davut Han'ın Batı'ya yönelmesi ve ayrıca Pakistan-Afganistan arasındaki gerginliğin hafifletilmesi, SSCB'ye bağlı komünistleri Davut Han'ın yaklaşımını eleştirmeye itti. Davut Han'ın oryantasyonun'daki değişikliği fark etikten sonra, SSCB orijinal planlarına uygun olarak Davut Han'ın devrilmesinin yolunu açtı. Afgan Demokrat Halk Partisi (ADHP) ve Perçem'in birleşmesi ile Davut Han'a ekonomik baskı uygulamak için Afganistan ve SSCB arasındaki ekonomik anlaşmalar askıya alındı. Afgan ve Sovyet komünistleri tarafından devrilme tehlikesiyle karşı karşıya olan Davut Han, bir şekilde görev bahanesi altında kabinesi ve çevresindeki komünistleri Afganistan dışında veya liderlerini tutuklamakla kontrol altına almayı başardı. Liderlerinin Davut Han tarafından tutuklanmasından sonra, komünistler Nisan 1978'de bir darbe

düzenlediler ve Davut Han'ı ailesi ile birlikte acımasızca katlettiler (Siviroğlu ve Türkoğlu, 2017, s. 245-246).

Devrim Konseyi ilk oturumunda Nur Muhammed Tarakki'yi Devrim Konseyi'nin ve hükümetin başkanı olarak seçti, bu durumu en yüksek devlet gücü de 30 Nisan 1978 tarihinde oybirliğiyle onayladı. Kısa süre sonra Halk ve Perçem Partileri arasında gerginlik ve iç bölünmeler ortaya çıktı, Perçem partisinin liderleri görevlerinden alınarak sınır dışı edildi (Tripathi, 2011, s. 34-35).

Afganistan tarihinin acı verici devrimlerinden olan Saur (Nisan) devrimiyle iktidara gelen ve ADHP'nin lideri olan Nur Muhammed Tarakki hükümetinin ilk günlerinden itibaren toplu cinayetler, suikastlar, terör eylemleri, dini, mezhebi ayinlere ve ulusal adetlere hakaretler başlamıştı. Bu eylemlerle ülkenin her köşesinde muhalefet hareketleri ve ayaklanmalar yaşandı. Bu ayaklanmalar çok sert bir şekilde defalarca rejim tarafından püskürtüldü. ABD Büyükelçisi Adolph Dubs, 1979'da bilinmeyen kişiler tarafından kaçırıldıktan sonra öldürüldü (Adkin ve Yousaf, 2012, s. 43). Bu olay ABD ve Afganistan ilişkilerine önemli zararlar verdi, ABD'nin Afganistan'daki yardımlarını azaltmasına neden oldu. Böylece hükümetin istikrarsızlığı, ABD yardımlarının azalması veya kesilmesi, kökten dincilerin topluma sızması, halkın kanlı ayaklanmaları birçok Afganlının topraklarından ayrılmasına neden oldu. Özellikle doğu ve batı iki komşu devlete (Pakistan ve İran) göç akınları başladı. Pakistan kendi sınırlarını korumak ve SSCB'nin Basra Körfezine ilerlemesini önlemek için, ülkesindeki durumdan pek memnun olmayan Afganları (Mücahitler) SSCB'ye karşı en iyi savunma aracı olarak görmekteydi (Adkin ve Yousaf, 2012, s. 40-41).

Nur Muhammed Tarakki Perçem frâksiyonunu iktidardan temizledikten sonra, Halk partisinin kendi aralarında gerginlikler başladı. Bu kez farklı olarak Halk partisinin diğer lideri Hafızullah Emin bütün gücü eline almaya çalıştı. Sonunda en iyi parti arkadaşı, dostu ve hatta hocası olan Tarakki'yi iktidardan aldı ve dostlukları düşmanlığa dönüştü. Bu durum SSCB ile arasında memnuniyetsizliğe neden oldu ve Tarakki'yi SSCB'nin yanında ve Moskova'da olan Babrak Karmel ile birleştirerek destekledi. Tarakki, SSCB'nin iş birliği ve yardımlarıyla Emin'i devirmeye karar verdi ancak başarısız oldu ve kendisi yenilerek yok edildi (Wahab ve Youngerman, 2010, s. 154-155). SSCB, Emin'in onlara sırt çevirip, Batı'ya yaklaşmasından

koruyordu. Buna karşı Emin'in eski düşmanı Karmel'i desteklediler. Böylece bir darbe ile Emin'in iktidarını devirerek yerine Karmel'i iktidara getirdiler ve uzun zamandır Afganistan'ı işgal etme hayallerini gerçekleştirdiler.

Karmel'in çok ısrarlı taleplerine göre, SSCB'nin Afganistan'daki rejimini sürdürme kampanyası başladı. En kısa sürede 120 bin SSCB askeri Afganistan'a en ağır askeri teçhizatla girdi. Anavatanı savunma, Komünist ideolojisini önleme konusu daha fazla öfke ve isyana neden oldu, Afganistan ve uluslararası arenada işgale karşı muhalefet arttı (Duagui, 2004, s. 281-282). Ülkenin birçok ilinde halkın ayaklanması, yurtdışında cihatçı düzenlemelerin güçlendirilmesi, Halk partisinin Perçem partisine karşı ciddi rekabeti, Karmel'in ülkenin tüm idari, siyasi ve askeri işlerindeki yetersiz ve beceriksizliği, SSCB'li danışmanların tüm idari ve askeri işlere doğrudan katılımı, Karmel'in her geçen gün bu darboğazın daha sınırlı ve daha dar olduğunu gösteriyordu.

Çarlık Rusya döneminden Rus eylemleri ve komplolarından SSCB'nin çöküşüne kadar, Rusların Afganistan'a hükmetmek için üç temel stratejik, politik ve ekonomik hedefi olduğu anlaşılmaktaydı.

Stratejik ve askeri olarak, SSCB'nin genel hedefi Hint Okyanusu'na erişmek, Güney Asya ve Orta Doğu'ya hükmetmekti. Limanların satın alınması, Basra Körfezi ve Umman Denizi'ne erişim, ABD ve bölgedeki diğer Batı ülkelerinin hareketlerini izleme, askeri ve siyasi ayrıcalıklar kazanma SSCB'nin daha öncelikli hedefleri olarak kabul edilebilir.

SSCB'nin Afganistan'a hâkim olmaya çalışmasının siyasi hedefi, Asya ve Orta Doğu'da güçlü bir siyasi temel oluşturmak, bölgede bağımlı rejimler kurmak, sürdürmek ve son olarak, Afganistan'daki cihattan ve devrimin zaferinden sonra başlayan emperyalizm karşıtı kurtuluş ve İslam hareketine karşı koymaktı.

Ekonomik hedefleri ise doğal kaynaklar ve petrol, gaz, uranyum, altın, gümüş, kurşun, yakut, radyoaktif kayalar vb. Ayrıca, Afganistan geri kalmışlığı nedeniyle düşük kaliteli Rus malları için iyi bir pazardı. En önemlisi, Orta Doğu'nun petrol sahalarına ve bölgesel ticaret pazarlarına, özellikle Afganistan üzerinden Hint pazarına erişim SSCB'nin ekonomik hedeflerinden biriydi. Ruslar bu hedeflere ulaşmak için zaman zaman askeri saldırganlığa başvurdu, ancak komünistler iktidara geldikten, yeni gelişmeler yaşandıktan, özellikle Afganistan'daki İngiliz

güçlerinin yenilmesinden ve yeni bir sömürgeciliğin ortaya çıkmasından sonra, Afganistan'a sızmak için yeni yöntemler kullandılar (Erman, 2013, s. 177-179 ve Thaher Al- Fayez, 2019, s. 43-44).

SSCB işgali haberi küresel gündemi sarstı. ABD Başkanı Jimmy Carter saldırıyı barış için son derece ciddi bir tehdit ve BM Şartı'nın ihlali olarak nitelendirdi. 1980'de BM Genel Kurulu, SSCB'nin Afganistan'dan derhal çekilmesi çağrısında bulunmak istedi ama SSCB veto hakkını kullandı. Nihayetinde, SSCB'nin eski müttefikleri veya destekçileri de dâhil olmak üzere çok sayıda ülke, Afganistan'daki anti-Sovyet çabalarda rol aldı. ABD ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinsk daha sonra CIA'nın Temmuz 1979'da Afgan isyancılara mütevazı, ölümcül olmayan yardım sağlamaya başladığını itiraf etti, ancak SSCB işgalinden sonra Müslüman ülkelerde propaganda ve gizli yardım konusunda daha yoğun bir programı savundu (Wahab ve Youngerman, 2010, s. 162-164).

SSCB 1979'da Afganistan'a girdiğinde Pakistan Devlet Başkanı General Ziaülhak acilen ISI başkanı General Akhtar'ı Pakistan'ın bu konudaki tutumunu değerlendirmek için çağırdı. Akhtar, Başkan Zia'ya Pakistan'ın Afgan muhalefetine desteklemesi gerektiğini söyledi, bu desteğin sadece İslam'a bir destek olmadığını, aynı zamanda Pakistan'ın bir savunması olduğunu da teyit etti. Afgan hükümetinin muhalifleri, Pakistan'ın SSCB'ye karşı ilk savunma hattının bir parçası olarak kullanılması gerektiğini arz etti. Çünkü Afganistan'ı kolayca işgal etmelerine izin verilirse, bir sonraki adımları Pakistan'daki Belucistan'dan geçecekti. Akhtar, SSCB'nin büyük ölçekli gerilla savaşı yaparak yenilebileceğini düşünüyordu. Afganistan'ı, ikinci bir Vietnam'a dönüştürülebileceğini, ancak bu sefer ABD yerine SSCB'nin savaşa kurban gideceğini söyledi (Adkin ve Yousaf, 2012, s. 41-42). Sonunda Zia'yı askeri yolu seçmeye ikna etti ve bu durum Pakistan'ın savaşçılara silah, mühimmat, para, bilgi ve operasyonel planlar konusunda gizlice tavsiyelerde bulunması ve yardımcı olması gerektiği anlamına geliyordu.

Komünist rejime ve SSCB'nin işgaline karşı tepkinin bir parçası olarak, birçok isyancı grubu Komünist rejimin bazı yönlerini sabote etmek ve yok etmek amacıyla kuruldu. Bu şekilde, SSCB işgaline karşı savaşan İslamcı savaşçı güçlerden oluşan Afganistan'daki mücahitler direnişi kuruldu. ABD, mücahit güçlere ekonomik yardım ve silah yardımı sağladı, CIA bu çabaları için aracılığıyla fon sağladı. Dokuz

yıllık SSCB işgali boyunca, Afgan isyancıları ve dini zealotlar ve çok sayıda mücahit isyancı daha sonra ünlü olacak ‘özgürlük savaşçıları’ nitelendirmesiyle övülüyordu ve devamında bu gruplar CIA tarafından önemli ölçüde finanse edildi, silahlandırıldı ve eğitildi. Suudi Arabistan, Mısır, Çin, İran, Birleşik Arap Emirlikleri ve ISI kapsamında Pakistan’da dâhil olmak üzere birçok ülke SSCB ordusuna karşı mücahitlere destek verdi. Ayrıca direniş grupları Afganistan’a ulaştıktan ve Afganistan’da çatışmalar ortaya çıktıktan sonra mülteci durumu gittikçe kötüleşti, özellikle 1984-1985 yılları arası rakamlar ürkütücüydü; Pakistan yaklaşık 4 milyon ve İran ise yaklaşık iki milyon Afgana sığınacak yer verdi (Runion, 2017, s. 110-112).

Sonuç olarak, ABD 1980 gibi erken bir dönemde Pakistan üzerinden Afgan direniş savaşçılarına gizli yardım sağlamaya başladı. Ayrıca, 1986 yılında ABD hükümeti Pakistan’a SSCB’nin hava saldırılarına ve bombardımanına karşı Stinger uçaksavar füzelerinin acil gönderilmesini sağladı. ISI aracılığıyla mücahitlerin Stinger füzelerine sahip olmasından sonra, SSCB’nin birkaç savaş uçağı ve helikopteri düşürüldü (Adkin ve Yousaf, 2012, s. 238-239).

Bu yardımlar sırasında, Usame Bin Ladin isyancı güçlere dünyanın dört bir yanından para, silah, eğitim ve ek savaşçılar sağladı. Maktab al- Khudamat (MAK) olarak bilinen Bin Laden’in ofisi, Suudi Arabistan’daki köktendinci İslami tutku nedeniyle Afganistan için bu hayati hizmetleri ve desteğı sağladı. Bin Laden, SSCB direnişinde etkili bir rol oynadı ve 1988’de, anti-Sovyet direnişini küresel bir İslami ilerlemeye yönlendirmek amacıyla diğer militan üyelerle birlikte El Kaide’yi oluşturmak için MAK’dan ayrıldı. 1980’lerin ortalarında, mücahit güçleri SSCB’ye karşı operasyonel faaliyetlerini artırdı, işgalci güçleri ülkelerinden çıkarmak için tüm çabalarıyla genellikle SSCB askeri tesislerine ve hava üslerine saldırmak için çocukların ve yerel köylülerin yardımına başvurdular. Böylece, işgalciler sık sık tüm Afgan vatandaşlarına ve masum insanlara acımasızca saldırdılar (Ewans, 2005, s. 127-128).

Mayıs 1985’te, yedi ana mücahit isyancı parti, kendi aralarında Pakistan’ın yardımıyla ittifak kurdular. Mücahit ittifak üyeleri, siyasi İslam ya da gelenekçiler olarak iki mezhepten oluşuyordu. Nasıl Pakistan, Afganistan’ın Sünni etnik grupları arasında çeşitli direniş gruplarına sponsor olduysa, İran da çoğunlukla Hazara etnik grubundan Şii mücahitlere para, silah ve eğitim sağladı. İki komşu ülkede eğitilmiş

15 mücahit grubu Kabil çevresinde, hükümete karşı roket saldırıları düzenleyerek SSCB karşıtı operasyonlara egdm sağlıyordu. Dokuz yıllık işgal boyunca SSCB, Afgan güçlerinin SSCB ordusuna yönelik bu saldırıların Şiddetini bilemedikleri için çatışmanın balarında Afganistan'ın dağlık arazisinde büyük zorluklarla karılatı. SSCB ordusu bu tür dağlık savaşlara aına değildi ve bu nedenle SSCB zırhlı araçları ve tankları çeşitli zorluklarla karılatı (Wahab ve Youngerman, 2010, s. 180-182).

Mikhail Gorbachev 1985'in balarında SSCB'nin liderliğini devraldıktan sonra, Afganistan'dan geri çekilmek için bir yol aradı. Artan zayıt ve ekonomik kaynakların yetersizliği nedeniyle bu çaba Gorbachev için neredeyse imknsızdı (Feifer, 2009, s. 185-186). 100 yıldan uzun bir süredir, SSCB Afganistan'ı parçalamaya ve ülkeyi komünist bir devlet kurmak için zorlamaktaydı. 1980'li yılların sonlarında SSCB uçaklarının mücahitler tarafından yok edilmesi, SSCB ordusunun kayıpları, savaşın maliyetiyle birlikte arttı ve SSCB Afganistan'daki çatışmayı terk etme ihtiyaını dile getirdi. Bu nedenlerden dolayı, Afganistan'ın istilasını genellikle SSCB'nin Vietnam'ı olarak adlandırıldı (Runion, 2017, s. 114-115).

SSCB 1986'da BM liderliğindeki Cenevre görüşmeleri sırasında birliklerini dört yıllık bir sreye dayanarak geri çekmeyi teklif etti ve teklif BM tarafından kabul edildikten sonra 6,000 askerini Afganistan'dan geri çekerek bu süreci başlattı (Adkin ve Yousaf, 2012, s. 277). SSCB, Afganistan'da komünist bir rejim kurmadaki baarısızlığından dolayı Babrak Karmel'i suçladı ve Afgan hükümetini yönetemediği gerekçesiyle değiştirmeye çalıştı. Mayıs 1986'da Babrak Karmel, SSCB'nin siyasi baskılarına yenik düşerek istifa etmek zorunda kaldı. Kasım 1986'da Afgan gizli polisinin (KHAD) komünist tabanlı olan eski ŗefi Necibullah, Afganistan başkanı olarak göreve getirildi. Cumhurbaşkanı Necibullah görevi slendikten sonra, SSCB kuvvetleri ile isyan eden Afgan halkı arasında bir ulusal uzlaşma politikası uyguladı (Feifer, 2009, s. 188-189).

SSCB ordusunun geri çekilmesi, 1989'dan 1992'ye kadar sürecek olan Afgan i savaşını tetikledi. SSCB kuvvetleri Afganistan'dan çıkarılsa da SSCB Necibullah'ın kontrolü altındaki Afgan hükümetine yardım etmeye devam etti. Mücahitler, Kabil hükümetini yenmek adına savalarını sürdürmek için kasabalara ve ŗehirlere 1989'dan 1992'ye kadar saldırmaya devam ettiler. Sonunda komünistler tarafından

seçilen ve Afganistan'ın son komünist başkanı olan Necibullah dönemi de sona erdi (Thaher Al-Fayez, 2019, s. 45).

4.2. Mücahidin Dönemi

İç savaşlar ve devrim, bir ülkede değişiklik yapmak isteyenlerin kullanabileceği araçlardır. Bununla birlikte, mevcut yapılar büyük ölçüde bir formdan diğerine dönüştürüldüğünde, bu tür bir değişiklik ağır bir bedelle gelir. Bu araçların kullanımı, büyük bir kâos ve yıkımı gerektirdiği için yüksek maliyetlidir. Değişiklik kimileri için kabul edilemez olduğundan ve ardından güçlü bir direniş olduğundan, genellikle onu bir devrim veya bir iç savaş izler. Ancak devrim olmadan bir iç savaş meydana gelebilir. Afgan iç savaşı, uzun süren doğası nedeniyle farklı aşamalardan geçti. Afganistan'da iç savaşı başlatan 1978 sosyalist devrimiydi. Ancak devrim, öngörülen değişimi getirmedi. Devrimciler, programlarına ve ideallerine ikna olmadıkları için Afgan kitlelerin desteğini alamadılar. Fakat ardından iç savaşın patlak vermesine sebep oldu. İç savaşlar, devletlerin tüm altyapısına zarar vereceği için maliyetlidir. Hem ulusal hem de uluslararası birçok aktörün kendi gündemlerini uygulamaya ve çatışma yoluyla ulusal çıkarlarını aramaya çalışan Afgan davası bir istisna değildir. Ülkenin kendisi çoğunlukla fakir ve uluslararası olarak ekonomik önemi çok azdır. Ancak Afganistan'ın İran, Orta Asya, Arap Denizi ve Hindistan arasındaki kesişme noktasındaki stratejik konumu, dağ geçitlerine yüzyıllar boyunca önem vermiştir. Ünlü şair Muhammed İkbâl, Afganistan'ı 'Asya'nın kalbi' olarak tanımlarken Hindistan'ın en ünlü İngiliz genel valilerinden Lord Curzon ise 'Asya'nın kokpiti' olarak nitelendirdi (Ghufran, 2001, s. 462-463).

Afganistan'ın stratejik önemi, Orta Asya'daki birçok enerji zengini ülkeye yakın olduğu için giderek artmıştır. Enerji kaynaklarının pazarlara taşınması konusunda Afganistan'ın önemli bir yolun üzerinde duruyor olması Afganistan'ı uluslararası petrol ve gaz politikası oyununa dâhil etmektedir. Ülkenin coğrafi konumu, ekonomisinin ve siyasi durumunun şekillenmesine önemli katkıda bulunmuştur. Ne yazık ki siyasi coğrafya da iç savaşın sürmesine katkıda bulundu.

Afgan İç Savaşı, 1978'den Cumhurbaşkanı Muhammed Necibullah'ın istifasına ve Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin düşüşüne kadar Afganistan'da yaşanan

şiddetli savaş dönemine işaret etmektedir. 24 Nisan 1992’de Peşaver zirvesi, yedi Mücahit grubun katılımı ve ittifakıyla yeni hükümeti (Geçici Hükümet) oluşturma amacıyla toplanmıştır. Geçici hükümetteki Konsey yedi partinin liderleri ve etkili komutanlardan oluşmaktaydı. Her biri belli bir özel yetkiye sahipti. Konsey esas olarak geçici hükümetin yönünü ve görevini denetlemekle birlikte iç ve dış politikanın belirlenmesinde önemli role sahipti. İktidarın tek bir liderin kontrolünde olması konusunda, Sibghatullah Mojaddedi ve Gulbeddin Hekmatyar arasında görüş ayrılıkları vardı. Daha sonra iki aylık süreyle geçici bir hükümet kurma kararı alındı. Buna göre iki ay sonra, Burhanuddin Rabbani görevi devralacaktı. Bu süre zarfında genel seçimler yapılacak ve dört yıl için seçilmiş bir hükümet iş başına gelecekti. Afganistan İslam Devleti daha sonra Peşaver Antlaşması uyarınca kuruldu. Mojaddedi geçici hükümet başkanı olarak seçildi. Paktı kabul etmeyen Gulbeddin Hekmatyar dışında tüm Afgan partilerinin 1992’de kabul ettiği ve birleştiği bir barış ve güç paylaşımı anlaşmasını hedefliyordu. Hekmatyar o dönemde başbakanlığa aday gösterilmesine rağmen, Afganistan üzerinde tam egemenlik istedi. Bu hayalini gerçekleştiremedi ve Afganistan’da yeni bir savaş dönemi başlatan Hekmatyar Kabil’i bombalamaya başladı. Bu arada Pakistan, Suudi Arabistan, İran ve Özbekistan gibi ülkeler tarafından desteklenen diğer komünist ve cihatçı gruplar savaşta çeşitli grupları destekledi (Rahimi, 2018, s. 49-50).

Mojaddedi’nin geçici hükümet başkanı olarak seçilme amacı, mücahit liderlerinin ittifak ettiği tarafsız biri olmasıydı. 28 Nisan 1992’de Mojaddedi, yeni devlet başkanı olarak hükümetin sıcak karşılaması ile Kabil’e geldi. Kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanlığı Sarayına yerleşti ve Afganistan Devlet Başkanı olarak resmi bir şekilde çalışmaya başladı. Fakat radikal ve köktenci dini görüşlere sahip olan, aynı zamanda Afganistan’a hâkim olmak isteyen Hekmatyar ile anlaşmazlığa düştü. Hekmatyar’ın bu ve bundan sonra yaptıkları onun Kabil’deki etkinliğini ve halk arasındaki prestijini azalttı. Mojaddedi’nin Devlet Başkanı olarak işe başlamasından bir gün sonra Pakistan Başbakanı Navaz Şerif, Afganistan’da yeni ilan edilen Afganistan geçici hükümetini resmen ziyaret eden ilk devlet başkanı oldu. Daha sonra bu geçici hükümet haftalar içinde tüm dünyaca tanındı.

Cumhurbaşkan Mojaddedi’nin ilk faaliyeti genel af ilan etmek oldu ve aynı zamanda rakibi olan Hekmatyar’ı da çatışmayı ve savaşı bırakmaya; Başbakanlık görevini

kabul etmeye teşvik etti. Mücahidin hükümetinin Peşaver’de kurulmasından sonra Mücahit gruplar arasındaki anlaşmazlıklar belirginleşti. Mojaddedi’nin iki aylık geçici döneminde olayların ve anlaşmazlıkların durumu daha da kötüleşmeye başladı. Bu olayların artması Mücahit gruplar arasındaki güvensizlik, anlaşmazlık veya iktidar talep etme isteklerini alevlendirerek, ülkeyi bir kez daha çatışmalara teslim etti. Bu çatışmalar diğer Mücahit grup ve partileri de başkente ilerlemeye zorladı. Her grup kendine makam istemek için birbiriyle çatışmaya girdi. Mojaddedi’nin hükümeti kanunsuzluğun tavan yaptığı bir dönemde iki ay sürdü. Bu kısa dönemde artan siyasi ve askeri çatışmalar nedeniyle herhangi olumlu bir faaliyet ortaya çıkamadı. Bu arada Burhanudin Rabbani, sabırsızlıkla Mojaddedi’nin döneminin bitmesini ve iktidarı ele almayı bekliyordu. Mojaddedi iki aylık süresi bittikten sonra isteksizce Cumhurbaşkanlığından istifa etti ve Başkanlık koltuğunu Rabbani’ye bıraktı. Mojaddedi döneminde devam eden iç çatışmalar, düzensizlik veya anarşi, Rabbani döneminde de devam etti. Ülkedeki kargaşa ve düzensizlik giderek artmıştı (Rahimi, 2018, s. 52-53).

Hekmatyar’ın hedefi, Rabbani hükümetinin güvenilir bir yönetim inşa ederek ve hâkimiyet alanını genişleterek iktidarını güçlendirememesi ve ülkenin yeniden inşası için uluslararası desteğe sahip olamamasını sağlamaktı. Ülke ve uluslararası himayeyi dağıtmak ve böylece nüfusun sadakatini kendine çekmek için çabaladı ancak başarılı olamadı. Kabil’i ele geçirmedeki başarısızlığı nedeniyle, Pakistanlı sponsorlarının gözünde, güvenilirliğini kaybetti. Hekmatyar, güçlerinin cihat sırasında komünistlerden daha fazla mücahit öldürdüğünü iddia eden diğer mücahitler tarafından beğenilmedi ve hatta kendisinden nefret edildi (Rasanayagam, 2002, s. 142-143). Ülkede hâkim olan düzensizlik ve anarşi, güçlü ve merkezi bir yetkinin olmaması, maddi ve manevi olarak ülkeyi derinden etkilemekteydi. Diğer taraftan ekonomi son derece kötüye doğru gitmişti fiyatlar dramatik bir şekilde artmıştı. Pakistan devleti, Kabil’e yardıma bulunacağını belirtti, fakat Mücahidin bu yardımların Kabil ve civarındaki ilçelere yapılmasını istedi. Nitekim Pakistan yardımları büyük ölçüde ülkeye giriş yapmış ve iki komşu ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemişti (Thaher Al-Fayez, 2019, s. 45).

Pakistan, Afganistan’daki İslamcı gruplar veya cihatçı grupların üzerinde söz sahibi olmakta ya da desteklemede önemli bir rol oynamıştır. Bu ülkenin Afganistan’da

ortaya çıkan olaylar üzerindeki rolü, birinci ve ikinci (geçici hükümet ve Rabbani hükümeti) Mücahidin hükümetlerinin Pakistan sınırlarında kurulmasıyla daha da bariz hale gelmiştir. Pakistan hükümeti gönüllü olarak Afganistan'da kendisine bağımlı bir hükümet kurmak için Mücahidin görüşmelerinde yer aldı. Pakistan hükümetinin Mücahit gruplara verdiği destek, yalnızca ülkenin çıkarları gereğiydi. Pakistan devleti, kendi güvenliğini sağlamaya, politik ve ekonomik alanlarını bölgesel bir güç olarak geliştirmeye çalıştı (İmami, 1999, s. 110-111).

Afgan iç savaşının devam etme nedenlerinin incelenmesi, tüm bu nedenleri kapsamaktadır. Savaş sırasında belirli zamanlarda, gruplar diğer gruplara güçlü engeller koydu. Bu nedenle, Afganistan'ın iç savaşındaki aktörler müzakere yolunu kolaylaştırmıyordu ve bunun yerine savaşa devam etmeyi seçiyorlardı. Afgan iç savaşında, farklı oyuncular da buna katıldı ve zaman içinde rollerini değiştirdiler, ancak hiçbiri anlaşmaya varmak için esnek bir şekilde müzakere etmeye istekli olmadı. Bu nedenlerden dolayı Afgan iç savaşı çok kanlı ve yıkıcı oldu. Ülkenin yaklaşık 17 milyonluk nüfusunun (o dönemin istatistiklerine göre) yaklaşık bir milyonu savaşta öldürüldü. Buna ek olarak, yaklaşık altı milyon Afgan komşu ülkelerde mülteci haline geldi ve ülkenin farklı bölgelerinde yaklaşık üç milyon insan yerinden edildi. Devletin altyapısı ve kurumları büyük ölçüde tahrip edildi. BM'ye göre, nüfusun sosyo-ekonomik koşulları dünyanın en kötüleridir. Sağlık hizmetleri yetersizdir ve birçok Afgan'ın temel sağlık hizmetlerine erişimi yoktur (Ghufran, 2001, s. 463-464).

ABD, mücahit kuvvetlerinin SSCB'yi başarılı bir şekilde devirdiğini ve böylece Basra Körfezi'ndeki petrolün kontrolüne yönelik tehdidi ortadan kaldırdığını görmekten memnundu. Bununla birlikte bu zaferle ilgili sorun, SSCB güçlerinin yenilgisi ve geri çekilmesinden sonra ortaya çıktı; çünkü ABD savaştan sonra ülkeye yardım etmek için çok az şey yaptı ya da hiç yapmadı ve mücahit güçlerini kendi başlarına bırakıp gitti. Petrol zengini Basra Körfezi'nde kendini kanıtladıktan sonra, ABD Afganistan'a olan ilgisini kaybetti ve ülke çapında milyonlarca kara mayınının dağıldığı bu savaştan zarar görmüş toprağı yeniden inşa etmeye yardım etmedi. Sonuç olarak, mücahit güçleri, SSCB'nin tahliyesinin ardından kontrol mücadelesinde birbirlerine saldırdılar. ABD'nin sağladığı askeri silahlar artık SSCB güçlerine karşı değil mücahit güçleri arasında kullanıldı, bu da Afgan vatandaşların

öldürülmesine ve ülkenin daha derin bir iç savaşa sürüklenmesine neden oldu. 1994 yılında, çok sayıda mücahit grup lideri arasındaki sürtüşme Afganistan’da bir savaş baronları dönemine neden oldu. Bu liderler, Pakistan ile Afganistan arasındaki yolları kontrol etmek ve kendi aralarında güç için savaşırken, çok ihtiyaç duyulan yiyecek ve yardım sevkiyatlarını ele geçirdiler ve bu malzemeleri karaborsada sattılar. Dahası, mücahit isyancılar karayolları boyunca kontrol noktaları kurdular ve yolcuların ödemek zorunda oldukları ücretler aldılar. Ülkedeki bu kâos, Taliban olarak tanınan yeni bir cihatçı grubun ortaya çıkmasına neden oldu (Runion, 2017, s. 119-120).

4.3. Taliban Dönemi

SSCB’nin 1989 yılında Afganistan’dan çekilmesinin ardından ABD, Pakistan, Suudi Arabistan ve diğer devletler tarafından desteklenen mücahitler ile SSCB destekli Cumhurbaşkanı Necibullah’ın zayıf komünist rejimi arasında vekalet savaşı dönemi devam etti. Sonunda Cumhurbaşkanı Necibullah, 1992’de Kabil’i ele geçiren mücahitler tarafından devrildi. Necibullah hükümetinin yenilgisi, zaten parçalanmış mücahit partilerindeki anlaşmazlığı ortaya çıkardı. Bazı mücahit gruplarının eski rejimin silahlı kuvvetlerinin parçalarıyla ittifakı, başkent kontrolünü ele geçirerek, özellikle eski mücahit frâksiyonlar arasında yeni bir iç savaş başlattı. Savaş baronları arasındaki çatışmalar patlak verdi ve bu, savaş yorgunu Afgan halkı için yaygın yağma ve vahşet demektir.

Afganistan’ın güney bölgesindeki Kandahar vilayetinde adalet, güvenlik ve emniyet ihtiyacı Taliban hareketinin ortaya çıkması için uygun bir zemin oldu. Kandahar halkı bu harekete karşı olumlu davrandı ve Taliban’ı Kandahar’ın dış mahallelerine güvenlik sağlamak için operasyon alanlarını genişletmeye teşvik etti. Afganistan’ın büyük bir bölümünü ele geçiren Taliban hareketi, 1994 yılının sonlarında ülkenin siyasi ve askeri gündemine dâhil oldu. ISI’nin siyasi ve askeri yardımıyla, iki yıl içinde Eylül 1996’da başkent Kabil’i ele geçirmeyi başardı (Muhakık, 1998, s. 67-68).

Taliban’ın ilk gerçek eylemi, Pakistan hükümetinin Herat ve Kandahar üzerinden Türkmenistan’a bir konvoy gönderdiği Ekim 1994’te gerçekleşti. Silahlı mücahitler

konvoya saldırdı, ancak Taliban, Mücahit saldırganları pusuya düşürdü. Sonrasında bu saldırıyı püskürtüp konvoyun Kandahar'a girmesine izin verdi. Bu sırada Taliban da şehre girdi, Mücahitlerle savaştı ve onları yendi. Birçok mücahit lideri öldürüp diğerlerini hapse atarak onlara galip geldi (Runion, 2017, s. 121).

Taliban, Kandahar'ın ele geçirilmesi ile Kabil'in fethi arasında bölgesel ve küresel iktidarların yolunu etkili bir şekilde açtı. Önce Kandahar- Kabil yoluna saldırdı, sonra Herat'a yöneldi. Eylül 1995'te, Pakistan güvenlik güçlerinin doğrudan yardımıyla Herat şehrini ele geçirdi. Herat Savaşı, Taliban'ın Kandahar'a girişi ile Kabil'in ele geçirilmesi arasındaki en ciddi askeri savaş olarak kabul edilebilirdi. Kandahar, Gazni ve Kabil'in ele geçirilmesine ciddi askeri çatışmalar eşlik etmedi. Herat'ın ele geçirilmesi Taliban'a ayrı bir kimlik ve prestij kazandıran ve grubu ciddi bir hareket olarak Afgan siyasi- askeri arenasına taşıyan ilk önemli şehirdi. Pakistan hükümeti tüm bu süre boyunca Taliban'ı politik ve askeri olarak destekledi ve dini okullarını Taliban için seferber olmaya teşvik etti. Herat'ın Taliban eline düşüşü, Kabil'deki Mücahidin hükümetinin çöküşünün yolunu açtı, ancak o zamanlar kimse bunu fazla ciddiye almadı. Herat'ın Taliban'ın eline düşmesi ile Mücahidin grupları kendi aralarında iç gerilimler ve bölünmelerle karşı karşıya kaldılar. Tek elden komuta eksikliğinden dolayı Taliban ile mücadelede etkili ve caydırıcı bir rol oynayamadılar. Herat'ın ele geçirilmesi Afganistan'ın siyasi yapısını değiştirdi ve bu değişikliğin önemi henüz hiç kimse için net değildi. Bu noktada Taliban, Kabil'e baskı yapıyor olsa da Pakistan'ın planına göre temelde Orta Asya'dan Pakistan'a bir gaz boru hattının önünü açmak istiyorlardı. Taliban, Herat'ı ele geçirerek bunu mümkün kıldı ve müdahalecilerin gözünde planlarının ilk aşamasını başarıyla tamamladı. Öte yandan askeri başarı ile ilerlemek ve Mücahit gruplara teslim olmaktan veya yenilgiden başka seçenekleri olmadığını kanıtlamak istediler (Pehlivan, 1998, s. 19-21).

Taliban başlangıçta barışsever bir güç olarak siyasete girdi, ancak yavaş yavaş Mücahitleri Afgan siyasi ve askeri sahnesinden çıkarmak amacıyla muhaliflerine karşı askeri bir zaferden başka bir niyetleri olmadığını gösterdi. Taliban, Kabil'in kontrolünü ele geçirdikten hemen sonra, BM sığınacağı altındaki Afganistan eski Cumhurbaşkanı Necibullah ve kardeşinin idam edilmesi ilk sembolik acımasız olay olarak kabul edildi. Taliban hareketinin bu vahşeti yalnızca bir başlangıçtı ve bu

hareketin iktidardayken izleyeceği bazı ipuçlarına işaret etti. Cumhurbaşkanı Necibullah'ın vücudunun parçalanması uluslararası toplum tarafından ve özellikle Müslüman dünyası tarafından kınandı (Rashid, 2001, s. 50).

Taliban'ın en belirgin özelliği, Afganistan'da kutsal İslam hukukunun ilke ve temellerine dayalı bir hükümet kurduklarını iddia etmeleri ve İslami yönetim ve Peygamberlik kanununa ulaşmak için hiçbir çabadan kaçınmayacakları şeklindeki dini iddialarıdır. Taliban'ın en önemli amacı bir halifeliğin peşinde koşmaktır. Bu grup kendi aralarından bir halife atayarak, hükümetlerinin temellerini güçlendirmek için öngörülen büyük bir toplumsal sorunun üstesinden gelmeyi istemiş ve bu sorun, hükümetin siyasi ve idari yapısını belirlemek için referandum ve halk oylaması düzenlemektir. Çünkü halifenin atanmasından sonra bir grup toplumsal liderin bağlılığı, ülkenin idari ve siyasi merkezleri dâhil geniş alanların işgal edilmesinden sonra, halifenin yönetiminin meşruiyeti için iki neden öne sürüldü. Biri yerleşim yerindeki halkın bağlılığını sağlamak, diğeri ise muhalefeti yenerek iktidarı ele geçirmektir (Haşimi, 2001, s. 54-55). Bu bağlamda Taliban çoğunluk olarak Afganistan'ın Peştun etnik grubundan oluşmaktadır. Bu grup eylemlerine her zaman Peştunların yaşadığı Pakistan sınırı (Afganistan'ın Güney bölgesinden) başlamış ve bu bölgelerde her zaman aktif olmuştur (Hasnat, 2009, s. 143-144 ve İmami, 1999, s. 90-91). 2014 sonrası Taliban'ın liderlik ve askeri konumlarında Afganistan'ın diğer etnik gruplarının katıldığı görülmektedir. İlk kez 2014 yılında Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Serpul ilinde Hazara etnik grubundan bir Taliban komutanı ortaya çıktı.

Taliban, SSCB işgali sırasında teşebbüs edilen ilerici ve toplumsal yeniden yapılanma eğilimini tersine çevirdi. Erkekleri camiye gitme ve sakal bırakmaya zorladı, berberlerden dükkanlarını kapatmaları istendi. Kadınların devlet dairelerinde çalışmaları yasaklandı, peçe takmaları ve evde kalmaları istendi. Dans ve müzik yasaklandı. İslami ceza sistemleri getirildi ve halka açık infazlar yaygın hale geldi. İslami uygulamaların gözlemlenmesini sağlamak için Kabil'de 1996'da 'Amr bil Maruf ve Nahy al Munkar' (Fazilet'e Teşvik ve Ahlaksızlığın Ortadan Kaldırılması bölümü) adında özel bir kurum kuruldu (Behuria, 2007, s. 530-531).

Bu bağlamda 1994 ile 1996 yılları arasında dönemde Afganistan'ın büyük kısmını kontrol altında aldı. Pakistan'ın Afganistan'daki çıkarlarına her zamankinden daha

iyi hizmet ettiler. Hindistan'a ve yanı sıra İran'a erişim reddedildi. Görünüşte barış sağlandı, böylece Pakistan'ın Orta Asya'ya uzanmasının ve Afgan mültecilerin ülkelerine geri gönderilmesinin önünü açtı. Taliban'ın ilk destekçilerinin çoğu kademeli olarak geri çekilmesine rağmen, Pakistan Eylül 2001'e kadar Taliban'a desteğini sürdürdü. Taliban'ı desteklemeye yönelik bu politika, Pakistan'ı uluslararası ve bölgesel izolasyona doğru götürüyordu. Uluslararası toplum ve bölge devletleri, Taliban'ın hem iç hem de dış politikalarına karşı ihtiyatlı davrandılar. Pakistanlı politika yapıcılar, neredeyse gerçekleşmiş olan Afganistan'ı kontrol etme fırsatından, başta Hindistan ve İran olmak üzere diğer güçleri dışlayarak vazgeçmezlerdi (Khan, 2007, s. 154-155).

Taliban'ın Afganistan İslam Emirliği ile Pakistan'daki Cemiyet Ulema-e-İslam (JUI) arasındaki yakın ilişkisi, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in Sudan'dan Afganistan'a taşınma planını gerçekleştirmesine yardımcı oldu. Usame Bin Ladin başlangıçta Afganistan'ın doğusundaki Nangarhar eyaletine yerleşti ve burada anti-Sovyet savaşı sırasında Arap savaşçıları askere aldı. Bin Laden, Kabil'i ele geçirmek için bir teşvik olarak Taliban'a nakit destek sağladı. Daha sonra Bin Laden ve Taliban lideri olan Molla Ömer, El Kaide'nin Basra Körfezi ülkelerinden zengin ortaklarla bu 'ulaşım mafyası' ağına yoğun bir şekilde yatırım yapmak için yakın ilişkisi nedeniyle Taliban'ın önemli miktarda gelir elde etmesine neden olan kişisel ve siyasi ilişkiler kurdu. Bu yasadışı nakliye mafyası ağının bir sonucu olarak, Taliban'ın askeri faaliyetlerinin masraflarını karşılamak için milyarlarca dolar ürettiler. Pakistan'daki militanları finanse etti ve karşılığında Pakistan ve Afganistan sınırı boyunca artan sayıda dini medreseyi finanse etti. Bu dini kurumlar dünyanın her bir yerinden pek çok Müslüman öğrenciyi cezbedi ve bu nedenle El Kaide ve Taliban grupları isyanlar için bu insan kaynaklarını kullandılar (Crews ve Tarzi, 2008, s. 112-114).

Molla Ömer ve Bin Laden arasındaki yakın ilişki, El Kaide eğitim kamplarına ve onların liderlik kadrolarına Taliban kontrolü altındaki bölgede ev sahipliği yapmasıyla sonuçlandı. Taliban'ın Kandahar'ı ele geçirmesinin ilk günlerinde, Clinton yönetimindeki ABD hükümeti Taliban ile görüşmeler başlattı, ancak resmi olarak herhangi bir fraksiyonu hükümet olarak tanımadı. İlk günlerde ABD hükümeti Taliban'a karşı sessiz kaldı, çünkü Türkmenistan'dan Pakistan'a Afganistan

üzerinden bir gaz boru hattının yapımını yakından takip ediyordu ve güvenlik açısından bunu yalnızca Taliban'ın desteği sağlayabilirdi. ABD'nin Taliban hareketine karşı sessiz kalmasının bir başka nedeni de İran'ın bölgedeki çıkarlarına karşı koymaktı. Taliban'ın Peştunları birleştireceğine ve güvenlik için bir temel sağlayacağına inanıyorlardı (İmami, 1999, s. 134-135).

7 Ağustos 1998'de El Kaide'nin Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçiliklerini bombalamasının ardından, Taliban'ın Bin Laden ve savaşçılarını Afganistan'da ağırlaması ABD'nin politika seyrini değiştirdi ve ABD yönetimi Taliban'a yaptırımlar uygulayarak Bin Laden'i iade etmesi için baskı yapmaya başladı.

Bin Laden'in 1996'da kutsal toprakları işgal eden ABD'ye karşı ilk savaş ilanı, ABD'nin yeterince ilgisini çekmedi. Ama aslında amacı yeterince açıklı ve planlarını uygulamak için Afganistan'da kendi üssünü kurduktan sonra 1998'de El Kaide'yi desteklemeye başladı. 1998'de Bin Laden ABD ve müttefiklerine yönelik saldırıları teşvik eden açıklamalar yapmaya başladı. ABD ve BM'nin yaptırımları Bin Laden'i Afganistan topraklarından kovmak için uygulanmış olsa da Molla Ömer, Taliban'ın ne pahasına olursa olsun misafirini korumayı gerektiren Peştunwali³ kodlarına atıfta bulunarak sınır dışı etmeyi reddetti. Taliban'ın El Kaide'ye verdiği destek sırasında, ABD 1998'de Afganistan'daki El Kaide militan eğitim kamplarını hedef almak için altı noktaya füze saldırısı gerçekleştirdi. Bu saldırılar sonrası Molla Ömer, ABD'li yetkililere Bin Laden'in Afganistan topraklarında herhangi bir saldırı planlamasına izin vermeyeceği konusunda güvence vermeye çalıştı ancak onu teslim etmeyi reddetti. Taliban zihniyetine göre, Bin Laden'in ABD'ye teslim edilmesi Peştunwali yasalarının açık bir ihlali olacak ve bu nedenle Taliban'ın itibârını zayıflatacağı (Duman, 2015, s. 59-60).

Taliban rejimi ve El Kaide terör örgütü benzer bir dünyayı paylaştığı için Taliban, Bin Laden'i korudu ve aynı zamanda, dünyanın her yerinden militanların terör taktikleri konusunda eğitilebileceği Afganistan'da çeşitli terörist kampları

---

³ Peştunwali: Peştunlar arasında bir kabile sistemi ve geleneğidir. Peştunwali, Peştunlar için anayasa hükmü kadar önemlidir ve konusu çoğunlukla ailenin, kabilenin, ulusun ve itibârın korunmasıyla ilgilidir. Peştunwali kuralları Peştunları neyin 'onurlu' olduğu ve neyin olmadığı konusunda yönetir. Bu kararlar neredeyse tüm Peştun yaşamlarını etkilemektedir ve Peştunwali Peştuca dilini konuşmaktan bile daha önemlidir (Galád, 2012, s. 11).

işletmesine izin verdi. Molla Ömer, Afganistan'ın saf bir İslam devleti olmasını isterken, Bin Laden'in tüm İslam dünyası için aynı amacı vardı. Her ikisi de Batı'dan, özellikle ABD'den nefret ediyordu. Bu iş birliği, Afganistan'ı terörizm için en ideal yerlerden biri haline getirdi. Aynı zamanda bunlar, Afganistan'ın 11 Eylül 2001'den önce ABD'ye karşı terör kampanyasını yürütmek için El Kaide'nin ana üssü haline geldiğini gösteren çok önemli göstergeleriydi (Çetin, 2013, s. 535).

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Molla Ömer'in, Bin Laden'i sınır dışı etmeyi reddetmesi üzerine ABD, Taliban'ı askeri yollarla devirmeye karar verdi. ABD Başkanı Bush, teröristleri barındıranları teröristlerle eşleştiren bir politika ortaya attı ve ABD kuvvetlerinin El Kaide personelini aramasını sağlamak için Kabil'de dostane bir rejime ihtiyaç olduğuna karar verdi (Şahin, 2016, s. 240-241). 11 Eylül ardından ve buna yanıt olarak ABD, El Kaide'yi ve ona sığınmak sağlayan iktidardaki Taliban rejimini dağıtmak, bozmak ve yok etmek için Ekim 2001'de Afganistan'ı işgal etti (Meher ve Zübeyir, 2014, s. 81).

Genel olarak Taliban, merkezi güç ve otoritenin olmadığı Afganistan'da 20. yüzyılın sonlarında yaşanan güç boşluğunu istismar etti ve operasyon alanlarını Pakistan ISI'nin büyük yardımıyla çok hızlı bir şekilde genişletmeyi başardılar. Sosyal hayatın her alanında kadının statüsü geriledi ve evlerine hapsedildi. Yaygın bir ekonomik kargaşa vardı; kamu hizmeti profesyonelliğin tüm unsurlarından sıyrıldı. Yine de ülkenin çoğu güvendediydi ancak bu güvenlik Taliban tarafından uygulanan İslam ve şeriatın çok katı ve hoşgörüsüz bir şekilde uygulanmasıyla sağlanmıştı. Toplu katliamlar iç savaşın sona ermesiyle sonuçlandı, ancak Afganistan halkı özellikle sosyal yaşamlarına uygulanan katı şeriat yasalarından bıkmıştı. SSCB'nin geri çekilme sonrası döneme göre daha güvenli olmasına rağmen, Afganistan'ın başarısız bir devletin fiziksel topraklarının kontrol edilememesi dâhil, temel sosyal hizmetleri sağlayamamak, yeterli vergi geliri toplayamamak, yolsuzlukla mücadele edememek, yeterli düzeyde ekonomik büyümeyi sürdürememek, sosyal ve cinsel ayrımcılığın ve eşitsizliğin etkilerini azaltamamak ve hükümetin aşınmasını önleyememek gibi tüm özelliklerine sahip olduğu düşünülüyordu.

4.4. ABD'nin Afganistan Müdahalesi

Taliban, Afganistan'a bir dereceye kadar güvenlik ve istikrar getirmeyi başardıysa da bir devleti yönetmek muhtemelen tasavvur ettiklerinden çok daha karmaşık bir

görevdi. 2001 yılına gelindiğinde Taliban, Afgan halkı arasındaki ilk desteğinin çoğunu kaybetti ve aynı zamanda uluslararası toplumla ciddi sıkıntılar yaşadı. Taliban hükümeti çok sayıda insan hakları ihlali, haşhaş ekimine tolerans göstermesi ve uluslararası teröristlere sığınak sağlaması nedeniyle eleştirildi. Taliban ile ABD arasındaki en tartışmalı mesele, en azından 1998'den itibaren, Taliban'ın ABD'ye karşı çeşitli vesilelerle tehditlerde bulunan El Kaide örgütünün lideri olan Usame Bin Ladin'i teslim etmeyi veya sınır dışı etmeyi reddetmesiydi. 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçiliklerinin bombalanması ve 2000'de Yemen'deki ABD savaş gemisi USS bombalamasını El Kaide örgütünün gerçekleştirdiğine inanılıyordu (Ewans, 2005, s. 135-136).

11 Eylül 2001 tarihinde, ABD topraklarında teröristler dört uçağı kaçırmayı başardılar ve onlardan ikisini New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve birini Washington'daki Pentagon'a çarptılar. Bu saldırıda yaklaşık üç bin kişi hayatını kaybetti. Uçaklar, 11 Eylül 2001 sabahı California hedefiyle havaalanlarından ayrıldılar. Fakat kalkıştan bir süre sonra teröristler uçakları ele geçirdi. İlk uçak Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerinden Kuzey kulesine çarptı. Başlangıçta kaza olarak bilinen bu olayın bir kaç dakika sonrasında ikinci uçağın Güneydeki kuleye çarpmasıyla bir kaza olmadığı açıkça belli oldu. Saldırıdan yaklaşık bir saat sonra kuleler sırasıyla çöktü. Üçüncü uçak, içinde 58 yolcusuyla, Washington'daki ordu karargâhı olan Pentagon'un batı tarafına düştü. Dördüncü uçak muhtemelen Beyaz Saray veya Capitol Hill'e çarpmayı planladı, ancak başarıya ulaşamadı. Pilotlar uçağın kontrolünü kaybetti ve uçak Pennsylvania'daki bir tarlaya düştü. Bu saldırılardan kısa süre sonra Bin Laden ve El Kaide'nin terörist saldırıların arkasında olduğu ortaya çıktı (Mahmmud, 2013, s. 229).

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD, askeri hareket operasyonu Sonsuz Özgürlük Operasyonu kapsamında hızla yanıt verdi. Bu hedefin bir parçası olarak ve Kuzey İttifakı ile birleşerek ABD, Afganistan'da Taliban rejimini ve El Kaide'yi ortadan kaldırmaya çalıştı (Runion, 2017, s. 128). Yıllar boyunca ABD, Bin Laden'i teslim etme veya sonuçlarla yüzleşme talebini yenileyerek Taliban üzerindeki baskısını artırdı. Yaptırımların uygulanması bu stratejinin bir parçasıydı. ABD, farklı vesilelerle Taliban'ı hedef aldı ve farklı kartlar kullanarak onları değiştirmeye çalıştı.

ABD Taliban'ı çözmek için siyasi ve diplomatik çabaların, Bin Laden'i ABD hükümetine teslim etme sorunuyla karşı karşıya kalmasının ardından, 7 Ekim 2001'de Afganistan'daki askeri operasyonuna başladı. Taliban ve El Kaide liderleri ve militanların sürekli kullandığı Pakistan-Afganistan sınırındaki aşiret bölgelerine sızdı. Karakter olarak çok uluslu (Afgan, Pakistanlı, Arap, Özbek, Çeçen ve Uygurlar) olan bu militanlar Afganistan'da Taliban'ı desteklemek için savaştılar. Ancak bu güçlerin çoğunluğunu Afganlar oluşturuyordu. Taliban güçlerinin çoğu aşiret bölgelerinde kalırken, El Kaide unsurları Pakistan'a yayıldı. Punjab, Sind ve Belucistan'ın çeşitli kasabalarında birçok üst düzey El Kaide yöneticisinin tutuklanması daha sonra bu iddiayı kanıtladı. ABD, Taliban rejimini parçaladıktan sonra, Bin Laden'i öldürmek ya da yakalamak, şu ya da bu biçimde devam eden El Kaide ağını yok etmek istediği için Afganistan'daki arama operasyonunu bırakmadı. Genel olarak ABD'nin Afganistan ile ilişkilerini güçlendirmeye yönelik hamlelerinin, Afgan sınırlarının ötesine Orta Asya'ya ve Çin'e karşı nüfuzunu genişletmeye yönelik olduğu görülmektedir (Behuria, 2007, s. 531-532).

Afgan hükümeti, ABD ve uluslararası toplumun güçlü desteği olmadan barışı ve güvenliği devamlı olarak sağlayamazdı. Çünkü elinde güçlü bir asker ve polis sistemi yoktu, bu nedenle ABD, Afganistan için BM rehabilitasyon programlarına fon sağlamaktaydı. Bu talep, ABD'nin Afganistan'da SSCB'nin geri çekilmesinden sonra sırtını döndüğü önceki rolü ışığında haklı görünüyordu. Bu yüzden ABD hatasını fark etti ve Afganistan'a yardım etme yolunda ilerliyordu ve uzun süredir sürekli savaş içinde olan bu harap olmuş ülkenin yeniden inşası için mali destek sağlayarak taahhüdünü yerine getirdi. ABD yardımı, savaştan zarar gören ülkeye yardım sağlamak için faaliyet gösterecek yeni bir sosyal sektör oluşturmasına olanak tanıyacaktı (Jabeen, Mazhar ve Goraya, 2010, s. 169).

Kasım 2001 itibariyle, Taliban ülkedeki iktidardan uzaklaştırıldı. Ertesi ay, Afganistan'da yeni bir demokratik hükümet kurma planları ana hatlarıyla belirlendi ve Hamid Karzai önce Afgan Geçici Otoritesi Başkanı, sonrada Afganistan Cumhurbaşkanı oldu (Abdul Baki, 2006, s. 2).

Böylelikle ülke bir kez daha uluslararası toplumla ilişkiye girdi ve Taliban'ın yarattığı Afganistan köktendinci İslam Devleti altında Afganistan'ı destekleyemeyen ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmak için çalıştılar. Taliban rejimini devirip

militanları sürgüne zorladıktan bir yıl sonra Afganistan, İran, Pakistan, Çin, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi yakın ülkelerle iyi komşuluk ilişkileri konusunda Kabil Deklarasyonu'nu imzaladı. Bildiri Afganistan'ın bağımsızlığına ve toprak sınırlarına saygı duyan ve onu destekleyen sembolik bir anlaşmaydı. Dahası, ABD ve Japonya da dâhil olmak üzere dünyanın dört bir yanındaki ülkeler, Afganistan'ın yeniden inşasına yardımcı olmak için mali destek sözü verdiler (Runion, 2017, s. 132).

ABD-Taliban Barış Anlaşması

Afganistan'da barışı tesis etmek için Taliban ile Afgan hükümeti arasında ilk barış görüşmelerini başlatma girişimleri ABD Cumhurbaşkanı Obama döneminde gündeme geldi. Yine de 2011 ile 2013 arasındaki çabalar başarısız oldu. Haziran 2013'te Katar'ın başkenti Doha'da yapılması planlanan görüşmeler, Taliban'ın görüşmelerin yapılacağı ofise 'Afganistan İslam Emirliği' tabelasını ve sözde bayrağı asması nedeniyle Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai tarafından iptal edildi. Barış görüşmeleri uzun süre askıya alındı. Üç yıl sonra, ABD ve Çin'in katılımıyla Pakistan'ın öncülüğünde bir toplantı yapıldı, ancak 2016'daki Taliban-Kabil barış görüşmesi de başarılı olamadı. 20 Ocak 2017'de ABD'de göreve gelen Donald Trump, Afganistan barış görüşmelerini tekrar gündeme getirdi ve hükümet ile örgüt arasında müzakerelerin başlatılması için çaba gösterdi. Bu girişimi destekleyen Eşref Ghani yönetimi, Taliban ile ön koşulsuz müzakereye hazır olduklarını belirterek, örgüte çeşitli vaatler de bulundu (Taliban'ın politik bir parti olarak tanınması ve Taliban üyelerinin serbest bırakılması gibi). Ancak Ghani'nin attığı bu adım Taliban'dan gerekli takdir ve onay görmedi; aksine Taliban bir kez daha Kabil hükümetine sırtını döndü (Seren, 2021).

Taliban, 2018'den sonra, sınırlı da olsa sert ve uzlaşmaz tavrından vazgeçti. En azından ABD ve Taliban temsilcileri, Şubat 2019'da barış görüşmeleri için ilk kez Doha'da bir araya geldi. Yaklaşık altı ay süren görüşmeler sonucunda ABD ve Taliban'ın bir anlaşmaya yakın olduğu açıklandı. Ancak, Ağustos 2019'daki bu olumlu ruh hali kısa bir süre sonra ortadan kalktı. Ertesi ay ABD'nin Afganistan'daki özel barış elçisi Zalmay Halilzad, taraflar arasında bir anlaşmaya varıldığını ve Trump'ın onayının arandığını açıkladı. Trump, Kabil'deki terör saldırısında hayatını

kaybeden bir ABD askerinin ardından anlaşmayı rafa kaldırdığını açıkladı (Naqvi, 2020).

Ancak Aralık 2019'da ABD ile Taliban arasındaki görüşmeler yeniden başladı ve böylece Halilzad ile Taliban yetkilileri arasındaki barış görüşmelerinin giderek fikri güçlendi ve barışa ilk kez tanık olundu. Taliban ile müzakereler çok somut hale geldi. ABD ile Taliban arasında Katar'ın Doha kentinde imzalanan tarihi anlaşma, iki tarafın 18 ay süren görüşmelerinin temelini oluşturan dört sütun üzerine odaklanmıştır. ABD ile Taliban arasındaki anlaşma, ABD'nin hala Taliban'ı bir hükümet olarak tanımadığını açıkça belirtmekteydi (Shahriar, 2020).

Anlaşmanın tam başlığı 'Taliban'ı bir devlet olarak tanımayan ABD ile Afganistan İslam Emirliği arasında Afganistan'a barış getirme anlaşmasıydı'. Anlaşma, ABD'nin Afganistan'daki özel barış elçisi Zalmay Halilzad ve Taliban'ın siyasi yardımcısı ve grubun ikinci adamı Molla Abdul Ghani Baradar tarafından 30 ülke ve uluslararası kuruluşların temsilcilerinin katıldığı özel bir törenle 29 Şubat 2020'de imzalandı (Washington Post, 2020, Pandey ve Sareen, 2020, s. 2-3). ABD ile Taliban arasındaki imzalanan barış anlaşmasının içeriği aşağıdaki dört eksen kapsıyordu:

1. ABD ve müttefiklerinin güvenliğine karşı herhangi bir grup veya birey tarafından Afgan topraklarının kullanılmasını önlemek için garantiler ve pratik mekanizmalar sağlanacaktır.
2. Garantiler ve pratik mekanizmalar ve tüm yabancı birliklerin Afganistan'dan çekilmesi için bir zaman çizelgesi duyurulmuştur.
3. Uluslararası tanıkların huzurunda bu garantilerin açıklanmasının ardından, Taliban 10 Mart 2020'de Afganistan İslam cumhuriyetiyle müzakerelere başlayacak.
4. Afganlar arası görüşmelerin gündemine kapsamlı ve kalıcı bir ateşkes dâhil edilmeli ve Afganlar arası toplantıya katılanlar görüşmelerinde bu kalıcı ateşkesin tarihini ve şeklini tartışacaklar.

Yukarıdaki dört eksen uygulamak için, anlaşma aşağıdaki bölümleri sağlar.

Bölüm 1: Amerikan birliklerinin 14 ay içinde geri çekilmesi

ABD, 14 ay içinde Afganistan'dan diplomatik olmayan sivil personel, askeri kuvvetler, eğitmenler, danışmanlar ve destek güçleri dâhil olmak üzere tüm birliklerini ve koalisyon güçlerini geri çekmeye kararlıdır.

Bu planı uygulamak için aşağıdaki önlemler dikkate alınmıştır:

1. 135 gün içinde ABD asker seviyesi 13,000 den 8,600'e ulaşacak ve koalisyon güçleri aynı miktarda azalacak.
2. ABD, müttefikleri ve koalisyon güçlerini Afganistan'daki beş üssünden çekecek.

Bu bölümün ekinde, Taliban terörist gruplarla bağlarını başarıyla keserse, ABD şu adımı atacak:

3. ABD ve müttefikleri, kalan 9,5 ayda tüm askerlerini Afganistan'dan çekecek.

ABD, Taliban mahkûmlarının serbest bırakılmasını sağlamak için derhal çeşitli taraflarla çalışmaya başlayacaktır. Afgan hükümeti tarafından tutulan 5,000 Taliban tutsağı ve Taliban tarafında tutulan 1,000 sivil ve devlet tutsağı, Afganlar arası görüşmelerinin tarihi olan 10 Mart 2020'ye kadar serbest bırakılmalıdır. ABD'nin de Taliban ve Afgan hükümetinin tüm tutukluları üç ay içinde serbest bırakmasına yardım ettiği söylenmektedir (Tariq ve diğerleri, 2020, s. 55).

Afganlar arası görüşmelerin başlamasıyla birlikte ABD, 27 Ağustos 2020'ye kadar yaptırımları kaldırmak amacıyla, Afganlar arası görüşmelerde ilerleme sağlanırsa, Taliban üyelerine yönelik yaptırımları gözden geçirmeye başlayacak. ABD ayrıca Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden Taliban üyelerini kara listelerinden çıkarılması için istekte bulunmuştur.

ABD ve müttefikleri, Afganistan'ın toprak bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına karşı tehdit, kuvvet kullanmama veya içişlerine müdahale etmeme taahhütlerini yenilemektedir.

Bölüm 2: Taliban'ın terörist gruplarla bağları koparma taahhüdü

Taliban, ABD ve müttefiklerine yönelik güvenlik tehdidine karşı Afgan topraklarının El Kaide dâhil çeşitli gruplar tarafından kullanılmasını önlemek için aşağıdaki adımları atacaktır:

1. Taliban, üyelerinin, bireylerinin veya El Kaide dâhil grupların Afgan topraklarını ABD ve müttefiklerini tehdit etmek için kullanmalarına izin vermeyecek.
2. Taliban, ABD'nin veya müttefiklerinin güvenliğini tehdit etmek isteyenlere Afganistan'da yeri olmadığına dair açık bir mesaj göndermekte ve üyelerine bu tür gruplarla işbirliği yapmamaları talimatını vermektedir.
3. Taliban, herhangi bir grubun ABD'nin ve Afganistan'daki müttefiklerinin güvenliğini tehdit etmeye çalışmasını engelleyecektir. Bu grupların asker toplama, işe almalarına, eğitmelerine veya fon sağlamalarına izin vermeyecek ve onları ağırlamayacaktır.
4. Taliban, Afganistan'a sığınmak isteyen gruplara, ABD ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit edememeleri için uluslararası göçmenlik yasasına ve anlaşmanın hükümlerine uygun şekilde davranmaya kararlıdır.
5. Taliban, ABD ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit eden gruplara Afganistan'a girebilmeleri için vize, pasaport, seyahat izni veya herhangi bir yasal belge vermeyecektir.

Bölüm 3: Güvenlik Konseyi'nin Anlaşmanın onaylaması

1. ABD bu anlaşmanın BM Güvenlik Konseyi tarafından tanınmasını ve onaylanmasını isteyecektir.
2. ABD ve Taliban birbirleriyle olumlu ilişkiler arayışında ve Taliban ile Afganistan İslam cumhuriyetinin görüşmelerin ardından kurulacak yeni hükümetin ABD ile olumlu olmasını umuyor.
3. ABD, Afganistan'ın yeniden inşası için yeni Afgan hükümetiyle birlikte çalışacaktır.

ABD-Taliban Barış Anlaşması müzakereleri çerçevesinde 'şiddetin azaltılması', 'yabancı askerlerin ülkeden çekilmesi', 'Afganlar arası müzakereler' ve 'terörle mücadele garantileri' gibi konularda çeşitli yeni kararlar alındı (Seren, 2021).

Afgan hükümeti, politikacıları, askerleri ve önde gelen kanaat önderleri arasında tam ve net bir fikir birliği kurmanın zorluğu ilk meseledir. Görüşmelerin çok kapsamlı ve kapsayıcı olacağına söz verilse de Ghani'nin diğer gruplardan uzun süre uzaklaştığı ve tek başına hareket ettiği açık gözlemdir. Ayrıca halkın barış görüşmelerine ilişkin görüş, inanç ve güvenini ölçen bir ön değerlendirme yapılmadı.

Bu anlaşmada Taliban'ın verdiği şiddeti azaltma taahhüdü, Afgan hükümetine değil, yalnızca ABD'ye verilen bir sözdür. Bu bağlamda Taliban yalnızca ABD'ye karşı hareket etmeme sözü vermiştir. Bu bağlamda Taliban ile Afgan hükümeti arasında müzakereler başlamış olsa da, bu müzakereler sırasında ortaya çıkabilecek olası bir çıkar çatışmasının hızla şiddete dönüşebileceği unutulmamalıdır. Ayrıca Afganistan'daki kargaşa ve savaş dolu mevcut durum, barışın bu topraklara gelememesinin birbirine güvenmeyen ve aralarında uyum sağlanamayan Afgan siyasi liderlerden kaynaklandığını göstermektedir (BBC, 2021). Nitekim Doha'da yapılan barış görüşmelerinin somut bir sonucu olmadı. Çünkü barışın ilk adımı ateşkes olsa da Taliban ateşkesine uymadı.

4.5. Afganistan Etnik Durumu

Afganistan halkı dört büyük gruptan ve diğer azınlıklardan oluşur. Bunlar: Peştunlar, Tacikler, Türkler, Hazaralar ve diğer azınlıklar (Peşei, Nurestani, Beluç, Hindu ve diğer küçük kabileler) olarak bilinmektedir. Süregelen istikrarsızlıklar ve kargaşa nedeniyle Afganistan'ın nüfusu ve etnik yapısı üzerinde kesin rakamsal veriler bulunmamaktadır (Yıldırım, 2011, s. 84). Dünya Bankası Afganistan nüfusunu 2020 yılında 38 milyon üzeri olarak açıklamıştır (Dünya Bankası, 2021).

Peştunlar

Peştunlar'ın gerçek anayurtları ve soyları hakkında farklı ve değişik yorumlar vardır. Mehmet Saray'a göre, Peştunlar'ın Orta Asya kökenli "Halaç Türkleri" olduğu söylenmektedir (Saray, 1980, s. 21-22). Nematullah Şahrani Afganistan Kavim Soylarının Tarihçesi adlı eserinde Peştunlar'ın, eski İsrail Kralı Şaul Ben Kiş'in torunlarından biri olan Malik Afghana silsilesinden Gor Dağları'nda yaşayan Kais Abdur Raşit soyundan geldiklerini iddia etmektedir (Şahrani, 2009, s. 18-19). Ancak, birçok tarihçiler, Peştunlar'ın M.Ö. 5. yüzyılda Kuzey Hindistan ve Himalayalar'dan Süleyman Dağları'nın etrafı ile İndus Vadisi'nin batısına geldikleri ve burada yaşayan Hint asıllılarla 10. yüzyılda güney Afganistan'da yaşamış olan Halaç Türkleri'nin karışımları sonucunda bugünkü Patan (Peştun-Pahtun) adını alarak meydana geldikleri kabul edilmektedir (Wahab ve Youngerman, 2007, s. 14). Ardından da yerli halkın tesiri ile Hint-Avrupa dil ailesinden Peştu (Peştunce) dilini

benimseyerek bu dili kullanmaya başladıkları ifade edilmektedir (Hajıyaralı, 2011, s. 42).

Peştunlar, Afganistan'ın doğu ve güneydoğusu ile merkezinde yoğun olarak, kuzey bölgelerinde ise dağınık şekilde yaşamaktadır. Pakistan'da ise, FATA ile KP bölgelerinde yaşamaktadırlar (Alokozai, 2013, s. 604). Genel olarak, Afganistan ve Pakistan sınırının etrafında yaşayan Peştun halkı, Afganistan'ın en büyük etnik grubu olarak ülke nüfusunu (yaklaşık 13 milyon % 42) oluştururken, Pakistan'ın ikinci büyük etnik grubunu (yaklaşık 31 milyon % 15,4) oluşturur.

Afganistan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Peştun halkı, 1893'de İngilizlerin çizdiği 2430 km olan "Durand Sınır Hattı" dolayısıyla iki farklı ülkede kalarak parçalandı. Pakistan 1947'de Hindistan'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra Peştunlar'ın Pakistan içindeki güçlü varlığı azalmış ve Afganistan'daki Peştunlarla bir araya gelmeleri engellenmiştir.

Tacikler

Peştunlar'dan sonra, Tacikler Afganistan nüfusunun %27'sini oluşturan en büyük ikinci etnik gruptur. Taciklerin, Pers kökenli aynı zamanda Arap, Yunan ve Türk kökenli oldukları düşünülmektedir. Ayrıca Afganistanlı Taciklerin Aria ırkından da geldiği ve çok eskilerden beri bu topraklarda yaşadıkları sanılmaktadır. Bu bağlamla Aryana ise bugünkü Afganistan'ın eski isimlerinden biri olarak, bu etnik grubun anayurdu olarak iddia edilmektedir (Hajıyaralı, 2011, s. 46). Afganistan Tacikleri, Tacikistan'ın Tacikleri ile karıştırılmamalıdır. Afganistan'da Taciklerle aynı dili paylaşan ancak Tacik olamayan Hazaralar ile Aymaklar gibi diğer etnik unsurlar mevcuttur. Afganistan'daki resmi diller Peştuca ve Dari'dir. Darice dili ise en yaygın ve etkin kullanılan dildir (Wahab ve Youngerman, 2007, s. 14-16).

Türkler

Afganistan'ın üçüncü büyük etnik grubu olan Türkler ülkenin kuzeyinde yaşamaktadırlar. Bu bölge, modern Afganistan'ın sınırları içinde yer almasına rağmen, tarihi, etnik ve jeopolitik olarak eski Türkistan'ın bir parçası olarak bilinmektedir. M.S. 1. yüzyılda gelen Yuehçi Türkleri'nden, modern Afgan Devleti'nin kuruluşuna kadar, Göktürkler, Gazneliler, Selçuklular, Timuriler, Şeybaniler, Harzemşahlar gibi Türk yönetimleri Afganistan'da iktidarda bulunmuş

ve bu devletlerin her biri, Afganistan tarihinde ve kültüründe etkin eserler ve izler bırakmışlardır (Oğuz, 2001, s. 43-44).

Afganistan'ın 2020 yılında tahmin edilen 38 milyonluk nüfusunun % 10'unu Türklerin oluşturduğuna inanılmaktadır. Türkler yoğunlukla, Faryab, Cevzican, Serpul, Belh, Bedahşan, Tahar, Bağlan, Kunduz ve Samangan gibi illerde ve dağınık olarak Herat ile Kabil'de yaşarlar. Afganistan'daki Türkler kendi aralarında, Özbek, Türkmen, Kızılbaş, Kırgız, Kazak, Karakalpak ve başka gruplara ayrılmaktadır. Nüfus bakımından, Özbekler ve Türkmenler en etkin gruplardandır (Yegin, 2015, s. 40).

Hazaralar

Hazaralar, Afganistan'ın dördüncü büyük etnik grubunu ve toplam nüfusun %10'unu oluşturmaktadır. Bu etnik grup, Hazaracat denilen Afganistan'ın merkezi kısmında yoğun olarak yaşamaktadır. Hazaralar çoğunlukla Şii Müslüman olmakla birlikte, Darica (Farsçe) konuştukları için eskiden İran nüfuzunun altında kalmış oldukları iddia edilmektedir (World Atlas, 2019).

Hazaraların kökenleri konusunda farklı fikirler olmasına rağmen, 13. yüzyılda Moğol askerleriyle bölgedeki Türk ve Taciklerin karışımından kimlik kazandıkları ve böylelikle, Cengiz Han'ın ordusundan geri kalanlar oldukları iddia edilmektedir. Fakat birçok teorisyenlere göre de Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'ın ordusunun torunları olarak bilinmektedir. Zira Çağatay, Hindistan'ı feth etmek için bugünkü Afganistan'da pek çok askeri ordugâh kurarak askerlerini sevk etmiş, ancak bu toprakları ele geçiremeyince askerleri aynı yerde kalmışlardı. Bir yandan da, Hazara halkının yüz tipinden kolaylıkla Orta Asyalı oldukları anlaşılmaktadır (Aziz, 2018, s. 47-48).

Diğer Etnik Gruplar

Afganistan'ın değişik bölgelerinde yaşayan, Çaraymaklar, Türkmenler, Nuristaniler, Beluçler, Hindular, Araplar, Brahuiler, Gujur, Pamiriler, Paşayiler ve Kırgızlar gibi sayıları oldukça fazla ve politik etkileri yok denecek kadar küçük etnik gruplar mevcuttur.

Sıra	Etnik Grup	Afganistan Nüfusunun Payı
1	Peştunlar	42%
2	Tacikler	27%
3	Türkler	10%
4	Hazaralar	10%
*	Diğer Gruplar	11%

Kaynak: <https://www.worldatlas.com/articles/ethnic-groups-of-afghanistan.html>

4.6. Afganistan'da Faaliyet Göstermekte Olan Terör Örgütleri

Afganistan Ulusal Polisi, ülkede faaliyet gösteren tüm terör gruplarının listesini 15 Mart 2016 tarihinde Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı'na (ICPO-Interpol) sundu. Afgan hükümetiyle savaşmanın yanı sıra, bu grupların çoğu dünya çapında binlerce insanın öldürülmesine karışan uluslararası suçlulardır.

Bu gruplar şunları içerir:

- 1- El Kaide (AQ)
- 2- Molla Mansur Talibani ve Küvete Şurası
- 3- Hakkani Taliban Ağı (HQN)
- 4- Tehrik-e-Taliban Pakistan (TTP)
- 5- Hareket-ül-Mücahidin (HUM)
- 6- Özbekistan İslami Hareketi (IMU)
- 7- Hindistan Alt Kıtasında El Kaide (AQIS)
- 8- Hareket-ül-Cihat-i İslami (HUJI)
- 9- İslami Cihat Birliği (IJU)
- 10- Irak İslam Devleti ve Şam-Horasan Eyaleti (İŞİD-K)
- 11- İslam Devrim Muhafızları/Kudüs Gücü (IRGC)
- 12- Ceyş-i Muhammed (JeM)
- 13- Ceyş-el Adl (Cundallah)
- 14- Leşker-e Cangevi (LeJ)
- 15- Leşker-e Tayyiba (LeT)
- 16- Leşker-e-Islami
- 17- Abdul Azim ve Şehit Barry Gate adlı Hintli terörist grup
- 18- Doğu Türkistan Hareketi (Uyguristan)
- 19- Veziristan İslam Emirliği
- 20- Pakistan Sahabe Kolordusu
- 21- Tehrik-e- Nifaz-e-Şeriatı Mohammadi

- 22- İslami Cihad İttifakı
- 23- Fedai Cephe Grubu
- 24- Gorillai Tugayı
- 25- Kafkas İslam Emirliği

Kaynak: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/references/terrorist-organizations/>

1. El Kaide (AQ)

1988 yılında Usame Bin Laden tarafından kurulan El Kaide, şu anda dünyanın en büyük ve en uzun süredir faaliyet gösteren cihatçı örgütlerinden biridir. 1980'lerde SSCB'ye karşı Afgan direnişi için savaşçıların finanse edilmesine ve eğitilmesine yardımcı oldu. 1990'larda önce Sudan'da, ardından Afganistan'da faaliyet yürüttü. Burada saldırılar planladı ve eyleme geçirdi (Stenersen, 2017, s. 6).

El Kaide'nin hedefi, Batı etkisini İslam dünyasından uzaklaştırmak, dünya çapındaki Müslüman toplumu birleştirmek, İslam dışı olarak algılanan hükümetleri devirmek ve nihayetinde, katı bir Selefî Müslüman şeriat yorumu altında bir pan-İslami halifelik kurmaktır. Bireyleri dünya çapında grup adına saldırılar düzenlemeleri, propaganda yapmaları ve fon toplamaları için yönlendirmek, etkinleştirmek ve ilham vermektir. Güvenlik hizmetlerine, hükümet hedeflerine ve sivil hedeflere saldırarak yerel ekonomileri ve hükümetleri istikrarsızlaştırmak; Afganistan'da kendi geleneksel güvenli limanını korumaktı (World Factbook, 2021).

Örgütün operasyon alanları, Afganistan'da yerleşik ve ülkenin çoğunda aktif (2021 itibariyle, grup başta Afganistan-Pakistan sınırı boyunca doğu, güney ve güneydoğu bölgelerinde olmak üzere en az 15 ilde mevcuttur). Grubun üyeliği önemli ölçüde azalmıştır. 2020'nin sonlarında Afganistan'da tahmini 200-500 üyesi vardı; Özbekistan İslami Hareketi, İslami Cihat Birliği, Leşker i Cangevi, Hareket-ül-Mucahitin, Hakkani Ağı ve Tehrik-e Taliban Pakistan gibi dünya çapında bağlı gruplar ve diğer terör örgütleri için bir ilham kaynağı olmaya devam etmektedir (Rassler, 2017, s. 38-39).

2. Hakkani Ağı (HQN)

1980'lerin sonunda, SSCB'nin Afganistan'ı işgali sırasında şekillendi; kurucusu Calaluddin Haqqani, 1980'lerin ortalarında Bin Laden ile bir ilişki kurdu ve 1995'te Taliban'a katıldı. Taliban'ın 1996'da başkent Kabil'i ele geçirmesine yardım etti (Dressler, 2010, s. 8-9). 2001 yılında Taliban'ın ABD ve müttefik kuvvetlerine

düşmesinden sonra, Haqqani Pakistan'a çekildi ve Calaluddin Haqqani'nin 2018'de öldüğü bildirildi. Oğlu Serajuddin Haqqani liderliğinde Afganistan'da Afgan Hükümetine karşı bir isyan yürütmeye devam etti ve 2020 yılına kadar güvenlik güçleri, Afgan siviller ve yabancı askeri güçlere karşı Afgan Taliban'ın yarı özerk bileşeni ve El Kaide'nin müttefiki olan Özbekistan İslami Hareketi ve Leşker-e-Tayyiba dâhil olmak üzere diğer bölgesel terörist gruplarla işbirliği yapmaktadır. Hakkani Ağı'nın hedef ise yabancı askeri güçleri Afganistan'dan kovmak ve Afgan Hükümetini, Afgan Talibanı altında katı bir Selefi Müslüman şeriat yorumuna göre işleyen bir İslam devleti ile değiştirmek. Grubun operasyon alanları, Afganistan-Pakistan sınırı boyunca ve güneydoğu Afganistan'ın çoğunda, özellikle Paktia'da; defalarca Kabil'e saldırdı; liderlik tarihsel olarak Pakistan'ın aşiret bölgeleri etrafında bir güç üssü ve Pakistan'ın yerleşik bölgelerinde varlığını sürdürdü (Lurie, 2020, s. 1-3).

3. Hareket-ül-Mücahidin (HUM)

1985 yılında Pakistan'ın Pencap eyaletinde Mevlana Fazlur Rahman Halil yönetiminde Hareket-ül-Cihat-i-Islami'den (HUJI) ayrılan SSCB karşıtı bir cihatçı grup olarak kuruldu. 2001'de ABD hava saldırıları onları yok edene kadar doğu Afganistan'daki terörist eğitim kamplarını işletti, grubun önemli bir kısmı 2000'den sonra Ceyş-i Muhammed'e sığındı; 2003 yılında Cemiyet-ul-Ansar adını kullanmaya başladı. Grup aynı yılda Pakistan hükümeti tarafından yasaklandı. Grubun hedefi Hindistan kontrolü'ndeki Keşmir'i Pakistan'a eklemek ve Keşmir'de bir İslam devleti kurmak. Dr. Badr Munir 2005'ten beri gruba liderlik etmektedir; eski lider Mevlana Fazlur Rehman Halil, 2018'de Pakistan'ın iktidardaki siyasi partisine katıldı ve kuruluştan ayrıldı. Operasyon alanları, öncelikle Afganistan'da ve Hindistan'ın Cammu ve Keşmir eyaletinde faaliyet göstermektedir; Pakistan tarafından yönetilen Azad Keşmir'deki Muzaffarabad'da ve Pakistan'daki diğer şehirlerde de faaliyet göstermektedir (World Factbook, 2021).

4. Özbekistan İslami Hareketi (IMU)

1990'ların başında, Özbekistan'ın Özbek, Kırgız ve Tacik sınırlarının birleştiği Fergana Vadisi'ndeki kısmında Sünni Müslüman silahlı bir grup olarak kuruldu; 2001'de ABD liderliğindeki Afganistan işgalinden sonra Pakistan'a taşındı; öncelikle Afganistan-Pakistan sınırı boyunca ve Özbekistan'da bir İslam

devleti kurma hedefine rağmen uluslararası güçlere karşı savaştığı kuzey Afganistan'da faaliyet gösterdi. El Kaide, Afgan Talibanı ve Tehrik-i-Taliban Pakistan ile yakın müttefikti ve üst düzey liderliği de dâhil olmak üzere önemli bir grubun İslam Devletine bağlılık sözü verdiği Ağustos 2015'e kadar bu örgütlerle sık sık ortak operasyonlar yürüttü (Azamy, 2015, s. 31). Örgütün hedefi İslam Kerimyuv hükümetini devirmek ve bir İslam devleti kurmak ve uluslararası güçleri Afganistan'dan çıkarmaktı. Örgütün mevcut lideri bilinmemektedir. Bilinen son lider, Kasım 2020'de kuzey Afganistan'da öldürüldüğü bildirilen Abdülaziz Yuldash'dı. Grubun operasyon alanları, öncelikle Afganistan-Pakistan sınırı boyunca ve kuzey Afganistan'da faaliyet göstermektedir (BBC, 2017).

5. Hindistan Alt Kıtasında El Kaide (AQIS)

El Kaide lideri Dr. Ayman el-Zavahiri, Eylül 2014'te bir video ile AQIS'in başladığını duyurdu; grup sınırlı sayıda küçük saldırı gerçekleştirdi, 2017'den bu yana herhangi bir saldırıyı kamuya açık olarak üstlenmedi, ancak aktif olmaya devam ediyor. Bazı üyeleri Afganistan'da Taliban ile savaşıyordu. Pakistan güvenlik güçleri 2020 yılında bazı AQIS teröristlerini öldürdüğünü veya tutukladığını iddia etti. Örgütün amacı Hindistan alt kıtasında bir İslami halifelik kurmak; El Kaide'nin merkezi liderliğinin daha geniş hedeflerini desteklemektir. Grup öncelikle Afganistan'da, Bangladeş, Hindistan ve Pakistan'da faaliyet göstermektedir (Reed, 2016, s. 3-5).

6. Harakat ul-Cihad-i İslami (HUJI)

1980'de eski SSCB'ye karşı savaşmak için Afganistan'da kuruldu; 1989'da SSCB'nin geri çekilmesinin ardından, çabalarını Hindistan'ın Cammu ve Keşmir eyaletindeki Müslümanların davasına yönlendirdi. Ayrıca Afgan, Koalisyon ve ABD güçleriyle savaşmak için Taliban'a terörist sağladı; iç bölünmeler yaşadı ve grubun bir kısmı El Kaide ile bağlantılı hale geldi. Örgüt büyük ölçüde etkin değil ve 2015'ten bu yana herhangi bir saldırıyı kamuya açık olarak üstlenmedi. Grubun hedefi Cammu ve Keşmir eyaletinin Pakistan'a ilhakı, yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çıkarılması ve Afganistan, Hindistan ve Pakistan'da İslami yönetimin kurulması. Kari Saifullah Ahtar'ın 2017'de Afgan güvenlik servisleri tarafından öldürülmesinden bu yana, bilinmeyen bir kişi grubun liderliğini üstlendi.

Grubun operasyon alanları Afganistan, Hindistan ve Pakistan'a odaklanan operasyonlarla tarihsel olarak Güney Asya'ya yayıldı (World Factbook, 2021).

7. Irak İslam Devleti ve Şam-Horasan Eyaleti (İŞİD-K)

Ocak 2015'te öncelikle Tehrik-e-Taliban Pakistan, Afgan Taliban ve Özbekistan İslami Hareketi'nin eski üyelerinden kuruldu. İŞİD-K, eski Pakistanlı Taliban komutanı Hafız Said Han'ı lider olarak atadı (daha sonra bir ABD askeri saldırısında öldürüldü). Örgüt sık sık Taliban ile toprak ve kaynakların kontrolü için savaştı; ayrıca Afgan, Koalisyon ve ABD askeri güçlerine karşı bir isyan yürütmüştür; terörle mücadele operasyonları nedeniyle ağır savaşçı, liderlik ve bölge kayıplarına maruz kaldı. Ancak 2021 itibariyle saldırıları düzenleme, işe alma ve liderlik pozisyonlarını yenileme yeteneğini korumaya devam etti. Hükümet hedeflerine yönelik saldırılara ek olarak, İŞİD-K, Mayıs 2021'de Kabil'deki bir kız okulunun bombalanması da dâhil olmak üzere, esas olarak Afganistan'ın Şii azınlığını hedef alan sivillere yönelik çok sayıda büyük ölçekli bombalama iddiasında bulundu. Örgütün hedefi Afganistan, Pakistan ve İran dâhil Orta Asya'nın bazı bölgelerinde İslami bir halifelik kurmak, Batı etkisini ve Şii Müslümanları ortadan kaldırmaktır (Thomas, 2021).

8. Ceyş-i Muhammed (JeM)

2000 yılında eski kıdemli Harakat ul-Mücahid lideri Masood Azhar tarafından Hindistan hapishaneden serbest bırakılması üzerine, JeM operatörlerinin rehin tuttuğu 155 kaçırılmış Hint Havayolları yolcusu karşılığında kuruldu. Hindistan tarafından yönetilen Keşmir, Hindistan ve Pakistan'daki birden fazla saldırının sorumluluğunu üstlendi. Afganistan'da ABD ve Koalisyon güçleriyle savaştı, Taliban ve El Kaide ile yakın ilişkiler sürdürmektedir. Şubat 2019'da Hindistan tarafından yönetilen Cammu ve Keşmir bölgesinin Pulwama şehrinde 40 güvenlik polisini öldüren bir intihar saldırısı da dâhil olmak üzere Cammu ve Keşmir'de Hint güvenlik güçlerine karşı çeşitli saldırılar gerçekleştirdi. Örgütün hedefi Cammu ve Keşmir eyaletini Pakistan'a ilhak etmek ve Batılı güçleri Afganistan'dan çıkarmaktır (World Factbook).

9. Leşker-e Tayyiba (LeT)

Leşker-e Tayyiba, çoğunlukla Pakistan merkezli Güney Asya'daki en büyük ve en aktif cihatçı örgütlerden biridir. Örgüt 1990 yılında Afganistan'da Hafız Mohammad Saeed tarafından kuruldu ve şu anda Pakistan'ın Lahor yakınlarındaki Pencap Eyaletinde bulunmaktadır ve Azad Keşmir'de çeşitli eğitim kamplarını yönetmektedir. Örgüt Keşmir, Afganistan, Çeçenistan ve Orta Asya'nın diğer bölgelerinde aktiftir. LeT lideri Hafız Muhammed Saeed, Hindistan, İsrail ve ABD'yi başlıca düşmanları olarak gördüğünü ve ABD çıkarlarına saldırı tehdidinde bulunduğunu belirtti. ABD ve BM, LeT'yi uluslararası bir terör örgütü olarak belirlemiştir. Pakistan Hükümeti 2002 yılında LeT'yi yasakladı ve varlıklarını dondurdu (NCTC, 2021). Hindistan Hükümeti, LeT'yi, 2008'de Mumbai'de, silahlı kişilerin otomatik silahlar ve el bombaları kullanarak çeşitli yerlere saldırarak 160'tan fazla kişinin ölümüne neden olduğu saldırıları işlemekle suçladı. Bu terör örgütünün hedefleri arasında Güney Asya'da bir İslam devletinin kurulması ve Müslümanların Keşmir'den kurtulması yer almaktadır (Tankel , 2010, s. 3-4).

LeT, hem Afganistan hem de Hindistan güvenlik güçlerine, Hindistan hükümeti ve ulaşım altyapısına ve sivillere karşı çok sayıda terörist saldırı planladı ve üstlendi. Güvenilir bir şekilde LeT'ya atfedilebilecek son saldırılar şunları içerir:

- 14 Mayıs 2020'de Afgan makamları, LeT'nin Afganistan'ın Paktia Eyaleti, Gardez'de kamyonla yapılan doğaçlama bir patlayıcı cihaz saldırısı düzenlemek için Hakkani Ağı ile işbirliği yaptığını ve beş kişinin öldüğünü ve 19 kişinin yaralandığını belirtti.
- 24 Nisan 2020'de iki LeT militanı, bir Hintli polis memurunu kaçırdı. Polis memurunu kurtarmak için bir terörle mücadele operasyonu Hindistan güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirildi, iki militan öldü ve polis memuru yaralandı.
- 1 Nisan 2019'da LeT militanları, Pulwama'da çıkan bir silahlı çatışmada dört Hint güvenlik gücü personelini yaraladı (ANS, 2021).

10. Leşker-e Cangevi (LeJ)

LeJ, Pakistan'da Şii karşıtı saldırılarıyla tanınan önde gelen bir militan gruptur ve kuruluşundan bu yana Pakistan'daki ve Afganistan'ın sınırlı bölgelerin'deki mezhep şiddetinin çoğundan sorumludur. 1996 yılında Sünni grup Sipah-e-Sahaba

Pakistan'ın (SSP) eski üyeleri olan Riaz Basra, Malik Isaq ve Akram Lahori tarafından kuruldu. Kurucular, SSP'nin 1990'da Şii militanlar tarafından öldürülen kurucusu ve LeJ'in adaşı Mevlana Cangvi'nin ilkelerinden saptığını iddia etmektedir. Kuruluşundan bu yana, LeJ genellikle mezhepsel şiddeti körüklemekten sorumlu olmuştur. Deobandi hareketinin versiyonu, Şiileri kâfir olarak görüyor ve onları bölgeden sürmeyi amaçlamaktadır (Mufti, 2012, s. 40-41). 1996'dan itibaren grup, mezhepçi Şii karşıtı gündemini intihar bombalamaları, suikast girişimleri, silahlı saldırılar ve adam kaçırmaya gibi şiddet içeren yollarla destekledi. İlk saldırılarından biri, 1997'de Multan'daki İran Merkezi'ne düzenlenen ve bir İranlı diplomat ve iki düzine diğer kişinin öldürüldüğü saldırıydı. Pakistan hükümeti 2001 yılında LeJ'i yasakladı. Yasaktan sonra, bazı LeJ üyeleri Taliban koruması altında Afganistan'a kaçtı ve bölgeyi Pakistan'a yönelik saldırıları planlamak için bir üs olarak kullandı. Ayrıca LeJ'in 2000'lerin başında El Kaide (AQ) ile bir ilişki geliştirmeye başladığına inanılmaktadır. 2016'da grup, özellikle Quetta saldırısı olmak üzere IŞİD-K ile koordineli olarak saldırılar gerçekleştirdi. Grup aktif kaldı ve Afganistan-Pakistan'da saldırılar düzenlemeye devam etti (CISAC, 2018).

4.7. Pakistan'ın Terörizmle Mücadelesinin Afganistan'ın Milli Güvenliğine Etkisi

Yüzyıllardır dünyanın farklı yerlerinde farklı gruplar tarafından çeşitli amaçlarla çeşitli terörist eylemleri gerçekleştirilmektedir. Kimi zaman faşist bir grup, kimi zaman komünist bir örgüt, kimi zaman da radikal ve ayrılıkçı guruplar bu eylemlerin sorumluluğunu üstlenebilir. Terörizmin doğası dünya koşullarına göre değişmekte ve gelişen teknolojinin mümkün kıldığı yeni araçlarla etkisini ve gücünü artırmaktadır. Terörizm en acımasız suçlardan biridir. 11 Eylül 2001 olayındaki küresel tepki ve 'Terörizme Karşı Savaş' küresel terörizm tehdidini kat kat büyütüştür.

Küresel gündemi olan terörizm, dünya boyunca çoğu ülkelerin ulusal güvenliğine bir tehdit olmasına ek olarak Pakistan ve Afganistan ulusal güvenliği için de gerçek ve büyük bir tehdit olmuştur. Pakistan'daki modern terörizmin kökleri 1980'lere dayanmaktadır (İrshad, 2012, s. 229-230). O dönemde uluslararası arenada meydana gelen olayların Pakistan'ın siyasi kaderi üzerinde kalıcı etkileri olmuştur. Bu olayların başlıca nedenleri şunlardır: 1973'te Davut Han darbesi, 1979'da SSCB'nin

Afganistan işgali ve 1979 İran devrimi. Bu olaylar, Pakistan'daki oportünist iç politika ile birleştiğinde, jeopolitik bir ortam yaratılmasına yardımcı oldu. Pakistan'ın siyasi ortamında şiddetli ayaklanmalara yol açtı. SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra, yabancı işgaline karşı bu silahlı mücadele 21. yüzyıla kadar devam eden bir tür iç savaşa dönüştü. Afganistan'daki bu siyasi istikrarsızlık, çok sayıda kendine özgü cihatçı ve militan gruplar için bir üreme alanı sağladı (Saeed, Syed ve Martin, 2014, s. 209-210).

11 Eylül 2001 terörist saldırıları ardından ABD'nin Afganistan işgali ve Pakistan'ın da ABD liderliğindeki 'Teröre Karşı Savaş' koalisyonuna katılması, Afganistan'da faaliyet göstermekte olan terörist grupları silahlarını Afganistan'daki koalisyon güçlerinden daha çok Pakistan'a çevirdi. Çünkü Pakistan kendi beslediği terör örgütlerine karşı kendi çıkarları için savaş açtı. ABD liderliğindeki NATO ittifakı Afganistan'a yakınlığı ve ülke hakkındaki bilgisi gibi nedenlerle İslamabad'ı devreye sokmaya çalıştı. Taliban'ın geri dönüşünü engellemek ve El Kaide ile savaşmak için ABD Pakistan'dan şunları yapmasını istedi:

1. Pakistan-Afganistan sınırını kapatmak ve El Kaide üyelerinin Pakistan ve çevresindeki tüm faaliyetlerini ve geçişlerini kesmek.
2. Afganistan'daki Taliban yöneticilerinin Pakistan'daki varlıklarını dondurmak.
3. Pakistan'ın Taliban'a yakıt tedarikini durdurmak.
4. ISI'nın Taliban'la ilgili istihbaratı CIA ile paylaşması.

Pakistan'ı Afganistan'daki işgal güçlerine karşı ana engel olarak gördükleri için Pakistan stratejik odak noktası haline geldi. Terörist gruplar Pakistan ve Afganistan'a karşı en acımasız ve korkunç şiddet eylemlerine başvurdular. Bu eylemler Pakistan'da devlet varlığını zedeledi ve Pakistan'ı dünyanın en tehlikeli ülkelerinden biri haline getirdi. Bunun nedeni de Pakistan sınırları içinde çeşitli terörist grupların ve terörizmin beslenmesi oldu. Pakistan nükleer silahlı bir ülke olmasına rağmen, terörizm Pakistan'ın 200 milyondan aşkın vatandaşının güvenliği, hem de devletin istikrarını ve idari otoritesi için büyük bir tehdit oluşturdu (İrshad, 2012, s. 230).

Terörizm, dünyanın tüm ülkeleri için en tehlikeli tehditlerden biridir. Günümüzde Pakistan'ın da en büyük sorunlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Pakistan kendi topraklarında terörizme karşı önemli bir mücadele yürütmektedir. 2001 yılında

Pakistan ‘Terörizme Karşı Savaş’a katılmasından sonra en yüksek sayıda terör ve terörist saldırıya sahne olmuştur. Halbuki kırk yıl önce Pakistan bu sıralamda ilk on da bile değildi. Ancak 1980’lerden bu yana din, etnik ve mezhepsel terörizme kadar değişen bir terör dalgası tüm ülkeye yayıldı (Ahsan ve Shehryar Khan, 2019, s. 1-2).

ABD’nin Afganistan’a girmesi, Taliban ve El Kaide örgütlerinin devrilmesi ve onların Pakistan- Afganistan sınırlarına sığınmasının ardından Afganistan’da yeni hükümet kuruldu ve nispeten istikrar sağlandı. Ülke bir kez daha uluslararası topluluğa girdi ve böylelikle liderler, Taliban’ın yarattığı Afganistan’daki köktendinci İslam devleti altında Afganistan’ı desteklemeyen ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmak için çalıştılar. Taliban rejimini devirip militanları sürgüne zorladıktan bir yıl sonra Afganistan, çevresindeki İran, Pakistan, Çin, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan gibi ülkelerle iyi komşuluk ilişkileri hakkında Kabil Deklarasyonu’nu imzaladı. Bildiri, Afganistan’ın bağımsızlığına ve toprak sınırlarına saygı duyan ve onu destekleyen sembolik bir anlaşmaydı.

Pakistan’ın Hamid Karzai hükümetine karşı ihtiyatlı yaklaşımı, Pakistan’ın Mücahidin ve Taliban gibi Pakistan devletine bağımlı olmayan bir gücün Afganistan’da iktidara gelişini pek hoş bulmadığını gösteriyordu, çünkü birleşik cephenin varlığı ve etkisi ile Afganistan’daki askeri otoritesi Pakistan’ı daha da endişelendiriyordu. Böylece terörizme karşı savaşın ilk yıllarında terörist gruplarının eylemleri büyük oranda azaldı. Fakat 2005-2006 yıllarından sonra bu terörist örgütlerinin faaliyetleri tekrar ivme kazandı. Bu arada Pakistan hükümeti Taliban’ı Afgan siyasi gücünün oluşumuna sonraki adımlara katılmasına yol açtı. Afganistan’ın gelecekteki siyasi sistemini oluşturma sürecinde Pakistan, muğlak politikalar benimseyerek uluslararası toplumun kolektif iradesini sağlamak, savunmak ve korumak için gelecekteki sistemin biçim ve yapısında hükümet yanlısı gruplara ortak olmaya çalışmaktaydı (Krause ve Mallory, 2014 ve Pamirzad, 2020).

ABD liderliğindeki ‘Terörizme Karşı Savaş’a katılmasına rağmen Pakistan, bazı iddialara göre terörizmin desteklemesine katkıda bulunmuştur (Casaca ve Wolf, 2017, s. 109). Pakistan’ın son 25 yıldır Taliban’a verdiği destek, kapsamlı olarak uluslararası kuvvetlerin ve özellikle ABD askerinin varlığına rağmen Afganistan’da ve bölgede büyük ölçüde istikrarsızlığa ve güvensizliğe neden olmuştur. Pakistan’ın bu dönemlerdeki performansı, Afganistan hükümetleri tarafından her zaman şiddetle

protesto edilmiştir ve aynı zamanda siyasi figürler ve eski savaş ağaları arasında güçlü bir memnuniyetsizliğe neden olmuştur. NATO'nun varlığı, Afganistan'a yeniden askeri yapılandırma ve Afgan askeri yeteneklerinin ABD ve diğer Batılı ülkeler tarafından güçlendirilmesi ve özellikle Hindistan'ın Afgan ordusuna askeri eğitim yardımı Pakistan'ın diğer endişeleridir. Bölgesel ve uluslararası koşullardaki değişime rağmen, Pakistan hala Afganistan'ı siyasi ve güvenlik alanı olarak görüyor ve Hindistan'ın etkisi ve varlığını Pakistan'ın varlığına ana tehdit olarak görüyor. Bu nedenle Pakistan, Afganistan'da Hindistan yanlısı herhangi bir rejimi istikrarsızlaştırma çabalarını terk etmeyecektir (Ebrahim Khani, 2016).

Pakistan, komşu ülkeler Afganistan, Hindistan, İran ve batı ülkelerinden ABD, Birleşik Krallık ve Fransa dâhil olmak üzere diğer ülkeler tarafından da ülkedeki terörist faaliyetlere katılmak ve onları desteklemekle suçlanıyor. Pakistan'ın Afganistan sınırındaki aşiret bölgesi, batı medyası ve ABD Savunma Bakanlığı tarafından teröristler için güvenli bir sığınak olarak tanımlanmaktadır. 2008 yılında yayınlanan bir analize göre, Pakistan, İran dışında belki de dünyanın en aktif terörist gruplar sponsoruydu (Byman, 2005, s. 155). Pakistan tüm bu yıllar boyunca uluslararası toplumdan gelen sert uyarılara rağmen birçok terörist gruba destek oldu. Byman da Pakistan'ı 2008'in en aktif terörizm sponsoru olarak belirtmektedir (Byman, 2008, s. 7-8). Temmuz 2019'da Pakistan Başbakanı İmran Han, ABD'ye yaptığı resmi ziyarette, ülkede 30000-40000'dan fazla silahlı teröristin varlığını iddia etti (Lalit Jha, 2019). Aslında pek çok kişi, Pakistan'ın terörizmle mücadelede iki taraflı rol oynadığını, bir yandan terörist faaliyetleri azaltmaya yardım ederken, diğer yandan da onu körüklediğini düşünüyorlar. Pakistanlı bir gazeteci ve yazar olan Ahmad Rashid de Pakistan ISI'ni Taliban'a ve Keşmir'deki isyancılara yardım etmekle suçladı (Rashid, 1999, s. 27-28 ve Maitra, 2009, s. 138).

ABD istihbarat yetkilileri, Pakistan ISI'nin Kabil'deki 2008 Hindistan büyükelçiliğini (Hanauer ve Chalk, 2012, s. 29) ve yine aynı yıl Kabil Serena Otel saldırısı da dâhil olmak üzere Afganistan'daki saldırılardan sorumlu olduğunu ve bu saldırıların Haqqani örgütü tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmektedir (Mazzetti ve Schmitt, 2008).

Pakistan'da Usame Bin Ladin'in Mayıs 2011'deki ölümünden sonra, General Muhammed Davut Davut, Ahmet Wali Karzai, Can Muhammet Han, Ghulam

Hayder Hamidi, Burhanuddin Rabbani ve diğerleri dâhil olmak üzere Afganistan'da birçok önde gelen siyasi kişilik suikastlere kurban gitmeye başladı. Yine aynı yıl, Pakistan- Afganistan çatışmaları yoğunlaştı ve Pakistan merkezli Haqqani ağının Afganistan genelinde birçok büyük ölçekli saldırısı gerçekleşti. Bu eylemler, ABD'nin Pakistan'ı FATA bölgesinde Haqqani şebekesine karşı olası bir askeri hareket konusunda uyarmasına yol açtı (Wayback Machine, 2011).

Mayıs 2017'de Kabil saldırısından sonra Afgan Milli Güvenlik Kurumu (ANDS), patlamanın Haqqani şebekesi tarafından planlandığını iddia etti ve bu unsurların Pakistan'da sınırın ötesinde destek ve varlığa sahip olduğu iddialarını yeniledi (Ayaz Gul, 2017). Afgan iddialarına göre günümüze kadar devam eden tüm terörist saldırıların ve eylemlerin arkasında Pakistan destekli terörist örgütler yatmaktadır. Afganistan Devlet Başkanı Eşref Ghani, Pakistan'ın ülkeye karşı 'ilan edilmemiş bir savaş' başlattığını belirtti (Najafizada ve Kay, 2017). Pakistan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Nafees Zakaria, Afgan iddialarını reddetti.

2001 yılında ABD'nin Pakistan ile birlikte Afganistan'da Terörizme Karşı Savaş'a girmesinden ve özellikle 2005-2006 yıllarından sonra Afganistan ve bölgenin durumu her geçen yıl daha da istikrarsızlaştı. Ancak Afganistan, tüm bu zorlukların merkezinde yer alıyordu. 2014 yılında Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF) ülkeyi terk etti. Fakat Afganistan'da yeni iktidara gelen Ulusal Birlik Hükümetiyle Washington arasında imzalanan bir güvenlik anlaşmasına göre, az sayıda ABD askeri Afganistan'da kalacak ve bu, Afgan güvenlik güçlerine askeri operasyonlarda danışmanlık ve eğitim vermekle sınırlı kalacaktı (Zerdüşt, 2014).

Afganistan'ın artık terörist grupların ve terör ağların faaliyetlerinin merkezi olduğu açıktır. Son yıllarda (2019-2020) terörist örgütlerinin eylem ve saldırılarının sayısı ülke genelinde, özellikle de başkent ve çevresinde hızla artmıştır. 29 Aralık 2020'de Afganistan Milli Güvenlik Başkanı parlamentoda yaptığı açıklamasında 2020 yılında ülke çapında 18.200 terörist eylem olduğunu belirtti ve bu eylemlerin %99'unu Taliban terörist örgütünün üstlendiğini söyledi. Bu eylemlerden ve saldırılardan, hükümet görevlileri, çok sayıda sivil ve yabancı güçler ağır kayıplar ve mali hasarlar gördü (Zeki, 2020). Hatta bu dönem içinde Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) ve Taliban bayrakları Kabil Üniversitesi'nde (kapıların arkasına) asıldı. Böylece terörist

örgütlerin etkisini her geçen gün daha fazla arttığı ve bu durumun Afganistan milli güvenliği üzerinde olumsuz etkide bulunduğu görülmektedir.

Dünya siyasetinin en önemli oyuncularından biri olan Moskova, bu durumla diğer ülkelerden daha fazla ilgilenmektedir. Çünkü Afganistan karışıklıklar yaşadığından, terörizme ve aşırılığa karşı savaşa girdiğinden beri, Orta Asya ülkelerine ve dolayısıyla Rusya'ya açılan bir kapıdır. Herhangi bir zorluk ve herhangi bir krizin ortaya çıkması, bu ülkelerin ulusal güvenliğini doğrudan etkileyebilir.

Afganistan'da istikrar olasılığı en önemli konulardan biridir. Afganistan'daki Batı askeri varlığından bu yana teröristler zayıflamak veya yok olmak yerine, her geçen gün daha da güçlenmiştir. Bu konuya bağlı olarak, zayıf ve istikrarsız Afgan hükümeti, terörizm ve aşırılık yanlısı akımlarla mücadelede bugüne kadar hiçbir ilerleme kaydedememiştir. Hepsinden kötüsü, mevcut kanıtlar, hükümetin Afganistan'ın geleceği için yararlı uzun vadeli planlardan yoksun olduğunu ve şu anda bir kargaşa içinde olduğunu göstermektedir. Afganistan'da barış, bölgede ve özellikle Pakistan'da terörizmi dizginlemek için bir ön şarttır. Afganistan ve bölgedeki istikrarsızlığın Pakistan sınırları içinde faaliyet göstermekte olan terörist gruplarla doğrudan bir bağlantısı vardır (İrshad, 2012, s. 234).

Terörizm sadece Afganistan için değil, aynı zamanda bölge ülkeleri için de ciddi bir tehdittir. Afganistan'daki terörizm ve şiddet, bölge ülkelerinin güvenliğine, istikrarına ve kalkınmasına zarar vermektedir. Afganistan'daki güvenlik ve istikrar durumu, bölge ülkelerini de doğrudan veya dolaylı olarak etkiliyor. Aşırılık ve terörizm yalnızca Afganistan'ın düşmanı olarak düşünülemez, ancak bölgedeki tüm ülkeler aşırılık ve terörizmin büyümesinden etkileniyor. Kuşkusuz, bölgede terörizmin tamamen yenilmesi için, tüm bölge ülkelerinin bölgesel bir uzlaşma sağlaması ve bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

4.8. 2000'lerden Beri Pakistan ve Afganistan'da Artan Militan Saldırıları

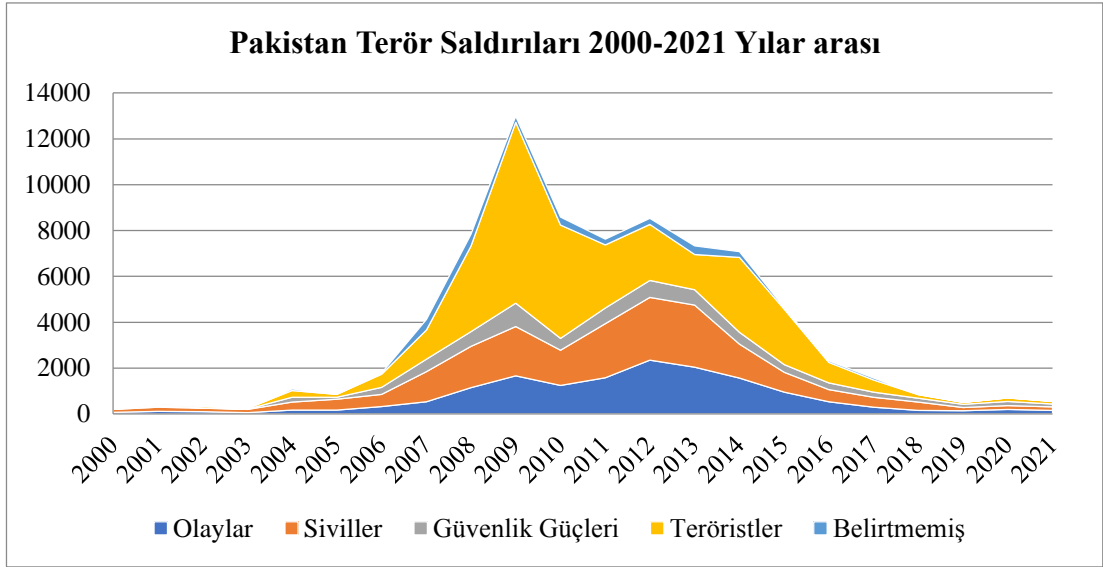
Pakistan, El Kaide ve cihatçı küresel terör tehdidine karşı savaşta en önemli savaş alanı oldu. 11 Eylül 2001'den bu yana Pakistan, El Kaide hareketinin merkezi ve Usame bin Ladin ve Ayman el-Zawahiri de dâhil olmak üzere El Kaide ve diğer terörist grupların üst düzey liderlerinin sığınağı haline geldi. Bu gruplar Pakistan'dan

ABD, Birleşik Krallık ve dünya çapında komplolar yönettiler (Riedel, 2008, s. 355). Afganistan topraklarındaki kriz, FATA, Hayber Pakhtunkhwa Eyaleti, Belucistan Eyaleti ve ilgili nüfuslarının demografik, ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik ve davranışsal dinamikleri üzerinde muazzam bir etkiye neden oldu. İntihar saldırıları eğilimi 2007'den bu yana dikkat çekici bir şekilde arttı (Khan, 2018, s. 72). 2000'de bildirilen intihar saldırısı vakası ve diğer olaylar az sayıda olsada, daha sonra takip eden sayılar ve zayıflar keskin bir şekilde arttı. 2000 yılından bu yana intihar saldırılarının ve militan saldırılarının sayısındaki artışı gösteren veriler aşağıda tablo 1'de gösterilmektedir.

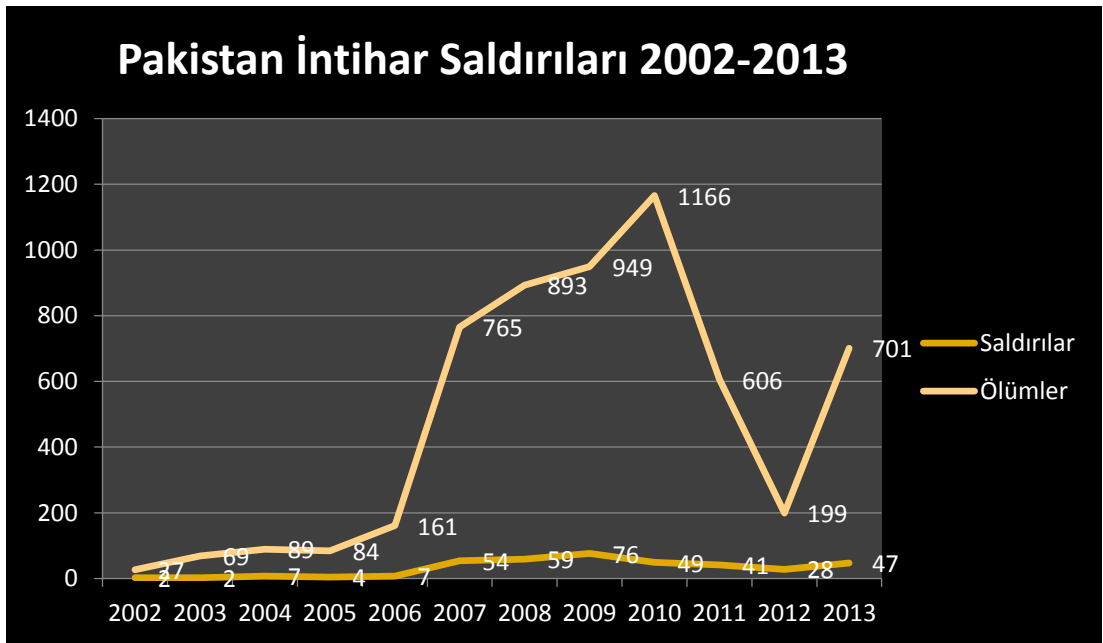
Tablo 3. 1: 6 Mart 2000'den 18 Ağustos 2021 tarihine kadar Pakistan'da artan militan saldırılar

Yıl	Olaylar	Siviller	Güvenlik Güçleri	Teröristler/Aşırılıkçılar	Belirtilmemiş	Toplam
2000	65	137	8	20	1	166
2001	110	190	31	26	48	295
2002	103	148	20	65	24	257
2003	55	137	23	29	8	197
2004	168	347	208	302	68	925
2005	167	482	79	124	18	703
2006	317	541	301	568	56	1466
2007	531	1311	548	1271	464	3594
2008	1149	1796	647	3724	516	6683
2009	1665	2154	1012	7884	267	11317
2010	1246	1537	512	4945	348	7342
2011	1573	2371	674	2752	253	6050
2012	2347	2743	734	2444	267	6188
2013	2034	2713	665	1541	375	5294
2014	1569	1478	508	3268	263	5517
2015	950	866	339	2407	73	3685
2016	526	541	291	897	68	1797
2017	294	439	216	533	81	1269
2018	162	363	158	161	10	692
2019	136	142	137	86	0	365
2020	193	169	178	159	0	506
2021	158	153	117	119	0	389
Toplam	15518	20758	7406	33325	3208	64697

Kaynak: <https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/pakistan>

Tablo 3. 2: 2002'den 2013'e kadar Pakistan'da meydana gelen intihar saldırıları

Kaynak: <http://www.cmcpk.net/2013/12/31/considerable-escalation-in-suicide-attacks-in-2013/>

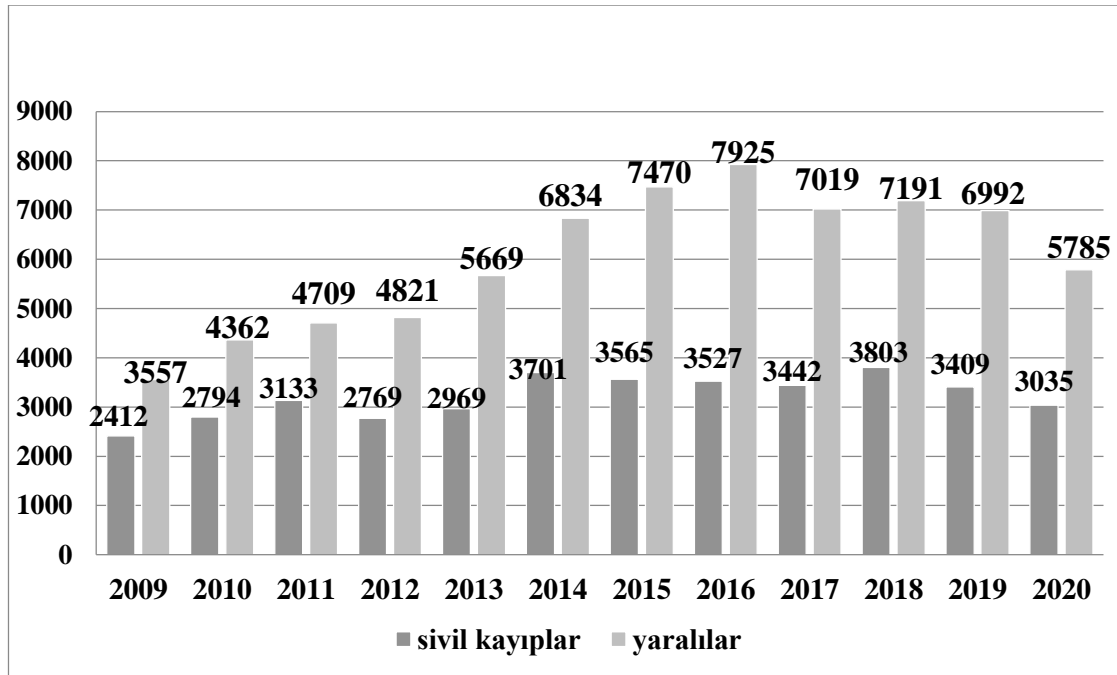
İstatistiklere göre 2013 yılındaki intihar saldırılarının %47'si 2013 yılında militanların 249 sivili, 40 güvenlik görevlisini ve 55 militanı öldürdüğü 22 intihar saldırısı düzenlediği KP vilayetinde gerçekleştirildi. KP vilayetinde yıl içinde meydana gelen intihar saldırılarında 608'i sivil, 42'si güvenlik görevlisi ve 6'sı

militan olmak üzere 656 kişi de yaralandı. KP’de en çok etkilenen bölge, yıl içinde dokuz intihar saldırısının kaydedildiği Peşaver oldu. KP’deki ölümlerin neredeyse yarısı Peşaver’de kaydedildi. Bannu, Hangu, Mardan, Dera Ismael Han, Lakki Marwat ve Swat bölgelerinde yıl içinde bir veya iki intihar saldırısı kaydedildi. KP’deki en ölümcül intihar saldırısı 2013’ün Eylül ayında Peşaver’de 85 kişinin ölümüne ve 123 kişinin yaralanmasına neden olan bir kiliseye gerçekleştirildi. KP’deki intihar saldırılarının sayısı, militanların ilde 16 intihar saldırısı düzenlediği 2012’ye göre 2013’te %27 arttı (CMC, 2013).

2009’dan 2021’e kadar Afganistan’daki toplam sivil kayıplar

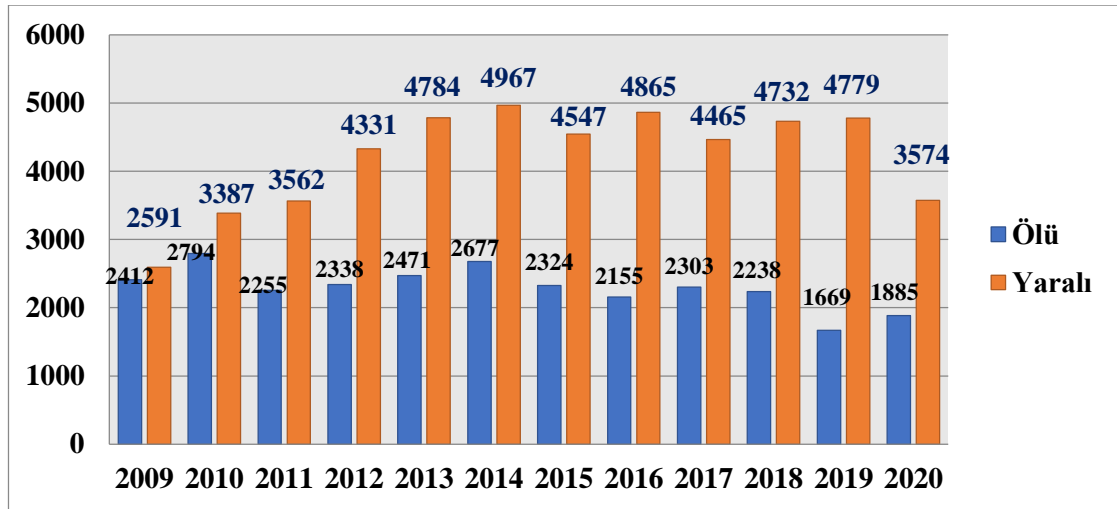
Afganistan’daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu (UNAMA), 1 Ocak ve 30 Haziran 2021 tarihleri arasında 5,183 sivil zayıyat (1,659 ölü ve 3,524 yaralı) olduğunu belgeledi. Öldürülen ve yaralanan toplam sivil sayısı, 2020’nin ilk yarısına göre % 47 artarak, son dört yılda sivil kayıpların yılın ilk altı ayında azalma eğilimini tersine çevirip, sivil kayıpların yeniden rekor seviyeye yükselmesini sağladı. Tablo 3 2009-2020 yıllararası Afgan sivil kayıp ve yaralıları göstermektedir.

Tablo 3. 3: 2009-2020 Yıllararası Afgan sivil kayıp ve yaralıları

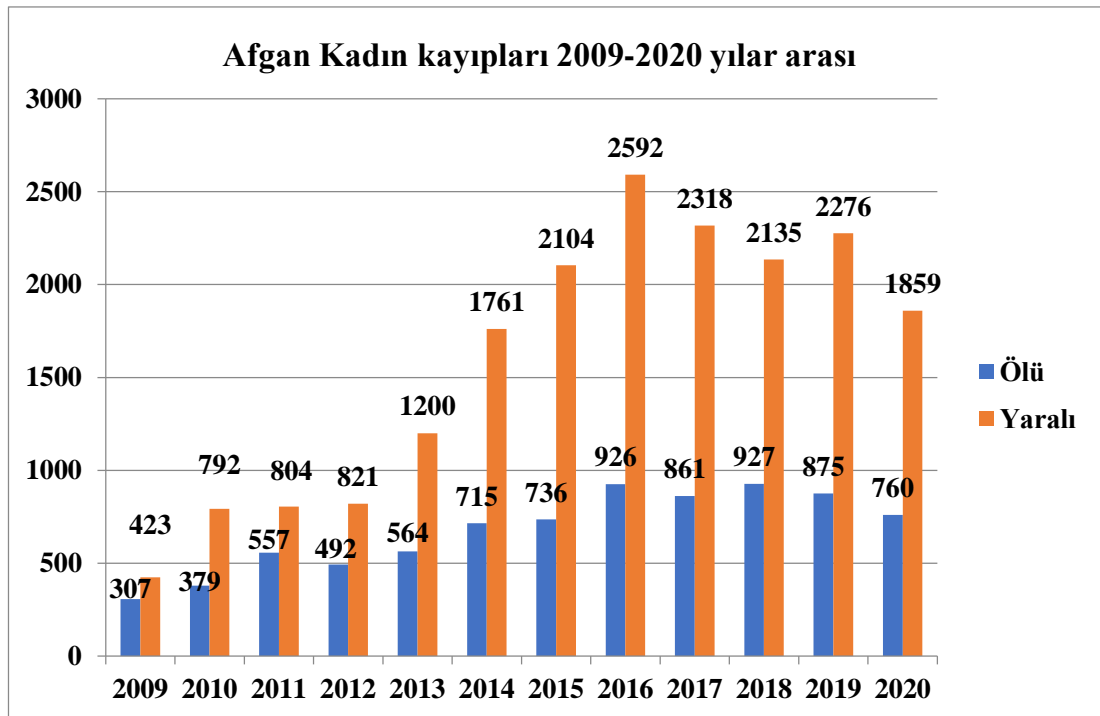
Kaynak: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/afghanistan_protection_of_civilians_report_2020_dari.pdf

Tablo 3. 4: Terör örgütleri tarafından öldürülen Afgan sivil kayıp istatistikleri 2009-2020

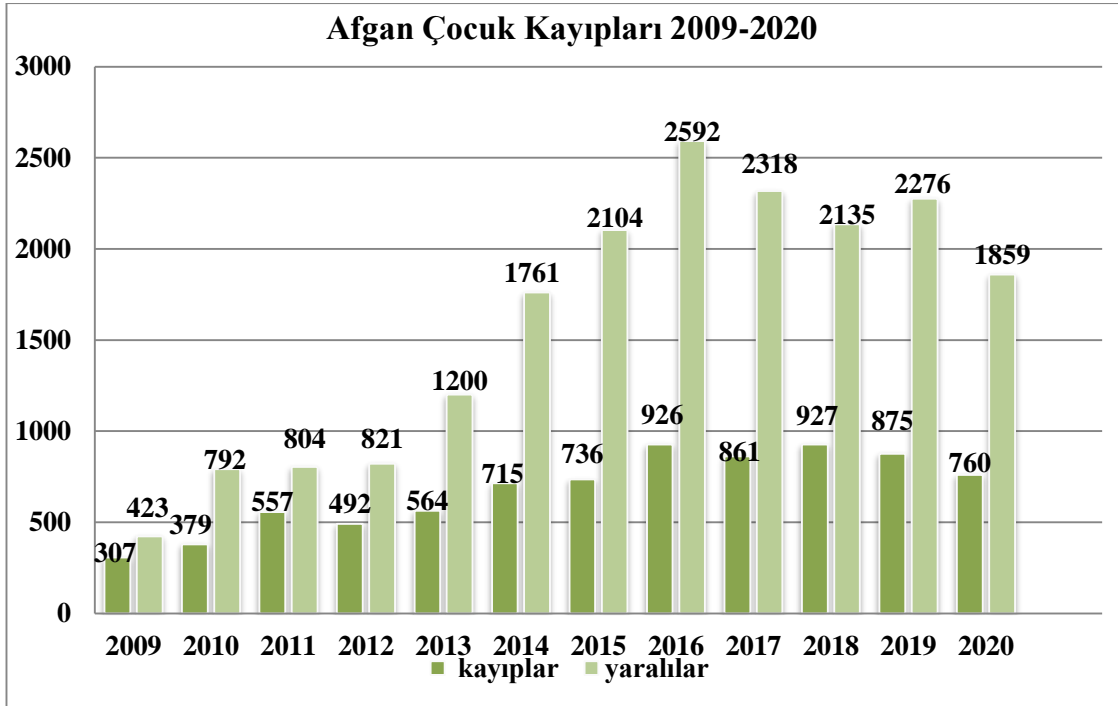

Kaynak: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/afghanistan_protection_of_civilians_report_2020_dari.pdf

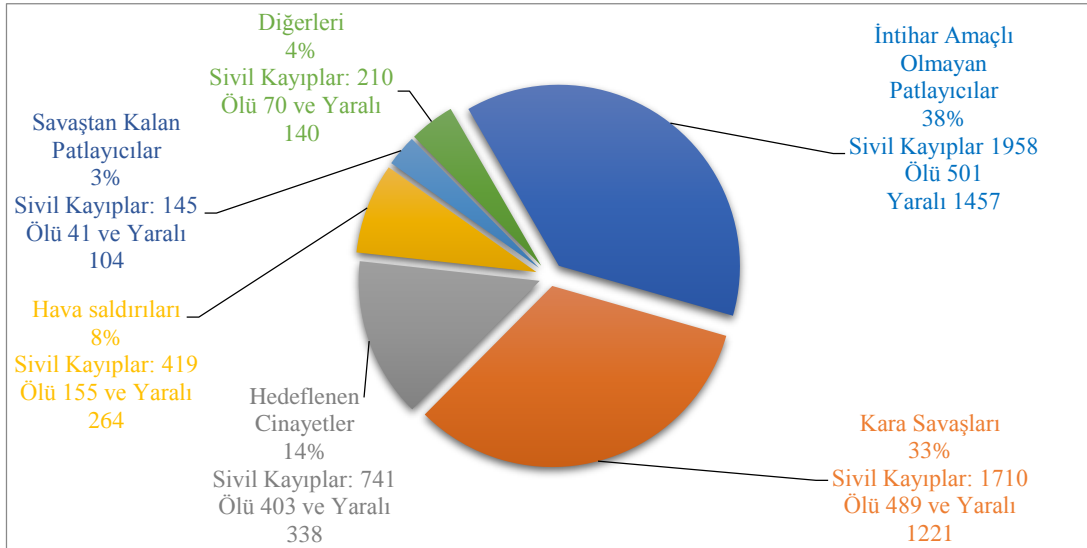
Tablo 3. 5: 2009-2020 Yıllararası Afgan kadın kayıpları

Tablo 3. 6: 2009-2020 Yıllararası Afgan çocuk kayıpları

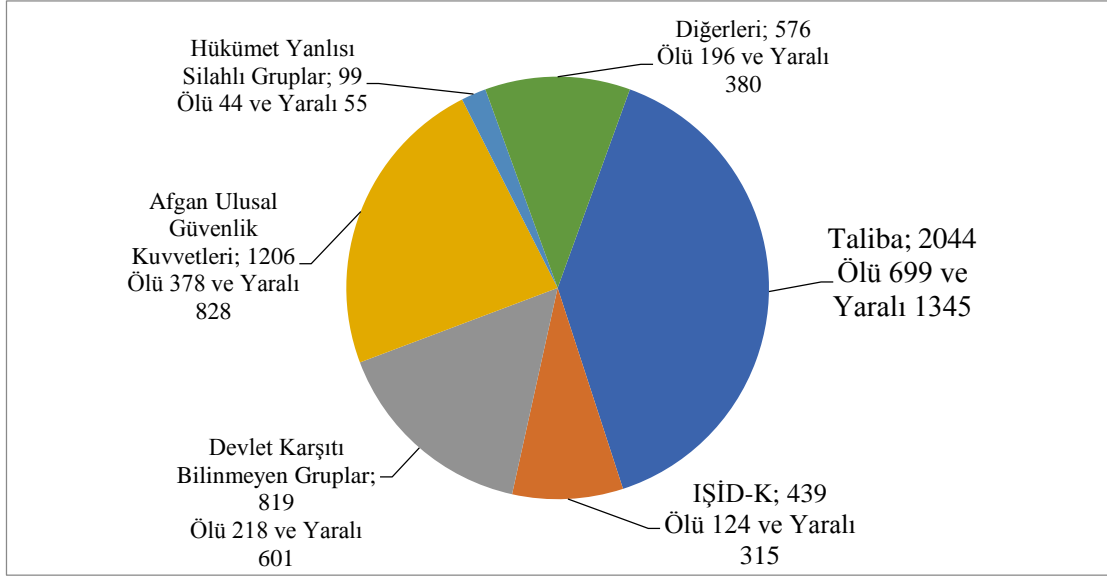

Kaynak: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/afghanistan_protection_of_civilians_report_2020_dari.pdf

Şekil 3. 1: 1 Ocak-30 Haziran 2021 tarihleri arasında kaza türüne göre Afgan sivil kayıpları

Kaynak: https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_poc_midyear_report_2021_26_july.pdf

Şekil 3. 2: 1 Ocak 30 Haziran 2021’de çatışma tarafları tarafından ortaya çıkan sivil kayıplar

Kaynak:https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_poc_midyear_report_2021_26_july.pdf

1 Ocak 2021 tarihinden 30 Haziran 2021’e kadar, toplam sivil kayıpların yaklaşık %64’ünden muhalif unsurlar sorumluydu. Taliban’ın %39’u, yaklaşık %9’u IŞİD-K ve yaklaşık %16’sı belirsiz muhalif gruplar tarafından. Sivil kayıpların %25’inden hükümet yanlısı güçler sorumluydu. Afgan Ulusal Güvenlik Güçleri tarafından %23 ve hükümete bağlı güçler tarafından yaklaşık %2.

Terörizmden en çok Etkilenen 10 ülke

Aşağıdaki tablo 2020 Küresel Terör Endeksine (GTI) göre terörden en çok etkilenen on ülkeyi ve bunların 2002’deki başlangıcından bu yana endekste nasıl sıralandıklarını vurgulamaktadır. Genel olarak terörden ölenlerin sayısındaki düşüşe rağmen, terörden en çok etkilenen on ülkede herhangi bir değişiklik olmadı. Afganistan, Irak ve Nijerya, iki yıl üst üste terörden en çok etkilenen birinci, ikinci ve üçüncü ülke olarak konumlarını korudu. Ancak, Somali’nin Pakistan’ı geçerek en çok etkilenen beşinci ülke olması ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin (DRC) Filipinler’i geçerek en çok etkilenen dokuzuncu ülke olmasıyla sıralamada bazı hareketler oldu. DRC ve Yemen, 2018’den 2019’a kadar en çok etkilenen on ülke arasında yer almaktaydı. En çok etkilenen on ülke arasındaki diğer her ülke, 2020 GTI puanını iyileştirdi ve en büyük iyileşme Pakistan’da gerçekleşti ve onu Suriye ve Nijerya izledi (GTI, 2020). Çatışma, 2019’da terörden en çok etkilenen ülkeler

için terörist faaliyetlerin başlıca itici gücü olmaya devam etti. On ülkeden beşi savaş durumunda olarak sınıflandırıldı: Afganistan, Nijerya, Suriye, Somali ve Yemen. Kalan beş ülke ise küçük çatışmalarda yer aldı. Küresel Terörizm Endeksinin (GTI) yayınladığı aşağıdaki istatistiğe göre terörden en çok etkilenen on ülke, puanına göre sıralanmıştır. Afganistan, iki yıl üst üste terörizmden en çok etkilenen ülke oldu.

Tablo 3. 7: Terörizmden en çok etkilenen 10 ülke

Ülke	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Afganistan	16	13	11	4	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	2	2	1	1
Irak	29	7	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2
Nijerya	35	25	26	32	12	13	17	11	11	6	4	4	2	3	3	3	3	3
Suriye	107	105	55	63	49	57	39	46	56	14	6	5	5	5	4	4	4	4
Somali	43	38	42	36	30	9	6	6	6	5	7	7	6	7	7	6	6	5
Yemen	44	31	39	39	36	30	22	20	10	9	8	8	8	6	6	7	7	6
Pakistan	12	10	6	6	5	2	2	2	2	2	2	3	4	4	5	5	5	7
Hindistan	2	2	3	2	2	4	4	4	4	4	5	6	7	8	8	8	8	8
Kongo D.C.	25	20	24	25	25	20	12	5	8	11	13	17	18	17	13	11	10	9
Filipinler	13	8	10	12	14	12	8	9	9	10	11	9	10	11	12	10	9	10

Kaynak: GTD, IEP <https://www.visionofhumanity.org/?s=global+terrorism+index>

4.9. Pakistan- Afganistan Arasındaki Tarihi Sorunlar

Pakistan'ın eski çağlardan beri komşusu Afganistan ile tarihi sorunları vardır. Bu sorunların kökleri uzun bir geçmişe ve hatta Pakistan'ın kuruluşundan önceye kadar uzanmaktadır. Fakat bu dönüşüm ve sorunlar 1947'de Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılmasıyla yeni bir şekil aldı. Elbette birbirini izleyen bu yüzyıllar boyunca iki ülke arasındaki çatışmaların farklı sonuçları oldu.

İki ülke arasındaki ilişkilerde önemli temel siyasi ve güvenlik sorunları devam etmektedir. Aslında, Durand Hattı ve Peştunistan meselesi iki ülke arasındaki kalıcı farklılıkların en önemlisidir. Ancak, iki ülke bölge üzerindeki egemenlik konusunda anlaşamamışlardır ve toprak talepleri Afganistan ile Pakistan arasındaki Durand Hattı boyunca yaşanan gerilimlerde her zaman önemli bir faktör olmuştur.

4.9.1. Durand Sınır Hattı ve Tarihsel Kökleri

Pakistan-Afganistan ilişkilerinin tarihi, Afganistan Kralı Abdul Rahman Han'ın İngiliz hükümeti ile bir anlaşma yaptığı 12 Kasım 1893'te 'Durand Sınırı' formüle edildiğinde 100 yıl öncesine tarihlenebilir. Kabile bölgelerini kesen ve bölen dağlık kuzey ve orta kesimlerde, kuzeyde Pamir sıradağları, güneyde Umman Denizi'ne kadar uzayarak yaklaşık 2430 Km uzunluğundadır (Mazhar ve Goraya, 2009, s. 205-206).

1893'te İngilizler, bir yandan Fransa, Almanya ve Çarlık Rusyası gibi sömürge güçlerinin istilasını engellemeye, diğer yandan da Hindistan'ın kuzeybatısına Afgan aşiretlerinden gelen tehditleri engellemek için Afgan aşiretleri ile bir güvenlik kuşağı kurmaya çalıştı. Bu nedenle, İngiliz Dışişleri Bakanı Henry Mortimer Durand başkanlığındaki altı kişilik bir heyet, 12 Kasım 1893'te Kabil'de Afganistan Kralı Abdul Rahman Han ile birbirlerinin sınırlarına müdahale etmeyeceğine dair bir anlaşma imzaladı. Anlaşma, Hindistan ile Afganistan arasındaki sınırı tanımladı ve bu sınır 'Durand Hattı' olarak bilinmeye başladı ve Durand Hattı'nın her iki yakasındaki Peştunları ayırdı. O andan itibaren, hattın her iki tarafındaki halkları yeniden birleştirme ve daha sonra Afgan siyaset literatüründe 'Peştunistan' olarak bilinen tek bir toprağa sahip olma eğilimleri de büyüdü (Hussain, 2005, s. 14-15).

Durand Hattı'nın çizimi, aslında İngiliz yetkililerinin 1893'te Afgan halkına ait topraklardan ayrılmaya yönelik üçüncü girişimiydi. İlk kez 1838'de, Punjab Kralı Ranjit Singh, İngiliz elçisi Macnaghtan ve anlaşma ile iktidarı ele geçiren Afgan Kralı Şah Shujah arasındaki Lahor Üçlü Anlaşmasıydı. Bu anlaşma Ahmet Şah Durrani hükümetinin yarımada parçalanmasını simgeleyen ilk anlaşmadır. Bu anlaşma ve bölünme, Peştun ve Beluç topraklarının Durand Hattı ötesinde Afganistan'dan ayrılmasını içerir. Anlaşmanın imzalanmasının ardından Şah Shujah, İngiliz birliklerinin yardımıyla Afganistan'da iktidara geldi ve böylece İngiliz hükümeti Afganistan'ın stratejik bölgelerini ele geçirmeyi başardı (Paykar Pamir, 2014, s. 52-53).

1879'da gelince Afganistan'ın bir kez daha İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra, Emir Muhammed Yakup Han'ın himayesinde Afganistan topraklarının büyük bir kısmı (Kurrum, Jaji, Hayber vadisi ve Landi kotal) Gandumak Anlaşmasıyla Afgan hâkimiyetinden çıkıp İngiliz hâkimiyetine (Hindistan topraklarına) ilhak edilmiştir (Andishmand, 2007, s. 44).

1893 tarihli Anlaşma, daha sonra Afgan hükümdarları tarafından farklı anlaşmalarla yeniden onaylandı. Elbette Pakistan, Durand Sınır Hattı'nın 1893'te meşru bir uluslararası sınır olduğunu ve daha sonra 1905, 1919, 1921 ve 1930'daki anlaşmalarla onaylandığını savunarak tamamen zıt bir bakış açısına sahiptir (Mazhar ve Goraya, 2009, s. 206).

Durand Hattı, Pakistan ve Afganistan arasındaki kötüleşen ilişkilerin ilk merdiveni olarak kabul edilmektedir ve 2001'den sonra ABD'nin terörizme karşı savaşı nedeniyle en önemli sınır haline geldi. Çünkü NATO güçleri geçmeye yetkili değilken, her iki tarafta yaşayan aşiretler, El Kaide ve Taliban'ı hiçbir zaman engellemedi. 19. yüzyılda, kara sınırlarını belirleyen İngilizler, bu hattı Hindistan ve Afganistan arasındaki resmi sınır olarak işaretledi, Afganistan'ın altı ülkeyle sınırı vardır, ancak en sorunlu ve gergin sınırı Pakistan ile paylaşmaktadır. Söylenmesi gereken diğer nokta ise bu ülkelerin bu kadar sorun ve gerginlikler içinde bile ticari, ekonomik ve transit açısından birbirine bağlı olmasıdır. Pakistan'ın kuruluşundan itibaren onun bağımsızlığını kabul etmeyen Afganistan hükümeti, sınır sorununu gündeme getirdi. Bu durum, iki komşu arasındaki acı ilişkilere yol açarken,

Hindistan ve SSCB Kabil'in toprak iddiası olan Peştunistan meselesiyle ilgili komploları kışkırttı ve desteklediler.

Afganistan'ın Durand Hattı'na Bakış Açısı

Pakistan'ın kuruluşundan bu yana Afganistan, Durand Sınır Hattı'nı hiçbir zaman yasal bir uluslararası sınır olarak tanımadı. Halbuki Afganistan'ın önceki hükümdarları Afganistan ve Hindistan arasında imzalanan anlaşmaları kabul etmiş veya bu konuda sesiz kalmıştır. Muhammed İkrâm Andishmand Biz ve Pakistan başlıklı kitabında anlattığı gibi Afganların çoğu Durand Hattı'nı aşağıdaki gerekçelerle reddetmektedir:

- 1) Sözleşme baskı altında imzalandı.
- 2) Belirlenmiş sorumluluk alanları sınır değildir.
- 3) İngilizlerin geri çekilmesiyle sona eren anlaşmanın geçerliliği yoktur.
- 4) Çağdaş Pakistan'ın Peştun bölgeleri tarihsel olarak Afganistan'ın bir parçası olarak kalmış ve hiçbir zaman Hindistan'ın ayrılmaz bir parçasını oluşturmamıştır. Bölünme sırasında, kendilerine kaderini tayin etme seçeneği verilmemiştir (Andishmand, 2007, s. 60-61).

Pakistan'ın Durand Hattı'na Bakış Açısı

Pakistan devleti, Durand Sınır Anlaşmasını Emir Abdul Rahman'ın talebi üzerine İngiliz yetkililerle müzakere edildiğini ve Emir'in Anlaşmayı alenen kabul ettiğini ve böylece memnun olduklarını beyan ettiğini ileri sürmektedir. Muhtemelen baskı altında imzalanmamıştır. Dahası, imzalandıktan sonraki yarım yüzyıl boyunca, her Afgan hükümdarı Durand Hattı'nın Afganistan ile Hindistan arasında kararlaştırılan sınır olarak geçerliliğini yeniden teyit etmiştir (Hussain, 2005, s. 16).

Afganlar Peştun bölgelerinin tarihsel olarak Afgan imparatorluğunun bir parçası olarak kaldığını iddia etmesine rağmen Pakistan, Kabil'in oldukça uzun bir süre Babür İmparatorluğunun kontrolü altında kaldığını söylemektedir. Dahası, Afgan İmparatorluğu'nun Durand Hattı'ndaki bölgeler üzerindeki kontrolü kısa ömürlü ve zayıftı. Peştunların kendi kaderlerini tayin hakkı söz konusu olduğunda, Pakistan'da yaşamakta olan Peştunların sayısı Afganistan Peştunlarından daha fazla olduğu için

Pakistan'daki bazıları hattın Afgan tarafındaki Peştunların kendi kaderini tayin hakkını sorgulamaktadır.

Tarihsel olarak, Pakistan-Afganistan sınırını çevreleyen tartışmalar ve durumun kötü yönetilmesi, iki komşu arasındaki en tartışmalı ikili meselelerden biri olmaya devam etmektedir. Başlangıçta sınır meselesi her iki devlet tarafından önemsenmemiş olsa da Afganistan devletinin sınırı kabul etmemesi ve Pakistan'da militanlığın artması, sınır ötesi saldırılar ve Pakistan içindeki militanların hareketliliği, bazı dönemlerde Afganistan tarafından da Pakistan topraklarına karşı bazı hareketlilikler veya kışkırtmalar ortaya çıkmıştır. Durand Hattı, Pakistan tarafından uluslararası bir sınır olarak kabul edilse de 1947'den sonraki Afgan hükümetleri Taliban ve Karzai hükümeti de dâhil olmak üzere birbirini izleyen tüm Afgan hükümetleri, bu hattın yasal statüsü hakkındaki açıklamaları reddetmişlerdir. Pakistan'daki Afgan Taliban, Haqqani grupları ve TTP da dâhil olmak üzere sınırın her iki tarafında faaliyet gösteren isyancı gruplar sınırın yasallığını tanımadığını vurgulamıştır (Khan, 2014, s. 31-32).

4.9.2. Peştunistan Meselesi

İngilizlerin 1947'de Hindistan'dan çekilmesinden önce, Afgan hükümeti, Britanya hükümetine gönderdiği resmi bir mektupta, NWFP'deki Peştunlara ya Afganistan'a katılma ya da bağımsız kalma seçeneği verilmesini talep etmiştir. İngiliz hükümeti, sınır anlaşmazlığının ve Peştunistan meselesinin çoktan çözüldüğünü ve Durand Hattının resmen uluslararası sınır olarak kabul edildiğini ve Peştunların da 1947 referandumunda Pakistan'a katılmayı istediklerini söyledi (Ömer, 2011, s. 11).

Afgan hükümet yetkilisi olan Seyit Kasim Reştiya, 1942'de Afganistan'daki İngiliz büyükelçiliğine mektup yazdığını ve İngilizler'e alt kıtadan ayrılırken, Durand Hattı boyunca Peştunların kaderini belirleme konusunda bulunmuştur. İngiliz hükümeti, bu konuyla ilgili herhangi bir karar alınırken, Afganların isteklerinin dikkate alınacağına dair güvence verdi. Ancak, İngilizler Hindistan'dan ayrıldıklarını açıkladıklarında bu konuda Afgan hükümetine danışmanlık yapmadılar. Afgan hükümeti, 3 Haziran'da yapılan referandum şart ve koşullarına itiraz etti. Sadece İngiliz hükümeti değil, Cavahir lal Nehru ve Liyakat Ali Han'ın Geçici Hindistan hükümeti de İngiliz

Hindistan toprakları üzerindeki Afgan iddialarını geri çevirdi. Afganistan bu bölgelerin Afganistan'a iade edilmesinde ya da 3 Haziran'da NWFP önerilen referandum kapsamında Peştunistan'ın üçüncü bir seçeneğinin getirilmesi için Abdul Ghaffar Han'ın talep ettiği gibi kendi kaderini tayin hakkı verme konusunda ısrarda bulundu. O zamana kadar, tüm Afgan parlamenterler Peştunistan sorununu çözmek istediler ve Kral Zahir Şah ve ailesi de onlara destek verdiler (Tanin, 2003, s. 93-94).

1947'de Afganistan, Durand Sınır Hattı ve Peştunistan Meselesi ile ilgili Pakistan'ın BM'ye katılmasına karşı oy kullandı. Pakistan, sınırdaki Afgan ithalat ve ihracat mallarını bekletti. Afgan radyosu Peştunistan için bağımsızlık çağrısında bulundu. 1949'da Pakistan kuvvetleri, Afganistan topraklarına hava yoluyla saldırdı, ardından iki ülke arasında bir çatışma çıktı. Kısa bir süre sonra Kabil'de büyük bir meclis olan bir Loya Jirga, İngilizlerle yapılan tüm sınır anlaşmalarını reddetti, bağımsız bir Peştunistan fikrine destek verdi ve bu bölgelerdeki tüm insanlara bir referandum ve oy kullanma hakkı verilmesini istedi (Chaudhri, 1955, s. 497-499).

Peştunistan meselesi, Pakistan-Afganistan ilişkilerini bozmuştur. Pakistan'ın bağımsızlık kazanmasından bu yana ana hedeflerinden biri Afganistan'ın Peştunistan'a verdiği desteği azaltmak oldu. Bağımsızlıktan sonraki ilk on yıllarda, Peştunistan meselesi Pakistan'ın güvensizlik duygusuna büyük ölçüde katkıda bulundu. Tarihsel olarak Peştunistan, farklı insanlar için farklı şeyler ifade etmiştir. Başlangıçta, Afgan ve Peştun milliyetçileri için bu, Hayber Pakhtunkhwa ve Belucistan vilayetlerinden ayrılmış bağımsız bir devlet anlamına geliyordu. Onların tavrı, Pakistan'ın Peştun nüfusuna, alt kıtanın bölünmesi sırasında kendi kaderini tayin hakkı verilmediği argümanına dayanıyordu. Onlara göre Temmuz 1947 referandumu ne Pakistan'ın ne de Hindistan'ın bir parçası olmaktan başka seçenek sunmadığı için taleplerini karşılayamadı. Kabil, kendi adına Peştunların ayrı bir siyasi varlık olduğunu ve kendi kaderini tayin hakkı verilmesi gerektiğini savundu. Gerçekte, siyasi, stratejik ve ekonomik nedenler Kabil'in Peştunistan'a verdiği desteği açıklamaktadır. Siyasi olarak Peştunistan, Pakistan'a baskı yapmak için bir araçtı. Stratejik olarak, Peştunistan'ın Kabil'in komşu devletlere olan geleneksel bağımlılığını, kendisine denize çok istenen erişimi sağlayarak azaltması bekleniyordu. Son olarak, Davut Han'ın Peştunistan meselesine verdiği ateşli destek,

kısmen Hindistan ve Moskova'nın güçlü desteğinden kaynaklanıyordu (Kakar, 2012, s. 135-136).

Bu argümân doğrultusunda, Afgan hükümeti, İngiliz yetkililerinin Hindistan'ı bölmek için 1947'de kabul ettikleri prosedürlerin yasallığını ve adaletini reddetti. Bundan sonra, 1940'lardan 1980'lere kadar özellikle Sardar Muhammed Davut Han'ın Başbakanlık ve Başkanlık dönemlerinde Peştunistan'a tam destek, Afganistan'ın dış politikasının ana temasıydı. Afganistan aktif olarak militanlığı kışkırttı ve Pakistan'a karşı yıkıcı faaliyetlere katılmak için sınırın öte tarafına savaşçılar gönderdi. Ayrıca, Afgan hükümeti her yıl 9 Eylül günün 'Peştunistan Günü' olarak kutladı ve Peştunistan bölgesinin meşhur ve namdar hanı, Abdul Ghaffar Han ve Durand Hattı çevresindeki kabilelerden diğer hanları o gün Afgan hükümetinin özel konukları olarak sık sık konuştu ve hediyeler aldı. Daha sonra Peştunistan'ın bölünme meselesi iki devlet arasında kalıcı bir çatışma kaynağı olarak kaldı ve diplomatik ilişkilerin kesilmesine ve sınırdaki askeri operasyonlara yol açtı. Hem Hindistan hem de SSCB konuya güç kattı. Bağımsız Peştunistan talepleri, 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra ivme kaybetti (Paykar Pamir, 2014, s. 103-105).

Bununla birlikte, 1979'un sonlarında SSCB'nin Afganistan'ı işgalinden sonra 2001'in sonlarında Taliban rejiminin düşüşüne kadar, Peştun milliyetçiliği, Afganistan'daki ve Pakistan'ın Peştun bölgelerindeki İslami radikalizmin yaygınlığı tarafından boğuldu. Yine de Karzai yönetiminin kuruluşundan bu yana, Peştun milliyetçiliğinin mevcut Afgan rejimi tarafından yeniden canlandırıldığına dair güçlü işaretler vardır. Öte yandan, Pakistan askeri istihbarat teşkilatı, İslami radikalizmi, Peştun milliyetçiliğinin sadece Afganistan'da değil, Pakistan'ın Peştun bölgelerinde de yeniden ortaya çıkmasına karşı güçlü bir denge olarak görüyordu.

5. PAKİSTAN - AFGANİSTAN İLİŞKİLERİ

5.1. 11 Eylül 2001 Öncesi İkili İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iktidar bunalımı ve enflasyon, Hindistan yarımadasındaki Hindu ve Müslüman topluluklar arasındaki gerginlik ve anlaşmazlıklar ayrılık düşüncesini şiddetlendirmiştir. Bu toplumların karşılıklı güvensizlik ve gerginliklere karşın, İngiliz sömürge yöntemine son verme çabalarında, zaman zaman iş birliğine girmişlerdir. Nitekim ortaya çıkan bu gerginlik ve güvensizlik ortamı bu iki milletin ayrılmaları için yeterli olmamıştır. AIML 1940'ta Pakistan adıyla bir Müslüman devleti tesis etmeyi hedeflemiştir. İkinci bölümde de belirttiğimiz üzere, bu mücadeleler sonucu ortaya çıkan bir silsile insanlık dramı sonucunda İngiliz yönetimi Hint yarımadasından çekilme kararı almıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşından sonra 1947'de Pakistan ve Hindistan iki ayrı ülke olarak ayrılmıştır (Ömer, 2011, s. 8-9).

Yeni kurulan Pakistan devletinin, batı sınırlarında Afganistan ile derin tarihi, sosyal, kültürel, etnik kökene ve inanca sahip bölgelerde egemenlik kazanması Afganistan tarafından kabul edilmez bir hale gelmiştir. Elbette bu yüzden Pakistan'ın BM'de üyeliği sürecinde karşı (ret) oyu kullanmıştır. Pakistan'ın kuruluşundan bu yana ikili ilişkiler hiçbir zaman pürüzsüz olmamıştır. Aksine çok acı verici olmuştur. Konunun daha iyi ve net anlaşılması için Pakistan- Afganistan ilişkilerini iki ayrı başlık altına açıklamamızda yarar vardır. 1- Siyasi ve Diplomatik İlişkiler 2- Ekonomik ilişkiler.

5.1.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler

Güneybatı ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan Pakistan ve Afganistan jeo-stratejik olarak bölgedeki en önemli komşu ülkeler arasında yer almaktadır. Derin kültürel ve tarihi bağlantılara sahiptirler, uzun bir sınırı paylaşırlar ve önemli kültürel, dini, dilsel ve tarihi benzerliğe sahiptirler. Ortak coğrafya, etnik köken ve dini paydaşlığa rağmen, iki ülke hiçbir zaman dostane veya samimi ilişkiler kurmayı başaramadı. Aksine ikili ilişkiler çok acı verici olmuştur. Karşılıklı güvensizlik ve zaman zaman düşmanlıkla şekillenen Pakistan-Afganistan ilişkileri, çeşitli seviyelerde düşmanlık ve sertliğe tanık olmuştur (Kakar, 2012, s. 127).

Pakistan devleti, Müslüman Ümmet kavramı etrafında ve dünya çapında evrensel İslami ideoloji üzerine var olmuştur. Pakistan'ın ilk Başbakanı Liaquat Ali Han'a göre, Pakistan'ın temel özelliği, bu ideolojinin Müslüman kardeşliğini yaşayan bir gerçeklik haline getirmektir. Bu nedenle, Pakistan'ın Müslüman ülkeler arasında daha yakın dostluk ve iş birliğini teşvik etmek için elinden gelen her şeyi yapmak için kendisine koyduğu misyonun bir parçasıdır. Pakistan, kurulduğu günden bu yana, Müslüman dünyasını tek bir platformda yakınlaştırabilecek her adımı bu arka planla takip etmiştir. Müslüman ülkelerle kardeşçe ilişkiler kurmak temel ilkelerinden biridir. Böylece Pakistan- Afganistan ilişkileri çok samimi olmasa da aralarında uzun sınırı paylaşan bu ülkeler birbiriyle iyi niyetli ilişkiler kurmuşlardır (Durani ve Khan, 2009, s. 26-27).

Pakistan-Afganistan ilişkileri, bu ülkenin (Pakistan) 1947'de kurulmasından bu yana birçok iniş ve çıkış yaşadı. İkili ve çok taraflı konulardaki gerilimler ve farklılıklar, ilişkilerin geleceğine ve iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi ihtimaline ağır bir gölge düşürdü. Konunun daha iyi anlaşılması ve olayların tutarlılığı için Pakistan-Afganistan ilişkileri dört aşamada anlatılmıştır. Olayların bu aşamada akıllıca dağıtılması, mevcut gidişatıyla ikili ilişkiyi şekillendiren olayların derinlemesine görmeye yardımcı olacaktır.

5.1.1.1. Gerginlikle Başlayan İlişkiler (1947-1963)

Pakistan, yeni doğmuş bir ülke olarak başlangıcından bu yana, ağır zorluklara rağmen bağımsız ve egemen bir ülke olarak hayata kalabilmek için acı bir mücadele yürüttü. Alt kıtanın bölünmesi ile kendine daha büyük düşman bir komşu miras aldı. Hindistan'dan gelen tehditleri algılayan toprak bütünlüğünün korunması, temel dış politika hedeflerinden biriydi. Bu nedenle Pakistan'ın, tüm dünya milletlerine ve özellikle komşularına karşı bir dostluk ve iyi niyet dış politikası sürdürmekten başka seçeneği yoktu. Dahası, Pakistan'ın İslami ideolojisine olan güçlü bağlılığı, dış politikasının köşe taşı olarak çok samimi ve kardeşçe ilişkileri benimsemeye sevk etti. Pakistan ve Afganistan ilk diplomatik ilişkileri Afganistan'ın son Kralı olan Muhammed Zahir Şah döneminde başlamıştır.

Pakistan devletinin kuruluşundan hemen sonra, Kral Zahir Şah'ın amcası olan Başbakan Şah Mahmmut Han, iki ülke arasındaki Durand Sınır Hattını resmi bir sınır olarak tanımadı ve bu toprakları Afganistan'a ait olduğu konusunda Britanya

devletine başvurarak bu toprakların Afganistan'a iade edilmesi talebinde bulunmuştur. Ancak bu talep, İngiliz yönetimi tarafından onaylanmamıştır. Pakistan devleti de bu taleplere karşı 1893 yılında İngiliz yönetimi ile Afganistan eski Kralı Emir Abdul Rahman Han arasında imzalanan antlaşmaya dayanarak Durand Hattını uluslararası bir sınır olarak kabul ettiğini ileri sürmüştür (Habibzada, 2016, s. 34-35).

Afganistan, Pakistan'ın kötü tasarlanmış Peştunistan çılgılığı ve Pakistan'ın Peştunlara kötü muamelesinin ve bu halka kendi kaderini tayin etme fırsatı vermemek konusunda Pakistan'ın BM kabulüne karşı ret oyu kullanan tek ülkedir. Buna ek olarak Afganistan medya ve basını Pakistan'a karşı baskı yapmak amacıyla propaganda savaşını başlattı. Pakistan, Afganistan'ın rolünden hayal kırıklığına uğramış olsa da ikili ilişkiler dostane ve samimi bir şekilde ilerlemekteydi. Uzlaştırıcı çabaları, Afganistan'ın olumsuz BM oylamasını geri çekilmesi ve 1948'de her iki ülkenin karşılıklı tanınma ve büyükelçilikler açma aşamasına kadar ilerledi (Andishmand, 2007, s. 27).

Haziran 1949'daki Afganistan'ın Loya Jirgah ilanı, Durand sınırını tanımadığını duyurduğunda ve Durand sınırı ile ilgili tüm anlaşmaların geçersiz olduğunu ilan ettiğinde alevleri daha da körükledi. Ardından Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah'ın Kabil'deki bir kutlamada Pakistan karşıtı bir konuşma yapmasıyla ilişkiler daha da gergin hale dönüştü. Her iki ülke de büyükelçiliklerini yeniden konumlandırılana kadar birkaç aylığına geri çekti (Ömer, 2011, s. 13).

Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte, her iki ülkenin dış politika hesaplamaları ve stratejik tercihleri zaten gergin olan ilişkileri daha da kötüleştirdi. Kara ile çevrili bir ülke olan Afganistan, ticaret ve ekonomik bağlantıları için büyük ölçüde Pakistan'a güveniyordu. Kendini coğrafi olarak engelli hissedenden Afgan hükümeti, SSCB ve Hindistan ile bağlarını güçlendirdi. Pakistan da ABD ile ittifak yapmaya çalışarak Soğuk Savaş siyasetine girdi. ABD, Pakistan ile ittifakta stratejik bir değer gördü. Bu karşılıklı çıkar, Pakistan'ın 1954'te ABD'nin sponsorluğunda Komünizm karşıtı Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) ve Merkezi Antlaşma Örgütüne (CENTO) katılmasına neden oldu (Durani ve Khan, 2009, s. 31). Bu dönemde Pakistan, ABD'den önemli askeri yardım aldı. ABD ve İngilizler Afganistan'ı da SSCB karşıtı pakta katılmaya çağırdılar. Ancak Afganistan'ın Pakistan ile Durand ve Peştunistan konusundaki anlaşmazlığı, Afganistan'ın herhangi bir anlaşmaya,

özellikle Pakistan'ın taraf olduğu savunma veya askeri anlaşmaya katılımının önünde büyük bir engeldi. Bu nedenle Pakistan ve Afganistan'ın Peştunistan çatışmasına müzakere ve anlayış yoluyla bir çözüme ulaşmasını istediler. Ancak, Pakistan'ın pozisyonuna ABD ve İngiliz desteği, çatışmaya herhangi bir çözümün önünü kapattı. Buna karşılık Hindistan ve Afganistan, ABD müdahalesinin bölgesel güç dengesini bozduğundan şikayet ettiler.

1955'te Pakistan- Afganistan ilişkileri kötüleşti. Afgan hükümeti, Pakistan'ın Batı Pakistan eyaletlerini tek bir idari birimde birleştirme kararını kınadı. Afganistan'da ayaklanmalar ortaya çıktı ve öfkeli Afgan çeteleri Kabil'deki Pakistan Büyükelçiliğine saldırdı. Buna karşılık Pakistan, Afgan transit ticaret sistemini askıya aldı. Sonunda gerginlikler azaldı ve iki ülke normal ticari ve diplomatik ilişkilerine yeniden başladı. Sonraki yıllarda bu iki ülke Cumhurbaşkanı ve Başbakanları karşılıklı ziyaretler gerçekleştirdi. Bu ziyaretler, her iki tarafta da uzlaşma tavrının gelişimine yardımcı oldu. Pakistan devlet Başkanı Sikandar Mirza ve Afganistan Başbakanı Serdar Davut, siyasi meseleyi daha düşük önceliğe düşürmeyi kabul ettiler ve Karaçi'de bir geçiş bölgesi kurmayı, Afgan ticareti için özel demiryolu araçları sağlamaya ve Afganistan'daki yolların ve depo tesislerinin iyileştirilmesi konusunda anlaştilar. Ancak 1958'de Pakistan'da General Eyüp Han iktidara geldiğinde ilişkiler bir kez daha kötüye gitti (Kakar, 2012, s. 130-131).

Afgan tarafında, 1960 yılı belirleyici oldu. Başbakan Davut Han, Peştunistan meselesini ciddiyetle takip etti. SSCB'de Davut Han'ın bu davranışını destekledi ve bu meseleye her türlü yardımda bulunma güvencesini belirtti. Pakistan'da Davud Han'ın bu tavrını püskürttü ve ticari ilişkileri durdurdu ve sınırlar kapatıldı. 1962'nin sonunda ablukanın dayattığı ekonomik zorluklar şiddetliydi. Sonunda 9 Mart 1963'te Başbakan Davut'un istifasına yol açtı. Serdar Davut'un istifası, iki ülke arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin yeniden kurulduğuna işaret etti.

5.1.1.2. Kral Zahir Şah 'ın Son On Yıl Demokrasi Dönemi

Davut Han'ın Mart 1963 istifasından sonra, Pakistan- Afganistan ilişkileri Mayıs 1963 Tehran Anlaşması'yla sonuçlanan başarılı arabuluculuğunun ardından yeniden kurmaya, kapalı sınırların yeniden açmaya ve ticari bağlarını sürdürmeye karar

verdiler. Her iki taraf da karşılıklı sorunlara uluslararası hukuka uygun olarak yaklaşma ve iyi bir anlayış, dostluk ve karşılıklı güven ortamı yaratmaya devam etme konusunda anlaştilar.

İki taraf da komşu ülkelerle ılımlı politika ve müzakereye önem veren, dış politikalarına değişiklik getirecek kadar gelişti ve samimi bir yön aldı. 1965 yılında Hindistan- Pakistan arasında ortaya çıkan savaşta Afganistan, Pakistan'ın yanında yer aldı ve bu da Pakistan'ın Hindistan ile olan savaşına tamamen konsantre olmasını ve batı sınırının güvenliliği konusunda endişelenmemesini sağladı. Hâlbuki Afganistan hükümeti Peştunistan meselesinde bu fırsatı Pakistan karşıtı değerlendirebiliyordu. Ancak Zahir Şah, savaşta Pakistan'a karşı eylem destekçilerinin görüşlerini kabul etmekte isteksizdi. Zahir Şah, 1968'deki resmi ziyaretinde Pakistan tarafından çok sıcak bir şekilde karşılandı. Bu ziyaret tarafları ticari ve ekonomik iş birliği alanında ve karşılıklı anlayışın artması da dâhil olmak üzere ilişkilerinde daha fazla sıcaklığa yol açtı. Pakistan'ın parçalanmasına ve Pakistan'ın doğusunda yeni Bangladeş devletinin kurulmasına yol açan 1971'deki Hindistan- Pakistan savaşında, Afganistan hükümeti 1965 yılındaki tarafsızlık politikasını takip etti ve bir kez daha Pakistan'ın savaştaki meşguliyetinden yararlanmaktan kaçındı. Savaş ortamı soğuduktan sonra Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Bhutto, 11 Ocak 1972'de Hindistan'la savaşın bitmesinin ardından Afganistan hükümetini savaş sırasındaki konumu ve politikasını takdir ettiğini ifade etmek için Kabil'e geldi (Durani ve Khan, 2009, s. 34-35).

5.1.1.3. Davut han 'ın Cumhuriyet Dönemi ve Saur Devrimi

Pakistan- Afganistan ilişkileri Serdar Davut Han'ın Başbakanlık görevinden ayrılmasıyla normalleşmeye başladı. 1963-1973 yıllar arası iki ülke ilişkileri, ortaya çıkan her türlü gerginlik, güvensizlik ve tarihi negatif kalıntıları çözecek kadar gelişmişti. Ancak 1973 yılında Kabil yönetiminde ortaya çıkan ani bir değişimle ikili ilişkiler kesintiye uğradı. Kral Zahir Şah Avrupa'yı ziyaret ederken, kuzeni Davut Han SSCB'nin iş birliği ve Afganistan komünist partilerin (Perçem Partisi ve Demokratik Halk Partisinin) yardımıyla kansız bir darbe ile iktidarı ele geçirdi. Davut Han ilk resmi açıklamasında monarşi döneminin sona erdiğini söyledi ve ilk kez Afganistan'da Cumhuriyeti ilan etti (Habibyar, 2018, s. 37).

Davut Han'ın darbesinde onu destekleyen SSCB yanlısı unsurlar, Pakistan hükümeti tarafından endişe verici bir gelişme olarak algılandı. Davut Han'ın Başbakanlık döneminde de ilişkilerin gergin ve belirsiz olduğunu belirttik ve şimdi başkanlık döneminde de ilişkiler donma noktasında gelmiş veya tersine dönmüştür. Davut Han'ın iktidara geri dönüşü sınırın diğer tarafında yaşayan Peştun ve Beluçlar arasında bir kez daha ayrılıkçı hareketleri uyandırdı ve onlara kendi özgürlüğünü kazanma konusunda destek sağlamaktan söz etti. Davut Han'ın bu hareketi Pakistan topraklarında Peştun ve Beluç ayrılıkçı isyancıları canlandırdı. Davut Han'ı Pakistan'ın entegrasyonu için ciddi bir tehdit olduğunu düşünen Pakistan hükümeti, Davut Han rejimini istikrarsızlaştırmak ve yıkmak için Davut Han karşıtı güçleri desteklemeye karar verdi (Kakar, 2012, s. 131, Ali ve Hussain, 2018, s. 180).

Pakistan devleti, komünizm karşıtı ve Davut karşıtı Afganistan İslamcı duygularla karşı karşıya kaldı. Bu muhaliflere Afganistan'daki akınları ve ayaklanmaları için eğitim ve diğer destekler sağlandı. 1970'lerin ortalarında Afganistan'ın iç işlerinde SSCB nüfuzunun yükselişini fark eden Başkan Davut, Pakistan karşıtı politikaların Afganistan'a yarardan çok zarar verdiğini gözlemledi. Pakistan misillemesine yenik düşen Başkan Davut, İslamabad ile uzlaşma kararı aldı ve Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Bhutto'yu Kabil ziyaretine davet etti. Bhutto, Haziran 1976'da Kabil'de benzeri görülmemiş bir sıcaklıkla karşılandı ve Davut Han da aynı yılın Ağustos ayında İslamabad'a yaptığı karşılıklı ziyarette kırmızı halıyla karşılandı. Bu uzlaşmacı ziyaretler, güveni yeniden canlandırmaya, gerginliği yatıştırmaya, barış içinde bir arada yaşamanın çözümüne ve anlaşmazlıkların barışçıl çözümüne yardımcı oldu (Ebrahim Khani, 2016).

SSCB ve Afgan sol güçleri Davut Han'ın bu 180 derecelik dönüşünü ve eski düşüncelerinden uzaklaşmasını görünce, Nisan 1978'de Davut Han'a karşı Komünist güçleri tarafında bir darbe (Saur Darbesi) gerçekleşti. Bu darbede Davut Han ve tüm ailesi öldürüldü ve Kabil yönetimi Nur Muhammed Taraki ADHP tarafından devralındı. Kabil'de komünist rejimin konumlanması, tüm sonuçlarıyla Kabil- Delhi-Moskova bağlantısından anlaşıldığı üzere Pakistan'ın güvenliği ve bütünlüğüne ciddi bir tehdit oluşturuyordu (Attai, 2006, s. 98, Ali ve Hussain, 2018, s. 180). Pakistan, Kabil'deki komünist yönetime karşı direniş güçlerini destekleme ve örgütlemeye başladı. Kabil yönetimini ele geçiren komünist gruplar arasında anlaşmazlıklar

ortaya çıktı ve Eylül 1979'da Hafizullah Emin, Taraki'ye karşı bir darbe düzenledi ve Afganistan devlet başkanı olarak görevi devraldı. 1979'un sonlarında Emin, itaat eksikliği ve bencilliği yüzünden komünist güçler tarafından öldürüldü ve yerine Babrak Karmal yeni başkan olarak atandı. Davut Han'ın ölümünden sonra ve Afganistan Komünist güçlerinin iktidarı ele geçirmesinden sonra Pakistan-Afganistan ilişkilerinde bir kez daha gerginlik ve güvensizlik hâkim oldu (Sattar, 2010, s. 172).

5.1.1.4. SSCB İşgali ve Taliban Dönemi İlişkiler (1979 - 2001)

SSCB'nin 1979'da Afganistan işgali, Kızıl Orduyu Güney Asya'nın işgallerinin geleneksel kapısı olan Hayber Geçidine tehlikeli bir şekilde yaklaştırarak Pakistan için korkutucu bir durum yarattı. Bu işgal Pakistan Başbakanı General Zia'nın İslami kardeşlik duygusunu derinden rahatsız etti. SSCB kuvvetleri, Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Beluç bölgesinde bir saatlik sürede konumlandı. Dahası, sıcak su teorisinin savunucuları, Pakistan'ın SSCB için son durak olmasından korkuyorlardı. Bu sebepten dolayı, SSCB'nin Afganistan'a girmesi, Pakistan, İran ve Basra Körfezi'nin güvenliği için doğrudan stratejik bir tehdit oluşturuyordu (Habibyar, 2018, s. 38). 1979 İran ihtilali ve Şah'ın tahtan düşmesiyle bölgesel güvensizlik duygusu çoktan zarar görmüş olan ABD, SSCB işgalini sadece Pakistan için değil, aynı zamanda Basra Körfez bölgesi ve ABD çıkarları için de jeo- stratejik bir tehdit olarak algıladı. SSCB'nin yayılmasını kontrol altına alabilmek için ABD bölgesel güvenlik ağını güçlendirmeye karar verdi ve Mayıs 1980'de Pakistan'ın bağımsızlığını ve ulusal güvenliğini ciddi bir şekilde tehdit eden komünist güçlerine karşı savunmasına yardımcı olmak için siyasi, askeri ve ekonomik yardımlar sağlayacağını dille getirdiler.

Pakistan üzerinden aktarılan ABD yardımının aslan payı Peşaver merkezli olan Afgan Mücahitlerine aktarıldı. ABD'nin Mücahitlere silah, mühimmat ve teçhizat tedariki İSİ üzerinden sağlandı (Habibzada, 2016, s. 47). Afgan komünist güçlerin ve SSCB kuvvetlerinin, mücahitlere karşı yenik düşmeleri ve her geçen gün kontrolünü kaybetmesi, ADHP içinde meydana gelen kavga ve husumetler Moskova'nın yenilgisine işaret ediyordu. 1985'te Moskova'da iktidara gelen Mikhail Gorbaçov, Moskova'nın Afganistan savaşından bir şey elde edemeyeceğini ve bu savaşın

SSCB'ye bir yararı olmadığını belirtti. Böylece Pakistan- Afganistan arasındaki Barış Anlaşması 14 Nisan 1988'de Cenevre'de SSCB ve ABD arasında imzalandı. Anlaşmaya göre SSCB kuvvetlerinin Mayıs 1988'den 1989'a kadar Afganistan topraklarından geri çekilmeleri karara bağlandı (Runion, 2017, s. 114-115).

Anlaşma ile Afganistan'da herhangi bir geri çekilme sonrası geçici hükümet tesis edilemediği için ülke bir iç savaş durumunda bırakıldı. Pakistan hükümeti bu anlaşmaya sadık kalmayıp, anlaşmanın hükümlerine itina etmedi ve Afganistan içişlerine müdahale etmeye özen gösterdi. Böylece Pakistan, SSCB'nin Afganistan'da iktidarda kalan kollarının imha edilmesi çağrısında bulundu ve ona karşı Afgan Mücahitlerini desteklemeye devam etti. 1991'de SSCB'nin dağılması ve 1992'de ADHP'nin çöküşü ile Pakistan'ın, Peşaver Anlaşması kapsamında Sibghatullah Mojaddedi geniş tabanlı geçici hükümetini kurdu. Pakistan, mücahitlerin hükümetini tanıdı ve iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Fakat Mojaddedi'nin iki aylık görev süresi bittikten sonra Burhanuddin Rabbani, Kabil yönetiminin başına geçti. Rabbani de görev süresi bitince, iktidardan çekilmek istemedi ve Peşaver Anlaşmasını bozdu. Rabbani'nin bu hareketi Pakistan ve diğer mücahit grupları iktidar mücadelesine itti. Böylece 1992 ile 1994 yılları arasında mücahitler arasında yaşanan çatışmalarda çok sayıda ölü ve yaralı verdi. Pakistan ile Rabbani hükümeti arasında ilişkiler o kadar kötüye gitti ki Kabil'deki Pakistan Büyükelçiliği Temmuz 1994'te kapatıldı ve çok geçmeden iki ülke arasındaki sınırı da kapattılar (Rasanayagam, 2002, s. 142-143).

Pakistan devleti, Afganistan topraklarında kendi çıkarlarını takip etmek için Afgan Mücahit liderleri arasında uzun süre devam eden savaş ve suç faaliyetlerine karşı Taliban olarak bilinen yeni bir İslamcı grubu desteklemeye çalıştı. Taliban, Eylül 1994'te Kandahar'da ve çevresinde ortaya çıktı. Taliban fenomeni kısa sürede şaşırtıcı bir gerçek oldu, ivme kazandı ve hesaba katılması gereken hâkim bir güç haline geldi. Taliban'ın çoğu Pakistan Medreselerinde eğitim gördüğü için, Pakistan'a karşı yumuşak ve sempatik duyguları vardı. Pakistan, Orta Asya pazarlarına güvenli erişim sağlayabilecek, iş birliğine dayalı bir hükümetle barışçıl ve istikrarlı bir Afganistan arıyordu. Pakistan hükümeti Taliban hareketinin hızlı ilerleyişini göz önünde bulundurarak, Kabil'deki Taliban yönetimi aracılığıyla hedeflerine başarılı bir şekilde gidebileceğini hissetti. Pakistan için ilk kez

Afganistan'ın Pakistan'ın dostu olan ve Hindistan ile hiçbir bağı olmayan bir hükümeti vardı (Ebrahim Khani, 2016, Ali ve Hussain, 2018, s. 180-181).

Pakistan Taliban hükümetine tam diplomatik ve ekonomik destek sağladı. Pakistan'ın Taliban'a verdiği siyasi ve ekonomik yardımı kısmen ulusal çıkarlarını geliştirme arzusundan kaynaklanıyordu. Taliban'ın savaş arzulayanları kontrol etme ve kontrol edilen bölgelerine barışı getirme konusundaki başarısı, Pakistan'ı Afganistan'ın geleceği üzerine bahse girme konusunda etkiledi (Durani ve Khan, 2009, s. 46-47).

Pakistan'ın Taliban'a eğilimi, aşağıdakiler gibi bir dizi jeo-ekonomik ve jeo-stratejik hususlardan kaynaklanıyordu:

- Rabbani hükümetinin düşmanca tavrı ve Hindistan'ın artan katılımıyla birleştiğinde Pakistan'ı Taliban'a doğru sürüklemeye zorlayan baskın faktörlerdi.
- Taliban, İslamabad'ın aradığı bir hedef olan Orta Asya'ya giden ticaret yolunu güvence altına alabilecekti.
- Dini bakışı açıları ve İslami argümanları, Hindistan karşıtı gücün sağlanmasına yardımcı olacaktı.
- Taliban'ın kontrolündeki Afganistan, Pakistan'a ezeli rakibi olan- Hindistan'a karşı stratejik derinlik kazandıracaktı.

Pakistan, Taliban rejimi ile ilişkilerini daha da güçlendirmek için onlara diplomatik tanınma sağladı ve ardından Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri de Taliban rejimini resmi olarak tanıdı. Pakistan devletinin, Taliban rejimini tanınması ve Kabil'de çoğunluğu Peştunlardan oluşan bir hükümete sahip olması konusundaki hedefleri Pakistan'da yeni iktidara gelen General Pervez Müşerref hükümetinde bile değişmedi. Pakistan Dışişleri Bakanı Abdul Sattar, Afgan politikasında herhangi bir değişikliği reddederken, Pakistan'ın Afganistan'daki çoğunluğunu Peştun etnik grupları temsil eden hükümet fikrini sürdürmeye devam edeceğini yeniledi. Fakat 11 Eylül 2001 ABD'ye karşı yapılan acımasız saldırı durumu değiştirdi ve Afganistan'a sığınmış olan, Taliban'la işbirliği içindeki Usame Bin Ladin bu eylemden sorumlu tutuldu. ABD, Afganistan'daki iktidar otoritesi olan Taliban rejimini Bin Laden'i teslim etmesi veya sonuçlarıyla yüzleşmesi konusunda uyardı. Taliban, ABD'nin bu isteğini misafirini teslim etmeyerek reddetti. Bu nedenle ABD, Afganistan'a

saldırmaya, Bin Laden ve onun eğitim kamplarını yok etmeye, El Kaide ve Taliban'ı parçalamaya başladı. ABD Başkanı, Pakistan devletine bölgedeki terörizmi yok etmek için ya bizimlesiniz ya bize karşısınız ifadelerini kullandı. Pakistan'ın da başka seçeneği olmadığı için mecburen kendi beslediği ve desteklediği Taliban terör örgütüne karşı savaşa katılmasını söyledi. Böylece Taliban ile Pakistan arasındaki çok samimi ve kardeşçe ilişkiler gerginleşmeye başladı (Rasanayagam, 2002, s. 203-204).

5.1.2. Ekonomik İlişkiler

Pakistan ve Afganistan arasındaki ilişkiler tarihsel olarak gergindi. Sınır ötesi sızma, mülteciler, uyuşturucu kaçakçılığı, militan gruplar ve terörizmle mücadele politikası konusundaki anlaşmazlıklar ve terörist ağlarla diyalog, köklü bir güven açığına katkıda bulundu ve ilişkileri aşındırdı. Bu sorunların güvenlik sektörünün ötesinde etkileri vardı ve daha güçlü ticaret ve ekonomik bağlar inşa etme çabalarını zorlaştırıyordu. Gerilimlere rağmen, Pakistan geçmişten günümüze kadar Afganistan'ın en büyük ticaret ortağıdır.

Coğrafi olarak Afganistan, denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Bununla birlikte, stratejik konumu nedeniyle kuzeyde Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan, batıda İran, güneyde Pakistan ve doğuda Çin olmak üzere altı ülke ile kara yollarıyla bağlantılıdır. Geo- strateji ve geo- politik nedeniyle ülke küresel ve bölgesel siyasette daha fazla öneme sahiptir. Afganistan, bölgesel düzeyde üstlenilen herhangi bir ekonomik faaliyetin merkezi olarak kabul edilir. Afganistan, Pakistan için Orta Asya devletlerine bir kara köprüsü gibidir; bu nedenle Pakistan, Orta Asya cumhuriyetlerinin doğal kaynaklarına erişim sağlamak için Afganistan'ın işlerine önem vermektedir. Öte yandan Pakistan, dünyanın geri kalanıyla ticaret için Afganistan'a uygun bir rota sağlıyor.

İktisadi faaliyetlerin artan önemini göz önünde bulundurarak, dünyanın denize kıyısı olmayan ülkeleri uluslararası ticaretten pay talep etti. Komşu ülkelerin limanlarından geçen ticaretin geçmişi, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin karayla çevrili ülkelere transit devletler üzerinden trafik vergilendirmeden denize giriş hakkı verdiği 1864 yılına kadar uzanmaktadır (Amin, Awan ve Raheem, 2020, s. 420-421). Pakistan,

liman tesisi sağlamak için 2 Mart 1965'te Afganistan ile bir transit ticaret anlaşması imzaladı. Bu anlaşma Afgan Transit Ticaret Anlaşması (ATTA) olarak bilinmeye başladı hem Pakistan hem de Afganistan'ın birbirlerine kendi bölgeleri üzerinden transit geçiş özgürlüklerini tanınması ve garanti etmelerine izin verdi. Bu anlaşmaya göre, Pakistan üzerinden Afganistan'a Peşaver-Torkham ve Chaman-Spin Boldak olmak üzere iki transit ticaret yoluna izin verildi (Rahim, 2017, s. 13).

Daha sonra, Afganistan'a ek ticaret tesisi olarak Pakistan sınırındaki diğer yollar da açıldı. Başlangıçta, ülkeler arasında yasal ticaretle ilgili faaliyetler için yollar kullanıldı, ancak zaman geçtikçe kaçakçılık, özellikle uyuşturucu kaçakçılığı gibi yasa dışı faaliyetler de gerçekleştirildi. Bu yasa dışı faaliyetler her iki ülkenin de ekonomisini olumsuz etkilemekle kalmadı, aynı zamanda sosyal sonuçları da oldu. Pakistan'ın Hindistan'a kendi topraklarından transit ticaret imkânı verme konusundaki isteksizliği, yalnızca iki ülke arasındaki çözülmemiş sorunların mirasından değil, aynı zamanda Afganistan'a ihraç edilen Hint mallarının Pakistan pazarlarına kaçırılacağına dair endişelerden de kaynaklandı. Bunun Pakistan'ın endüstrisi ve gelir kaynakları için ciddi sonuçları olacağından korkuyordu (Sultana, 2011, s. 22).

Afganistan ile yakın bağlara sahip olmak için Pakistan, Afganistan'da hastanelerin, okulların, kolejlerin ve üniversitelerin inşası gibi çeşitli geliştirme ve altyapı inşaa projeleri başlattı. Pakistan, bu projeler aracılığıyla güvenli ve barışçıl bir batı sınırı hedefinin peşinden gitti ve aynı zamanda Orta Asya pazarlarına erişim sağlamaya çalıştı (Kumar, 2008, s. 232).

5.1.2.1. Pakistan ve Afganistan Arasındaki Ekonomik Bağlar

Gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşması, uluslararası ticaret engellerini en aza indirmek, ayrıca önemli düzenlemeler sağlamak için tarifeleri, kotaları ve sübvansiyonları azaltmak veya ortadan kaldırmak için yapılan yasal anlaşmadır. Bu anlaşma ilk olarak 23 ülke tarafından 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanmış ve 01 Ocak 1948 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Pakistan, 30 Temmuz 1948 tarihinden itibaren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na üye olmuştur. Bu anlaşmanın beşinci maddesi ve transit ile ilgili New York 1965 sözleşmesi

karayla çevrili ülkelerin ticareti, Pakistan'ı karayla çevrili Afganistan'a transit tesisler sağlamak zorunda bıraktı. Bu hüküm uyarınca, Pakistan ve Afganistan, iyi bir transit ticaret ilişkisini sürdürmek için aşağıdaki iki anlaşmayı karşılıklı olarak imzaladılar (Amin, Awan ve Raheem, 2020, s. 420).

1. Afgan Transit Ticaret Anlaşması (ATTA)
2. Afganistan Pakistan Transit Ticaret Anlaşması (APTTA)

5.1.2.1.1. Afgan Transit Ticaret Anlaşması (ATTA)

BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, karayla çevrili Afganistan'ın, gümrük vergileri veya herhangi bir işle ilgili herhangi bir ücret ödemedi, nakliye ve kıyı şeridi haricinde, limanlar aracılığıyla mal ithal ve ihraç etmesini sağladı. Pakistan'a, ATTA kapsamında transit halindeki malların güvenliğini sağlama sorumluluğu verildi. Hem Spin Boldak hem de Karaçi-Peşaver rotalarında ulaşım sağlamak Pakistan'ın sorumluluğundaydı. Bu tesisin Afganistan halkı için hiçbir şekilde ayrımcı olmaması, anlaşmanın imzalanması sırasında beş yıl sonra yenilenmesine karar verdi. Gümrük ve diğer prosedürler Pakistan topraklarından transit geçişi kontrol edilecekti. Malların listeleri ister Chaman-Spin Boldak veya Peşaver-Torkham aracılığıyla işlem görmüş olsun, nakliye sırasında kontrol edilecek, incelenecek ve karşılaştırılacaktı (Grawert, Nusrat ve Ali Shah, 2017, s. 11-12). Pakistan üzerinden izin verilen yollara ek olarak, Afganistan'a mal akışı Orta Asya ülkeleri, İran'dan Bandar Abbas, Çin Wakhan Koridoru ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Hindistan'dan hava geçişi gibi diğer yollarla devam etti.

ATTA 1965 kapsamındaki Pakistan-Afganistan transit ticaretinin arttığına tanık olunmuş ve Afganistan'ın Karaçi/Qasim limanı ve Wahga'nın kara yolu üzerinden Hindistan'a ihracatı da dâhil edilen ve 1980'den beri yürürlüğe giren Pakistan'ın Qasim limanı bu ikili ticaret anlaşmasının bir parçası kılınmıştı. ATTA kapsamında Pakistan üzerinden yapılan Afganistan ihracatı 2006 yılında en yüksek, yani 80 milyon ABD doları ve 2009 yılında yalnızca 40 milyon ABD doları olarak kaydedildiğini göstermektedir. Ayrıca, Afganistan'ın Pakistan üzerinden yapılan ithalatı 2005 yılında 475 milyon ABD dolarından 2009 yılında 1 milyar ABD dolarını geçtiğini göstermektedir. Bunun nedeni, terörizme karşı savaşından sonra

Afganistan'ın yeniden inşası için uluslararası toplumun desteği olabilir (Amin, Awan ve Raheem, 2020, s. 422).

Taliban Sonrası Pakistan-Afganistan Ticaret ve Ekonomik İlişkileri

Pakistan ve Afganistan arasındaki ikili bağların yeniden başlaması, Taliban'ın devrilmesiyle, iki ülke arasındaki ekonomik bağların güçlendirilmesi için sağlam bir temel oluşturdu. 2002 Ortak Ekonomik Komisyonu, iki ülke arasında ekonomik iş birliğini geliştirme olasılığını yarattı. Daha sonra önemli çabalar sarf edildi. Bunlar arasında, yatırımı teşvik eden bir anlaşma olan ATTA'nın revize edilmesi, Chaman-Spin Boldak ile Chaman- Kandahar arasında bir demiryolu hattı inşa edilmesi için Pakistan bankalarının şubelerinin açılması ve Veziristan üzerinden başka bir ticaret yolunun açılması anlaşması yer alıyordu. Pakistan, transit ticareti kolaylaştırmak için Pakistan-Afgan sınırı arasında on giriş noktası ve dokuz gümrük istasyonu daha açıldığını duyurdu ve ayrıca sınırda ambarlar ve ağır araç terminalleri kurmayı kabul etti (Sultana, 2011, s. 23 ve Rahim, 2018, s. 7).

Pakistan, Afgan malları için liman ücretlerini yaklaşık %50, demiryolu ücretlerini %25 azalttı ve Qasim Limanı'nı Afgan malları için ek bir giriş noktası olarak ilan etti. Pakistan, Afganistan ile transit ticareti kolaylaştırmak için mümkün olan tüm kaynakları geliştirmek istedi. Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan liderleri arasında 27 Aralık 2002'de bir gaz boru hattı inşası anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, Pakistan'ın Afganistan ve Orta Asya cumhuriyetleriyle ekonomik bağlarını güçlendirme taahhüdünün altını çizdi.

Yıllar geçtikçe, Afganistan şeker, pirinç, yemeklik yağ ve inşaat malzemeleri, petrol ürünleri, çimento, ilaçlar, sebzeler, meyveler, plastik eşyalar, kimyasal ürünler, elektrikli ve diğer makineler gibi Pakistan mallarının önemli bir alıcısı haline geldi. 2002 yılında Pakistan 400 milyon dolarlık mal ihraç etti ve Afganistan'dan ithalatı 35 milyon dolardı (Zingel, 2014, s. 2). İhracat oranı 2005- 2006'da daha da arttı. İki ülke arasındaki ikili ticaret hacmi 2004-2005'te 1,2 milyar dolardan 2005-2006'da 1,5 milyar dolara yükseldi (Kumar, 2008, s. 225). Bununla birlikte, 2006-2007'de Pakistan'ın imal edilmiş mallar içindeki ihracat payı, İranlı ve Hintli üreticilerin sert rekabeti nedeniyle yaklaşık 400 milyon dolara azaldı. Pakistan, Afganistan'a olan ihracatını 2010-2011'e kadar 2 milyar dolara çıkarmayı planlıyordu. 2008 yılında Afganistan'la ikili ticareti 2 milyar doları aşarak taahhüdünü gösterdi. Pakistan'ın

Afganistan ihracatı 1,2 milyar doları ve Afganistan'ın Pakistan'a ihracatı 700 milyon doları buldu. Nitekim Taliban rejimi döneminde sadece 25 milyon dolar olan ikili ticaret önemli ölçüde artmıştır (Sultana, 2011, s. 23-24).

Pakistan Hükümeti, 1995 yılında Afgan Ticaret ve Geliştirme Hücresini (ATDC) kurdu. Hücre, Pakistan'ın Afganistan'daki ticaret, transit ticaret ve kalkınma projelerini geliştirmenin yanı sıra Orta Asya cumhuriyetleri ile ticari bağlantılar geliştirmekle görevlendirildi. Daha sonra, istikrarsız jeopolitik ortam ve finansal kısıtlamalar nedeniyle Orta Asya'ya ticaret yolları geliştirilemedi ve Hücre esas olarak Afganistan'a odaklandı. İlk yıllık bütçesi 160 milyon Rs idi ve daha sonra 1998 nükleer testlerinden sonra 44 milyon Rs düşürüldü. Hücreye esas olarak Afganistan ve Orta Asya devletleri ile ticareti düzenleme, Afgan transit ticaretini koordine etme ve düzenleme, Afganistan'da iletişim altyapısı geliştirme, Afganistan'a insani yardımı koordine etme ve tüm gruplarla temasları sürdürme görevi verilmiştir (Sultana, 2011, s. 24 ve Rahim, 2018, s. 7-8). 2001 Bonn Anlaşması uyarınca Pakistan, Afganistan'daki rehâbilitasyon ve yeniden yapılanma projeleri için 300 milyon dolar taahhüt etti. Bu projeleri koordine etme ve uygulaması ATDC'ye verildi.

2003-2004 döneminde Pakistan, Afgan transit ticaretini kolaylaştırmak için önemli adımlar attı. Liman ve demiryolu taşıma ücretleri rasyonelleştirildi, Qasim Limanı ek bir giriş noktası haline geldi ve Kuzey Veziristan'daki Ghulam Khan ek bir sınır kapısı olarak açıldı. Afgan transit ticaretinin olumsuz listesindeki maddelerin çoğu silindi ve Afgan meyvesine uygulanan vergi %25'ten %5'e düşürüldü. Pakistan ayrıca Afganistan hükümetine 10 milyon dolar nakit yardım sağladı. İki ülke arasındaki ikili ticaret 2001-2002'de 192,14 milyon dolardan 2003-2004'te 540 milyon dolara çıktı. Pakistan, 2009 yılı sonunda Afganistan'ın sağlık, eğitim ve iletişim sektörlerinde çeşitli projeleri toplam 87.02 milyon dolar bedelle tamamlamıştır. Çeşitli sektörlerde devam eden projelerin toplam maliyeti 295.617 milyon dolardır (Sultana, 2011, s. 24-26). 17 Aralık 2010 itibarıyla Pakistan ile Afganistan arasındaki toplam ikili ticaret hacmi 2 milyar dolardır. Kasım 2014'te Pakistan'a yaptığı ziyarette, yeni seçilen Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Ghani, Afganistan'ın Pakistan ve Orta Asya arasında bir kara köprüsü olma potansiyelini vurguladı ve Hindistan ile ticaret için Pakistan'dan aynı tesisi aradı. Her iki ülke de

ikili ticaretini 2017 yılına kadar 5 milyar dolara çıkarmayı hedefledi (Husain ve Elahi, 2015, s. 2).

5.1.2.1.2. Afganistan-Pakistan Transit Ticaret Anlaşması (APTTA)

Değişen temel gerçekler nedeniyle, Pakistan ve Afganistan, şimdi Afganistan Pakistan Transit Ticaret Anlaşması (APTTA) olarak adlandırılan ATTA'yı yeniden müzakere etme ihtiyacı hissettiler. Bir ABD girişimi kapsamında, Pakistan ve Afganistan, kara yoluyla Afganistan-Pakistan-Hindistan ticaretine izin verecek şekilde ATTA'yı revize etmek için bir Mutabakat Zaptı (MoU) imzaladılar. Yeni anlaşma, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın huzurunda 19 Temmuz 2010'da tamamlandı. Ancak, anlaşmaya karşı bir kamuoyu ajitasyonu vardı ve eleştirmenler bunun Hindistan'a fayda sağlamak için ABD'nin diktesiyle yapıldığını söylediler. Pakistan Savunma Bakanlığı ve diğer paydaşlar tarafından ifade edilen çekinceler, 7 müzakere turunun ardından yumuşatıldı ve 6 Ekim 2010'da kabine 'reform' yapılmış bir APTTA'ya onay verdi. Yeni anlaşma uyarınca, Afgan kamyonlarının ihraç malları Hindistan'a gönderilmek üzere Wagah sınırına taşınmasına izin verildi (Shabbir ve Ahmed, 2015, s. 7-8, Emin, Awan ve Raheem, 2020, s. 421). Eski anlaşmaya göre, sadece Torkham'daki Pakistan-Afgan sınırına mal taşımalarına izin verilmişti. Buna karşılık Pakistan kamyonlarının Afganistan'dan Orta Asya, İran ve Türkiye'ye gitmesine izin verilirdi.

APTTA, her iki ülkenin ekonomik ilişkilerini geliştirme ve pekiştirme taahhüdünün altını çizdi. Afgan mallarının Wagah sınırına erişimine izin vererek Pakistan, Afganistan'ın ekonomik kalkınmasında olumlu bir rol oynamaya istekli olduğunu gösterdi. Dahası, Afganistan üzerinden Orta Asya cumhuriyetlerine giden 17 rotaya erişim sağlayan Pakistan, bölgenin yükselen pazarlarına girmeye ve bölgesel ticaret üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmaya hazırlandı.

Pakistan-Afganistan ticaret ittifakı ilk günden bu yana, yıl boyunca dikkate değer bir büyüme ve başarılar elde etmiştir. 2005'ten 2018'e kadar Pakistan üzerinden yapılan Afgan transit ticaretini yüzdelik dağılımı aşağıdaki gibidir: ATTA döneminde 2005 yılında Pakistan üzerinden Afgan transit ticaret payının %28 olduğunu, bunu 2006'da %30, 2007'de %21 izlediğini ve 2008'de yalnızca %19, 2009'da %33 ve

2010'da en yüksek yani %60 olmuştur. 2011 yılının sonlarında APTTA uygulandı, ancak APTTA'nın uygulanmasına kadar ATTA altında transit ticaret yapıldı ve pay %22, ardından 2012'de %24, 2013'te %42, 2014'te %58, 2015'te %54, 2016'da %55, 2017'de %59 ve 2018'de %52 olmuştur. Bu istatistikler, APTTA altında en yüksek transit ticaretin 2017'de kaydedildiğini ortaya koyarken, en düşük olanın 2012'de sadece %24 olduğu açıkça APTTA'nın uygulanmasından hemen sonra olduğunu gösteriyor. Afgan transit ticaret payı sonraki yıl düşüş göstermiştir (Emin, Awan ve Raheem, 2020, s. 422).

Bir silsile siyasi gerilim ve anlaşmazlıklar nedeniyle 2017'de Pakistan- Afganistan transit ticareti askıya alındı ve sınır kapama nedeniyle her iki tarafta yaklaşık 3,500 kamyon mahsur kaldı. Dahası, Afganistan sadece Pakistan üzerinden transit ticaret yapmakla kalmadı, Türkmenistan, İran, Özbekistan ve Tacikistan ile de transit anlaşmalar yaptı. Buna rağmen Afganistan, Pakistan ile transit ticareti tercih ederken, ticaret ilişkilerinin yoksullaşması nedeniyle başka bir seçenek benimsedi. Uluslararası ilişkilerde, güvenlik ve ekonomik ihtiyaçlar ve meselelerde, kültürel değişimler, uluslararası anlaşmalar ve diğer ortaklıklar iki veya daha fazla ülke arasındaki ilişkiyi belirler. Bu ilişkiler bir ülkenin diğerindeki rolünü artırabilir. Bu ilke Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkilerde ve Pakistan'ın Afganistan'daki siyasi ve ekonomik arenanın önemli oyuncularından biri olduğu söylenebilir. Afganistan'ın Pakistan ile 2,430 km'lik ortak bir sınır, ortak bir din, birbirine bağlı bir güvenlik, ortak bir kültür, bağımlı ve paylaşılan bir ekonomi gibi ortak yanı vardır (Kaker, 2017, s. 5-8).

Afganistan kara ile çevrili bir ülke olduğundan deniz yolu erişimi için Pakistan'a bağlıdır. Bu nedenle, Afganistan'ın ticaretinin büyük bir kısmı Pakistan üzerinden gerçekleşmektedir. Covid-19 salgınında daha da gün yüzüne çıkan iki ülke arasındaki sınırların açılması ve kapatılmasının önemi de göz ardı edilemez (Siddiki, 2020). Pakistan başbakanı İmran Han, ülkesinin küresel koronavirüs salgınına rağmen 2020 yılın son aylarında Afgan halkını desteklediğini duyurmuştu. Pakistan'ın Afganistan'a karşı iyi niyetine işaret ederek, geçidin arkasındaki kamyonların Afganistan'a girmesine izin vermek için Chaman- Spinboldek geçişinin yeniden açılmasını emretti. Afganistan devleti İmran Han'ın yaptığı bu iyi niyetli harekete teşekkür etti (Adili, 2020).

Pakistan, koronavirüsün yayılmasını önlemek için ihtiyatlı tedbirler için Spin-Boldak geçidini kapatmıştı. O zamandan beri, 3,200 konteyner Afgan tüccar malları da dâhil olmak üzere 1,584 kamyon geçişte mahsur kaldı. Bu sorun sonucu olarak, 6,000 konteyner Afgan tüccarın malları Pakistan'ın Karaçi limanında durdu. Bu mallar, daha sonra sınır açıldığında Afganistan'a taşınan hammadde ve yiyecekleri içeriyordu (Siddiki, 2020). Pakistan, Afganistan'ın uluslararası açık sulara en kısa geçiş yolunu sağlamaktadır ve bu Afganistan'ın ekonomisine büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Ancak önemli olan bu ekonomik ilişkilerin güçlü bir strateji çerçevesinde akılda tutulması gerektiğidir ki her iki ülkenin barış içinde bir arada yaşamasının ulusal çıkarlarına ulaşılabilir. Sonuç olarak Pakistan'ın Afganistan ile kültürel, dilsel, etnik ve dini ortaklıkları ile Afganistan ekonomisinin büyümesinde bölgedeki en etkili ülkelerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

5.2. 11 Eylül 2001 Sonrası İlişkiler

Pakistan - Afganistan arasındaki sorunlar Durand Sınır Hattıyla patlak vermişti. Bu hat, iki ülke arasındaki kalıcı sınır olarak görülemezdi. Sınır ötesi düşmanca yaklaşımlar, her iki tarafın da ilişkilerini temel düşmanlık noktası olarak görüyor. İlişkiler açısından her iki ülkenin jeo-stratejik ve siyasi alanı üzerindeki etkisinin nedeni bundan kaynaklanıyor. Ülkeler komşu olsalar da olmasalar da ulusal çıkarları için dostane ilişkiler kurarlar. Güney Asya'daki ülkeler Pakistan ve Afganistan'ın kimi zaman iyi, kimi zaman gergin ilişkileri olsa da gerçek şu ki, her iki ülke de geniş çapta kültürel, dini ve etnik ilişkileri paylaşıyor. İlişkiler hep uluslararası ve bölgesel siyasete göre adım atmıştır. Her iki ülkenin jeo-stratejik ve politik önemi inkâr edilemez, bu yüzden birbirleriyle tuhaf ilişkilere maruz kalmıştır.

Pakistan - Afganistan ilişkileri, güven ve güvensizlik teması etrafında dönüyor. Bu iki ülke ilişkilerinde güvenden çok güvensizlik hâkim ve karşılıklı bir fenomen olarak kalmıştır. Birbirine olan güvensizliğin yoğunluğu, farklı rejimlerde değişiklik göstermiştir. Zaman zaman kısa bir samimiyet ortaya çıksa da tutarlı bir yön sağlamak için hiçbir zaman yeterli olmamıştır.

Tarihsel kanıtlar, Pakistan'ın Afganistan kargaşasının radikal etkileriyle karşı karşıya olduğunu gösterdi. Mücahitlerin SSCB'ye karşı desteği ve Taliban rejiminin

kurulmasına yardım ve destek sağlaması, 11 Eylül olaylarının Afganistan'ın tüm yapısını ve her iki ülkenin ilişkilerini farklı bir düzeye taşıması gerçeğinin ifadesidir. 11 Eylül 2001 sonrası Pakistan - Afganistan ilişkilerini daha net anlaşılması için dönemselsel olarak iki dönem altında ele almanın uygun olacağı değerlendirilmektedir: 1. Hamid Karzai dönemi Pakistan - Afganistan ilişkileri 2. Muhammed Eşraf Ghani dönemi Pakistan - Afganistan ilişkileri.

5.2.1. Hamid Karzai Dönemi Siyasi ve Diplomatik İlişkiler

11 Eylül 2001 öncesi ilişkilerde Pakistan - Afganistan ilişkilerini iniş çıkışlar yaşadığını ve pek samimi olmadığını veya farklı rejimlerde değişiklik gösterdiğini hatta diplomatik ilişkilerin kapanmasına neden olan olayları da belirtmiştik. Ancak bununla birlikte, 11 Eylül sonrası senaryo Pakistan'ın 1990'larda Taliban'ı siyasi ve diplomatik olarak destekleme politikasını değiştirdi ve Afganistan ile ilişkilerini yeniden gözden geçirme, siyasi ve diplomatik bağlarını yenileme fırsatı sundu. Başkan Hamid Karzai, 2001'de Bonn Anlaşmasıyla Afganistan geçici hükümetinin başına geldiğinden beri, Pakistan ve Afganistan birbirleriyle nispeten dostane ve düzenli diplomatik istişarelerde bulunmuştur (Ahmed ve Bhatnagar, 2007, s. 161-162). Ancak, Hamid Karzai'nin ve onun kabinesinde önemli makamları elde eden ve Pakistan karşıtı Afgan Mücahitlerinden teşekkül olan Kuzey İttifakının Hindistan ile ilişkileri çok samimi ve başarılıydı (Suhbat, 2020, s. 65-66). Hindistan hükümeti, Hamid Karzai hükümetiyle çıkar temelli ilişkiler kurmak için harekete geçtiğinde, Pakistanlı yetkililer, Hindistan'ın Afganistan'daki etkisinin Pakistan için bir ulusal güvenlik tehdidi olduğu şeklindeki tutumlarını akladılar. Hindistan, Afganistan ve Pakistan ilişkilerini daha da tehlikeye attı. Hindistan konsoloslukları ve Afgan kuvvetlerinin askeri eğitimi, Pakistan'ı Afganistan ile stratejik öneme sahip ilişkileri yeniden düşünmeye sevk etti (Javaid ve Javaid, 2016, s. 2-3).

Cumhurbaşkanı Karzai, Şubat 2002'de Pakistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaret, iki devlet arasında yenilenen ikili ilişkilerin temelini atması açısından önemliydi. Ardından Nisan 2002'de Pakistan Cumhurbaşkanı Pervez Müşerref Afganistan'a bir iade ziyareti gerçekleştirdi. Ziyaret sırasında Pakistan, yeni hükümeti güçlendirmek için her türlü ahlaki, politik ve ekonomik desteği sundu ve

ülkedeki yeniden yapılanma ve rehabilitasyon zorluklarının üstesinden gelmek için Afganistan'a 100 milyon dolarlık yardımda bulundu (İkram, 2006, s. 17).

Ancak terörizm ve sınır ötesi sızma sorunu, iki hükümet arasındaki politika meselelerinin başında geliyordu. Pakistan hükümeti, Pakistan'ın aşiret bölgelerinde Taliban ve El Kaide içindeki ABD liderliğindeki koalisyon da terörist faaliyetlerine karşı desteğini açıkladığından beri, Pakistan hükümeti onları yok etmek için askeri operasyonlar başlattı. Operasyonlar aşiret üyeleri arasında yaygın bir öfkeye neden oldu ve bunun sonucunda şiddet eylemleri arttı. Afganistan hükümeti, Pakistan'ı sınır ötesi sızıntıyla yeterince mücadele etmemekle suçladı. Afganistan'da yoğunlaşan terörist ve intihar eylemlerinin arkasında Pakistan'ın parmağı olduğunu söyledi ve Pakistan'a karşı suçlamalarda bulundu (Ömer, 2011, s. 106-107). 2003'te Pakistan'ın Kabil Büyükelçiliğe karşı düzenlenen protesto göstergesi ilişkileri olumsuz etkiledi. Bunun sebebi de Kabil'deki ABD Büyükelçisi Zalmay Khalilzad'a karşı gerçekleştirilecek olan suikast girişiminde iki Pakistanlı'nın ele geçirilmesi iddiası ilişkileri daha da germiştir. Yine de Pakistan ile Afganistan arasındaki tartışmalar ve çatışmalar çok yaygınlaşmıştır. Hattaki 2007'de ve 2011'de iki ülkenin sınır güvenlikleri arasında iki kere silahlı çatışmalar yaşanmış ve bu çatışmalar iki taraftan da canı kayıplarla sonuçlanmıştır (Siddique, 2011, s. 15).

Taliban bir kez daha Pakistan'ın yardımıyla askeri gücünü yeniledi ve Afgan hükümeti ve koalisyon güçlerine karşı gerilla savaşı başlattı. Aslında, 2008 yılı, ABD ve NATO birlikleri arasında en yüksek ölü sayısına ulaşılan en şiddetli yıl oldu. Bundan böyle her iki ülkenin liderliği ilişkileri yumuşatamadı. Bu iki ülke arasında 2008'den bugüne kadar ilişkileri bozan bir iddia oyunu patlak verdi. Ancak bu dönemde ortaya çıkan sorun her iki ülke için son derece tehdit ediciydi. 2012'den sonra her iki ülke birbirinin iç güvenliğini bozduğu için bir suçlama oyunu başlattı. Suçlama oyunu, her iki ülkenin de çıkarına olan karşılıklı güven ve iş birliği ilişkisini bozdu.

2010 yılında barış sürecinin Afganistan'daki militanlığı ve savaşı sona erdirmek için bir çözüm olarak öngörülmesine karşın, Afgan siyasetçiler ve üst düzey hükümet yetkilileri Pakistan'ın faaliyetlerine güvenmemeye devam etti. Afgan yetkililer, ISI'nin Taliban militanlarını tamamen desteklediğine inanıyordu. 2006-2014 yılları arasında Hamid Karzai, Taliban ile barış görüşmelerine aracılık etmek için sürekli

olarak İslamabad'dan yardım istedi, ancak Pakistan'ın iş birliği eksikliğinden dolayı sonuç alamadı. Karzai girişimleri başarısız oldu ve Pakistan'dan hayal kırıklığına uğradı. Afgan politikacıları kendi başarısızlıklarını görmezden gelerek, Afganistan'ı saran kaostan Pakistan'ı sorumlu tuttu (Sharifi, 2017, s. 190-191).

İlişkiler söz konusu olduğunda, diplomatik ilişkiler Hamid Karzai birinci ve ikinci döneminde de maalesef kötüye gitti, bu tüm bölge için en büyük sorun oldu, terörizm ve aşırılıktan etkilenen ancak karşılıklı tehditlere karşı koyma yolunda ilerleyemeyen iki ülkedydi. Her iki ülke de savaş durumundaydı ve intihar kuşatması, korkuya dayalı zalimlerin bağlantı kurma konusunda her iki milleti de rahatsız etmeye başlamasıyla bir stratejiye dönüştürüldü.

Tüm bu gerçeklere rağmen, her iki ülke de aynı anda terörizmden etkileniyordu, ancak kendi ülkelerinden gelen bu tehdidi çözmek için öne çıkmıyordu. Diplomatik ilişkiler, çeşitli zamanlarda ekonomik ve siyasi ilişkilerin de tehdit altında kaldığı bir taraftı. Afganistan, Pakistan olmadan hiçbir zaman doğrudan ticaret imkanlarına sahip olmayan ve denize kıyısı olmayan bir ülkedir, çünkü bir komşu ülke olarak, Afganistan'ın en büyük dezavantajı olan Pakistan ile anlaşma sağlayamamıştır. Diğer yandan baktığımızda Afganistan, Pakistan'ın ekonomik açıdan uygun Orta Asya'ya erişimini sağlaması açısından çok önemlidir. Sonuç olarak, her iki hükümet arasındaki ilişkilerin, krizlerin çözümü imkansız bir görevdi. Her iki ülke de karşılıklı çıkarlar için birbirleriyle iş birliği yapma konusunda boşa giden çıkarlarından ödün veremezdi. Böylece her iki ülke de çok samimi ve ikili ilişkiler kuramadı.

Terörizme karşı verilen savaş ilişkileri bozdu ve her iki ülkenin dostane ilişkiler kurma müzakerelerinin başarısızlığı ilişkileri daha da kötüleştirdi. Her iki ülkenin ilişkileri de terörizm yüzünden öyle bir aşamadır ki, ilişkilerinde yeni bir evre eklemenin yolu ya çok azdır veya hiç yoktur. Diplomatik düzeyde samimi ilişkiler için adımlar atıldı, ancak başarısızlıkla sonuçlandı. Karşılıklı güven alışverişi ve yeni boyut geliştirmek için her iki ülkenin siyasi paydaşları da askeri liderleriyle birlikte ziyaret ettiler, ancak ziyaretlerden yeterli sonuçlar elde edilemedi.

5.2.2. Ulusal Birlik Hükümeti Dönemi Siyasi ve Diplomatik İlişkiler

Hamid Karzai döneminden bu yana ulusal birlik hükümetinin dış politikasındaki en ciddi değişim Pakistan ile ilişkilerde gözlemlendi. 14 Kasım 2014 tarihinde Pakistan'a ilk resmi ziyareti sırasında, Ulusal Birlik Hükümetin Başkanı Muhammed Eşraf Ghani, çeşitli boyutlarda geniş bir etkileşim yelpazesi yaratmak için büyük ve üst düzey bir heyeti kendisiyle İslamabad'a götürdü. İki gün süren bu ziyaret, Pakistan'ın barış sürecindeki kilit rolünü ve iki ülke arasındaki güçlü ekonomik ve siyasi bağları vurgulayarak gerginlik sorununu önledi. Bu eylem ile özellikle Hamid Karzai hükümetinin son günlerinde güvensizlik ve açık çatışmalar nedeniyle soğumaya başlayan iki ülke ilişkileri, iyileşme ve değişim fırsatı buldu (Shafaqna, 2015).

Afganistan'ın Pakistan ile ilişkilerinin Eşref Ghani'nin yönetimi sırasında Karzai'nin 13 yıllık iktidarından bu yana gergin olduğu şüphesizdir. Ancak Afganistan'da ulusal birlik hükümetinin oluşumunun erken dönemlerinde, iki ülke arasında bir istihbarat iş birliği anlaşması imzalandı. Ulusal Birlik Hükümeti'nin imzaladığı bu anlaşma ulusal güvenliğin başkanı Rahmatullah Nabil tarafından kabul edilemez bulundu ve Afganistan'ın ulusal çıkarlarına ters düştüğünü söyledi ve böylelikle görevinden istifa etti. Afgan parlamentosu ve halkı, ulusal birlik hükümetinin bu hareketini kasıtlı bir başarısızlık ve ulusal çıkarlara aykırı olarak gördü. Ancak Eşref Ghani'nin hükümeti Pakistan'ın Afgan barış sürecine yönelik dış politika güvenini kazanmak ve Pakistan'a karşı 180 derecelik bir dönüşle Taliban'ı Afgan hükümeti ile müzakere masasına getirmek istedi (Saeedi, 2020).

Eşref Ghani'nin Pakistan'dan büyük umutları vardı, Pakistan'a ilk ziyaretinden önce söylediği gibi: 'Yakında Pakistan'a gitmekten memnuniyet duyuyorum ve Pakistan hükümet yetkilileri belirli kısa, orta ve uzun vadeli iş birliği planlarını tartışmak için Kabil'e gelecekler ve Pakistan-Afganistan ilişkilerinin geleceğine dair konuşacağız ve bu ilişkilerden Afganistan için büyük umutlarım vardır.' Maalesef, Ghani'nin iyimserliği gerçekleşmedi. Her şey tersini söylüyordu. Ghani, Pakistan'a karşı olan iyi niyeti için diplomatik geleneğe karşı Rawalpindi'deki, Pakistan genelkurmay başkanı Raheel Sharifin ofisine gitti ve ondan iş birliği istedi. Ancak bu iyi niyet faydalı sonuçlar vermedi.

Afganistan'ın Pakistan'daki eski diplomatı Ahmet Saeedi'ye göre, Afgan halkı haklı olarak Pakistan'ın Afganistan'a yönelik ikili stratejisi şeklindeki pratik politikasının Afganistan'da terörizmi ve savaşı güçlendirme konusunda devam ettirdiğine inanıyorlar. Uzmanlar, Afganistan'daki güvensizliğin büyük bir kısmının ISI ve Pakistanlı üst düzey askeri yetkililerin kontrolü altında olduğuna inanıyor. Ancak Afgan hükümetinin inanç ve umutlarının ayrı bir hesabı vardır. Ama Ahmet Saeedi'ye göre, Afgan halkının çoğunluğu, Pakistan'ın Afganistan'daki müdahale etmeme politikasını değiştirmeye çalıştığına dair hiçbir gösterge olmadığına inanıyorlar (Saeedi, 2020).

Ulusal birlik hükümeti 2014 yılından bu yana İslamabad yetkililerine terörizmle mücadele ve Taliban ile barış görüşmelerine ilişkin çeşitli mesajlar ve öneriler gönderdi. Ancak dinleme yapılmadı ve öncülerin kötülüğüne yönelik destek, Pakistan istihbarat servislerinin tüm gücüyle devam etti. Navaz Şerifin 2015'te Kabil ziyaretinde ulusal birlik hükümeti ile ikili iş birliğine ve terörist ağlara karşı ciddi eylemlere kararlıydı, terörizmi her iki ülkenin ortak sorunu olduğunu belirtti ve Afganistan'da barış ve güvenlik sağlama konusunda vaatlerde bulundu. Ancak bu ilişkiler ve bu özlemler çok kısa sürdü ve bu görüşmelerden hiçbir sonuç elde edilmedi (Farahmand, 2015). Eşref Ghani, ulusal birlik hükümeti döneminde defalarca Pakistan'ın barış sürecindeki, güvenlik ve istihbarat iş birliğindeki etkin rolüne karşı iyi niyetini dile getirdi ve bu yönde pratik adımlar attı, ancak ilişkilerin tarihine dayanarak, yaygın yurtiçi başarıya ulaşamadı. Bu politikanın uygulamaya konulması, sıcak ilişkilerin devam etmesine yol açmadı (Khan, 2014, s. 22).

Temmuz 2016'da Kabil'de protestocuları hedef alan ve 80'den fazla sivil öldüren terörist saldırının ardından Eşref Ghani, Pakistan'daki bir medya kuruluşuna Pakistan hükümetinin Taliban ve El Kaide gibi terörist gruplara güvenli sığınaklar sağladığını söyledi. Taliban'ı Pakistan'ın Quetta kentinde bir ofisi olduğu ve özgürce faaliyet gösterdiği için şiddetle eleştirdi ve 2018 yılında ise gerilim zirveye ulaştı. Eşref Ghani, Gazni eyaletinin Taliban'ın elinde düşmesinden sonra Gazni'de düzenlediği basın toplantısında Pakistan'ı Afgan sınırına yakın bir hastanede yaralı Taliban militanlarını tedavi etmekle suçladı. Kasım 2018'de yaptığı bir röportajda, Pakistan'ın Afganistan ile ilan edilmemiş savaşının sona ermesi gerektiğini ve Taliban'ı Afgan hükümeti ile müzakere masasına getirmesi gerektiğini söyledi.

2016'da Pakistan Torkham Sınır geçidinde bir kontrol kapısını inşasının ardından iki ülkenin sınır güvenlik kuvvetleri arasında beş gün boyunca devam eden kanlı bir savaş patlak vermiştir. Böylece bu çatışma sebebiyle sınır kaç gün boyunca her iki taraftan da kapanmıştır (Firstpost, 2016). Yine Mayıs 2017 Çaman sınırında iki ülkenin sınır muhafızları arasında diğer bir ölümcül çatışma patlak vermiştir. Bu çatışmalar sonucunda her iki taraf da birbirini sınır ihlaliyle suçlamıştır.

6. SONUÇ

Çalışmanın içeriğinde tartışıldığı gibi, son birkaç on yılda farklı militan gruplar farklı ülkelerde ve dünyanın farklı yerlerinde kendi çıkarları, misyonları ve vizyonlarıyla faaliyet gösterdiler. En son savaş silahları ve diğer askeri silah ve aygıtlarla donatılmışlardır ve siyasi gündemleri ve amaçları vardır. El Kaide, Taliban ve son zamanlarda IŞİD Afganistan'da isyancıların ve devlet dışı aktörlerin itibarını kazanan ve faaliyetlerini İslami Cihat olarak temsil eden radikal gruplardan bazılarıdır. Gördüğümüz üzere SSCB'nin Afganistan'ı işgalinden sonra hem SSCB hem de ABD kendi çıkarlarını koruduğu görüldü. Afgan Mücahitlerin SSCB'ye karşı savaşından sonra, Körfez ülkelerinden Güney Asya'ya kadar uzanan ABD karşıtı duygular, 11 Eylül'ün sayılarına artış kaydediyordu.

11 Eylül 2001 olayı tüm İslam Dünyası için yeni zorluklar getirdi; El Kaide, Batı Dünyasına, dünyanın İslam ve Hıristiyanlık olarak ikiye ayrıldığı Haçlı Savaşları anlaşmalarına kısa bir bakış atan NATO aracılığıyla Teröre Karşı Savaşta birleşmesi için mantık sağladı. 11 Eylül saldırıları sadece bir ülkenin, ABD'nin vatandaşlarını öldürürken, dünyanın her yerinden tepkiler ve sonuçlar doğurdu, ancak Pakistan ve Afganistan terörizmden daha fazla etkilendi. Terörizm bu ülkeler için insan hayatı ve ekonomik çöküş şeklinde büyük bir kayıp getirdi.

ABD, diğer önlemlere ek olarak, büyük birliklerini konuşlandırdığı Afganistan'da SSCB'yi yenmek için iyi düşünülmüş bir plan hazırlamıştı. Bu süreçte ABD, Afganistan'da SSCB'ye karşı savaşabilecek Mücahidlerin finansmanını ve askere alınmasını kanalize etmek için Suudi Arabistan ve Pakistan'ı lider ve ortak ülke olarak dâhil ederek klasik bir siyasi-İslam yönetimi kullandı. Bu strateji ancak cihat adına aşırılıkçılık yoluyla gerçekleştirilebilirdi. Pakistan ve Suudi Arabistan'da medreseler CIA'in yardım ve finansmanıyla çoğaldı ve Mücahidlerin işe alınması için bu medreseler Taliban'ın üst düzey liderliğinin oluşmasına katkıda bulunan aynı medreselerdi.

ABD, SSCB'ye karşı savaşı kazandı, ancak Pakistan toplumuna, toplumu terörizme katkıda bulunan çeşitli mezhepsel gruplara bölen, altyapıya verilen zarar ve fırsat maliyeti açısından milyarlarca dolarlık kayıplara ek olarak, bitmeyen bir hastalık hediye etti. Terörle savaş nedeniyle Pakistan ülkedeki finansal kaynakların tükenmesi, sağlık gibi hayati önem taşıyan kamu sektörlerinde bütçe kesintilerine

neden oldu. Eğitim, sanayileşme ve sosyal güvenlik sorunlarıyla karşı kaşıya kaldı. Toplumun ötekileştirilmiş insanlarına kaynak yetersizliği ortamı, büyük rakip Hindistan tarafından daha da sömürüldü, böylece ulusal teröristler, mezhepçi teröristler ve toplumun hoşnutsuz kesimleri kullanılarak bir vekâlet savaşı başladı. Pakistan kendini Hakkani ağı, Leşker-eTayyiba (LeT), Ceyş-e-Muhammad (JeM) ve Afgan Taliban'a güvenli sığınaklara sahip olduğu kabul edilen bir bataklıkta buldu.

Günümüzde terörizm, giderek daha fazla iç içe geçen, çoğu zaman sarsıcı sonuçlara yol açan birkaç farklı eğilim hâkimdir. 1980'lerin başlarında terörizmin yeniden ortaya çıkması, teröristlerin doğasında, motivasyonlarında ve yeteneklerinde ortaya çıkan, dini bir zorunluluk tarafından harekete geçirilen köklü değişikliklerdir. Sözde amatör teröristlerin 1990'larda çoğalması bu süreci sürdürdü ve terörizmi tartışılmaz bir şekilde şimdiki haline geldiği gibi tartışmasız, daha dağınık ve şekilsiz fenomene dönüştürdü. Bu arada, soğuk savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması, devletin terörizme sponsorluğunu sona erdirmeyi ve profesyonel bir terörist 'kiralık silahlar' alt kültürünün ortaya çıkması, tartışmaya açık bir şekilde gittikçe artan bir fenomene başka istikrarsızlaştırıcı boyut daha ekledi.

Uluslararası sistemin yapısında devletler, maddi ve manevi kapasiteleri bakımından aynı düzeyde değildir. Bu nedenle, hükümetlerin çıkarları farklıdır ve bu da aralarında çatışmaya neden olabilir. Bu nedenle, milli güvenliğini güvenceye almak veya genişletmek için sürekli çaba göstermek, uluslararası ilişkiler alanındaki ülkelerin en önemli önceliklerinden biridir. En üst düzeyde milli güvenliği sağlamak, hükümetlerin en büyük endişelerinden biri, geçmiş ve mevcut dış politikalarının temel taşlarından biri olarak görülmektedir.

Pakistan'ın Terörizme Karşı Savaşta ABD'nin ortağı olmaktan elde ettiği başarılar değerlendirildiğinde, Pakistan'ın pek bir şey kazanmadığı sonucuna varmak haksız olmayacaktır. Pakistan bir kez daha kendisini ABD ile etiketledi ve Pakistan'ın iç meselelerine müdahale etmesine ve nüfuz etmesine izin vererek egemenliğini tehlikeye attı. Hükümetin savaşla mücadele kararına tepki olarak Pakistan hükümeti, özellikle Pakistan'ın daha önce bilmediği çok sayıda intihar saldırısına yol açan ve artan terörizm nedeniyle güvenlik sorunları şeklinde güçlü bir iç tepkiyle karşı karşıya kaldı. 2001'den beri devam eden terörizm ve aşırılık dalgası tüm ülkeyi terörize etti. Ekstra güvenlik önlemleri, zaten kırılğan olan ekonomiye fazladan bir

yük getirmiştir. Hükümet, ABD ile ortaklığı konusunda güçlü bir siyasi muhalefetle karşı karşıya kalmıştır.

Pakistan'ın yirmi yıldan fazla bir süredir Afganistan'da yer alması veya Afgan iç politikasına müdahalesi Taliban rejiminin kurulmasına yol açtı. 11 Eylül 2001 ABD'ye karşı yapılan trajik olay onun Afganistan'daki müttefikleri ve ortakları için El-Kaide ve Taliban'ı hedef alan terörizme karşı savaşta ön cephedeki konumu hakkında ciddi soru işaretleri uyandırdı. 11 Eylül 2001 öncesi takip ettiği Pakistan'ın dış politikası ile 2001 sonrası izlediği politika arasında tam tezatlı bir politika görebiliyoruz. Realizm teorisinin argümânına göre devletler her zaman hegemonya ve kendi çıkarları peşinde dirler. Buna göre Pakistan hükümeti'de ABD'nin bir çağırısıyla Afganistan'daki çıkarını görmezden gelerek dünya süper gücü ile birlikte Terörizme Karşı Savaş adına Afganistan'a girdi. Bu trajik olay Pakistan'a Afgan politikasının yönünü değiştirmek için iyi bir bahane verdi. Ancak iç iktidar mücadelesine hapsedilmiş Afgan gruplarla ilişkisi, onu Afganistan'da özellikle okuryazar şehirli orta sınıf ve Peştun olmayanlar arasında daha az arkadaş ve daha fazla düşman kazandırdı.

1980'lerde Pakistan ve Afganistan'dan menşe alan, günümüze kadar devam eden ve aynı zamanda dini terörizm dalgası olarak da adlandırılan bu dalga'dan Pakistan ve özellikle Afganistan kötü şekilde etkilendi. Pakistan'ın Müslüman bir ülke olması, ülkedeki resmi ve ulusal İslamileştirme siyaseti zaman zaman terörizmin yayılmasına da neden olmuştur. Ayrıca, o dönemde gücü elinde tutmak ve artırmak için katı politikalar ve Ziaülhak'ın İslamileştirme politikası gibi din kartı kullanılmıştır. Pakistan, Afgan Cihadına katılım, etnik toplulukları kenara itme, uluslararası ilişkileri mezhep ayrımı yaratacak şekilde sürdürme, kendisine savaşları empoze etme ve jeo-stratejik hedeflere ulaşmak için aşırılık yanlısı grupları destekleme gibi geçmiş politika ve kararlarındaki hatalarından ve yanlış politika izlenimlerinden dolayı bugün kendi sınırları içinde terörizme boğulmuş ve onunla mücadele etme bedelini ödemektedir.

Pakistan, Afganistan'ın güney ve doğu sınırlarının her iki tarafında bulunan en büyük ve önemli komşusudur. Kara ile çevrili bir ülke olarak Afganistan, yaşamın çeşitli yönleri için Pakistan'a bağımlıdır. Ayrıca Afganistan, Pakistan ve özellikle Afganistan'ın Peştun nüfusunun iki katı olan Pakistan'ın Peştun topluluğu ile ortak

kültürel, ırksal, tarihi, dini ve dilsel ilişkilere sahiptir. Dolayısıyla, Pakistan'la olan anlayış ve dostluğun yanı sıra çatışma ve düşmanlığın da Afganistan'daki siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler üzerinde yadsınamaz bir etkisi vardır. Pakistan ile 73 yıldır yaşanan sınır anlaşmazlıkları vardır, bu sorunları çözmeden iki ülkenin karşılıklı güven ve dostluğa ulaşamayacağını göstermiştir. Ne yazık ki Afganistan, bu çatışmadan Pakistan'dan daha fazla acı çekmiştir. Bu çatışma, son kırk yılda Afganistan'daki savaşın ve istikrarsızlığın ana nedenlerinden biri iken, Afganistan bu kırk yıl boyunca hayatın her alanında yerle bir edilmiştir. Ancak Pakistan ile sınır anlaşmazlığı hala devam etmektedir.

Durand Hattı, Pakistan'ın başka herhangi bir faktöre katılımı ve düşmanlığında önemli bir etkidir. Pakistan ile sorunu çözmek, özellikle Durand Hattı'nı çözmek, yöneticilerin ve Afganistan hükümetinin siyasi cesaretini gerektirir. Afgan hükümeti, Pakistan ile sorunu çözmeyi ulusal ve kamusal bir söyleme dönüştürmelidir. Durand Hattı, Afganistan için bir bataklıktır. Afganistan'ın ulusal çıkarını bu bataklığın daha da içine gömmek değil, onu kurtarmak gerekmektedir. Şüphesiz, Durand Hattı'na yönelik en gerçekçi çözüm, Pakistan'ın limanlarından Afganistan'a garantili bir transit hattı sağlaması ve Pakistan'ın Orta Asya ile ticaretini ve bağlantılarını kolaylaştırmasıdır.

Pakistan ile ilişkilerde Durand Hattı'nı çözdükten sonra doğru politikayı benimseyerek, ulusal çıkarların peşinde bir arada yaşama ve karşılıklı inanca doğru ilerlemek kolaydır. Böylece 73 yıllık hatta daha fazlası olan tarihi ve uluslararası bu sorunun çözülmesinin ardından Afganistan-Pakistan birbiriyle barış içinde ve dostça bir arada yaşama ve karşılıklı iş birliği için yeni bir güven aşamasına girecektir. Afganistan'daki etnik bölünme bahanesi de Pakistanlı yöneticiler tarafından Taliban ve diğer gruplarla yakın ırksal ve dilsel bağlar adına silinecektir. Ülke içinde, farklı etnik ve dilsel gruplar arasında bir güven ortamı yaratılır. Afganistan'ın denize erişimi sağlanacaktır ve Afgan ticari yolu, ticari malların taşınmasını kolaylaştırır.

KAYNAKÇA

- Abdul Baki, M. (2006). *11 Eylül'den sonra Afganistan (Afghanistan Bad az 11 September)*. Kabil: Resalet Yayınları.
- Adili, G. (2020, 06 21). Pakistan sınırlarını Afgan ticari mülküne açtı. 09 13, 2021 tarihinde DW.COM: <https://www.dw.com/fa-af> adresinden alındı
- Adkin, M. ve Yousaf, M. (2012). *Afganistan Ayı Tuzağı (Telek Khers veya Hakayık Puştı Perde Afganistan)*. (Çeviren: Mohammad Qasem Osmi). Tak Book Elektronik Kitap Evi.
- Ahmadi, H. (2019, 01, 26). *Afganistan'da radikalizm (Radicalism dar Afghanistan)*. 07/ 12/ 2020 tarihinde <http://farhikhtegandaily.com/news/27137/> adresinden erişilmiştir.
- Ahmed, Z., & Bhatnagar, S. (2007). Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor (Pakistan-Afganistan İlişkileri ve Hindistan Faktörü). *Pakistan Uluslararası İlişkiler Enstitüsü*, 159-174.
- Ahsan, M. ve Shehryar Khan, M. (2019). Politics and Terrorism: case study of pakistan (Siyaset ve Terör: pakistan vaka çalışması). *Uluslararası İlişkiler, Medya ve Kitle İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1-45.
- Akgüner, T. (1985). Milli Güvenlik Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 13-16.
- Ali, B. ve Hussain, N. (2018). Pakistan'ın 11 Eylül Sonrası Dönemindeki Afgan Politikası: Zorluklar ve Seçenekler (Pakistan's Afghan Policy in the Post 9/11 Era: Challenges and Options). *Pakistan Tarih ve Kültür Dergisi*, 177-189.
- Alokozai, H. W. (2013). *25 Ciltlik Kısa bir Afganistan Tarihi, Cilt 14*. ABD: Trafford Yayınları.
- Amin, R. Awan, G. M. ve Raheem, F. (2020). Critical Analyses of Pak-Afghan Transit Trade Agreement: Pakistan's Perspective (Pak-Afgan Transit Ticaret Anlaşmasının Eleştirel Analizleri: Pakistan'ın Perspektifi). *Research Journal of Social Sciences & Economics Review (RJSSER)*, 418-426.
- Andishmand, M. İ. (2007). *Ma ve Pakistan (Biz ve Pakistan)*. Kabil: Payman Yayınları.
- ANS. (2021). *Lashkar-e-Tayyiba*. 09 19, 2021 tarihinde Australian National Security (Avustralya Ulusal Güvenliği): <https://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/Lashkar-e-Tayyiba.aspx> adresinden alındı
- Arı, T. (2018). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

- Arif, S. W. (2014). Combating Terrorism in Pakistan: Reasons, Risks and Challenges (Pakistan'da Terörizmle Mücadele: nedenleri, riskleri ve zorlukları). *Journal of Social Science Studies*, 1-17.
- Aştı Subh (Sabah 8 Gazetesi). (2018, 05, 19). *Afganistan-Pakistan ilişkileri; Diplomasinin çok taraflılık ve iki taraflılık arasında rotasyonu*.15/ 12/ 2020 tarihinde <https://8am.af/relations-between-afghanistan-and-pakistan-the-turn-of-diplomacy-> adresinden erişilmiştir.
- Avşar, Z. (2017). İnternet Çağında Medya, Terör ve Güvenlik. *TRT Akademi*, 116-132.
- Aybay, R. (1978). Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu. *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60-82.
- Ayaz Gul. (2017, Mayıs 31). *Afghan Capital Rocked by Deadly Bomb Attack (Ölümcül Bomba Saldırısıyla Sarsılan Afgan Başkenti)*. 29/12/2020 tarihinde Voice of America News.com: <https://www.voanews.com/eastasia-pacific/afghan-capital-rocked-deadly-bomb-attack> adresinden erişilmiştir.
- Atacan, F. (2008). Radikal İslam'ın Küresel Bir Tehdite Dönüşüm Süreci: Afganistan Deneyimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 32-49.
- Attai, M. İ. (2006). *Afganistan Yakın Tarihi (Tarih Muasır Afganistan)*. Kabil: Meyvend Yayınları.
- Avşar, Z. (2017). İnternet Çağında Medya, Terör ve Güvenlik. *TRT Akademi*, Cilt: 02, Sayı: 03, 116-132.
- Azamy, H. (2015). Will the Islamic Movement of Uzbekistan (IMU) Trade the Taliban for ISIS? (Özbekistan İslami Hareketi (IMU) Taliban'ı IŞİD'e Karşı Satacak mı?). *Uluslararası Siyasi Şiddet ve Terörizm Araştırmaları Merkezi*, 30-35.
- Aziz, K. (2015). Drivers of Radicalism and Extremism in Pakistan (Pakistan'da Radikalizmin ve Aşırılığın Sürücüleri). *İslamabad: Friedrich Ebert Stiftung (FES)*.
- Aziz, Z. (2018). *Hamit Karzai ve Muhammed Eşref Gani Dönemlerinde Afganistan-Pakistan İlişkileri*. İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Babu, G. (2017). Redical Islam & Terrorism (Radikal İslam ve Terörizm). *World Focus, A Premier Indo-Centric Foreign Affairs Journal Since 1980 (1980'den Beri Bir Premier Hint Merkezli Dış İlişkiler Dergisi)*. New Delhi, Cilt: XXXVIII, Sayı: 2.

- Baharçipek, A. (2010). *Radikalleşmenin Önlenmesi ve Terörle Mücadele Üzerinde Demokratikleşmenin Rolü*. Ankara: Terörün Sosyal Psikolojisi Seçkin Yayıncılık.
- Balcı, A. ve Kardaş, Ş. (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Baldwin, D. A. (1997). The concept of security (Güvenlik Kavramı). *İngiliz Uluslararası Çalışmalar Derneği*, 5-26.
- Bartolucci, V. (2010). Seçkin Terörizm Söylemini ve Sonuçlarını Analiz Etmek: Fas Örneği (Analysing Elite Discourse on Terrorism and Its Implications: The Case of Morocco). *Terörizmle İlgili Eleştirel Çalışmalar, Taylor and Francis Group*, 119-135.
- Başbuğ, İ. (2011). *Terör Örgütlerinin Sonu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 69-85.
- BBC News. (2007, Temmuz 6). *Pakistan camisinde yeni çatışma (Fresh fighting at Pakistan mosque)*. 15/04/2020 tarihinde http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6278074.stm adresinden erişilmiştir.
- BBC News. (2007, Temmuz 5). *Pakistan din adamı teslim olmayı teklif etti (Pakistan cleric offers surrender)*. 13/04/2020 tarihinde http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6274518.stm adresinden erişilmiştir.
- BBC News. (2021). *Afghanistan Conflict: US makes new push for UN-led Peace Process*. 28/04/2021 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-asia-56316649> adresinden erişilmiştir.
- BBC. (2017, 06 11). *Afganistan'ın Kuzey; Özbekistan İslami Hareketi'nin yeni sığınağı mı?* 09 19, 2021 tarihinde BBC NEWS: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-40543415> adresinden alındı
- BBC. (2021, 03 08). *Afghanistan conflict: US makes new push for UN-led peace process*. 04 28, 2021 tarihinde BBC NEWS: <https://www.bbc.com/news/world-asia-56316649> adresinden alındı
- Behuria, A. K. (2007). Taliban ile savaşmak: Pakistan kendi kendisiyle savaşıyor. *Avustralya Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 529-543.
- Bilgiç, M. S. (Rapor: 17). Terör ve Terörizmle Mücadele. *Türkiye: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BILGESAM)*.
- Birdişi, F. (2011). Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 149-169.

- Bolitho, H. (1954). *Cinnah Creator of Pakistan*. London: John Murray Yayınları.
- Britannica. (2010, 08 22). *Pakistan halkı, Etnik kompozisyon*. 09 11, 2021 tarihinde Britannica: <https://www.britannica.com/place/Sindh-province-Pakistan> adresinden alındı
- Brown, K., & Ogilvie, S. (2009). *Concise Encyclopedia of Languages of the World (Dünya Dillerinin Kısa Ansiklopedisi)*. New York: Elsevier .
- Burchill, S., Linklater, A., & Donnelly, J. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Tehran: Mizan Yayın Evi.
- Byman, D. (2005). *Deadly connections: States that sponsor terrorism (Ölümcül bağlantılar: Terörü destekleyen devletler)*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Byman, D. L. (2008). The Changing Nature of State Sponsorship of Terrorism (Devletin Terörizme Sponsorluğunun Değişen Doğası). *Washington: Saban Cente, The Saban Center for the Middle East Policy at Brookings Institution*.
- Carpenter, T. (2001, 10 16). *Terrorist Sponsors: Saudi Arabia, Pakistan, China (Terör Sponsorları: Suudi Arabistan, Pakistan, Çin)*. 09 03, 2021 tarihinde CATO Institute: <https://www.cato.org/commentary/terrorist-sponsors-saudi-arabia-pakistan-china> adresinden alındı
- Casaca, P., & Wolf, S. (2017). *Terrorism Revisited: Islamism, Political Violence and State-Sponsorship (Terörizm Yeniden Gözden Geçirildi: İslamcılık, Siyasi Şiddet ve Devlet Sponsorluğu)*. Brüksel: Springer Uluslararası Yayıncılık.
- CEP. (2016, 05 11). *Pakistan: Extremism and Terrorism (Pakistan: Aşırıılık ve Terörizm)*. 09 13, 2021 tarihinde The Counter Extremism Project (CEP): <https://www.counterextremism.com/countries/pakistan> adresinden alındı
- Chaudhri, M. A. (1955). The relations of Pakistan with Afghanistan (Pakistan'in Afganistan ile ilişkileri). *Pakistan Uluslararası İlişkiler Enstitüsü*, 494-504.
- Cirhinlioğlu, Z. (2010). *Terör ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan yayınları.
- CISAC. (2018, 07 01). *Lashkar-e-Jhangvi (LeJ)*. 09 20, 2021 tarihinde Center for International Security and Cooperation (CISAC) (Uluslararası Güvenlik ve İşbirliği Merkezi): <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/lashkar-e-jhangvi-lej> adresinden alındı
- CMC. (2013, 12 31). *Considerable Escalation in Suicide Attacks in 2013 (2013'te İntihar Saldırılarında Önemli Artış)*. 09 06, 2021 tarihinde The Conflict Monitoring Center: <http://www.cmcpk.net/2013/12/31/considerable-escalation-in-suicide-attacks-in-2013/> adresinden alındı

- Cohen, S. P. (2004). *The idea of Pakistan (Pakistan Fikri)*. Washington: Brookings Institution Press.
- Cohen, S. P. (2002). The Nation and State of Pakistan: The Washington Quarterly (Pakistan Ulusu ve Devleti). *MIT Yayınları*, 109-122.
- Crenshaw, M. (1981). Terörizmin Nedenleri (The Causes of Terrorism). *Comparative Politics*, 379-399.
- Crews, R. D. ve Tarzi, A. (2008). *Taliban ve Afganistan krizi*. ABD: Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Çağlar, A. (2009). *Terör ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çetin, H. C. (2013). War on Terrorism: What Went Wrong in Afghanistan? (Teröre Karşı Savaş: Afganistan'da ne Ters Gitti?). *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 532-543.
- Çevik, S. (2013). *Pakistan'ın Siyasi Atlası*. Ankara: SETA Yayınları.
- Çikrıkci, T. (2014). Realizmin Güvenlik Anlayışı ve Soğuk Savaş sonrası Karadeniz Güvenliği. *Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)*, 526-539.
- Çomak, H. ve Sancaktar, C. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. İstanbul: Beta yayınları.
- Davji, F. (2008). Red Mosque (Kırmızı Cami), *Public Culture Dergisi*, 19-26.
- DCAF. (2015). National Security Policy. *Geneva Centre for the Democratic control of Armed Forces (Ulusal güvenlik politikası. Silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü için Cenevre merkezi)*. 1-5.
- Dibb, P. (2010). The Soviet experience in Afghanistan: lessons to be learned? (Afganistan'daki Sovyet deneyimi: alınacak dersler mi?). *Avustralya Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 495-509.
- Doğan, B. (2020). Terörizmin Uluslararası Hukuktaki Yeri, Değişen Boyutları ve El-Kaide Örneği. *Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1-140.
- Dressler, J. (2010). *The Haqqani Network: From Pakistan to Afghanistan (Hakkani Ağı: Pakistan'dan Afganistan'a)*. Washington: Savaş Araştırmaları Enstitüsü.
- Duagui, M. (2004). *Afganistan'da son 50 yılın olayları (Ruydat hai Penç dahai Ekhir dar Afghanistan)*. Peşaver: El-Ezher Yayın Enstitüsü.
- Duman, A. (2015). Afganistan'da Siyasi Paydaş Olarak Taliban'ın Dönüşü. *Zirve Üniversitesi Dergisi*.
- Dupree, L. (2014). *Afganistan*. Princeton Üniversitesi Yayınları.

- Durani, M. ve Khan, A. (2009). Pakistan - Afghanistan Relations: Historic Mirror (Pakistan-Afganistan İlişkileri: Tarihi Ayna). *Qurtuba Bilim ve Bilişim Üniversitesi, Peşaver*, 25-62.
- Dünya Bankası. (tarih yok). *Nüfus, Toplam - Afganistan*. 06 18, 2021 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=AF> adresinden alındı
- EASO. (2019). *Pakistan Güvenlik durumu*. Lüksemburg: Avrupa İltica Destek Ofisi.
- Ebrahim Khani, H. (2016, Temmuz 8). *Afganistan'ın Pakistan ile İlişkileri Bir Şüphe ve Gerilim Tarihi*. 29/12/2020 tarihinde Siyasi ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi (Merkezi Mutaliat Siyasi ve Beynül Milelli): <https://ipis.ir/portal/newsview/597649/> adresinden erişilmiştir.
- Efegil, E. (2019). *Terörizm ve Terörle Mücadele Yöntemleri*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Erman, K. (2013). Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Ewans, M. (2005). *Conflict in Afghanistan: Studies in asymmetric warfare (Afganistan'da Çatışma: Asimetrik Savaş Çalışmaları)*. New York: Routledge Taylor ve Francis Grubu.
- Farahmand, A. (2015, Mayıs 12). *Afganistan ve Pakistan "koordineli operasyonlar" başlatacak (Afganistan ve Pakistan Emeliyatı Hem Ahang Şuda Rah Andazi Mekonad)*. 05/01/2021 tarihinde Deutsche Welle Dari/Afganistan: <http://www.dw.com/fa-af/> adresinden erişilmiştir.
- Farrokh, S. M. (1992). *Afganistan'ın Siyasi Tarihi*. İran: Ehsani Yayınları.
- Feifer, G. (2009). *Harika Oyun, Afganistan'da Sovyet Savaşı (The Great Gamble, The Soviet War in Afghanistan)*. Harper Collins e-books.
- Feryad Afgan, N. (2008). *Afganistan Tarihine Bir Bakış*. Peşaver: Danış Yayınları.
- Firstpost. (2016, Haziran 18). *Torkham clashes: Afghan-Pakistan border reopens after five days (Torkham çatışmaları: Afgan-Pakistan sınırı beş gün sonra yeniden açılıyor): 05/01/2021 tarihinde* <https://www.firstpost.com/world/wikileaks-founder-julian-assange-cannot-be-> adresinden erişilmiştir.
- Forbes, A. (1892). *The Afghan wars 1839-1842 and 1878-1880 (Afgan Savaşları)*. London: University of Nebraska Omaha DigitalCommons@UNO.

- Galád, A. (2012). The Challenges and Role of Structures in the Reconstruction of Afghanistan (Afganistan'ın Yeniden İnşasında Yapıların Zorlukları ve Rolü). *Barış için Ortaklık Savunma Akademileri ve Güvenlik Araştırmaları Enstitüleri Konsorsiyumu*, 5-36.
- Ghobar, M. G. (1997). *Afganistan dar Mesiri Tarih, (Tarih Yolunda Afganistan)*. Peşaver: Havar Yayınları, cilt: 1.
- Ghufran, N. (2001). The Taliban and The Civil War Entanglement in Afghanistan (Taliban ve Afganistan'daki iç savaş karmaşası). *California üniversitesi basını*, 462-487.
- Grawert, E. Nusrat, R. ve Ali Shah, Z. (2017). Afghanistan's cross-border trade with Pakistan and Iran (Afganistan'ın Pakistan ve İran ile sınır ötesi ticareti). *Bonn: Bonn Uluslararası Dönüşüm Merkezi (bicc)*.
- Gökçe, A. F. (2017). Dijital Çağın Küreselleşen Terörü: Post Modern Terörizm. *Kayfor*, 253-267.
- GTI. (2020). *Küresel Terörizm Endeksi (GTI)*. Ekonomi ve Barış Enstitüsü (IEP).
- Gül, E. (2012, 06 14). *Mahmut Şevket Paşa suikastı*. 06 11, 2021 tarihinde Dünya Bülteni: <https://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/mahmut-sevket-pasa-suikasti-h213609.html> adresinden alındı
- Habibyar, A. (2018). *Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisi*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Habibzada, Y. (2016). *1990-2001 Yılları arasında Pakistan'ın Afganistan politikası*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Hajiyarali, F. (2011). Afganistan Etnik Yapısı ve Kimlik Sorunu. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Hanauer, L., & Chalk, P. (2012). *India's and Pakistan's Strategies in Afghanistan (Hindistan ve Pakistan'ın Afganistan'daki Stratejileri)*. RAND Şirketi.
- Hanera, M. Sloana, M. Cullenb, F. Grahamc, A. Jonson, C. L. Kulige, T. et al. (2020). Amerika'yı Yeniden Güvenli Hale Getirmek: Terörizmi Azaltma Politikalarına Kamu Desteği (Making America Safe Again: Public Support for Policies to Reduce Terrorism). *Routledge Taylor and Francis Group*, 1-19.
- Hasan, S. S. (2007, Temmuz 27). *Profil: İslamabad'ın Kızıl Cami (Profile: Islamabad's Red Mosque)*. 12/04/2020 tarihinde http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6503477.stm adresinden erişilmiştir.
- Hasnat, S. (2009). Pakistan 's Strategie Interests, Afghanistan and the Fluctuating U.S. Strategy (Pakistan'ın Stratejik Çıkarları, Afganistan ve Dalgalanan ABD Stratejisi). *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 141-155.

- Haşimi, S. M. (2001). *Taliban Dini Düşüncesi. İran: Saqelin Kültür Enstitüsü.*
- History.com Editörleri. (2010, 02 09). *Czar Alexander II assassinated in St. Petersburg.* 06 11, 2021 tarihinde History: <https://www.history.com/this-day-in-history/czar-alexander-ii-assassinated> adresinden alındı
- Hussain, Z. (2007, 07 19). *How Lal Masjid Changed Militancy (Lal Mescid Militanlığı Nasıl Değiştirdi).* 04 22, 2020 tarihinde DAWN: <https://www.dawn.com/news/1345068> adresinden alındı.
- Kışlalı, A. (1991). *Siyasal Sistemler, Siyasal Uzlaşma ve Çatışma.* Ankara: İMGE Kitabevi.
- Horgan, J. (2017). Terörizm Psikolojisi: Özel Sayıya Giriş (Psychology of Terrorism: Introduction to the Special Issue). *Amerika Psikoloji Derneği*, 199-204.
- Husain, I. ve Elahi, M. A. (2015). The Future of Afghanistan-Pakistan Trade Relations (Afganistan-Pakistan Ticaret İlişkilerinin Geleceği). *ABD Barış Enstitüsü*, 1-6.
- Hussain, K. (2005). *Pakistan's Afghanistan policy (Pakistan'ın Afganistan politikası).* Naval Postgraduate School, Yüksek Lisans Tezi.
- Hussain, S. E. (2010). *Terrorism in Pakistan: Incident Pattns, Terrorists' Characteristics, and the Impact of Terrorist Arrests on Terrorism.* Pennsylvania Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Hussain, S. (2019). Pakistan's Achievements in War on Terror But at What Cost: A Special Review of the Current Decade (Pakistan'ın Teröre Karşı Savaşta Elde Edilen Başarıları Ama Bedeli: Son On Yılın Özel Bir Değerlendirmesi). *İslamabad: Pakistan İnstitute for Peace Studies (PIPS).*
- İdrees, M. (2016). Radicalization and Violent Extremism in Central Asya and Afghanistan (Orta Asya ve Afganistan'da Radikalleşme ve Şiddet İçeren Aşırılık). *Norveç Uluslararası İlişkiler Enstitüsü.*
- İkram, Z. (2006). Pakistan-Afghanistan Relations After 9/11 (11 Eylül Sonrası Pakistan-Afganistan İlişkileri). *Pakistan Uluslararası İlişkiler Enstitüsü*, 17-21.
- İmami, E. (1999). *Afganistan ve Taliban'ın Yükselişi.* Tehran: Şab Yayınları.
- İrshad, M. (2012). Terrorism in Pakistan: Causes & Remedies (Pakistan'da Terörizm: Sebepler ve Çözümler). *The Dialogue*, 224-241.
- İslam, S. Zubair, M. ve Başir, F. (2018). War on Terror and Pakistan's Policies Towards Militancy (Teröre Karşı Savaş ve Pakistan'ın Militanlığa Yönelik Politikaları). *Pakistan Kriminoloji Dergisi*, 71-82.

- Jabeen, M. Mazhar, M. S. ve Goraya, N. S. (2010). ABD Afgan İlişkileri: 11 Eylül Olaylarının Tarihsel Perspektifi (US Afghan Relations: A Historical Perspective of Events of 9/11), *Güney Asya Araştırmaları Araştırma Dergisi*, 143-173.
- Javaid, U. (2010). War on Terror and its Unanticipated Effects of Extremism in Pakistan (Teröre Karşı Savaş ve Pakistan'da Aşırılığın Beklenmeyen Etkileri). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 101-116.
- Javaid, U., & Javaid, R. (2016). Indian Influence in Afghanistan and its Implications for Pakistan (Afganistan'daki Hindistan Etkisi ve Pakistan'a Etkileri). *JRSP*, 1-12.
- Johnson, D. E. (2007). *Learning Large Lessons: The Evolving Roles of Ground Power and Air Power in the Post-Cold War Era (Büyük Dersler Öğrenmek: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kara Gücü ve Hava Gücünün Değişen Roller)*. ABD: RAND Şirketi.
- Kakar, R. (2012). Pak - Afghan Relations: Tracing the Roots of Troubled Past (1947-2001) (Pak-Afg İlişkileri: Sorunlu Geçmişin Köklerinin İzini Sürmek (1947-2001)). *Asya Siyasi ve Tarihi Dergisi*, 127-144.
- Kaker, A. (2017, 09 22). *Afganistan'ın ekonomik kalkınmasında bölgesel ticaret ve transitin rolü*. 09 11, 2021 tarihinde Academia: <https://www.academia.edu/33136282/> adresinden alındı
- Kaltenthaler, K. ve Miller, W. (2015). Ethnicity, Islam, and Pakistani Public Opinion toward the Pakistani Taliban (Pakistan Taliban'a karşı etnik köken, islam ve Pakistan kamuoyu). *Studies in Conflict & Terrorism*, 938-957.
- Kanat, S. (2018). Komünist ideoloji, Devrim Anlayışı ve Terörizm. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 37-51.
- Kanat, S. Kodaman, T. ve İren, A. A. (2016). İnsani Güvenlik ve Terörizmle Mücadele. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 567-588.
- Karaağaç, Y. (2019). Terörizmle Mücadele Yöntemleri, İngiltere ve kolombiya örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 231-242.
- Karabulut, A. ve Değer, F. (2015). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşımına Genel Bakış. *İGÜSBD*, 69-79.
- Kardaş, Ş., & Balcı, A. (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.

- Kaura, V. (2021). Russia's Afghan Policy: Determinants and Outcomes (Rusya'nın Afgan Politikası: Belirleyiciler ve Sonuçlar). *Routledge, Taylor and Francis Group*, 1-19.
- Kavka, G. S. (1983). Hobbes'un Herkese Karşı Savaşı (Hobbes's War of All Against All). *Chicago Üniversitesi Basını*, 291-310.
- Khan, A. (2005). *The Terrorist Threat and the Policy Response in Pakistan (Pakistan'da Terör Tehdidi ve Politika Tepkisi)*. İsveç: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü.
- Khan, İ. A. (2014). Pakistan-Afghanistan Relations: Post 2014 Challenges (Pakistan-Afganistan İlişkileri: 2014 Sonrası Zorluklar). *İslamabad Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, 20-46.
- Khan, I. A. (2004). Pakistan ve Afganistan'da Terörizme Karşı Savaş: Seçimler, Pragmatizm ve Karar (Pakistan and the War Against Terrorism in Afghanistan: Choices, Pragmatism and the Decision). *Türkiye Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 120-131.
- Khan, İ. A. (2007). Pakistan'ın Taliban Yanlısı Afgan Politikasını Anlamak (Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy). *Pakistan Uluslararası İlişkiler Enstitüsü*, 141-157.
- Khan, J. (2018). Impact of Terrorism on Afghanistan and Pakistan - Theory and Practice (Terörizmin Afganistan ve Pakistan Üzerindeki Etkisi - Teori ve Uygulama). *Karaçi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü*, 1-200.
- Krause, J., & Mallory, C. K. (2014). *Afghanistan, Pakistan and Strategic Change: Adjusting Western Regional Policy*. Berlin: Taylor and Francis.
- Kruglanski, A. W., & Fishman, S. (2009). Psychological Factors in Terrorism and Counterterrorism: Individual, Group, and Organizational Levels of Analysis (Terörizm ve Terörle Mücadelede Psikolojik Faktörler: Bireysel, Grup ve Örgütsel Analiz Düzeyleri). *Social Issues and Policy Review*, 1-44.
- Kumar, S. (2008). Pakistan-Afghanistan Relations: Stabilizing Politics Through Economics (Pakistan-Afganistan İlişkileri: Ekonomi Yoluyla Siyaseti İstikrarlı Hale Getirmek). *Savunma Araştırmaları ve Analizleri Enstitüsü*, 223-243.
- Küçükaltan, D. (2012). *Terörizmin Hedefindeki Sektör: Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lalit Jha. (2019, Temmuz 14). *Rediff News.com*. 30,000-40,000 terrorists still present in Pak: Imran Khan: 30/12/2020 tarihinde <https://www.rediff.com/news/report/forty-terror-groups-operated-in-pakistan-adresinden erişilmiştir>.

- Laqueur, W. (1996). Postmodern Terörizm. *Dış İlişkiler Konseyi*, 24-36, Cilt: 75, No:5.
- Lieven, A. (2012). *Pakistan A Hard Country*. London: Penguin Books.
- Lodhi, M. (2011). *Pakistan Beyond the Crisis State (Pakistan Kriz Devletinin Ötesinde)*, Oxford University Press.
- Lurie, D. (2020). *The Haqqani Network The Shadow Group Supporting the Taliban's Operations (Hakkani Ağı Taliban'ın Operasyonlarını Destekleyen Gölge Grup)*. Washington: Amerika Güvenlik Projesi.
- Mahmmud, F. (2013). Afghan Civil War 1992-2001 and Regional (Afgan Sivil Savaşı 1992-2001 ve Bölgesel Öneriler). *Asya Uygarlıkları Taksila Enstitüsü*.
- Maitra, G. (2009). *For whom the bell tolls: America or the jihadists? (Çanlar kimin için çalıyor: Amerika mı yoksa cihatçılar mı?)*. Kanada: Trafford Yayıncılık.
- Malik, I. (2008). *The History of Pakistan (Pakistan'ın Tarihi)*. London: Greenwood Basını.
- Malik, Z., Zhilong, H., & Rafay, M. (2019). War on Terrorism in Pakistan: Challenges and Strategic Steps (Pakistan'da Terörizme Karşı Savaş: Zorluklar ve Stratejik Adımlar). *Vestnik RUDN. Uluslararası ilişkiler*, 625-631.
- Maurya, D. K. (2017). Pakistan Strategic Goals in Afghanistan (Afganistan'da Pakistan'ın Stratejik Hedefleri). *International Journal of English Language Literature in Humanities (IJELLH)*, 552-558.
- Mazhar, M. S. ve Goraya, N. S. (2009). Border Issue between Pakistan & Afghanistan (Pakistan ve Afganistan arasındaki sınır sorunu). *Güney Asya Araştırmaları Araştırma Dergisi*, 204-220.
- Mazzetti, M. ve Schmitt, E. (2008, Ağustos 01). *The New York Times*. ABD'li Yetkililer, Kabil'deki Saldırıya Pakistanlıların Yardım Ettiğini Söylüyor (Pakistanis Aided Attack in Kabul, U.S. Officials Say): 30/12/2020 tarihinde <https://www.nytimes.com/2008/08/01/world/asia/01pstan.html> adresinden erişilmiştir.
- Meher, J. ve Zübeyir, M. (2014). Afghanistan: Taliban Neden Başarılı Olmayacak? (Afghanistan: Why Taliban Won't Succeed?). *Hint Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 81-90.
- Miyahil, A. H. (2011). 2001 Yılı sonrası ABD'nin Afganistan'a Operasyonu ve Kriz çözüm Politikası'nın Analizi. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

- Mousavi, Z. (2014, Aralık 11). *Pakistan ordusunun İslamcı radikallerle yakın bağları var (Artesh Pakistan ba Radical hai İslami Rabetai Nazdik Darad)*. 12/11/2020 tarihinde <https://basirat.ir/fa/news/271290/> adresinden erişilmiştir.
- Mufti, M. (2012). *Religion and Militancy in Pakistan and Afghanistan (Pakistan ve Afganistan'da Din ve Militanlık)*. Washington: Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi (CSIS).
- Muhakık, A. (1998). *Afganistan Taliban ve Dünya Siyaseti*. Meşhed: Terane Yayınları.
- Munguç, Y. (2019). *Terörizmle Mücadele Yöntemleri Bağlamında Müzakere Yöntemi, Siyasal Şiddet ve Terörizm*. Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, İktisadi idari Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Munir, M. (1980). *From Cinnah to Zia*. Lahore: Gulberg.
- Muratoğlu, E. (2007). 11 Eylül Sonrası Terörizmin Kazandığı Yeni Boyut ve Uluslararası Terörizmin Türkiye'ye Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Musbahzada, S. M. (2009). *Afganistan'ın Kısa Siyasi Tarihi*. Güneş Araştırma Merkezi.
- Nadim, H. (2017). *Neither friend nor foe: Pakistan, the United States and the war in Afghanistan (Ne dost ne düşman: Pakistan, ABD ve Afganistan'daki savaş)*. Avustralya: Lowy Uluslararası Politika Enstitüsü.
- Najafizada, E. ve Kay, C. (2017, Haziran 6). *Ghani, Afganistan'ın Pakistan'dan 'İlan Edilmemiş Savaş' Tarafından Vurulduğunu Söyledi (Ghani Says Afghanistan Hit by 'Undeclared War'From Pakistan)*. 29/12/2020 tarihinde Bloomberg News: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-06-06/ghani-says-afghanistan-suffering-undeclared-war-from-pakistan> adresinden erişilmiştir.
- Naqvi, Z. (2020, 03 12). *Afganistan'daki ABD Savaşı: 2001 İstilasından 2020 Anlaşmasına*. 04 28, 2021 tarihinde The Dayli Afghanistan-e-Ma: http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=152323 adresinden erişilmiştir.
- Nazif Kar, G. ve Nowrouzi, H. (2004). *Pakistan stratejik tahmini (Beraward Stratejik Pakistan)*. Tehran: Abrar Contemporary International Cultural Studies and Research Institute, Tehran Yayınları.
- NCTC. (2021). 09 19, 2021 tarihinde National Counterterrorism Center (NCTC) (Ulusal Terörle Mücadele Merkezi): <https://www.dni.gov/nctc/groups/lt.html> adresinden alındı

- Nizami, A. T, Hassan, T. M, Yasir, S, Rana, M. H, ve Minhas, F. A. (2018). Pakistan'da terörizm: psikososyal bağlam ve neden önemli? (Terrorism in Pakistan: the Psychosocial Context and Why it Matters). *BJPSYCH International*, 20-22.
- Oğuz, E. (2001). *Hedef Ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Yayınları.
- Osmail, M. Q. (2015). *Afganistan Ayı Tuzağı*. Kabil: Bayrak Yol Yayınları.
- Öktem, E. (2004). Uluslararası Hukukta Terörizm. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 133-147.
- Ömer, A. (2011). *Pakistan'ın Doğuşundan Günümüze Afganistan- Pakistan İlişkileri*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özdoğan, M. (2019). Realizm ve Neo realizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi. *Güvenlik Bilimler Dergisi*, 1-24.
- Özşavlı, H. (2012). Ermeni Milliyetçilik Hareketlerinin Doğuşu Taşnak - İttihat ve Terakki İttifakı. *Ermeni Araştırmaları*, 141-190.
- Pamirzad, Q. H. (2020, Haziran 21). *Afganistan'ın bilgilendirme ağı (Şebekey İtla Rasani Afganistan)*. *Pakistan'ın 1980'den sonra Afganistan'daki öncelikleri (Awleviyet hay Pakistan dar Afganistan pas az 1980): 30/12/2020 tarihinde <http://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=163759> adresinden erişilmiştir.*
- Pandey, S. ve Sareen, S. (2020). *Between a Republic and an Emirate: The Future of Afghanistan (Cumhuriyet ve Emirlik Arasında: Afganistan'ın Geleceği)* ORF Special Report. New Delhi: Observer Research Foundation (ORF).
- Paykar Pamir, K. (2014). *Pakistan'ın Afganistan'daki Kanlı Trajedideki Rolü (Naqsh Pakistan dar Trajidi Khunin Afghanistan)*. Hollanda: Shahmameh Vakfi Yayınları.
- Pehlivan, Ç. (1998). *Afganistan Mücahitler Çağı ve Taliban'ın Ortaya Çıkışı*. Tehran: Ketre Yayınları.
- Rafi, H. (1999). *Afganistan'ın Kısa Tarihi*. Peşaver: Erik Yayınları.
- Rahim, S. A. (2017). Afghanistan-Pakistan-Transit-Trade (Afganistan-Pakistan-Transit-Ticaret). *Vivekananda Uluslararası Vakfı*, 1-22.
- Rahim, S. A. (2018). Afghanistan's Dependence on Pakistan: Trade, Transit and the Cost of Being Landlocked (Afganistan'ın Pakistan'a Bağımlılığı: Ticaret, Transit ve Karaya Çıkma Maliyeti). *Kardan Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1-21.

- Rahimi, M. (2018). *Afganistan'da SSCB Müdahalesiyle Başlayan Savaş Yılları ve Barış Koruma Çabaları 1979-2014*. Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Rais, R. B. (2005). Islamic Radicalism and Minorities in Pakistan (Pakistan'da İslami Radikalizm ve Azınlıklar). *Asya-Pasifik Güvenlik Araştırmaları Merkezi*, 447-465.
- Rasanayagam, A. (2002). *Afghanistan A Modern History (Tarih muaasir Afganistan)*. London: I. B. Tauris Yayınları.
- Rasheed, S. (2016). Antigone, Irony, and the Nation State: The Case of Lal Mescid (Red Mosque) and the Role of Militant Feminism in Pakistan (Antigone, İroni ve Ulus Devlet: Kızıl Cami Örneği ve Pakistan'daki Militan Feminizmin Rolü). *Religions: A Scholarly Journal*, 84-96.
- Rashid, A. (2001). *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia (Taliban İslam, Petrol ve Orta Asya'daki Yeni Büyük Oyun)*. New York: I.B.Tauris Yayınları.
- Rashid, A. (1999). The Taliban: Exporting Extremism (Taliban: Aşırılığı İhraç Ediyor). *Dış İlişkiler Konseyi*, 22-35.
- Rashid, A. (2010). *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia (Taliban: Orta Asya'da Militan İslam, Petrol ve Fundamentalizm)*. New York: Yale Üniversitesi Yayınları.
- Rassler, D. (2017). Al-Qaida and the Pakistani Harakat Movement: Reflections and Questions about the pre2001 Period (El Kaide ve Pakistan Harakat Hareketi: 2001 Öncesi Döneme İlişkin Düşünceler ve Sorular). *Terörizm Araştırma Dergisi*, 38-54.
- Rauf, S. (2019). Pakistan'da Terörizmin Nedenlerini Anlamak (Understanding the Causes of Terrorism in Pakistan). *Ulusal Modern Diller Üniversitesi (NUML), İslamabad*, 22-42.
- Raza, S. I. ve Azeem, M. (2007, Temmuz 4). *Şiddetli silahlı çatışmalar kaya başkenti (Fierce gunbattles rock capital)*. 17/04/2020 tarihinde <https://web.archive.org/web/20080105083131/http://www.dawn.com/2007/07/07> adresinden erişilmiştir.
- Reed, A. (2016). Al Qaeda in the Indian Subcontinent: A New Frontline in the Global Jihadist Movement? (Hindistan Alt Kıtasındaki El Kaide: Küresel Cihat Hareketinde Yeni Bir Cephe mi?). *Uluslararası Terörle Mücadele Merkezi*, 1-25.
- Riedel, B. (2008). Pakistan: The Critical Battlefield (Pakistan: Kritik Savaş Alanı). *Kaliforniya Üniversitesi Yayınları*, 355-361.

- Runion, M. L. (2017). *Afganistan Tarihi (The History of Afghanistan)*. California: Greenwood Yayınları.
- Saeed, L. Haider Syed, S. ve Martin, R. P. (2014). Historical Patterns of Terrorism in Pakistan (Pakistan'daki Tarihsel Terörizm Modelleri). *Taylor ve Francis Grup*, 209-229.
- Saeedi, A. (2020, Nisan 19). *Rawabet Afganistan-Pakistan dar Daura Hükümet Wahdat Milli (Ulusal birlik hükümeti döneminde Afganistan-Pakistan ilişkileri)*. 05/01/2021 tarihinde ufuq news.com: <https://ufuqnews.com/archives/146734> adresinden erişilmiştir.
- Saifuddin, E. H. (2019). Pakistan'da radikalizmin büyümesinin ve gelişmesinin nedenleri (Elal Rushd ve Tausaa Radicalizm dar Pakistan). *Dünya Siyaseti Dergisi*, 33-54.
- Saini, S. K. (2009). Storming of Lal Masjid in Pakistan: An Analysis (Pakistan'da Lal Mescit fırtınası: bir analiz). *Taylor ve Francis Group*, 553-565.
- Sancak, K. (2013). Güvenlik Kavramı Etrafında Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü. *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 124-134.
- Sandoz, Y. (2004). Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk: Riskler ve Fırsatlar. *Hukuk Dergisi, İran İslam Cumhuriyeti Uluslararası Hukuk Hizmetleri Ofisi Dergisi*, 331-382.
- Saray, M. (1980). *Dünden Bugüne Afganistan*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- SATP. (2001, 03 23). *Terrorist and Extremist Groups of Pakistan (Pakistan Terörist ve Aşırılıkçı Gruplar)*. 09 13, 2021 tarihinde Güney Asya Terörizm Portalı (SATP): https://www.satp.org/satporgrp/countries/pakistan/terroristoutfits/group_list.htm adresinden alındı
- SATP. (2017, 06 19). *Pakistan-Terrorist, İnsurgent and Extremist Groups (Pakistan-Terörist, İsyancı ve Aşırılıkçı Gruplar)*. 09 12, 2021 tarihinde Güney Asya Terörizm Portalı (SATP): <https://www.satp.org/terrorist-groups/pakistan> adresinden alındı
- Sattar, A. (2010). *Pakistan'ın dış politikası 1947-2009, Kısa Bir Tarih, İkinci Baskı*. Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Schuurman, B. (2020). Terörizm Araştırması, 2007-2016: Veriler, Yöntemler ve Yazarlık Üzerine Bir İnceleme (Research on Terrorism, 2007-2016: A Review of Data, Methods, and Authorship). *Taylor and Francis Group*, 1011-1026.

- Seren, M. (2021, 04 18). *A critical stage in Afghan peace process*. 04/28/2021 tarihinde Anadolu Agency: <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-a-critical-stage-in-afghan-peace-process/2212632> adresinden erişilmiştir.
- Sever, M. Çinoğlu, H. ve Başbüyük, O. (2010). *Terörün Sosyal Psikolojisi*. Ankara.
- Shabbir, S. ve Ahmed, V. (2015). Welfare Impacts of Afghan Trade on the Pakistani Provinces of Balochistan and Hayber Pakhtunkhwa (Afgan Ticaretinin Pakistan'ın Belucistan ve Hayber Pakhtunkhwa İlleri Üzerindeki Refah Etkileri). *Uluslararası Güvenlik ve Geliştirme Dergisi*, 1-16.
- Shafaqna. (2015, Temmuz 4). *Afgan Ulusal Birlik Hükümetinin istikrarsız dış politikası (Siyaset Kharici bi Subat Hükümet Wahdat Milli)*. 05/01/2021 tarihinde Shafaqna, Shia News Association: <https://af.shafaqna.com/FA/78300> adresinden erişilmiştir.
- Shahriar, Z. (2020, 02 29). *ABD-Taliban anlaşmasının içeriği nedir?* 04 28, 2021 tarihinde BBC NEWS Persian: <https://www.bbc.com/persian/51677036> adresinden alındı
- Shanahan, T. (2010). Belli Bir Zihin Bozukluğuna İhanet Etmek: 'Terörizm' Nasıl (ve Nasıl Tanımlanamaz) (Betraying a Certain Corruption of Mind: How (and how Not) to Define 'Terrorism'). *Terörizmle İlgili Eleştirel Çalışmalar*, Taylor and Francis Group, 173-190.
- Sharifi, M. H. (2017). Afghanistan Foreign Policy Towards Pakistan, 2001-2017 (Afganistan'ın Pakistan'a Karşı Dış Politikası, 2001-2017). *Himalaya ve Orta Asya Çalışmaları*, 184-196.
- Sharma, S. (2016, Ağustos 20). *Regional Power Play and Rise of Radicalism in Afghanistan (Afganistan'da Bölgesel Güç Oyunu ve Radikalizmin Yükselişi)*. 08/12/2020 tarihinde Barış ve Çatışma Araştırmaları Enstitüsü (IPCS): http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=5118 adresinden erişilmiştir.
- Sharma, S. K., & Behera, A. (2014). *Militant Groups in South Asia (Güney Asya'daki Militan Gruplar)*. New Delhi: Pentagon Basın.
- Shughart II, W. F. (2006). An analytical history of terrorism, 1945–2000. *Public Choice*, 7-39.
- Shuja, S. (2007). Pakistan: Islam, Radicalism and the Army (Pakistan: İslam, Radikalizm ve Ordu). *Uluslararası Dünya Barışı Dergisi*, 25-35.
- Shughart II, W. F. (2006). An analytical history of terrorism, 1945–2000. *Public Choice*, 7-39.
- Shuja, S. (2007). Pakistan: İslam, Radicalism and The Army (Pakistan: İslam, Radikalizm ve Ordu). *Uluslararası Dünya Barışı Dergisi*, 25-35.

- Siddiki, S. (2020, 05 24). Pakistan, korona salgınıyla Afganistan'ın transit ticaretine nasıl meydan okuyor? 09 13, 2021 tarihinde 8am.af: <https://8am.af/how-does-pakistan-challenge-afghanistans-transit-trade-excuse-under-coronas-pretext/> adresinden alındı
- Siddique, Q. (2011). Pakistan's future policy towards Afghanistan (Pakistan'ın Afganistan'a yönelik gelecek politikası). *Danimarka: Danimarka Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü (DIIS)*.
- Siddique, Q. (2018). The Red Mosque Operation and Its Impact on the Growth of the Pakistani Taliban (Kırmızı Cami Operasyonu ve Pakistan Taliban'ın Büyümesine Etkisi). *Norveç Savunma Araştırma Kurumu*, 1-55.
- Singh, D. (1987). *Punjab'ta terörizm: Seçilmiş makaleler ve konuşmalar (Terrorism in Punjab: Selected articles and speeches)*. New Delhi: Patriot Yayınları.
- Siviroğlu, T. ve Türkoğlu, A. J. (2017). *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Sultana, R. (2011). Pakistan-Afghan Economic Relations: Issues and Prospects (Pakistan-Afghan Ekonomik İlişkileri: Sorunlar ve Beklentiler). *Pakistan Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Dergisi*, 21-37.
- Stenersen, A. (2017). Thirty Years after its Foundation – Where is al-Qaida Going? (Kuruluşundan Otuz Yıl Sonra - El Kaide Nereye Gidiyor?). *Terörizm Araştırma Dergisi*, 5-16.
- Suhbat, N. (2020). 1990-2019 Döneminde Afganistan ve Pakistan Siyasi İlişkileri. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Şafiği, N. ve Mahmmudi, Z. (2012). Pakistan'ın Terörizmle Mücadeledeki Öneminin Nedenleri (Wakavi Delayil Ahmiyet Pakistan dar Jang ba Terrorism). *Orta Asya ve Kafkas Dergisi*, 77-106.
- Şahin, D. (2016). Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi. *Kafkas Üniversitesi Dergisi*, 226-245.
- Şahrani, N. (2009). *Tarih-i Necati Akvam dar Afganistan (Afganistan Kavim Soylarının Tarihçesi)*. Kabil: Karvan Yayınları.
- Şenbaş, D. (2017). Neo realizm ve İran Dış Politikası. *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar*, 1-25.
- Şenocak, H. E. (2006). *Avrupa Terör Örgütleri ve Ülke Uygulamaları*. Ankara: Platin yayınevi.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). 18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi. *Avrasya Etüdleri*, 61-82.

- Taj, F. (2001). *Taliban ve Taliban karşıtı (Taliban and Anti-Taliban)*. New Castle: Cambridge Scholars Yayınları.
- Tanin, Z. (2003). *Yirminci yüzyılda Afganistan (Afganistan Dar Qarni Beestum)*. Tehran: Khawar Yayınları.
- Tankel , S. (2010). Lashkar-e-Taiba in Perspective (Perspektifte Lashkar-e-Taiba). *Columbia Üniversitesi Yayınları*, 1-9.
- Tarıq, M. Zaman, A. Ahmad, R., Ahmad, M. ve Shah, Z. (2020). Afghanistan: Conflicts in the way of Peace Process. *Conflict Studies Quarterly*, 53-62.
- Taslaman, C. ve Kapitan, T. (2012). *Terör'ün ve Cihad'ın Retoriği*. İstanbul: İstanbul yayınevi.
- Tavas, T. (2000). *Terörizm: Psikolojisi ve hedefleri, Terörizm incelemeleri*. Ankara: Asam Yayınları.
- Tellis, A. J. (2008). *Pakistan ve teröre karşı savaş: çelişkili hedefler, taviz verilmiş performans (Pakistan and The War on Terror: Conflicted Goals, Compromised performance)*. Carnegie Endowment for International Peace Yayınları.
- Tellis, A., Mukharji, A., Mathews, J., Boucek, C., Dorronsoro, G., Grare, F., et al. (2010). *Is a Regional Strategy Viable in Afghanistan? (Afganistan'da Bölgesel Bir Strateji Uygulanabilir mi?)* Washington: Uluslararası Barış için Carnegie Vakfı.
- Temena, F. (2020, 06 22). *Tolo news*. 08 18, 2020 tarihinde <https://tolonews.com/search?search=tv> adresinden alındı
- Terpstra, N. (2020). Rebel governance, rebel legitimacy, and external intervention: assessing three phases of Taliban rule in Afghanistan (Asi yönetişimi, isyancı meşruiyeti ve dış müdahale: Afganistan'daki Taliban yönetiminin üç aşamasını değerlendirmek). *Routledge, Taylor and Francis Group*, 1143-1173.
- Thaher Al-Fayez, O. B. (2019). *Ortadoğu'da Terörizm - Afganistan Örneği*. İstanbul *Aydin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Thachuk, K. (2006). *Terörizme Destek Veren Kaynaklarla Mücadele, Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyumu*. Ankara: Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi.
- Thomas, C. (2021). *Terrorist Groups in Afghanistan (Afganistan'daki Terör Grupları)*. Kongre Araştırma Servisi (CRS).

- Tripathi, D. (2011). *Breeding Ground: Afghanistan and the Origins of Islamist Terrorism (Yetiştirme Alanı: Afganistan ve İslamcı Terörizmin Kökenleri)*. Nebraska: Potomac, Nebraska Üniversitesi Yayınları.
- Ündücü, C. A. (2011). Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1-20.
- Wahab, S. ve Youngerman, B. (2010). *A Brief History of Afghanistan (Afganistan'ın Kısa Tarihi)*. New York: Infobase Yayınları.
- Walsh, D. (2010, Ocak 11). *Pakistan suffers record number of deaths due to militant violence (Pakistan militan şiddeti nedeniyle rekor sayıda ölüme uğradı)*. 07/05/2020 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2010/jan/11/pakistan-militant-violence-> adresinden erişilmiştir.
- Washington Post. (2020, 02 29). *U.S.-Taliban peace deal*. 04 28, 2021 tarihinde The Washington Post: <https://www.washingtonpost.com/context/u-s-taliban-peace-deal/7aab0f58-dd5c-430d-9557-1b6672d889c3/> adresinden alındı
- Wayback Machine. (2011, Ekim 12). *The Embassy of Afghanistan, Washington DC*. 30/12/2020 tarihinde Wayback Machine; <https://web.archive.org/web/20111012070131/http://www.embassyofafghanistan> adresinden erişilmiştir.
- Wolfers, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol (Belirsiz Bir Sembol Olarak Ulusal Güvenlik). *Political Science Quarterly*, 481-502.
- World Atlas. (2019, 09 10). *Afganistan'ın Etnik Grupları*. 09 19, 2021 tarihinde World Atlas: <https://www.worldatlas.com/articles/ethnic-groups-of-afghanistan.html> adresinden alındı
- World Atlas. (2019, 07 30). *Pakistan'daki Etnik Gruplar*. 09 11, 2021 tarihinde World Atlas: <https://www.worldatlas.com/articles/ethnic-groups-in-pakistan.html> adresinden alındı
- World Factbook. (tarih yok). *Terör Örgütleri*. 09 18, 2021 tarihinde The World Factbook (Dünya Factbook): <https://www.cia.gov/the-world-factbook/references/terrorist-organizations/> adresinden alındı
- Wynbrandt, J. (2009). *A Brief History of Pakistan (Pakistan'ın Kısa Tarihi)*. New York: An imprint of Infobase Publishing.
- Yalçiner, S. (2006). Soğuk Savaş sonrası uluslararası terörizmin dönüşümü ve terörizmle mücadele. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 98-119.

- Yaseen, M. ve Awan, A. G. (2017). Teröre Karşı Savaşın Pakistan Ekonomisine Etkisi (The Impact of War Against Terrorism on Pakistan's Economy). *Global Journal of Management, Social Sciences and Humanities*, 577-593.
- Yegin, A. (2015). *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Yiğit, Y. (2008). *Din, Anarşi ve Terör*. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim Ve Bilim-Education And Science*, 7-17.
- Yıldırım, N. (2011). Batı'nın Çıkılmaz Sokağı: Afganistan, *Ortadoğu Analizi Dergisi*, *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Yayınları*, 83-92.
- Zeki, Ş. (2020, Aralık 29). *Tolo News World Network*. 29/12/2020 tarihinde Tolo News'ten saat altı haberleri: <https://tolonews.com/nightly-news-168851> adresinden erişilmiştir.
- Zerdüşt, M. (2014, Aralık 26). *Terörizm, Aşırılık ve Uyuşturucu; Rusya ve Orta Asya Ülkelerinin Ulusal Güvenliğine Yönelik Üç Ciddi Tehdit: Günlük Bilgiler (Etilaat Roz)*. 29/12/2020 tarihinde <https://www.etilaatroz.com/17352/> adresinden erişilmiştir.
- Zingel, W. P. (2014). The Economics of Pakistan–Afghanistan Relations: Implications for the Region (Pakistan- Afganistan İlişkilerinin Ekonomisi: Bölge İçin Çıkarımlar). *Sage Yayınları*, 1-14.